

دین انبیاء و ائمہ پر اتوری

والسلام علیہ وسلم
مکتبہ المدینہ لکچر
کتاب پر لپی نمبر

لکچر ایس. ایس. گانگولی

دېښتو ټولنې د خپرونو پر لړۍ پسې ګڼه: ۲۴۳

د درانيانو امپراتوري

ليکوال

يو. و. و. ګا نکوفسکي

مترجم

پوهندوی دوکتور گل محمد نورزي

مېتم فاروق

خپرونکی

د افغانستان د علومو اکاډيمی

د ژباړو او ادبياتو انستېتوت

دمترجم مقدمه

د درانیا نو دامراتوری په دوره کې (۱۷۳۷ - ۱۸۱۹) د پښتو د تاریخ خاص ارزښت پدې کې دی ، چې د همدې کورنۍ د حکومت لاندې د اول وار لپاره د پښتو توان سمې په یوه ادارې مرکز کې راټولی شوي او متحد ، آزاد دولت جوړ شو .

د درانیا نو دامراتوری جوړښت ، سیاسي حالاتو ، لږمکر کچه او بالاخره دامراتوری د سرحدې پولو په باب په داخل او خارج کې زیات تاریخي معلومات په ټوټه ورک صورت نشر شوي دي . ا ما دیو . و . گانکو لیکي تطبیق د نورو تاریخي آثار و سره د هر ټوټه لري . دغه ټوټه د گانکو لیکي د موضوعاتو په کلاسیکشن کې جوتېږي . شوی دی . دغه مؤرخ په خپل اثر کې د غومړیو موضوعاتو ته ځای ورکړی دی :
۱ - د درانیا نو دامراتوری مساحت او سرحدونه .

۳- اداري و پش او سیمه ییز حکمونه .

۴- مالیات او مالیاتی سیستمونه ، دولت هایدات او لگښتونه

۵- پوځ او پوځی سیستم .

دغه پورتني موضوعات چی د کتاب په شپږ واصلونو کی راغلی دي هر واصل په خپل لځای کی په زړه پورې معلومات اري ، کوم چی د مختلفو تاریخي دوروله آثارو څخه په ډیر تکلف او زحمت سره راټول شوي دي . ددې کتاب په هر فصل کی د امپراتوری په مختلفو وختونو پوری مربوط موضوعات داسې بیان شوي دي ، چی دغنی ټاکلی دورې مشخصه موضوع د امپراتوری ترپاڼه پورې لوستونکو ته مواد ورکوي . د مثال په طور کله چی لیکوال - د درانیانو د امپراتوری په مساحت او سرحدونو یا پاندي خبرې کوي . پدې برخه کی ته یوازي د احمد شاه دراني د سلطنت دورې (۱۷۴۷ - ۱۷۷۳) په سرحدونو او مساحت پاندي څیړي ، بلکه د ۱۷۴۷ څخه تر ۱۸۱۹ کال پورې پوره پردودار - یا کلنه دوره . یا پاندي بحث کیږي .

پدې ترتیب سره ویلاي شو ، چی په هر فصل کی د امپراتوری یو یو اړخ بیان شوی .

زمونږ په نظر ددې کتاب د علمي موادو ارزښت پدې کی هم دی ، چی هر ه موضوع د تاریخي ، سیاسي شرايطو د بدلون سره یوځای جوخت مطالعه کیږي . لاند د اچي د گمانکو لیکي د کتاب

د نورو موضوعاتو سره تماس نیسی ، البته لومړنی داسې لکني پکې شته چې په هنري باندې درېدل لږ څه د غور وړ دي .

۱ - د کتاب مؤلف د خپلې مقدمې په سر کې لیکي : « دا تلمیحي پېړۍ تر اوسه پورې پښتني ټولنه په دېمنو طبقو ووېشل شوه . د یوې خوا د استعمار کړو پوړۍ او قلیت جوړوونکي د قبايلو خانان او روحا نیون پکې راتلل ، نو د بلې خوا د همسایه او بی جا پداده کسانو (فقرا نو) طبقه جوړه شوه .

د مؤلف دغه نتیجه کړي ، چې پښتني ټولنه ، دا تلمیحي پېړۍ په اوسه پکې پکې د پښتنو دا پورا توري ترجوړېت وروسته پالېره موده ، د مېخه دې د خاصو مساعده سیاسي تاریخي شرایطو په نتیجه کې په طبقاتي لحاظ په دېمنو ، نه پخلا کېدونکو طبقو وېشله شوي وي چې محصول یې قبیلوي خانان ، روحانیون او بی جا پداده کسان پکې لږان وي ، نوموړي وېلای شو چې دا ډول وېش ډیر د پورا نه په پښتني ټولنه کې موجود و ، د مثال په توګه د تاریخ مرصع لیکونکي افضل خان - خټک په خپل تاریخي اثر « تاریخ مرصع » کې موندلې ته د سلطان محمود غزنوي (۹۹۸ - ۱۰۳۰) په پوښوونو کې دا تو تنو قبیلوي خانانو نومونه را کړي ، کومو چې د سلطان سره په زیاتو اتوحتو کې ګډون درلود او هغه دادي : « ملک خانو ، ملک داؤد ، ملک پېچي ، ملک احمد ، ملک محمود ، ملک هارث ، ملک غازي ، ملک هامون (تاریخ مرصع

دسلطان محمود غزنوي په وخت کې دامپراتوري په کو موسمو کې
ژوند کاوه. اسادا واقعیت خود انکار وړ نه دی، چې دوی د پښتنو
کومې سیمې اشغال کړې وې، هاته به د پخوا نه طبقاتي وړوا به
موجود وو. دا هم د هرامکان لري چې دوی دې دامپراتوري مرکز ته
نږدې پراته وي. ترڅو کولای شي دسلطان محمود سره ژر په ټوڅ کېدو
کې برخه واخلي. مونږ دا هم نشو وای چې دسلطان محمود غزنوي امپرا
توري دې بی طبقاتي ټولنه وي، ددې امپراتوري مرکز هم د پښتو موسمو
په زړه کې پروت و. که چېرې دسلطان محمود امپراتوري بی طبقو
ټولنه و منو، نو دغه علمي نظریه باید له نظره وغورځوو چې وايي:
دولت د طبقاتي ټولنې معمول او په یوه طبقه باندې د بلی حاکمې
طبقې سیاسي اقتصادي تسلط دساتلو لپاره منځ ته راځي. په افغاني
ټولنه کې چې هر هوسره امپراتوري جوړې شوې او بیا له منځه تللي
دي، ټولې د سیاسي اصل له مخې خامخا منځ ته راځي دي.

دا ځنګه کېدای شي د اوسني افغانستان په زياتو کلتوري
مرکزونو کې دې لوی دولتونه او امپراتوري په تاريخي دفتالو
دیزوکې منځ ته راځي وي، او پښتانه دې د یوه لوی اکثریت په حيث
پدې تاريخي خاوره کې چې ددوی اصلي وطن دی، ژوند کړي وي، خو
دنورو ژبو پوښتکو او اوسیدونکو لپاره دې طبقاتي وېش د ډېر پخوانه
منډل کېږي، اما پښتانه دې په داسې بېله تار پټي دوره کې
شمېل کړه شي، چې اجتماعي مناسبات یې دنورو اولسونو سره بالکل بېل
وي. که به افغاني ټولنیز ډول بدل شي، نو داسې به

د هوروي اتحاد مشهور تاريخ پوه و. ا. رومادین دخپل اثر -
 «د افغانستان تاريخ» په دوهم ټوك كې هم (د مسكو چاپ ۱۹۹۵) دا
 نظريه وړاندې كړې وه چې په پېښور كې لېوالتی ووايل د ۱۹۶۵ زېږدي
 په درېيمه نيمايي كې منځ ته راغلی دی، ۱۹۶۸ كال په اخر كې
 نوموړي عالم خپله نظريه «د تاريخ نامه هرات» د تاريخي اسنادو په
 مطالعې سره وگرځوله. «تاريخ نامه هرات د سفي اثر دي». مؤلف
 د حيات الدين كرت (۱۳۲۸ - ۱۳۰۷) د درباري لور او شاهي سفي
 هروي په خپل اثر كې د افغانستان په باب د هرات تاريخي اسناد موخه ته
 په لاس راكوي چې د هغه وخت افغانستان په هکله ډير ښه دي
 د نورو زياتو په معلوماتو په افغانستان باندې د هرات د دين كرت
 (۱۲۷۸ - ۱۲۳۵) پوخ كشي دي. ملك شمس الدين هروي چې د مركززي
 هرات و، د بخارا په زياتي حمايي سره يې د پېښور دولت سقوط عوامل
 وپاړ كړل.

د نورو زياتو تاريخي رېښو په جمله كې سمي هروي پوه هم د دې كې
 چوني محاصري او نيولو موضوع باندې خبرې كوي. كومه چې د هغه
 پېښون جنرال سندان له خوا پكې ورتنه تكړه زړه وړ لښكروان (رهش،
 نوكران او غلامان) اچول شوي وو. نوموړي جنرال تر هغه وخته
 پورې د دېمن په مقابل كې مقاومت وكړ. تر هغه ټول د ازادۍ په لاره

۱۳ میلادی پیری کی ددستقل افغانستان موجودیت ددولت په صورت داپه خپله ثابتي چي دپښتنو پوه برخه دیره پخوا په طبقه تي ویش پوله بله سره بله شوي وه او فیودالی پروسه دیره دمخه ملتد عملی شوي وه ، چي نتیجه یی فیودالی دولت و.

بناپري تاريخی اسناد و و . ۱ . رومادین ۱۱ کاله دمخه په خپله ، نظریه له سره فکر و کړ او هغه یی سمه کړه ، نو موږي عالم داسی لیکي : « په دهار لسمه میلادی پیری کی دپښتنو په باب « دتاریخ نامه هرات » تاریخی اسناد مونږ ددې حقیقت منلوته مجبوروي چي په پښتنو کی دفیودالی سرداری وجود دختکو سرداری نه دیر پخوا قبل ل کړ و . » (نږدي اوسنځنی ختوڅ ، مسکو - ۱۹۶۸ کال - ۲۲ مخ) .

۳- پ.و.و. کاناکر فسکی دخپلی مقدمی په لومړي مخ کی لیکي : پښتنو د هندوستان ، ایران او منځی اسیا د اوسونو سره کاونل دیتوب درلود . په کور و کی چي فیودالی رواج د پیری پخوا جوړ شوي وو ، داپه له هغو ملتونو مخه و ، چي پښتني ټولنه یی لدی چي د اسلامي دوره تیره کړي ، فیودالی دروي ته مخامخ را تیره شوه . »

راحمی چي تاریخ مرصع ته نظرواچوو ، چي هغه دخپلی مقدمی دیو ، ستررو هانی سړي شیخ جهوپه باب هه وایی : « ... هغه وخت چي شیخ جهوپه ذوق د بندکانو د آزادولو وه . هرگاه چي غلام په مستغاثی

قومي، واد په لاس را کوي، چي موږ ټوله موضوع د لټه نه شو را
نقلولاي، ولي پدې کي شک نشته چي د غلامانو مال او خرڅول د تاريخ
د رضع د مؤلف په وخت کي دده نه پخوا زمانه کي په زياته اندازه
په افغاني ټولنه کي مروج وو. خوشحال خان په دستار نامه کي د لو-
سټر کوسره د غلامانو دروزني په باب ډيري خبري کوي او په خپله
خوشحال خان غلامان لرل، مونږ هېڅکله دانه شووېلای چي افغاني
ټولني دې دغه تاريخي دوره نه دي تيره کړي. ولي اصلي موضوع
داده چي په افغاني ټولنه کي د غلامانو په اجتماعي فعالیت او رول
باندې خبري وشي. اودا په د غلامانو موضوع د منطق او پاپه اروپايي
هيوادونو کي د غلامانو موسسو ترمنځ په توپير باندې بحث وشي! په
افغاني ټولنه کي د غلامی د دوری په کلي ډول ردول په هېڅ صورت
سره د واقعیت سره سره نه خوري.

او. و. کاکانو لیکي دخپل کتاب په مقدمه کي لیکي، چي د درانيانو
امپراتوري د افغانانو او پری د ولت نه و، بلکه د هند د مکه په ۱۷
پېړی کي په ختيځ افغانستان کي د خټکو او افریدو سرداري د
اقتصادي او اجتماعي مساعدو شرایطو په نتیجه کي منځ ته راغلې
وې. ولي دوی ونه کولای شول چي د کندهار او هرات د سرداريو په
شان د پښتو زیاتې سیمي په خپله لمن کي راټولې کړي، کوم کار
چي په ۱۸ پېړی کي د غلزبانو او ابداليانو سرداريو سرته ورساوه.

په امپراتوري گي شاملي وئ. دوی هغه وخت په هغه مفهوم چي د سیروس
د کورني حکومت په کندهار کي د ملي ازاد و د کاميابي په نتيجه کي
منځ ته راغلي و، او يا د هرات د ابداليا نو سرداري چي با لکل ازاد،
سرداري وه، پوښ نه شو بللای .

په کندهار کي د سیروس نيکه کورني ته يوازي د ايران ناج په
خارو کي نسکور کړ ، بلکه هغلي امپراتوري د تابعيت يا محکوميت
تاپه هم څوک نه شي ورباندي وهلاي . دوهيمه داچي مونږ د سبط وويل
چي په ۱۳ ميلادي پيړي کي د پښتنو مستقل او ازاد دولت د افغانستان
په نوم موجود و، چي د هغه په باره کي د سفي هروي اثر « تاريخ نامد -
هرات » مخه زيات تاريخي معلومات ترلاسه کولای شو .

ددې نهم چي لږها ته ولاړ شو . د غوريانو حکومتونه د پښتنو حکومتونه
وو . او تاريخ مريض پدې باب مونږ ته داسي معلومات را کوي :

« هرگاه چي چراغ سلطنت د آل د سلطان محمود سبکتگين پس له
سل شويه او اته کاله په ياد لښا مړ شه . تخت سلطنت د هغه ملک په
سلطان د غور زيب و زينت يا موند . از سلطان ههاب الدين غوري
(مشهور په سلطان معزالدين محمد بن سام غوري) په تخت د غزني
جلوس و فرمايه . نور قصدي په تسخير د هندو شه . او هغه له غزني
و هندوستان ته راغي . اول محل د لاهور لښه و جا و ووت او دويم محل د
نهر واله ولايت يي مراد ، مراجعت يي و فرمايه . دريم محل يي د ولس زړه

خود هغه تاريخي وياړزموڼيز د خلکو مېراث دی .

نتیجه :

د یو . و . گانکولسکي تاريخي اثر د درانيانو او پراچي تاريخي اثر د هغه تاريخي ارزښتناکه اثر دی چې د هر کالونه په خپل عامي قوت وساتي کوي يادونه چې دلته د یو . و . تاريخي ضرورت په اساس موږ په طرح کړي هغه د هغه د دې قيمتي اثر ارزښت نه شونې کمولای ، بلکه دا به ووايو چې د یو . و . گانکولسکي کتاب د هر کالونه په خوالیکل شوي دی د هغه وخت په هراړخو کې د پښتو د تاريخ په باب د هر آثار نه يوازې د ليکوال لاس ته نه شوای ورتلای ، بلکه د پښتو ليکوالانو په لاس کې هم دغه تاريخي اسناد موجود نه وو . دا چې وای موږ نه شول کولای چې د خپل تاريخ په باب زيات تاريخي اسناد تر لاسه کړو ، دې سوال ته زموږ د خلکو تر تاريخ په خپله ، او اب وړ کوي ، کړم چې د خلکو د پښتانه او خصوصاً د پښتانه کورنی په لاس کې پروت ، او يا د خلکو د پښتانه خارجي اشغالگرانو زموږ کلتوري ذخيره په هارت سره د پښتانه سره وړي وه . او زموږ خلک د خپل دې تاريخي ميراث نه به نصيبه پاتې شوي وو .

دغه کتاب چې د نور انقلاب په پښتو ، دوره کې کړانې او افغان وروڼو ته د مطالعې لپاره وړاندي کړي ، د ظاهره کار د سلطنت په وروستۍ کال کې يوه پوره برخه به په دويمه ، مجله کې په ناقص ډول خپره شوي وه . د دغه وخت اېډيټور او دنده علمي سانسور زموږ ته د اجازه نه را کوله چې د کتاب ټول محتويات په واقعې ډول چاپ کړو . ځکه په ناقص ډول خپور شو .

کله چې په افغانستان کې د خلکو دموکراتیک انقلاب د افغانستان
د خلکو دموکراتیک ګوند تر رهبري لاندې بریالی شو، د افغانستان
د علومو اکاډمۍ د علمي مجلس په تصویب سره د چاپ لاره پرانستو.

اوس زموږ د ټولو علمي او کلتوري، اقتصادي پرمختګونو د اهمیت
د ثور ستر انقلاب، خلقي انقلابي دولت او د خلکو دموکراتیک
ګوند د ټول خلقي انقلاب بریالی کېدونه وروسته چې کوم علمي او
اقتصادي کامیابي زموږ د زیار اېستونکو خلکو په برخه شوي دي
هغه، هر اړخیز زموږ د پلن د شرایطو خلاقانه لاره ستړې خوشحالي د ځان
سره راوړېدی، بلکه د منطقي وجهان ټولو مترقي قوتونو له لاره رات
په زړه پورې دي زموږ خلک او ګوند په آله سره ښکته په ښکته د دغې
ټولنې د جوړولو لور ته روان دي په کومه کې چې خوشبختی به د ګډو
تودرات ټولو زیار اېستونکو میراث وي، په کومه کې چې یو انسان
په دېل انسان د لاس محصول خپل کړو ته پوښسي، په کومه کې چې
د ملاتړ ماوازه کې او سار، د ناملیدي اړیکې هېڅوک نه ویني، په
کومه کې چې غریب او بېلای موجود د ژوند لري، په کومه کې چې هر
وطن پرست افغان د خپل پانګې کور په حیث ژوند وکړي، په کومه کې
چې ټول افغانان د علم او پوهې خوږه میوه په خپله وخورې، په کومه
کې چې د ژبې، رنگ او عقیدې امتیازونه نه وي، د ادبي زموږ د ثور

چې د تاريخ ارايه شاته وگرځوي. د دوی شپږل شوی نو کران، چې نور
 زمونږ په پا که خاوره کې د تل له پاره لځای نه لري، پرته زمونږ د خلقي
 انقلاب او زمونږ د شريفو زيار اېستونکو خلکو په ضد ترېه کېږي
 وسله ورکول کېږي، داته او هلته د غلور په شان خرابي رېځوي، خو
 داهه رها لستې د لوتېلو د کوششونو هم هېڅ لځای نه نيسي د کاميابۍ
 کاروان پر مخ روان دی، په دغه ستر کاروان کې زه او کښ انسانان
 د غلو غوښتونکو او اميدونو خواته د لهرمان په توگه په يخ ورځي .
 اوس چې دغه کتاب د کران هېواد لوستونکو ته وړاندې کېږي، زه اخواهي
 په داوي چې که چېرې په کتاب کې د غلو غلطه وسره مخامخ کېږي، هغه
 به د مهر بانۍ له مېنې په نظر کې جدي ونه نيس. دا خلک چې دا غلطۍ به
 ليدلې نه وي .

دینالدین لودین کتابتون کتاب پر لیسې شمېره د مؤلف مقدمه

د درانیانو پادشاهانو په دوره کې (۱۷۴۷-۱۸۱۹) د پښتنو تاریخ خاص ارزښت پریکې دی، چې د همدې کورنۍ د حکومت لا نږدې د اول و اولهاره د پښتنو ټولنې سیمې په یوه ادارې مرکز پورې وتړل شوی او متحد آزاد دولت جوړ شو.

د درانیانو امپراتورۍ له جوړښت نه د مخه د پښتنو قبايلو میشته کړې او فیوډالی روابطو پروسه (چې اجتماعي رابطه یې ما قبل تاریخ دورې ته رسېدل) د پښتنو د قبیلو ی ټولنې په منځ کې د پری پخوا زمانې څخه روانه وه. دغه پروسه چې په تیزې اجتماعي مبارزې سره بدرگه کېده، په ټولو پښتنې قبايلو کې یو ډول ندوه، بلکه په مختلفو قبايلو کې د هغه خصوصیات پیل پیل وو.

جا پراده کسا نو، فقیرانو، طبقه جوړ شوه .

د پښتنو د دولت جوړښت لپاره داسې شرایط برار شول :
پښتنو د هندوستان، ایران ازبکستان، آسیا او لښو نوسره گاونډه-
بتوب درلود ، په کور و کې چې فیوډالی روابط ډیرې پېرې پخوا
جوړ شوي وو .

د ایو له هغو علمونو څخه و ، چې پښتني ټولنه یې له دې چې
د علمي تاریخې دور، تیر، کړي نیوډالی دور ته مخامخ راتیر شوه .
د پښتنو سیمو د دولتي اتحاد چټکتیا لپاره ، بهم واقعیت د خا ر جي
دښمنانو یعنی ایران ، نیا نوا او غلی نیوډالی نوډ ، قابل کې د مبارزه ضرورت
و ، کومو چې خوپېرې پښتون اړلست استثم را لوت کړی و .

د مغلو امپراتورۍ او د ایران اتحاد کو سترواک ، اوهمداغول د منځ
اسیا فیوډالانو ترمنځ داخل جگړو ، اتلسمه پېړۍ کې دې خارجي مساعرو
سیاسي ایطو احمد شا دراني (۱۷۴۷-۱۷۷۳) تادا موقع ورکړه چې
د ټولو پښتنو ځمکنۍ پوه واحد دولت کې راټوټې کړي او همدا ډول پښتنو
نیوډالانو ته د موقع پیدا شو چې د گازد پوهیو اړتیا رتی ځمکنۍ د خپل
د دولت سره وتړي .

د دوشوروی ختیځ پیژندونکو لکه : ب.ن. زهادیر ، ا.ی.پ. ،
پتروشیفسکی ، ا.ی.م. ریسنر ، س.پ. واستوی ، ا.یو. یا کو بفسکی او
د ښوونو ر و پوها نوډه آنا روکې دخه پوهیو او د و نه ، بهم سوا لونه

داسې، هموسوا لرونکې په پښتو کې د ما قبل التاريخ اجتماعي وابطول
زوال، د فیودالیزم وده، د پښتو دولت جوړښت تحقیق په مارکسیستي بنسټ
وکړ. د درانیا نووې ادېرا نوری د جوړښت او زوال عوامل یې وښودل
د پښتو د دولت اجتماعي، اقتصادي نظام یې تحلیل کړ، د دهغه
طبقاتي تضاد یې را برسيره کړ. (۱)

شوروي افغان پیژندونکو: م. گ. اسلانو، ل. و. کور دن پا لونسکي
ن. د میکاوخه میکلای او. و. و. روبا دین (اگرچې د دېوېها نومستقیماً
د درانیا نو دوره نه ده مطالعه کړې) په پښتو کې د فیودالي دولت
جوړښت او پده دوی کې د ما قبل التاريخ اجتماعي وابطول د زوال

(۱) د پښتو تاریخ د درانیا نو بادشاهانو دورې په باب د پروفیسر

ا. ی. م. ریسنر مهم آثار د ادې: «په اتمسمه پېړۍ کې په هند کې د افغانانو
رول» «د بحر الکاهل انستیتوت د پوها نو یاداشتونه»، دوهم ټوک
مسکو-لنین گراد، ۱۹۵۹ کال؛ «د درانیا نولوی دولت جوړښت او
زوال» (د منځني ختیځ هیوادونو نوی تاریخ په باب، مضمونونه)
مسکو، ۱۹۵۹)؛ «د پښتو دولت جوړښت او پده دوی کې د فیودالیزم وده»

پرا بلمونو په مطالعه او تحقیق کې زیات کار کړی دی. (۲)
د ن. ای. سیمینو نوې (۳) علمي کار و نوڅنه یوا ارداتلسمې پېړۍ په
نیمايي کې د افغانستان پوځي تاریخ او په هغه وخت کې د هند او پښتنو
روابطو ته وقف شوی دی.

ولی دا باید وویل شي چې د درانیا نو اسیرا توری پوځي سیستم
او دولتي نظام څېړنه لا تراوسه زموږ د شوروي ختیځ پېژندګړو مطالعه

(۲) م. گ. اسلانوې. پښتني فلکلور (د تیزس رساله)، مسکو،
۱۹۵۱ م. گ. اسلانوې، دروېښانیا نو اواسي نهضت او د هند انعکاس
د ۱۶-۱۷ پېړیو په پښتو ادبیا تو کې. (شوروي ختیځ پېژندنه)، ۱۹۵۵،
ه. کڅه، ل. ر. گوردن یا لونسکي، په ۱۹ پېړۍ کې د هند پښتني قبا یلو
اجتماعي - اقتصادي او ټولنیز نظام. («د تاریخ مسایل»، ۱۹۵۰، ۳
گډه)، په «(۱۹۱۳ - ۱۹۳۷ کالونو) کې د هند شما اي - لویه یخ
سرحدی ولایت زراعتی روابط»، مسکو، ۱۹۵۳، ن. د. میکلاي میکلوخه
د پښتو په لاس د ایران فتح (د تیزس رساله)، تاشکند، ۱۹۵۵، «په
ایران کې د پښتو حکومت له تاریخ څخه» («د لنين گېراد دولتي
پوهنتون پوها نويا د اشتهونه»، د ۱۹۵۳، ۱۷۹، کڅه)، و. ا. رومادین د
۱۹ پېړۍ په اووه نیمايي کې د یوسفزیو قبیلاو اجتماعي اقتصادي نظام،
(«د منځني ختیځ هیوادونو د نوي تاریخ په باب، مضمونونه»)

(۳) - ن. ای. سیمینو نوې، (۱۷۹۱ کال د پانی پت په جگړه کې

خا صه موضوع نه وه گرځېدلی. د در انیا نود لوی دولت دد اخلې جوړښت
پراخه نمونه د لویږد پخوا هیوادونو پوها نوله خو انه دی مطالع شوی.
حتی د انگریزی تاریخ پوها نوبج ما که مین او پ. سا یکسا به
شمول چې د افغانستان په تاریخ باندې یې خاص اثار لیکلی دی
ددې موضوع سره تماس نه دی نیولی (م).

دغه علمی خالیکاه د افغانی مؤرخینو له خوا هم نه ده ډکه
شوی، کوم چې د افغانستان په تاریخ باندې آثار لیکي، اگرچې
ددې موضوع په باب په افغانستان کې ډیر زیات د علاقی و
واقعي مواد شته دي. له دې سره سره په افغانستان کې د در انیا نو
د دورې د پوځي او اداري سیستمونو څېړنه د علمی نکتې نظره ډیره
په زړه پورې ده. دا ځکه چې د پښتنو تاریخ ددې عصر سره تړتولو
همه تحولی دوره تړلې ده.

د پښتنی ټولنې د دولتي حاکم قشر څېړنه به یې شک د افغانستان نوا اجتماعي
اقتصادی ډیر وابطور ورت تحلیل سره زیاته مرسته وکړي. دا ځکه چې د پښتنو
اجتماعي-اقتصادی روابط په وده باندې حاکمه قشر زیاته اغیزه لرله.
دغه تحلیل به په خپل وار سره د هغویو لوړو روښانو لوستو یاتو مرسته
وکړي کوم چې د پښتنو د لویې امپراتورۍ په جوړښت کې اغیزمن وو، د هغه

4— George Macmann, Afghanistan from Darius to Amanullah,
London, 1929; Percy Sykes. A history of Afghanistan,
Vol. 1—11. London, 1940.

ما نازاره ولې لنډې سودې غوړيد وسره يې کومک وکړ، او بالاخر د هغه د زوال سبب شول. په عين وخت کې د هم امکان لری چې د درانيانو د اوی دولت څېړنه، مونږ ته داسې ثابته او نسبتاً پريمانه و قعي مواد په لاس را کړي، چې د زحولاتي پروصو خصوصيات ور با نږي وپيژنو، د پښتنو لخوا نېودالی دولت له غوښتنوسره اشنا شو، کومې چې د دوی د ما قبل التاريخ اجتماعي نظام بېا بې گڼل کيږي، او همدارول به قريوې اندازې پورې په پښتنو کې نېوداليزم د پيداوخت د عمومي پراخېدو په څېړنه کې زموږ سره مرسته وکړي. د دې تحقيق مقصد دادي چې، د درانيانو امپراتوري دولتي او پوځي سيستمونه مطابقت لري.

د کتاب لیکونکي د پښتنود دولت د جوړښت په حالتونو، د دولت په رول د یوه وړو کي قشر په لاس د لوی اکثریت استثمای وړ، په دولتي سیستم کې د هاکمۍ وړی طبقې او لوېوتودو (اساس) ترمنځ روابطو، په فیوډالي نظام کې د کرهڼې روابط د فیوډالي حاکمیت مختلف سیاسي فورمونو نه چې د فیوډالي ټولنې د ودې په مختلفو دورو کې راڅرګندېږي، د دغواوداسي نور واساسي سوالونه څېړنه کې د سارکسیستې-لینینسې تعالیماتو څخه

الهام اخلي. (۵)

(ه) - د ما و کسيز ې - لنينيزم اساس ايښود ونکود دو مهمو آثا رو غځنه
 ې ې کتاب کې استفاده شوی ده :

کک . مارکس پہ ہند کپی برقا نوی سلطنت (کک . مارکس او. ف. انگلس
کلمہ . و تو کک . دو ہم جاو کک . مارکس و ہند کک . دو ہند کک .

تر هغه ټولنه پوره پورې چې خبره په اساسي معنا پوره پورې اړه لرې، نو په پلاي شو
 چې دې موضوع له اړه د ختيځو افغاني، ايراني، منځني اسيا، هندي (تاريخ
 ليکونکو ټولنکو اخبارونو څخه استناد وشو) ده کوم چې د درانيانو د امپراتوري
 په زمانه کې اوسېدل. همدا ډول د هغو اړه يې گرځندويانو ليکونکو څخه
 سرچينه غوښتل شوي ده، کوم چې د ۱۸ پېړۍ په نيمايي ۱۹۰۰ پېړۍ په لومړۍ
 برخه کې افغانستان ته راغلي دي. د روسيې د خارجي سياست د ارشيف د وادو
 ا. همدا ډول انگرېزي پولې رسمي چاپي آثارو څخه، وکتل شوي دي.
 دلته غواړو په لنډه توگه په هغو اساسي آثارو باندې خبرې وکړو، د کومو
 څخه چې په دغه اثر کې استفاده شوي ده:

پدې برخه کې زموږ له اړه حسين علي تاريخ «زينت تاريخها» ډېر ده لاس
 ولي دي. دغه اثر د ۱۸ پېړۍ په نيمايي کې د پښتو په تاريخي پېښو باندې
 ليکنې لري، چې د احمد شاه دراني (۱۷۴۷-۱۷۷۳) د سلطنت د پېر څخه
 د شاه زمان سلطنت تر رستي وختونو (۱۷۹۳-۱۸۵۱) پورې تاريخي
 پېښې پکې راغلې دي. د دې اثر لومړۍ پاڼه د ۱۷۹۳-۱۸۵۱ د سلطنت د پېر څخه

* کابل، مسکو، ۱۹۵۵؛ ک. مارکس، د هند په تاريخ باندې تاريخي
 اقتباسونه. مسکو، ۱۹۷۴؛ ک. مارکس، د کابل په لسيتي ټولنه د هند
 نور موند، مسکو، ۱۹۴۴؛ ک. انگلس، انټي ديورنگ، مسکو، ۱۹۵۷

چشتي ليکلی دی. (۷)

دوهم مههم اترچی مؤلف دخپل کتاب په ليکلو کې د هغه څخه مرسته غوښتي ده هغه د محمد امين ا بوالحسن گلستانې تاريخ » مجمل التواريخ پس از نادر « دی. دغه تاريخي کتاب په ۱۱۹۵ هجري (۱۷۸۲) کال کې ليکلی دی. د محمد امين کتاب دوی برخي لري. په لومړي برخه کې د هارس په تاريخ يا نړۍ خبرې کيږي چې په ۱۷۴۷-۱۷۵۰ کالونو پوري اړه لري. په دوهمه برخه کې مؤلف د احمد شاه دراني په سلطنت باندې غوږي. دواړه برخې د ۱۹ پېړۍ په وروستيو کالونو کې الماني ختيځ پيژندونکي و. مان چاپ کې دي (۸). محمد امين د خوراني دوره په کرمان شاه کې

(۷) - ی. کال، د ترکستان عامه کتابخانه، عربي، ترکي قلمي نسخې تاشکند، ۱۸۸۹، ۲۹۰، ۳۰۰ مخونه؛ داماد مالدین چشتي تاريخ لهاره دغه اثر وگوري:

Charles Rieu, Catalogue of the Persian manuscripts in the British museum, Vol. III, London 1883, P. 904-905, or 1662.

8— Ibn Muhammed Emin Abu'l Hasan aus Gulistane, Das Mujmil et—Tarikh—i badnadiije, Nach der berliner Handschrift herausgegeben von Oskar Mann (Fasc. 1. Geschichte Persiens in den jahren 1747 — 1750, Leiden, 1891, fasc. 11. Geschichte des Ahmedsah Durani, Laiden, 1896.

د محمد امين اثر مجمل التواريخ لهاره د دغه قلمي نسخې تشرېحات هم وگوري

Wilhelm pertsch, Die Hand schriften Verzeichnisse der Koniglichen Bibliothek. Zu Berlin, Bd. 4, Berlin,

تیره کړی ده . د دې لځای ها کم دنا در افشار په وخت کې دنا در
 افشار تره وو . دنا در افشار دوژ لونه وروسته محمد امین ډیرې سختې
 ورځې ولیدلې . دخپل ژوند خلاصون لپاره دی دکرما نشاه غنچه بغداد
 ته وتښتیده . له هغه لځایه په ۱۱۶۹ (۱۷۵۶) هجري کال کې هند ته ولاړ .
 اگرچې محمد امین د هغو پېښو چې دی یې په خپل کتاب کې راوړي ، هم
 مصر دی ، ولی بیا هم د هغه په کتاب کې ډیرې غلطۍ شته . داسې فکر
 کیږي چې ددی غلطیو دلیل دا وي چې دغه پېښې دی پنځه وېشت
 ډیرش (۲۵-۳۰) کاله وروسته لیکي دا کار به ددې باعث شوی وي
 چې ډیرې پېښې دده په ها فظه کې سمې نه وی پاتې شوی .
 دغه کتاب «حقیقت بېنا و عروج فرقه های سکھان» هم ډیر په زړه پوری
 معلومات لري . دغه کتاب چې مؤلف یې خرگنده نه دی په ۱۷۸۳
 کال کې (۹) یوه هندي مؤرخ هندوب حسن با نرجی ترجمه او چاپ
 کړ . مترجم فکر کوي چې د دې کتاب مؤلف به پخپله تیمور شاه دراني
 وي . دا هم امکان لري چې دا ائرد تیمور شاه وي . دا لیکه چې تیمور-
 شاه دراني ادبي مشغولتیا ته مهلا ن درلود . په هر صورت پدې کې

9— "Hakikat-i-Bina wa Uruj-i Firkahi Sikhan.
 A short history of the origin and rises of sikhs),
 Calcutta, 1942

قلمی نسخه په کتابلوگ کې د مورلي له خوا تشریح شوی ده .

(William. H. Morley, A dzs criptive catalogue
 of the historical manuscripts in the Arabic and

شک نهشته چې ددې کتاب مؤلف د دې پېښو شا همدې
 او هغه پخپله لیکلی . دغه کار د کتاب ارزښت نور
 هم زیاتوي . اگر چې هلمته په کتاب کې نېټې نهشته . هغه حصه چې
 د سکانونو تاریخ لومړۍ برخې ته وقف شوی ده هلمته یولړ غلطی موجودې دی .
 د درانیانو امپراتورۍ پوځي سیستم په ژوندگلوۍ لپاره دیوه ډاکي مؤرخ
 (کاشی راج پانډیت) اثر زیات په زړه پوری دی . کاشی راج پانډیت د
 نواب اوود سکر تر او د پانی پت په مشهوره جگړه کې یې (۱۷۶۰-
 ۱۷۶۱) کلون درلود . کاشی راج پانډیت د اسلامي اتحاد در هېر انود
 نماینده په حیث د مرهتیا نوکمپ ته ورتلای شو او هلمته یې په زړه پوری
 معلومات جمع کولو لپاره اسکان ورته موجود و . کاشی راج پانډیت
 خپل کتاب ته د «بهاوونا می» نوم ورکړ . دغه کتاب د پانی پت جگړې
 نه ۱۹ کاله وروسته لیکل شوی دی . ددې کتاب بیکنه داده چې د سوالی
 او تاریخي موادو د زیاتوالی له مخې ډیر غنی دی . ددې خبرې دلیل دادی
 چې کاشی راج پانډیت څلور یشت کاله د اوود په دربار کې خدمت کاوه
 او د رسمي اسنادو څخه یې آزاده استفاده کولای شوه . د کاشی راج پانډیت
 کتاب د فارسي نه انگریزي ته د جگړن . ج . براوون له خوا ترجمه شو .
 براوون تر ۱۷۸۲-۱۳۳۵ کالونو پوری په ډهلی کې د برتانیې د سیاسي
 نماینده په حیثیت کار کاوه . د کاشی راج پانډیت فارسي کتاب
 انگریزي ترجمه په ۱۷۹۲ کال کې چاپ شوه . (۱۰)

د پښتنو پوځونو، جنګي عملیاتو، دهنوي تشکیلاتو په باب ډیر په زړه پورې معلومات موندنه شیخ علام محمد یاسین را کوي. سامین د فرخ آباد نواب ته نږدې سړې دی او د ۱۷۵۶-۵۷ کا لړنو تاریخې پېښې یې لیکلي دي. دغه تاریخې پېښې د احمد شاه دراني هندوستان ته د یوې پوځ کشۍ سره اړه لري. (۱۱)

د افغانستان په باب یو لړ ګټور تاریخې مواد د سید عیدالکریم بخاری په تاریخ کې هم پیدا کولای شو. پدې تاریخې اثر کې تر ۱۱۵۳-۱۲۳۳ هجری کا لړنو پورې (۱۷۴۰-۱۸۸۰) تاریخې واقعې لیکل شوي دي. (۱۲) دا خو څرګنده ده چې عیدالکریم بخاری

11— (Samin), 'Ahmad Shah Abdali and the Indian Wazir Imad-ul— Mulk (1756—1757) contributed by william Irvine" (Indian antiquary" Vol. 36, 1907).

په خواشینۍ سره باید ووايو، چې د سامین تاریخ لکه د کاشي راج پانډیت راپور په شان زموږ سره یوازې په انګریزي ژبه ژمنه شوي نسخه راسره وه.

12— Mir Abdul Kerim Boukhary, Histoire de L'Asie centrale (Afghanistan, Boukhara, Khiva, Khokand) depuis les dernieres annees du regne de Nader shah (1153) jusqu'en 1233 de l'Hegire (1740—818), Paris, 1876,

(نور نور عیدالکریم بخاری، افغان وکان بل). د عیدالکریم بخاری خپل تاریخ ته عنوان نه دی ورکړی. په لومړیو ترکي چاپونو

څو ځلې د بخارا اسير سياسي سېسټمونه ترسره کړي او ډېر مهال پر تونده بې
 کړې دي . سيد عبدالکریم بخاري مسکو او پترزبورگ ته سفر کړی و
 د ترکي او پښتنو امهرا توري سيمو ته راغلی و . دوه واړه کشمير ته
 تللي و . سيد عبدالکریم بخاري په ۱۸۳۰ کال کې په ستا مېول کې
 مړ شو . دا هم امکان لري چې د خپل کتاب يوې برخې لپاره چې په
 افغانستان پورې اړه لري سيد عبدالکریم بخاري تاريخي مواد
 د شاه محمود دراني څخه لاس ته کړي وي کوم چې د ماتي نسه
 وروسته بخارا ته تښتيدلی و، او هلته سيد عبدالکریم بخاري ته
 د اوظيفه سهارل شوي وه چې دغه بې وطنه پښتون پادشاه سره تماس
 ټينګ کړي .

د دغو ټولو تاريخي آثارو لیکو نکو په خپلو^۲ اثارو کې دا افغانستان
 په باب لیکلي معلومات تر زياتې اندازه پورې سياسي پيښو ته و قف
 کړي دي . دوی د پښتو امپراطوري اجتماعي او اقتصادي اړخ ته ډېره
 لږه پاملرنه کړې ده . د دې دورې ډېر وړه وړ څيړنو خپلې نظريې او پاملرنې
 د ښووالي ټولنې مخني قشر يعنې پادشاهانو ، اميرانو ، وزيرانو ، په
 ولايتونو کې د دربار نمايندگانو ژوند او معايت ته وگرځول شوي
 دي .

د ختيځو تاريخي آثارو څخه چې زمونږ په لاس کې دي ، يو هم

یوازینی تاریخې ائردی. دغه کتاب و. مینورسکی خپور کړ (۱۳) چې د ایران مطا لسی خصوصاً د صفویا نو دورې نه پدوروسته وختو نو زیات مواد لري. ددې لپاره چې دغه خا لی گاه و کدشی، نو مینورسکی چې دا رو پای بی شمیره سیاسی نمایندګا نو یاد داشتونو ته مراجعہ وکړو، کوم چې افغانستان ته په ۱۸ پیړۍ او یا د ۱۹ قرن په اوایلو کی راغلی دي.

دا ډول اسناد چې زمونږ په لاس کی موجود دي تر ټولو اول د کپتان بګدان اسلانو ف یاداشت دی (۱۴) بګدان اسلانو په ۱۷۶۳ میلادي کال کې افغانستان ته سفر کړی دی. دی د روسی حکومت په بهار بخت افغانستان ته راغلی و، ترڅو د افغانستان اورو سی تر منځ د پلوماسی روابط ودروی. ب، اسلانو ف بید احمد شاه دراني ته د روسی دوستي وړاندی او خوا هشی پې تری کړی وای چې پترزبورګ ته خپل سفیر واستوی، ترڅو هاته موافقه لاس لیک کړي. په خوا شینی سره بید ووايو، چې روسی نمایندګه ته دغه ورسوارل شوی ماموریت تر سره نه شو. لیکه چې احمد شاه دراني دغه وخت په هندوستان کې و، او

13 "Tadhkirat al—muluk

A Manual of safavid administiation

Persian Text in facsimile (B. M.

Or. 9496). Translated and explained by V. Minorskr, London. 1943.

(۱۴) د روسیې خارجي سیاست آرشیف، ف. « اوغانی کا رونه »

ب. اسلا نوف ونه کولای شول چې هغه سره لیدني کتنې وکړي. د ب. اسلا نوف په یادداشت کې مو ډته خصوصاً هغه معلومات په زړه پوري دي کوم چې د احمد شاه دراني او خراساني توابعو سره درلودل. د دی ته پرته ب. اسلا نوف د افغاني دولت رئیس د مخینو د معلوماتي اقداسو تو په باب خبرې کوي. (۱۵)

د ب. اسلا نوف نه لس کاله وروسته د درانيانو دولت ته د س. س. یفریموف سفر کړی دی. یفریموف اصلاً د ویاټکي دی او په روسی اردو کې یې دواړه ضابطه رتبه درلوده. یفریموف اصلاً د اریین بورګ سره نږدې قازاقانو نیواو په بخارا کې یې خرڅ کړ. هلته د یوی سودي تیر ولونه وروسته خوځوند ته وپېژند. د هغه مخايد د کاشغراو یارځوند له لارې د پښتو امپراتوري ختيځو ولايتونو ته راغی. له هغه سودي پس یفریموف د انګرېزانو د ختيځ هند کمپني سیمو ته راغی او د انګلستان له لارې روسی ته راستون شو.

د س. س. یفریموف یادداشتونه او د هغه د سفرونو په باب لیکني دده په ژوند کې درې ځلې چاپ شوي چې دا ۱۷۸۶، ۱۷۹۶ او ۱۸۱۱ کالونه

۱۵. افغانستان ته د ب. اسلا نوف سفر په باب زیات معلومات دیو. و. کاکولسکي اړو کوري: « په ۱۷۶۴ کال کې افغانستان ته د پګدان

وو (۱۶). زمونږ لپاره دده په ليکنو او يا د داسې نو کي هند معلومات د توجه وړ دي ، کوم چي د درانيانو امپراتوري پوي وړي برخي يعني د کشمير په باب هلته راغلي دي .

په ۱۷۸۳ ميلادي کال کي د پښتو امپراتوري نه د برتانيې شرقي هند کمپني يو منصوبه دار جورج فاسټر سفر کړي دی (۱۷) فاسټر د گرجستان سواداگر په خيره خان پټ کړی و .

ده خپل سفر د کلمکتې څخه پيل کړ ، کشمير ته راغی ، هلته يې درې مياشتې تيري کړي ، بيا پېښور ، کابل ، کندهار او هرات ته راغی . د فاسټر کتاب چي د لاري نه د تيريدو په حال کي د خطونو په بڼه ليکل شوی دی د افغانستان ښارونو ، تجارت ، کسبونو ، مالياتو ، کمرکي محصولاتو د ولايتونو حاکمانو او مرکزي حکومت ترمنځ روا بطو او بالاخره

۱۶- زمونږ د فاسټر يفریموف يا د داسې نو دود هم چاپ څخه استقامت وکړه چي د درباري مشاور يفریموف مسافر تو نه بخارا ، خيو ، پارس ، هند اوله هند بخارا په د انگلستان له لاري روسيې ته راگرځيدل نه ديږي » سال پټر-اورگ ، م ۱۷۹۰- نو مړي چاپ (۱۷۸۶) په ۱۹۵۰ کال له سره جوړ شوی څه ورشو (فيليب يفریموف ، د کلن مسافر ، مسکو ، ۱۹۵۰) . د فليپ يفریموف اثر قلمي نسخه په م ۱۷۸۰ کال کي په « روسکيه ستاورينه » کي چاپ شوه . (۷۹ ټوک ، ۷ چاپ ، ۱۸۹۳ ، ۱۲۵۶ ، ۱۳۹۰ مخونه) .

نوی و و کالو نو کپ سفر کړی دی. د یوروپا لیت نوراپترا سګي
ګر بسانف په اصل کې د وینیس دی. دی هغه وخت افغانستان ته د
۱۸ پیړۍ په نوی و و کالو نو کپ راعلی وو، چې لا تراوسه یې عیسوی
دین نه و قبول کړی.

۱۹ پیړۍ په شروع کې درانیا نو اوهر نو او ی د زوال نه د مخه
شهور را نوی سیاست پوه او سور مو نخ ستیو آر الفنسټون افغانستان ته
راعلی د (۲۰) د د کتاب د کابل با د شاهی په باب را پور
نو پیړۍ. الفنسټون په ۱۸۰۹ میلادی کال کې د برتانیې شرقی
هند کمپنی سیاسي هیأت په مشرۍ افغانستان ته سفرو کړ.
د الفنسټون په راپور کې دا افغانستان دولتی موسسو، د ادب اتوری اداری
څانګې، فوځي سیستم او د پښتنو قبا یو اجتماعي اقتصادي نظامونو په
باب پریمان معلومات را غونډ شری دي.

د الفنسټون کتاب هغه فصلونه چې د پښتنو امپرار توری د و
سیمو یعنی لوچستان اوسنه ته و قشوی دی، ګډ. پاتین جر (۲۱)
یادداشتونو د معلومات اضافی ګو لوسره درسته کوی. پاتین جر را نوی
منصب دار و چې په (۱۸۱۰) کال کې د منځنۍ اسیا اوسیدونکی په جامه
کې د شلمې لړلۍ دي. همدارول په د څه کال کې که تان

کریستی (۲۲) هرات ته تلمی دی .

د همدی دوری په باب د انگریز ا نور رسمي جريدې ډیر زیات معلومات لري، چې د لاړشو و نكي ښه لري . دغه چاپي لاړشو و نكي هغو منصبدارانو ليکلي دي چې د برتانوي هند رسمي مقاماتو په اشاره سره په مستعمراتي مومو باندي جوړشوي دي . ددی لاړشو و نكي ليکونکي دخپلو د شاهراتو، پوښتنو، اوجاسوسانو معلوماتو نه علاوه د افغانستان تاريخي آثارو، دولتي او محلي نگر وارشيفونو، د برتانوي، هندي او افغاني اسنادو څخه استفاده کوله، کوم چې تراوسه پوري نه دي چاپ شوي او محققينو ته د هغوی څخه د استفادې لار نشته .

پدې باب تر ټولو زیات « د ۱۹۰۱ کال د اپریل په ۱۹ تر څخه پدې درانیا نو قبیلو په هکله راپور » د علاقوي وردی . دغه اثر د برتانوي منصبدار سؤرخ کک . را اولین سن (۲۳) ليکلی دی . همدا

22— (Abstract of captian christie's journal" —

د پاتینجر کتاب په ضمیمه کې ليکل شوی دی

Henry Pottinger, Travel in Beloochistan and
Sinde..., Appendix, P. 403—423).

زموږ د موضوع په باب ډولر معلومات د برتانوي

سياحانو په یادداشتونو کې پدې کولای شو، چې د ۱۹ پیړۍ په

په ۲۰-۳۰ م کالونو کې ليکل شوی .

23— Henry C. Rawlin son, Report on the Door anee
Tribes deated 19th April 1841 (Central Asia.A Contribution
Towards the better know ledge of the Topography,

ډول «حيات افغانی» دغه وروستی اړد استعمالی ادارې
مادوړ محمد حیات خان لیکلی دی چې په خټه پښتونو (۲۴) دغه
اړد پښتنو قبیلو تاریخي اجتماعي، اقتصادي روابطو او
رواجي حقو قو ته وقف شوی دی.

ډیر زیات معلوم (خصوصاً ۱۸ پېړۍ په دوهمه نیمه پې کې
د افغان-انګلیس او هند و افغان روابطو باندې) د اړتای شری
هند کمپنی اوشیفونو، اسنادو او دوسیو کې شته دی، چې د ۱۹۱۱
میلادی کال نه تر ۱۹۵۳ کال پورې د هغوی خپرونو دوام درلود.
ددې جملې خټه یو لړ اسناد د اړتای جاسوسانو راپورونه دی
چې په افغانستان کې اوسیدل. د دوی په راپورونو کې
د پښتنو د اردو شمیر، د دراني بادشاهانو په مقابل کې شور شوره، د سپی
او داسې نور قیمتي مواد موجود دی، چې دغه ټول اسناد او
راپورونه په لسو ټوکونو کې خپاره شوی دی. دغه اسناد او راپورونه له
۱۷۵۹ کاله تر ۱۷۹۱ کاله پورې دوره مطالعه کوي (۲۵). دغه
مطالعی لاندې دوره کې د افغانستان پوځی سیستم او دولتي اداره
جوړښت په باب یو لړ تفصیلات کولای شو، چې د اروپایي مؤلفانو خصوصاً
ختیځي اروپایکو الوهه آثارو کې پیدا کړو. دوی د پښتو امپراتورۍ
سیمې د دراني بادشاهانو د زوال په وروستیو وختونو کې لیدلای

ډول «حيات افغانی» دغه وروستی اثر د استعماري ادارې
مادون محمد حيات خان ليکلی دی چې په خټه پښتون (م. ۲) دغه
اثر د پښتنو قبيلو تاريخي اجتماعي، اقتصادي روابطو او
رواجي حقو قو ته وقف شوی دی.

ډېر زيات معلومات (خصوصاً ۱۸ پېړۍ په دوهمه نېمايي کې
د افغان-انګليس او هندو افغان روابطو نښې) د رتاني شرقی
هند کمپني ارشيفونو، اسنادو او دوسيو کې شته دي، چې د ۱۹۱۱
ميلادي کال نه تر ۱۹۵۳ کال پورې د هغوی خپرونو دوام درلود.
ددې جملې څخه يوازې اسناد د رتاني جاسوسانو راپورونه دي
چې په افغانستان کې اوسېدل. د دوی په راپورونو کې
د پښتنو اردو شمير، د دراني بادشاهانو په مقابل کې شور شونده، د سيمې
او داسې نور قيمتي مواد موجود دي، چې دغه ټول اسناد او
راپورونه په لسو ټوکونو کې خپاره شوي دي. دغه اسناد او راپورونه له
۱۷۵۹ کاله تر ۱۷۹۱ کاله پورې دوره مطالعه کوي (۲۵). پدغه
مطالعي لاندې دوره کې د افغانستان پوځي سيستم او دولتي اداره
جوړښت په باب ټول تفصيلات کولای شو، چې د اروپايي مؤلفانو خصوصاً
ختيځي اروپايي کواډرونو په آثارو کې پيدا کړو. دوی د پښتنو اسهرا توري
سيمې د دراني بادشاهانو د زوال په وروستيو وختونو کې ليدلای

دی. دوی د خپلو آثارو د لیکلو په وخت کې د اموغ لړۍ، چې د دراني
پادشاهانو دود او رې بولې څرګندولې شوي آثارو او رسمي
اسنادو څخه استفادې وکړي، د کومو څخه چې موږ استفادې
وړه کړای شوه. دوی د همدې دورې د پښو ایدونکو او ګاونډیو
معلوماتو څخه استفادې کولای شوه. پدې جمله کې د ورسته دورې
مؤلف او پښتون لیکونکي سلطان محمد خان دراني د مثال په توګه یا د ولای
شوه. ده خپل اثر د «تاریخ سلطاني» (۲۶) تر عنوان لاندې لیکلی
دی او تر ۱۲۷۹ هجري کال (۱۸۶۳) کال پورې یې رارسولای دی.
فیض محمد د زیاتې زیار ایستني په ارګت د افغانستان درې ټوکیز
تاریخ «سراج التواریخ» (۲۷) په نوم سره ولیکه.

همدا ډول د تیرې پېړۍ په دوهمه نیمايي کې یو بل ايراني
تاریخ لیکونکی شهرت لري خود هغه د کتاب نوم «مطلع الشمس» (۲۸)
دی. ددې تاریخي کتاب لیکونکی محمد حسن خان د خپل اثر دوهم

۲۶ - سلطان محمد خان دراني - تاریخ سلطاني - بمبئی - ۱۲۹۸.

۲۷ - فیض محمد - سراج التواریخ - کابل - ۱۳۳۱.

سراج التواریخ زیات معلومات لپاره د ۱۰۱ سیمینوف د

اثر وګورئ:

مطلع الشمس. د افغانستان تاریخ دی چې د امیر حبیب الله خان

په امر او د هغه په نږدې ګاونډی سره لیکل شوی دی.

ټوټه د مشهور اوسيدونکو او هغه تاريخ ته چې له ۲۸ م کال نه تر ۱۳۰ هـ پورې (۱۰۳۶-۱۸۸۵) وقف کېږي دی. دی په خپل اثر کې خراسان ته د احمد شاه دراني د فوځ کشيو په باب په تفصيل سره خبرې کوي. او د احمد شاه دوو فرما نونو مکمل متن په خپل کتاب کې را نقلوي. د اروپايي محققينو له جملې نه موږ د فرانسوي سياح او ورځنيزي (۲۹) او مشهور برنا نوي افغان پيژندونکي راوړتي (۳۰) له آثارو څخه استفاده وکړه.

پدې آثارو کې ليکوالو افغانستان ته دراتگ په وخت کې زيات علمي مواد راغونډ کړي دي. ولي د تاريخ ليکونکو دغه پورتنۍ آثار چې د ۱۹ پېړۍ د دوهمې نيمايي او شلم قرن پيل سره ربط لري د ما بسره پيوختون نه شو ورکړلای، ځکه چې دغه آثار زموږ د موضوع په بنسټ د ما بسو او درسي کتا بونو په منځ کې موقعيت غوره کوي.

د درسي کتا بو نو څخه په اول وار کې کولای شو چې د افغاني مؤرخينو آثار لکه د مير غلام محمد غبار «احمد شاه باباي افغان» (۳۱) او عزيز الدين پوپلزايي اثر «تيمور شاه دراني» (۳۲) نومونه

29 — J. P. Ferrier history of the Afghans, London, 1858.

30— H. G. Raverty, Notes on Afghanistan and part of Baluchistan: geographical, ethnographical and historical

Extr acted from the writings of little known Afghan and Tajik historians, geographers and genealog

یاد کړو. د دوی په آثارو کې په افغانستان کې د درایې او په یو
پادشاهانو په حالو با ندي رهايي اچولې شوی ده. همدارول
د سيد قاسم رښتيا کتاب «افغانستان په ۱۹ پېړۍ کې» (۳۳) زياتره
برخه په ۱۸ او ۱۹ پېړيو کې د افغانستان د اخلې جگړو ته وقف کړې ده.
د نورو ديس کتابونو له جملې څخه بايد د هندي تاريخ ليکونکي
ج. سرکار (۳۴) او خ. گوپتا (۳۵) غیر نوم ياد کړو. د دوی آثار په ۱۸
پېړۍ کې د هندوستان تاريخ مطالعه کوي. د دوی آثار په زياتو ختيځو اثارو
د رشيد زويه سوادو، رسمي اسنادو با ندي تکيه کوي چې دغه سوادو منابع
په واقعې ډول د هندوخت هندو-افغان روابطو په باب په زړه پورې معلومات
د ۱۸ پېړۍ په دوهمه نيمه او د ۱۹ قرن په پيل کې د پښتو
تاريخ ډيرو تاريخي نيتو په سوالی کې چې تر اوسه پورې د سنا قشې لاندې
دي، زموږ سره د سکو پيژندنې آثارو مرسته وکړه، کوم چې برنا زوی
تاريخ ليکونکو: ج. روجرس (۳۶) او ل. ديس (۳۷) ليکلي دي. د دوی نه
پرته پدې برخه کې دو. مان (۳۸) تحقيقاً نوته استفا دهم ديا دونی وړ ده.

۳۳ - سيد قاسم رښتيا - افغانستان در قرن نزدهم - ۱۳۲۷

34— Jadunath sarkar, fall of the Mughal empire, second edition, revised and corrected, Vol. I—IV, calcutta, 1949—1950.

35— H. R. Gupta, History of the sikhs, Vol. I III, Yahore 1944; H.R. Gupta, Studies in the later, Mughal history of the panjab (1707—1793), lahore, 1944.

36 Ch. J. Rodgers, the coins of Ahmad Shah Abdali or Ahmad Shah Durrani ("Journal of the Asiatic society of Bengal" Vol. LIV, pt. 1. (Calcutta), 1885.

38— oskar Mann—Quelle nstudien Zur Geschichte des Ahmad Durrani (1747—1773) ("Zeitschrift der Deutschen margenlandischen Gesellschaft" Bd 52, leipzig 1898).

فهرست

	لومړی فصل
	د دراني امپراتورۍ مساحت او
۱	سرحدونه
	دوهم فصل
۲۳	د درانيانو د امپراتورۍ مرکزي دولتي دستگاه
	او اداري ارگانونه
	درېم فصل
۴۸	دربار، پایتخت او لوی ښارونه
	څلورم فصل
۷۷	اداري ویش او سیمه ییز حکومتونه
	پنځم فصل
۱۰۶	مالیات او مالیات یی سیستم
	شپږم فصل

لومړی فصل

د دراني امپراتورۍ مساحت او سرحدونه

لا تراوسه د درانيانو د امپراتورۍ سرحدونه ، چې مؤسسري احمدشاه و ، په پوره وضاحت سره نه دي ترسيم شوي ، ولې پدې خبره کې هيڅ شک نه شته چې دغه امپراتوري په ۱۷۶۱ کال کې د مساحت له مخې د بل هروخت نه وسيعه وه ځکه چې په همدغه وخت کې د احمدشاه دراني قدرت په اوج کې و .

پدې دوره کې د احمدشاه په امپراتورۍ کې د هندو ځمکو نه علاوه چې پښتانه ورباندې اوسيدل ، د هندوستان ، ايران او جنوبي ترکمنستان زياتې برخې پکې شاملې وې .

دغې عظيمې امپراتورۍ همداسه دوه ميليونه کيلو متره مربع مساحت درلوده

دکندهار په ولايت کې ځان محکم کړ ، اودغه ځای وروسته دامپرا توری سر کړ
وگرځید . د همدې کال په دوهمه نیمایي کې احمدشاه دراني غزني ، کابل ، پېښور
هم د ځان تابع کړل . په ۱۷۳۸ کال کې دیره جات (د سند ریا ب په پښی غاړه)
هم په دراني اسپراتوري کې ورشامل کړای شول . دغه ټولې سیمې د هرات په شمول
نر . ۱۷۵ کاله پورې احمدشاه دراني په خپله اسپراتوري کې متحدې کړې . دغو سیمو
د دراني اسپراتوري اساسي هسته تشکیلوله . د اساسي هستې تشکیل نه وروسته
احمدشاه د هندوستان ، ایران او ترکستان په نږدې سیمو باندې خپل قدرت او نفوذ خپور کړ .
احمدشاه شمال غربي خواته خراسان فتح کړ . پدې ځای کې د نادرشاه د قتل
نه وروسته پوځو کوچنی فیودالي حکمرانی منځ ته راغلې وې . په مشهد کې چې
د خراسان مهم ښار و ، د داخلي اوږدو جگړو نه وروسته د نادرشاه لمسی شاه رخ
حکومت کاوه . د تیس او تون ښارونه د بانوشیبا د قوي قبيلې مشر علی مرادخان په
لاس کې وو . نیشاپور د عباس قلی خان بیات له خواته شوی و . په کابل پون ، سبزوار
توربت حیدري ، تورشیز کې هم مستقلې فیودالې سرداري تشکیل شوې
وې . د خراسان شمالي سرخه دکر د پلاني د سیمو مشرانو
په منځ کې تقسیم شوې وه . پدې برخه کې دوی نسبتاً لویې سرداري د چیناران
او کابلوشان په نوم موجودې وې .

په ۱۷۵۰ کال کې احمدشاه یو کوشش وکړ ، چې مشهد ونیسي ، ولې دغه
لومړی کوشش کامیاب نه شو ، آما په دوهم وار په ۱۷۵۳ کال کې احمدشاه د کولای

اوسکه هم دده په نوم سره ضرب شوه (۱). د مشهد حکمران شاه رخ د « دوستی له طره »
په خپل محای پاتې شو.

دغه دوستی د احمد شاه او شاه رخ ترمنځ موجوده وه (۲)، لدې وروسته احمد شاه
تیس، کلات، شیرران، کوچان او د خراسان نور ښارونه فتح کړل (۳). محيني حکمرانان
(د مثال په ډول د سبز واري ښار حکمران) په خپله رضا د پښتون پادشاه تا بهیت
ومانه. په زیاتره مفتوحه ښارونو، لکه په مشهد کې دغه محای خانان په حکمرانیو
باندې پاتې شول. حتی د نیشا پور غونډې ښار چې احمد شاه په زیانو قربانیو سره لاس
ته راوستلی و، بیا هم هلته ئې عباس قلی خان د حکمران په حیث پریښود (۴).

(۱) کروندو لوړی دمان له خوا ترتیب شوی ده.

Oskar Mann, quellen studien Zur Geschichte des Ahmad
sah Durrani 1747—1773 ("Zeitschrift der Deutschen
Morgenlandisch en Gesellschaft", Bd. 52, Leipzig 1898), 5.
163—325, 326;

همدا ډول د محمد حسن خان سلطان الشمس، دویم ټولګ، ص ۳۷۷، ۳۵۰، دروسې
د خارجی سیاست اړشیف. « د هارس سره دروسې روابط » ۱۷۵۵، د ۵۰، ۷۸،
د ۷۰، ل ۱۶ (وورې دروسې د خارجی سیاست اړشیف) وګورئ.

(۲) روم ته د اصفهانی ایسکپ کړنلې له راپورونو څخه (دغه کتاب ته مراجعه وکړئ):

"Chronicle of the Carmelites in persia and the Papal
Mission of 17 and 18 centuries" Vol. I, London 1939— P.
670—671.

(۳) عبدالکریم بخاری، افغان و کابل، ص ۹، دروسې د خارجی سیاست اړشیف

« د پښتنو په باره کې اسناد » ۱۷۶۳ — ۱۷۶۶ کالونه، د ۱، ل ۲۹، ۳۹ — ۴۰.

(۴) دغه محای خانان په ۱۷۶۳ — ۱۷۶۶ کالونو کې د احمد شاه په ځای د پښتنو پادشاهانو په ځای راغلل.

د خراسان جنوبي سيمه يوه برخه د افغانستان د هرات په ولايت كې شامله كړې شوه .
 د احمد شاه د زوى تيمور شاه په وخت كې (۱۷۷۳-۱۷۹۳) د افغانى پا د شاه او
 خراسان د تابعو حكمرانانو تر منځ سرحدې كړېبه د تور شيز په جنوبى خوا كې مستقيماً
 د دوشا باد له خنك سره تيريدې (۵) . احمد شاه دراني د خراسان خازان مجبور كړل
 چې شاهرخ د خراسان د هاكم په صفت ومني ، ولې شاهرخ ونه كولاى شول چې
 حتى د مشهد نږدې سيمې تر خپل تسلط لاندې راولي (۶) .

شاهرخ په خپل ځان باندې د احمد شاه دراني اعتماد ساته ، ولې د خراسان نور
 خوانين او په هغه جمله كې د شاهرخ زامنو غوځو كړته د احمد شاه په مقابل كې شور شونه
 پورته كړل (۷) . دغه شور شونه حتى د احمد شاه د مرگ نه وروسته پسې روان
 و . له همدې كبله تيمور شاه مجبور شو ، چې خراسان ته څو ځلې خپل پوځونه وليري
 (۸) . پدې اړه حتى په ۱۷۹۳ او ۱۷۹۴ كالونو كې په خراسان كې خطبه او مکه

5-- G. Forster, A Journey from Bengal to England,
 Through the northern part of India, Kashmire, Afghanistan,
 and Persia, and us to Russia, by the caspian sea, Vol. 11,
 London, 1793 P. 165; James Rennell, Memoir of a map of
 Hindoostan or the Mogul empire :with introduction
 second editian, London, 1792, P. 52;

فيض محمد سراج اتوا ريخ ، او سري توك ، ص ۱۶ .

6— Malcom, the History of persia from the most early
 period to the present time, Vol. 11 London 1815, P. 113—114.

۷- حسين على ، زينت تاريخها ، ۹ پاڼه .

8-- G. Forster, A Journey from Bengal to England , Vol,
 II, P, 57, 148, 150—151; J—Malcom, the history of persia . .

دافغانی پادشاه به نوم وې. په خراسان کې دراني حکومت ته اغامحمد شاه قاجار خاتمه ورکړه. او په ۱۷۹۶ کال کې یې مشهد فتح کړ. (۹).

په ۱۷۵۴ کال کې احمد شاه د خراسان څخه علاوه غرب خواته د سیستان زیاته برخه چې د کیانی خاندان د خاندانو په لاس کې وه، هم بخان ته تابع کړه. هاتلسې پېړۍ په ټوله دوهمه نیمایي اود ۱۹ پېړۍ په اوایلو کې سیستان دافغانی شاهانو په لاس کې و. (۱۰). د سیستان حکمرانانو افغانی پادشاه ته مالیات ورکول، او

۹— عبدالکریم بخاري، افغان و کابل، ص ۲۴— داغامحمد شاه دوزلونه وروسته

د شاه رخ زوی نادر سیرز او په ۱۷۹۹ کال کې غوښتل چې مشهد ته راستون شي، اما قاجارانو هغه ته شکست ورکړ. دی ئې د خپلو ورونو، زامنو سره بنديان او سره ئې کړل. په ۱۸۵۲ کال ئې بیا مشهد ونيو، دغه لاندې کتاب ددې موضوع لپاره وگوري:

The dynasty of the Kajars, translated from the original persian manuscript, "presented by H. M. faty Alyshah to sir Har ford Jones Bridge" London, 1833, (P. 76, 157—158, 166—168).

10— James Rennell, Memoir of the map of Hindoostan P. 152;

ګریسټاف میټروپالټنوا پټراسکی، هغه هیوادونه چې ده په ۱۷۹۰ کالونو کې په منځني اسیا کې لیدلي دي، داسپراتور په ټولنه کې د تاریخ او لرغونو روسانو سټالېني، لوسړي کتاب، ۱۸۶۱، ص ۵،

M. Elphinston, An account of the Kingdom of Kabul and its dependences in Persia, Tartary, and India, comprising a view of the Afghans nation and a history of the

Decadence monarchical London, 1815, P. 103—104

هم پي دېادشاه پوځونو ته د عسکرو توکي ورلېږل. د کيانيانو پايتخت د جلال اباد (پادوشک) ښار و. د احمد شاه په وخت کې د لته سليمان کياني حکومت کاوه، د زمان شاه د سقوط نه وروسته (۱۸۰۱) کياني خانانو د افغانستان په فيوډالي شورشونو اوکله وډېو کې فعاله برخه واخيسته. کيانيانو په اول کې د احمد شاه د پوه لمسی شاه محمود حمايه کوله، او بيا ئې د دې د زوی کامران مدافعه شروع کړه (۱۱).

د سويلي پاتې برخه د خايس د سيمې په شمول، د پام ښار حکمران تر ادارې لاندې وه. (د دې سيمې حکمران د غلجيانو له قبيلې څخه و)، د احمد شاه د مرگ نه وروسته د ۱۷۷۵ کال په حدود کې د غه سيمه د کریم خان زند د عسکرو له خوا ونیول شوه، ولې ډېر ژر بيا د افغانانو لاس ته ورشله (۱۲). اما د ۱۸۰۲ کال په حدود و کې د ايران پادشاه فتح علی شاه قاجار د پام ښار د کرمان په ولايت کې ورشامل کړ. په ۱۷۵۰ کال کې د بلوچستان په جنوبي برخه کې د هغه محاي حکمران (پيگلريک) د احمد شاه تابع شو. د کلات خان نا سر خان د حکومت اقتدار په هغو سيمو باندې چې د بحيرې عرب پورې غزیدلې وې چلیده. د کراچۍ ښار هم

11 - R. Leech, A description of the country ("Journal of the Asiatic Society of Bengal", Vol, XIII, Pt. I, 1844), P. 117; St. John, Lovett, Smith and Goldsmith, Eastern Persia, and account of the journeys of the Persian boundary commission 72, Vol, I 1870-71 -- London, 1870, P. 402.

12 - E.S. Waring. tour to Sheeraz, by the route of Kazroon and Feerozabad, with various remarks on the manners, customs, Laws, language, and Literature London, 1807,

دناصر خان تر والک لاندې و. د لاسرېل او کچې خانانو هم ناصر خان ته مالیات ورکړل. غرب خواته شال (کوټه) او ختیځ لوري ته دده د حکومت پوله د سند سره هم سرحد وه (۱۳).

په ۱۷۵۸ کال کې ناصر خان د احمد شاه په مقابل کې شورش پورته کړ، ولي احمد شاه په خپله دغه شورش کېناوه. د شورش کینولونه وروسته د احمد شاه او ناصر خان ترمنځ داسې قرارداد هم وتړل شو، چې د هغه له مخې د بلوچستان د متابعت شرایطې تعیینول (۱۴) په ۱۷۹۵ کال کې د ناصر خان د مرګ نه وروسته په بلوچستان کې فیودالی انا رشی شروع شوه. د ناصر خان زوی محمود د پلرني حکومت لویه سیمه د لاسه ورکړه، محمود اکرچې د بلوچستان د بیکار بیکي لقب ساته، ولي عملاً د کلات پیاوړه نه شاولخوا سیمې ورباندې وې. د کرا چې بنارد سند امیرانو

13— Henry Pottinger, Travels in Beloochistan, and sinde; a ecompanied by a geographical and historical accoeint of those countries, London, 1816, P. 294, 299, 304; irwin Memair on Glimate, soil, produce and husbandry of Afghanistan and neighbouring countries "Journal of the Asiolic society of Bengal" Vol. VIIIX (Calcutta), 1839, 1840, P. 764; M. Elphistone, and account . P. 449, R. Leech, Brief History, of Kalat, Brought down to the deposition and death of Mehrab Khan, Brahoe (Journal of the Asiatic Society of Bengal", vol. XII, 1843), P. 475.

لاس ته ورغله. دنورو ښارونو اوسنطقو حکمرانانو هم د ټاج ور کولو نه غاړه وغړو او په نتیجه کې د محمود عایدات دخپل پلار په نسبت لاس خلی را کم شول. د همدې وجهې نه محمود د پښتنو شاهانو لځان تابع باله. د پښتو دولت اگر چې پدې وخت کې په غرکند پول سرخ په کمزور تیا روان و، ولې باوجود د دې محمود په خپله غو کرتې د پښتنو دربار ته حاضر شو، پښتنو ته ئې خپل احترام وړاندې کاوه اوختی خپل عسکرې دوی ته رالېږل. د مثال په ډول په ۱۸۰۵ کال کې د محمود پوځ د شاه شجاع پوځونو سره په سند یا نډې په حمله کې برخه واخیسته (۱۵). د ۱۹ هجري په اوایلو کې د پښتنو شاهانو سرحد د بلوچستان سره د کوټې (کوټه د اوخت د کلات دخان په لاس کې وه) شمالی برخو سره مستقیماً تیریده. جنوب خواته د دوارو نمکوستو نو سرحد د شیراوک (شیراوک) څخه تیریده چې د غه لځای د افغانستان په حدود کې واقع و (۱۶).

د ابامین په ښکته برخو کې احمد شاه د سند اواره او غنی منطقه فتحه کړه. په ۱۷۴۸ کال کې درانی عسکرو د سند په شمال کې د شکا پور ښارونیو، او هغه افغانی جانشین وټاکل شواو په ۱۷۵۰ کال کې کوز سند (وروسته له هغه چې د پنجاب شمال غربي برخه د پښتنو په دولت پورې وتړل شوه) هم پښتو فتح کړ. د دې لځای حکمران د احمد شاه تابع وټاکل شو. د ۱۷۵۷ کال په اوایلو کې د پېلی پا د شاه لوی منل دوهم عالمگیر د سند له ټولو امتیازاتو څخه لاس په سر شو. دغه منطقه

(۱۵) د اسی فکر کمپني چې سید قاسم (پتیا) د لته جو ته غلطی کوي ځکه هغه لیکي چې په ۱۸۰۵ (۱۲۲۰ هجري کال کې) ناصر خان خپل زوی د پښتنو

يووخت ددوهم عالمگير نيكو نو په لاس كې وه ، ولې دوهم عالمگير احمد شاه ته
دمغلي شاهزادګی په ټيكرې كې ور كړه .

كله چې سرهټيانو د لاهور څخه تيمور شاه وشاړه ، دسند امير افغانانو ته د باج
ور كولو نه انكار وكړ .

په ۱۷۷۸ كال كې دسند د اميرانو يعنې د غلام نبي خان ، كل هر او تالپور
ميرانو ترمنځ داخلي جنگونه شروع شول ، او په نتيجه كې د تالپور ميران غالب
شول ، د پښتنو بادشاه اكرچې پدې جگړو كې د كل هر حمایه كوله ، ولې ددې
مرستې باوجود كاشميري د مقابل لوري په نصيب شوه . تالپوريانو چې د تيمور شاه
دنيت مخالف ټپي په سند كې قدرت لاس ته را وستلې ، په ۱۷۷۹ - ۱۷۸۱
۱۷۸۳ - ۱۷۸۶ كالونو كې په سند باندې حملې وكړې او وروسته هم تالپوريانو
د راني شاهانو ته چندان اعتنا نه كوله . دوي كه كوم باج افغاني بادشاه ته ور كاوه
نوهغه فقط ددې در كه و ، چې دنظامي تهديد او لښكر كشي نه و پرېدل . دشكار پور
په حصه كې دومره بايد وويل شي چې دغه پارت ۱۸۲۳ كال پورې د پښتنو
په لاس كې و . ترڅو دسند ميرانو دغه ښار د پښتنو څخه ونیو .

دسند په جنوب ختيځه سيمه كې د بهاول پور نواب محمد مبارك بهاول خان
چې د يوې ارتې سرداري حكمران و ، د ستلج درياب ختيځ كې پرته وه ، او
مشهور ښارونه ټپي بهاول پور ، احمد پور ، جاسپور ، اوسپور او د احمد شاه د راني
متابعت قبول كړه . د محمد مبارك بهاول خان د مركه نه وروسته د بهاول پور

پوڅ كشي وكړه. نواب ودهتمند، پا پتخت پښتو لښكروونيو (۱۷) . بهاول خان مجبور شو چې نه يوازې قول ، باقيات ، تيمور شاه ته ورکړي ، بلکه خپل زوی هم دېر غځل په ډول پښتون بادشاه ته راوليږي ، او هم د سکاډو په مقابل کې عسکري مرسته هم ورسره کړي . اماغوکاله وروسته تيمور شاه په ۱۷۸۹ کال کې بيا مجبور شو، چې بهاول پورته خپل پوڅ وا ستوي ، ترغو ددې پوڅ په مرسته وکولای شي د بهاول خان غنچه حساب شوې باج واخلي (۱۸) .

په ۱۷۹۴ کال کې شاه زمان دخپل سلطنت په اوائلو کې په خپل دربار کې بهاول خان ومانه ، چې دخپلې وفادارۍ اظهار لپاره قندهار ته حاضر شوی و. نواب بهاول خان د دراني خاندان تر سقوط پورې د پښتو شاهانو تابع و. بهاول خان تش په نوم دخپلې سيمې گورنر بلل کېده ، ولې عملا ئې (سردارانو ته باج ورکاوه) . (۱۹) په بهاول پور باندې د افغاني دولت قدرت ته د پنجاب راجه رنجيت سنگه خاتمه ورکړه د بهاول پور نواب مجبور شو چې د پنجاب راجه تسلط ومنی ، او د خپلو عاهداتو پوره نېمائي برخه ئې هغه ته د باج په نوم ورکوله (۲۰) .

۱۷ - سلطان محمد خان دراني، تاريخ سلطاني، ص. ۱۰ - مخ. ۱۰ .

18— "Calendar of persian correspondence. Being latter which passed between some of the company's servants and indion rulers and notables", Vol. V II, Calcutta—Delhi, 1953; P. 637—638.

19— M. Elphinstone an account. , P. 502—503.

د ۱۷۵۷ کال په اوایو کي سرهند د احمد شاه به قلمرو وځي د تيمور شاه به ځي
 محمدي بيگم ته په (نیکري) کي ورکړ شو، چې د نوي مغل عالم کيږ لور وه (۲۱)
 عبدالصمد خان به محمدي د سرهند حاکم وټاکل شو، اما په ۱۱۷۱ هجري کال کي
 (۱۷۵۷-۱۷۵۸) د دراکوڼات راو سپاه سالار په مقابل کي شکست وکړ (۲۲).
 عبدالصمد خان بندي دراکوڼات راولاس ته ورغی، کله چې احمد شاه مرهتيا ووته
 شکست ورکړ، سرهند بيا د درانيانو لاس ته ورغی، ولې په ۱۱۷۸ هجري کال کي
 (۱۷۶۳ عيسوي کال په دسمبر يا د ۱۷۶۴ په جنوري کي) سکاڼو افغاني جانشين
 زين خان وواژه او سرهند ئي ونيو، ولې کله چې احمد شاه هند ته راستون شو، سکاڼ
 ئي مات کړل، نو سرهند ئي ونيو. کله چې احمد شاه هند ته راستون شو، سکاڼ ئي مات
 کړل، نو د سرهند حکمراني ئي په دې مقصد چې دغه ولايت د پمان سره وساتي،
 دخپل وزير شاه ولي خان په مشوره په ۱۷۶۵ کال کي يوه قوي راجه بهتال اله سنگ
 ته ورکړ، داله سنگ زه وروسته دده لمسی امير سنگ په (۱۷۶۷) کي د دې ولايت
 حکمران شو، امير سنگ ته احمد شاه د (راجه راجکان) لقب او ټيټي کالي ورکړل
 (۲۳). ولې بيا هم احمد شاه وټه کولای شول چې سرهند د پمان سره وساتي. محکه چې

(۲۱) د دې دوستي په سرسته د احمد شاه نفوذ د دېلي په دربار کي بايد لاتينک
 شوی واي، هدي باره کي د (زينت تار پخوا) په درېمه پاڼه کي حسين علي پوره
 معلومات وړاندې کوي محمدي بيگم په زهرا - بيگم او گوهر افروز سره هم يادېده
 د دې لپاره دغه لاندې کتاب وگوري:

په پنجاب کې د سگانو قدرت ورځ په ورځ زیاتېده، دا احمد شاه د سلطنت وروستیو شپو ورځو کې د لاهور صوبې زیاته برخه سگانو ونيوه، او په سرهند باندې د دراني شاهانو قدرت تش په نوم شو.

د پنجاب شمال ختیځه سیمه، لکه کجرات، هاسرور، اورنگ آباد اوسالکوت احمد شاه ته دغه قرار داده اساس ورکړل شول، کوم چې ده په ۱۱۵۰ کال کې په لاهور کې د مغلي صوبه دار میرمنو (معین الملک) سره لاس لیکه کړ. دوه کاله وروسته د ۱۷۵۲ کال په مارچ کې دراني پادشاه د پنجاب پايتخت لاهور ونيو. میرمنو او کرچې احمد ته د صوبه دار په صفت پاتې شو، ولې د اوخت دمخه له خواته بلکې د احمد شاه په نوم نې حکومت کاوه (۲۴)، د ۱۷۵۳ کال په اواخرو کې د میرمنو د سرکانه وروسته (چې دیوې غمجنې پېښې په نتیجه کې یا ممکن په زهرو وژل شوې وي) (۲۵) احمد شاه د لاهور صوبه داري دغه کوچنی زوی محمد امین خان ته ورکړه، چې دغه

22—Oskar Mann, Quellen student..., S. 162; H. R. Gupta studies in the later maghal History of the panjab (1707-1793) Lahor, 1944, P. 221; Joseph

Davey cunningham, History of the sikhs from the origin of the nation to the battles of the sutles, Calcutta, 1903. P. 130—131;

J. Heras, Durrani influence in Northern indian "Islamic Cultor", Vol. XI, 1937, No. 4), P. 5 7; "Hakikat.", P. 16.

(۲۵) د میرمنو د تراژیکې مړینې په باره کې دغو لاندې کسانو په خپلواکارو کې

هم لېرو د وروسته د ۱۷۵۰ کال په مې مې وېل شو. داسې ښکاري چې محمد امين خان د توطئې په مرسته ووژل شو. ددې کړنې د پېښې په نتيجه کې لاهور د احمد شاه د لاسه ((ولېږد)) سگر د ۱۷۵۶ کال په دسمبر کې احمد شاه بيا لاهور ونيو. د ۱۷۵۷ کال په پسرلي کې احمد شاه د هندوستان غنچه افغانستان ته راستون شو، او په لاهور کې ټي خپل کوچنی زوی تيمور شاه د ((نظام)) په حيث پرېښود (په حقيقت کې د پنجاب لوی عسکري قوماندان جهان خان د هغه محاي د والي په حيث کار کاوه). يو کال وروسته په پنجاب باندې مرهټمانو حمله وکړه. جهان خان ددوی سره په نښته کې شکست وکړ او د تيمور شاه سره يو محاي د لاهور غنچه ونيو (۲۶). احمد شاه نه شو کولای چې د پنجاب له لاسه وتل په امانۍ سره ومني، نو لدې کبله د ۱۷۵۹ کال په مې کې دراني بادشاه بيا په هندوستان لښکر کشي وړ وکړه، لاهور ټي فتح او د هغه محاي حاکم ټي دخپل وزير شاه ولي خان وراړه حاجی کرېمدا د خان مقرر کړ. کله چې د ۱۷۶۱ کال په مې کې دهاني پټ جگړې نه وروسته احمد شاه افغانستان ته راستون شو لاهور سکانو ونيو. لدې وخت نه وروسته احمد شاه شو محلي د پنجاب پايتخت د سکانو غنچه ونيو (۲۷) ولې د قدرت ټي پيدانکړ چې د پنجاب

-
- (۲۶) ليښ محمد، سراج التواريخ، لومړۍ ټوك، ص ۲۰، ددې موضوع لپاره (تاريخ ابراهيم خان، او محمد اسلم كتاب فرحت الناظرين، او همدا ډول دا كتاب وگوري.)
- H. M. Elliot—Jhon Dowson, the History of India, as told by Its own Historians, Vol. VII, London 1877, P. 169, 267.
- (۲۷) دنويز ماتيک په مرسته کولای شو چې ددې بحرانې دورې کروئولوژي
- تاييمه کړو، احمد شاه په لاهور کې په دغولاندې کالونو کې مکه ووله: ۱۱۶۱
- ۱۱۶۳، ۱۱۶۵، ۱۱۷۰، ۱۱۷۱، ۱۱۷۲، ۱۱۷۳، ۱۱۷۵، ۱۱۷۶، ۱۱۷۷

پايتخت په خپل لاس کې محکم ونیسي . لږه موده وروسته لاهور او تقریباً ټول پنجاب د پښتون بادشاه له لاسه ووت . هرعموره چې سکان قوی کیدل ، په هغه اندازو کې د پنجاب سیمې یوه بله پسې لاسته کولې او په ۱۷۸۱ کال کې ټي دلاهور صوبه ونيوله ، او وروسته د ملتان صوبې د رېحې او د شا جهان آباد صوبې هم یوه برخه ونيولې . د ټول پنجاب هغه د تیمورشاه په لاس کې فقط ملتان او اتک پاتې شول (۲۸) . په ۱۷۸۰ کال کې د ملتان حکمران مظفر وټاکل شو . مظفر خان ډېر فعال او زړور سپاهسالار و او پدې محای باندې ان تر ۱۸۱۸ کال پورې پاتې شو (۲۹) .

شاه زمان کله چې پنجاب باندې پوځ کشی وکړه ، لاهور ټي ونيو ، نو دا کوشش ټي وکړ چې د اباسین لویدیځ لوري ته له لاسه وتلی سې چې دا وخت سکانو لاس ته کړي وی بېرته ونیسي ، ولې مجبور شو چې له هغه محایه بیرته راستون شي ، ځکه چې په افغانستان کې شورش پورته شو . د لاهور اداره ټي لخوان ولی بانفوزه سردار رنجیت سنگت ته (۱۷۹۹) وسپارله ، شاه زمان پدې تمه چې سردار بهانگی او

28— "Hakikat...", P. 24; G. forster, A Journey from Bengal to England Vol. I P. 277-278, 282; Vol. II, P. 83.

(۲۹) سلطان محمد خان درانی، تاریخ سلطانی، ص ۱۰۳-۱۰۵ .

"Hakikat..." P. 24; Charles Masson, Narrative..., Vol. I, P. 397; Joseph Davey canning ham. History of the sikhs..., P. 194; R. Maclagan, frag ments of the History of Moolton, the Dera jat and Buhawullpoor, from Persion Mss ("Journal of the Asiatic Society of India", Vol. II, 1848)

رامنا گری په مقابل کې د دال په شکل استعمال کړی ، کومو چې پخوا لا هور نیولې و ، اما د شاه زمان محاسبه د رسته نه شوه ؛ لکه څنگه چې ښکاره ده لږه موده وروسته رنجیت سنگ د پنجا ب لویۍ پر څه و نیوه . او هم په هغه سیمو با ندې چې په هند کې پښتو حملې شو و ع کړې وې وې پدې ترتیب سره ټولې سیمې دده لاس ته ورغلي . کشمیر چې په هندوستان کې په سرغلره سره یا دیرې د احمد شاه دیو په سیمه سالار عبد الله خان په لاس په ۱۷۵۲ کال کې فتح شو . د کشمیر حکمران حاجی کوچک عبدالله مترشواو « دیوان » ئې هندو سکيجون وټاکل شو (۳۰) . لږه موده وروسته سکيجون د پښتون بادشاه جانشین له کشمیر څخه و ښاره او محان ئې مستقل اعلان کړ . وای په دین حال کې سکيجون د دې لې بادشاه دوهم عالم کور متابعت ومانه (۳۱) .

د ۱۷۶۲ کال په دویمې کې احمد شاه راجه جامور رنجیت دیو وټه (۱۷۵۰-۱۷۸۱) د سکيجون تابع کولو ماموریت وسپاره ، ولې رنجیت په خپل ماموریت کې ټاکامه شو . د ۱۷۶۲ کال په منی کې کشمیر ته یوه نوې پوځ کشی دنورالدین قره ومانداني لاندې وشوه ، (نورالدین دوزیر شاه ولی خان له خپلوانو څخه و) . دنورالدین سره پدې پوځ کشی کې رنجیت دیو دیره مرسته وکړه (۳۲) . سکيجون ماتې وکړه ، په بند کې ولويد او وروسته په دارو محول شو . دیر کشمیر یا ن کلکیت او حتی چترال ته

(۳۰) ایض محمد ، سراج التوار یخ ، لومړی ټوک ، ص ۱۷ .

(۳۱) ددې مطلب لپاره دغه اثر وگورئ ۴ :

وتبتيډ ل (۳۳) . د کشمير ولايت صوبه دار نورا لد ين مقرر شو .

دنورالدين جانشينانو اکر چي غولجاى شورشوونه پورته کړل ، هډې باره کې هېداالکريم بخاري داسې لیکى : « هرغوک چي د کشمير حکمران شى ، درې کاله وروسته د کابل بادشاه په مقابل کې حتماً قيام ته لاس تېروي » (۳۴) کشمير تر ۱۸۱۹ کال پورې چې داوخت درنجيت سنگه له خوا فتح کيږي د پښتو شا هانو لاس لاندې و .

دا احمدشاه پوځونود کشمير مربوطې نورې سيمې چې وړې وړې سرداري وې هم تابع کړې . د دې سردار پوځا کمان د شاه په « گورنرانو » بد لېدل ، دوى دا افغانى بادشاه جانشين ته چې په کشمير کې و ، د کوچنۍ پاچ نه علاوه ، دده په غوښتنه د پوځونو ټولگى هم رالېږل . هډې سرداريو کې تر ټولو لويه سرداري لادوک وه . چې د کشمير په شرق کې واقع وه ، . دغه سرداري د نفوسوا و عايداتو له مخې دومره غنى نه وه ، ولې د تجارت له پلوه ئې د پراړزېت د رلود ، مخکې چې همدې سيمې نه چين ، تبت او هندوستان څخه کاشغراوهار کښه ته تجارتى لار تېرېده (۳۵) پخوا له هندو چې دغه سيمه پښتو فتح کړه لادوک

33— J. Biddulph, *Tril es of the Hindookoosh*, Calcutta, 1881, 8. 39—40.

(۳۴) عبدالکريم بخاري ، افغان وکابل ، ص ۱۵۵-۱۵۶ ، سلطان محمدخان

درواني ، تاريخ سلطاني ، ص ۱۵۷-۱۵۹ حسين علي ، زينت تاريخها ، ۲۱-۲۲ پاڼې .

35— J. Biddulph, *Tril es of the Hindookoosh*, Calcutta, 1881, 8. 39—40.

د مغلوتابع و (۳۶).

د کشمیر ختیځ لوری ته غرنی سیمې تر یوڅه وخته پورې د احمد شاه تر تصرف لاندې وې، دغه منطقي دراوي او سالتیج دریا یو نو په منځ کې واقع دی او اداري مرکز ئې د کانگره ښار و. د کانگره راجه باندې افغانی با د شاه له پخوانه حکمرانی کوله. کله چې سکانو پنجاب فتح کړ، د کانگره سیمه ورو سر دارانو بیا ازادی لاس ته راوسته (۳۷).

احمد شاه اودده جانشینانو د جمو سرداری د عوام کوله. پدې منطقه کې راجه رنجیت سنگ د یو حکمرانی کوله، ولې په حقیقت کې دغه راجه مستقل و (۳۸). د درانو په هیواد و کې هغه سیمې چې د کشمیر په شمال کې داتک او کشمیر تر منځ پرتې وې

36— H. G. Raverty, Notes on Afghanistan and part of Beloochistan; Jeographical, ethnographical and historical. Extracted from the writings of little known Afghan and Tatik historians, geographers, and genealogist, London, 1880, P. 308;

کله چې سکانو کشمیر فتح کړ، لا دوک سر په سر و کاله آزاد و. ترڅو په ۱۸۳۴ کال کې د گلاب سنگ او مهاراجس جمو ورو اوله خوا ونیول شو.

(A. H. Franke, History of western Tibet, London, 1907 P. 139—140).

37—A—H. Bingley, Dograos simla, 1899, P. 13.

(۳۸) ج. فرسټر لیکي، چې رنجیت د یو د ژوند په وروستی وخت کې مجبور شو

چې نسبتاً کم ځوندي ټاچ سکانونه ورکړي.

(G. Forster, A Journey from Bengal to England..., Vol. I P. 286—287);

ددی سیمووی سردار ی هم په حقیقت کې مستقلی وی (۳۹).

په ۱۷۵۰-۱۷۵۲ کالو نو کې د احمد شاه پوځونو د هندو کش په شمالی برخو کې یوه سلسله د ازبکو خانی تابع کړی، چې د لود دریا په کښه غاړه کې پرتې وې. په دې کوچنیو خانیو کې د غه غاړه شامل وو: بلخ، شبرغان، اندخوی، کندز، سمنه (۴۰) د احمد شاه والی بلخ داداری مرکز په حیث وټاکه، او په نورو خانو کې تقریباً ټول محلی خا نان د والیانو په ډول پاتې شول. دوسره باید وویل شی، چې د فاتحینو حکومت هلته چندان محکم نه و او په ۱۷۵۰ کال کې (کله چې د خراسان غمغه راستون شو) احمد شاه مجبور شو، چې هغې خواته نوې پوځي قوه واستوي (۴۱) په بلخ کې هېڅه د افغانی قواو کارنیزون پروت و. کله چې احمد شاه وفات شو، د کندز ازبک حکمران د افغانی تسلط نه مخان مستقل کړ. تیمور شاه په کندز باندې درې واړه پوځ کشی وکړه ولې دغه ټولې پوځ کشی سر په سرنا کاسیدلې، درغو چې په ۱۷۸۹ کال کې په خپله تیمور شاه، د لوی پوځ سره جنوبی ترکستان ته راغی، او تر دې وخته پورې کندز ازاد و. تیمور شاه د کندز حکمران پاچ ته مجبور کړ، ولې ددې خانی پوره تابع کول ئې له لاسه ونه شول (۴۲) بلخ او اقچه اکر چې د پښتون پادشاه په تصرف کې پاتې

39— G. forster, A Jour ney from Bengal to England..., Vol II, P. 153, Irwin, Memoir., P. 766.

(۴۰) عبدالکریم بخاري، افغان وکابل ص ۴۴، فیض محمد، سراج التواریخ،

لومړی ټوک، ص ۱۴۱،

J.O. Ferrier, History of the Afghans, P. 81.

41— Oskar Mannquell-enstudien..., S. 164.

۴۲- تیمور شاه د کندز په خان باندې خپلې کاسیایي ته دوسره ارزښت ورکړ، چې

شول بولې د دې سيمو غنچه شا هې خزانې ته حتی يوه روپۍ د مالې يا پاچ په نوم نه ورتله. هلته وضع داسې وه چې تيمور شاه و نه کولای شول داسې سړی پيدا کړي چې د هغه محاي حکمرانی په غاړه واخلي. دې وضعې د شاه مخالفينو ته د مسخرولپاره ډيره ښه بهانه په لاس ورکړه. په دې باره کې فرير داسې ليکي: جتان (۴۳) چې د يوه ښار غنچه بل ښار ته د بيزو کيو او نورو حيواناتو سره کو چيري دوی خپلو بيزو کو ته د اورزده کړل چې که چېرې دوی نه دا هو ښته وشی، چې آيا د بلخ او آقچه حکمرانی غواړي که نه؟ دوی بايد په سرباندي په خاورو ودرولو. پيل وکړي (۴۴) په افغانستان باندې د بخارا او افغانستان ترمنځ د ۱۷۸۹-۱۷۹۰ کالونو جگړه چې د شاه مراد بخارا يی او انتيو رستي له امله شروع شوه، او شاه مراد غوښتل بلخ په بخارا وزي (۴۵) وټي دې شخړو هم په خپل وار سره د دې هجې په مفاسی کې ډيره ستړه اړخه واخيسته، اما د يوه اوږده جنگ نه وروسته د ترار د اد تر اوله مغې بلخ د تيمور شاه په قلمرو کې پاتې شو (۴۶). دا خبره د کولو وړده چې د جنوبی ترکستان په خانمو باندې د افغانی شاهانو نفوذ او تسلط ورځ په ورځ کمېده. د ۱۹۰۱ زېري په اوایلو کې کندز، سيه نه

۴۳ - په اصلی کې د اکلمه د ((لوتي)) يا ((لوتي)) راغلی دمچې مؤلف يې فارسی بولی اود تغلب کارانو، کند ايانو، کوچيانو، معنی ورځنی اخلي.

44—J.P. Ferrier, History of the Afghanistan, P.101.

۴۵ - خريسانف، پيترو هالت نووا پتر اسکی، د منځنی آسيا هیوادونه، چې په ۱۷۹۰

اندخوی او شبرغان بالکل ازاد وو (۳۷)، دیومعلوم شمیر حیواناتونه پرته چې د شسالی سیمو حاکمانو کابل ته رالیږل، نور هیڅ شی د دوی او افغانی شاهانو په منځ کې نه وو موجود. د افغانی حکمران نفوذ او قدرت په بلخ او اچچه تش په نوم و. د دې ولایت حکمران په حقیقت کې د هغه محای یعنی دخلم خان قلیچ علی خان و (۳۸).

محینی استاد داهم وائي چې بدخشان د احمدشاه په قلمرو کې شامل و، ولې په حقیقت کې د ابایدو ویل شي چې پدې محای کې د دراني بادشاه نفوذ ډیر لږ اود پوې کمې مودې لپاره و.

په (۱۷۶۵) کال کې (۳۹)، چې پښتون سپاه سالار شاه ولی خان بدخشان ته لښکر کشي وکړه، نو هغه د میر سلطان شاه حکمراني ته ئې خاتمه ورکړه. میر سلطان شاه ونیول شو، او بیا وروسته غر غرمشو. د بدخشان حاکم محمد امین خواجه وټاکل شو. دغه

۳۷ — عبدالکریم بخاري، افغان وکابل، (ص، ۱۰۹ - ۱۱۰) کې لیکي چې د تیمور شاه په زمانه کې په اندخوی کې د تیمور شاه له خوا رحمت الله خان افشار حکومت کاوه. په اندخوی کې د تیمور شاه په نوم خطبه لوستل کېده، رحمت الله خان د سرک نه وروسته د ده زوی پول دوز خان د هغه محای حاکم شو. پول دوز خان هېڅا ته د باج او خراج په نوم غه نه ورکول، او بالکل مستقل و.

48— M. Elphinstone, An account..., P. 463, 475.

د کابل بادشاه په قلمرو کې د بلخ د موجودیت په هکله، ګټ، درو وېل هم لیکي

«په ۱۸۱۲، ۱۸۱۳ کالونو کې پارس ته سیاحت»، د وهمه برخه، مسکو، ۱۸۲۳

جغرافیه یوې تبصرې، ص ۳.

د دې له داتبعه گيري گېداى شى چې دغه سيمه د بدخشان امير له تسلط نه دباندي
وه، او دافغانستان سرحدي ليکه شمال ختيځ لوري ته په هغه وخت کې تقريباً د اوسنى
قطغن ختيځ سرحد هغه تيريدنه (۵۴). د درانيانو امپراتوري سرحد نور سيمول داحمدشاه
اودده وارثانو دجهان دسياست دکاميابى اونا کامى سر مستقيماً تړلې وه. د ۱۷۶۱
کال په دوبي کې د درانيانو امپراتوري جنوب ختيځ لوري ته سرحد تقريباً دپلى
په سل کيلومتري کې واقع و. ولې د کاله وروسته دسکازود شورش په سبب
احمدشاه ټول پنجاب له لاسه ورکړ. اما پښتون بادشاه لا په دې وخت کشمير دهمان
سره ساته، دسند بهاول پور، کلات او حتى دسکران (۵۵)، ليرې سيمي داحمدشاه
تابع وې. په وروسته کالونو کې آن په نولسم پيړۍ کې د دراني امپراتوري تر
سقوط پورې دغه سرحدونو په هندوستان کې دپرتغير ونگر. په ۱۷۵۵-۱۷۹۶
کالونو کې دافغانستان لويديځ سرحد کې تقريباً گوم خاص تغير رانمى. شمال
خواته دازبکويه سيمو کې په جنوبي ترکستان کې داحمدشاه جانشينانو چې کومى
برخې لاس کې لرلې (تقريباً تش په نوم وى) له هنې جملې غځه يوازي بلخ او آنچه وو.
ددى منطقو نوري خانى داحمدشاه دژوند په وروستيو کالونو کې تقريباً آزادې غوندې وې.
د درانيانو امپراتوري سقوط سره سم لمينى منطقي هغو هېوادونو نيولې چې
افغانستان ته غېرمه وېرته وو. لمينې نوري سيمې لځا نته مستقلي شوې. د پښتنو
هانگري سيمې هم ټوټه ټوټه شوې او په نتيجه کې دبرتانوي استعمارچيانو ټکار شوې.
دپښتنو لمينو منطقو اتحاد ديوه دولت په شکل دنو لسمې پيړۍ په منځ کې وشو

دوهم فصل

د در ا نیا لودا مپرا توری مرکزی دوا لتي دستگا ه
ا و ا د ا ر ی ا ر ک ا نو نه

داتلسمې پېړۍ په منځ کې دافغانی نوي دولت تشکیل نه وروسته ، زیات
قدرت اومتاز موقعیتونه ددراني (ابدالی) قبیلې اشرافو لاس ته ورغلي . ددې کار
اساسی دلیل داسی بیانېږي چې دنادرافشار دلوۍ دولت د سقوط په وخت کې دراني
قبیله ، دنورو پښتنو تبا یلو په نسبت په اجتماعی اواقتصادی لحاظ ترټولو ښکېلې وه .
په افغانی ټولنه کې دفیو دا لېزم انکشاف یو ډول پرمخ نه غی ، اړ په مختلفو
قبا یلو کې بېل خصوصیات لرل . ددې سوال (دفیو د انکشاف . . .)
په باره کې ای . ام . پروفسور رسنر دغه لاندې اساسی عوامل لیدل چې
ددرانیا نو په قبیله کې ئی فیو دالی روابط تشریح کړل ، اودغه عوامل ددې سبب
شول چې په پښتنو کې لوړې فیو دالی دولت ددوی ترحمایې لاندې تشکیل شو .

سروټو او بنو څو لپاره سمیزه صفت و، د درانيانو ټولنې په داخل کې چانه
پېژانده.

د درانيانو د مبادلوې او جنسي اقتصاد زيات سرعت پدې کې و، چې د دوی کلي
دهغه فعالې تجارتي لارې په سرباندې پراته وو، چې شمالي هندوستان او خراسان يې
سره تړل. دې تجارتي لارې د کندهار ولايت او نورو بيا رونیو سره ټينګ اقتصادي
روابط لرل.

په هغو سيمو باندې چې درانيان پراته وو، د صفاويانو څخه نيولی تر نادرافشار پورې
د دوی خانانو ته جایګیرونه او تنخواوې ورکول کيدې (۱). دې کارګر له يوې خوا
د درانيانو سره په جانشیني کې مرسته وکړه، نو په همدې دوره کې ابدالي خانان
لاسهې قوي شول. له همدې دېزګرانو زياتې ځمکې لاسته کړې وې.

دې عوالمو د ابدالي اشرافو د اقتصادي او سياسي موقف په ټينګوالی کې

بې شکه لوی رول لوباوه. د ابدالي خانانو نفوذ او قدرت نه يوازې په خپلو سيمو کې
په غیر پښتنو بزرګانو باندې خپرېده، بلکې د خپلې قبيلې په لاندنيو قشرونو کې لاسهې
محکم شو. په غربي افغانستان کې د غلجیانو اساسی رقيب درانيان وو. ولې تر دې پورې
اندازې پورې د غلجیانو پوځي قوت د نادرافشار سره په جنګونو کې مات شوی و.

بادشاه - د افغاني دولت رئيس بادشاه، چې دردران (۲) لقب يې درلود، دغه

لقب د لومړي محل لپاره احمدشاه ابدالي ته چې د سدوزيانو د قبيلې څخه و، ورکړ شو.

سدوزيان په ابداليانو کې خان خيل دي (۳) سدوزيانو د خان خيلو په صفت تر نورو
 قبيلو لوړ اجتماعي موقعيت لاره ، او يوه سلسله زيات اختيارات ئې درلودل . د مثال
 په ډول د دې قبيلې نمايندگان د کوم متر خيانت او يا جنايت په مقابل کې
 چا په دار نه شو اړيځولای .

د دې قبيلې په غړي پوهاندې د قصاص قانون هم نه تطبیقیده. د سدوزيانو لونه
 خویندې دخپلې قبيلې نه دباندې نه و ديدې (۴) .

د سدوزيا نو قبيلې د دې لوړو اجتماعي امتيازاتو، د دوام او قوت په باره کې ډېر
 زيات حقانيت موجود دي . د مثال په توګه کله چې د احمد شاه اوسني شاه محمود خپل
 نسېچې باشي عظيم خان ته امر وکړ چې د سدوزيانو قبيلې څو کسه په غره کړي ،
 (البته داکار د هغې مقدسې عنعنې له مخې چې د درانيانو په قبيله کې موجود وه ،
 مخالفت و) . عظيم خان د شاه محمود فرمان اجرا نکړ ، عظيم خان د فرمان د نه اجرا
 په صورت کې ټولو ناورو عواقبو ته تن ورکړ . دغه غضبناک پادشاه (شاه محمود)
 د شاهي کار د غلامانو ته امر ورکړ چې عظيم خان د ټوپکو په کنډاغونو روحي

۳ - سدوزيان د روايت له مخې د سدو اولاده ده چې د لومړي شاه تهمسپ
 صفوي په زمانه (۱۵۲۴ - ۱۵۷۶) کې ئې ژوند کاوه ، د راورقي په قول د ۱۵۶۵ هـ
 (۱۵۵۸) کال کې دنيا ته راغلی دی Raverty. C.H. کتاب ،

(Some remarks on the origin of the Afghan people
 "Journal of the Asiatic Society of Bengal" Vol. 23,

اوپيائي په غره کړي (ه). دا هم ويل کيږي چې د بخارا اسير محمد شاه د شجاع د لور د طلب لپاره سړي راوليږل، ولي د حيدر غوښتنه پدې دليل رد شو، چې سدوزيان خپلې لونه، خویندې دخپلې قبيلې نه دباندې نه ودوي (۶).

د پښتنو دولت در دس په صفت احمد شاه په انتخاب کې پرته لدینه چې دی په اصل سدوزی و، نور و عوامو هم تاثیر درلود. لدې عوامو نه یوه ته معاصر افغانی — ژرخ م. غبار د اسی — یاش — سار — کوی:

5— M. Elphinston, An account of kingdom of Kabul, and its dependencies in persia Taritary and India, comprising a view of the Afghannation and a history of the Dooronee manarchy, London, 1815, P. 282— 283;

فریر لوی، چې دنور محمد خان د پادشاه په حیث د نه انتخاب دایل هم داو، چې دی د اسی — را فو — کوی — سی — ته منسوب نه وو، (J. P. ferrier history of the Afghan London, 1858, P. 8. ۶ — فیض محمد، سراج التواریخ، اوپری تولک، ص ۹۶. پدې موضوع کې شاه زمان دوسره سخت کيږنه و، لکه دده ورور شاه شجاع د ۱۸۱۰ کال په حد و دو کې حیدر بیا هم وکولای شول چې د شاه زمان لور تاج جهان سره واده وکړي، دا هم باید ویل شي چې پدې وخت کې شاه زمان د افغانستان پادشاه نه و.

(د شاهزاده محمد مصطفی اثر — د افغانستان تاریخ، د پښتنو شاهانودا خلاصو له قوله)، ادبی ورځپاڼه، (۱۸۳۳، ۱۷۷۶) ص ۸۸۱، کله چې احمد شه د پادشاه په صفت انتخاب شو، هغه چا چې به سدوزیانوته یې احترامی کوله، او یا به یې دوی ته ضرر رساوه، هغه ته به یې سخت جزار کوه. د شمال په ډول په ۱۱۸۱ هـ کال

کله چې د بادشاهه انتخاب لپاره د ابدالي قبيلې خا نا نو
 « جرگه » راټوله شوه ، نو دوی د اشی په نظر کې ونیو ، چې د سدو زایانو
 قبيلې شمیر لږ دی او پدې ډاډه وو چې احمدشاه به د خولې قبيلې په لږ قوت سره ونه
 کړای شي ، چې د نورو او یو قوی قبیلو خا نا نو قوت او خود سری ته ضرر ورسو
 (۷). د احمد شاه په جرگه کې د شو لاندې قوی او با نفو ذه پښتنو خا نا نو برخه
 اخیستی وه : نور محمد خان ، محبت خان پوپل زی ، سوسی خان اسحق زی ، نصر الله
 نورزی ، حاجی جمال خان هارکزی او پښتو نورو پدې ترتیب سره سردارانو لخوا
 احمد شاه د پښتو بادشاه په صفت وټاکه چې عمر یې له ۲۰ کلو زیات نه و. د نور محمد خان
 نه پرته (د نور محمد خان په باره کې ما حذونه په یو، نظریه نه دي).

پښتې ما خذونه نور محمد خان په غلجیو پورې تړی او پښتې نور چې د احمد شاه
 د انتخاب په « جرگه » کې یې کډون د ر لود ، د ابداليانو « درانیانو »
 قبيلې سره وو. د احمد شاه په انتخاب سره د ابدالي خا نا نو لپاره د پښتنو په جد پد
 التامیس دولت کې د ستمنا زود ولتي ارکانو نو لاس ته راوستلو موضوع هم تضمین
 شوه . ددې موضوع تاثیر د ابداليانو قبيلې د نوم بدلون په (درانیانو) با ندې هم
 بی شه نه ، نه و .

د احمد شاه په انتخاب کې درو جانو نو ستر نماینده مشهور صوفی صابر شاه ، مرسته
 هم د پوره یادو نې ورځه . دا لځکه چې صوفی صابر شاه د احمد شاه کاندید ی

سرتاج کشیشو: (۸). د احمد شاه په انتخاب کې بالاخره د احم باید ووايو چې دده خپل پرستيز او حبيب هم يې تاثير نه و. احمد شاه د نادر شاه سره يو کړي کوله، او د هغه سره يې په ډير روښگونو کې گډون کړی و. پدې جنگونو کې احمد شاه د پښتنو د هغو سېرو توکو يو باندنی په غاړه اخیستی وه چې د پارس په پوځونو کې يې وظيفه اجرا کوله (۹). کله چې احمد شاه د افغاني دولت درئيس

۸- ج. سرکار، لیکي چې د سدوزيانو، قبيلې او په هغه جمله کې په خپله احمد شاه د مشهور صوفي صا بر شاه سره ډير دي تعلقات لرل،

(Jadunathsarkar, Ahmad shah Abdali in India, 1741 (Islamic culture), Vol. VI, 1932 P. 216. د دې موضوع لپاره دغه لاندې کتابونه وگورئ: د محمد امين کتاب مجمل التواريخ ص ۷۴، د فيض محمد اثر (سراج التواريخ)) وېری توک، ص ۱، د محمود الحسيني اثر ((تاريخ احمد شاه)) او همدا ډول د دې لاندې کتاب ترجمه چې عسکرمان په لاس شوې ده مطالعه کړئ:

(oskar man, Duellenstudien Zur Geschichte des Ahmad shah Durrani (1747 - 1773), ("Zeitschrift" Bd. 52 Leizig, 1898) S. 175;

د احمد شاه په انتخاب کې د دې مشهور صوفي رول ته معاصر معروف افغاني مؤرخ ۱۰ ع. کهزاد هم په خپل اثر:

(Two coronations ("Afghanistan" 1950, No. 3) P. 38. کې اشاره کوي، همدا موضوع ته ج. سرکار په خپل مضمون کې Aless on ofindian history چې په

په حيث وټاکل شو، نودراني خان ن پدې کوشش کې شول، چې دخپلو پېښولاندې
 خاوره لا ټيټکه کړي. په د ولسي چارو کې خپل نفوذ
 خپور کړي، اوهم دولتي ادارو کې لوی پستونه پخپل لاس کې واخلي.
 له همدې سببه ددرانيانو قبيلې خانانوته په اداري شاکين، پوځ اود ربار کې په
 ميراثي توگه لوی اوسهم مقامونه وروسوارل شول. په دې کې شک نشته چې ددرانيانو
 قبيلې خانانوته لوی پستونه ورکول، يوله هغو شرطونو څخه ؤ چې داحمدشاه پادشاه
 کيدل وړېږي ترلي و. دا هم د امکان څخه لرې نه ده چې داحمدشاه اودراني خانانو
 په منځ کې نور تعهدونه هم موجود وي، ولې اوسر لاس په لاس پدې چې زموږ سره معلومات
 نشته، ځه نه شو ويلای. داحمد شاه دانتخاب نه وروسته دده لپاره تر ټولو مهمه
 ټکيه دپښتنو هغه عسکري توانگي وه، چې د خراسان څخه داحمدشاه سره وطن ته
 راستانه شوي وو. دغه دپښتنو پوځ اگر چې په شمير کې دوسره زيات نه و، ولې ډير
 تجربه کاراوپوځ پوځ و. ځکه چې دنادرافشار سره يې په ډيرو لښکر کشمو کې برخه
 اخيستي وه. دوهم دا چې داحمدشاه دانتخاب نه وروسته دنادر شاه دپوځونو ځينې نورې
 دستې هم د پښتون پادشاه په لوري راثيرې شوې، کومې چې دنادرافشار رتې، ولې
 له منځه تللي امهراتوري په ختيځو سيمو کې ېرته وې. (مشهورايرانی سيمه سالار
 ټکي خان شيرازي هم دعسکري پوځ يوه برخه احمدشاه ته راوسته). دريم دا چې
 دنادر شاه دقتل نه وروسته دده دکمپ په چورولو کې احمد شاه ته ډيرې پيسې

هم داحمدشاه لاس ته ورغی (۱۱) .

کله چې احمدشاه په کندهار کې خان محکم کې ، نو دایې غزنی ، کابل او پېښور د پخواني تابع کړل ، اوله هغه وروسته د پښتنو د ختیځو سیمو قبیلو خانانو له خوا په رسمیت وپېژندل شو (۱۲) .

د احمد شاه د سولفغانه پوځ کښیو په نتیجه کې د هغه لاس ته د پری اړتې سیمې ورغلې چې د هغو په نتیجه کې د دولتي محکو لویه ذخیره جوړه شوه او د هغه دواتي ذخیره د دې سبب شوه چې د پښتنو قبایلو له نفوذ په پوځي او اقتصادي لحاظ احمد شاه لویه ازاد شو .

په شمالي هندوستان کې انگلیسی اجنټ په ۱۷۶۷ کال کې خپلو مقاماتو ته داسې راپور وړاندې کړ ، چې احمدشاه «خپل نفوذ د خشونت له مخې دنا د رشا ،

۱- عبد الکريم بخاري، افغان وکابل، ص ۴ فیض محمد «سراج التواریخ»
لومړۍ ټوک، ص، ۱، دوي هغه تعداد پیسې چې داحمدشاه لاس ته ورغلی، ۱۳
ملیونه پښي، البته دا ۱۱۰۰ د ازه د یقین څخه لیرې شوندي ده، فرېر د خپل کتاب
History of Afghan اود محمداسین د «سجمل التواریخ» په لسم

مخ کې لیکي ، چې د احمدشاه لاس ته درې سوه او پان په لاس ورغالی ، چې
په قیمتي شیانو باندې باروو، اودا هغه مالیه وه چې د نادرا انشار لپاره تولد شوي وه،
(. داو (A. Dow) په خپل کتاب :

“The history of Hindostan, Vol. 11, London, 1770, P. 341”
اوهم دهر. کویتاج سرکار، په نظر په هغه پیسې چې داحمدشاه په تصرف

غمخه کم نه چلوي . ولې ددې سره سره احمد شاه دومره بې رحمه او خونخوار نه دی، لکه
 «نادر شاه» (۱۳) . احمد شاه د قبايلو خانانو نظر پورته د مهمو وېرېلمونو په حل کې پوره
 غوږنېوه . د هر لوی اوږد کړنې سره کولو د غمخه ئې د خا نا نومره مشوره کوله .
 م ، غبار لیکي ، چې احمد شاه د قبايلو خانانو غمخه په پایتخت کې یوه دایمي جرگه جوړه
 کړې وه او ددې جرگې سره به ئې د مهمو دولتي کارونو په باره کې مشورې کولې .
 (۱۴) . فریر (د عبداللہ خان قلعي لسخي په امتداد) لیکي چې «نادر شاه په پوځ کې
 د احمد شاه په شمول لسو پښتنو سردارانو نوکري کوله او دوی د احمد شاه د سلطنت
 په دوره کې یوه شورا تشکیل کړه . احمد شاه ددې شورا د مشري او تصویب
 نه پرته په خپل سره هیڅوخت مهمه فیصله نه کوله ، او هم کله چې احمد شاه دې
 شورا ته کومه وعده ورکوله ، هغه ئې خامخا تر سره کوله (۱۵) .
 احمد شاه او دده جانشینانو د پښتنو قبايلو خانانو او اشرافو سره خوښې او دوستۍ
 ته ډیر ارزښت ورکاوه . په همدې کېله د مثال په توګه احمد شاه خپل زوی سایمان
 ته د شاه ولي خان پایزي لوروا ده کړه . دده بل زوی تیمور شاه د درنيانو قبیلې
 تقریباً ټول ولویو پښتنو غمخه ، لکه د بارکزیو ، اسحق زیو ، نورزیو ، سدوزیو او اشکزیو سره
 دوستۍ وکړې . په ختیځه پښتو نځوا کې تیمور شاه دیوسقزیز قوی قبیلې نه شان
 ته وا ده وکړ . د تیمور شاه زوی شاه زمان د خټکو سره دوستي وکړه (۱۶) . دغه
 دواړو نورست په همدې ډول پسې دوام درلود .

13—A. Dow the history of Hindostan, Vol. 11, P. 383.

۱۴ . غبار ، احمد شاه بابای افغان ، ۱۸ فصل .

15— J. P. Ferrier, history of the Afghanistan, P. 94—95.

د تيمور شاه د سر ګډ نه وروسته د ده زامنو هر يوه د تاج و تخت په دعوي کې په هغه قبيله تګيږه کوله ، کومې ته چې ئې مور بنسټونه وه ، د دې داخلي جنگونو په وخت کې د شاه محمود سره د شاه زسان په سقا بل کې د بارکزيو قوي قبيلې کورمکونو فيصله کړونکي رول درلود . په دې ترتيب سره د قبايلو خانانو په واقعيت کې د تاج و تخت سوال حل کاوه (۱۷) .

غرنګه چې احمد شاه په افغاني قلمرو کې لوی واکمن و ، نو د ((سکي ضرب او خطبه)) هم يوازې دده په نامه وه . احمد شاه د افغاني دولت د مشرانو رئيس په صفت نورو دولتونو ته سفيران استول او هم ئې د دوی سفيران خپل حضور ته منل (۱۸) په افغاني دولت کې د ټولو عسکري قوا و لوی قوماندان هم احمد شاه بلل کيده . د خانانو ټاکل او بدلول ، د صوبو او سيمو د حا کيمانو مقررول ، د خپلوانو نږدې کسانو او پاسورينو ټاکل ، د ټول صلاحيتونه د پادشاه له خوا صادريدل ، او د مداريکۀ تضائبه قوه هم د پادشاه له خوا ټاکل کيده . پادشاه هم لور غيږونه فرمانونه استول ، او د قبايلو مشران ئې تعيـنـول .

د دې ټولو صلاحيتونو سره سره چې د منځه اشاره ورته وشوه ، احمد شاه د پادشاه د مجبور وچې دولتي مهم هستونه ، لکه څنګه چې د منځه وويل شول . په ميراثي ډول هغو خانانو ته ورکړې چې دراني قبيلې او ياد هغې ځانګوټه منسوب وې . دې کار د اسغني اړام ، چې د احمد شاه انتخاب په ډير کوچنۍ جمعيت کې محدود وو . که فرضاً اقليت يا مستعار قشر څخه وتلای او داسې کسانوته دا استهاز ورکول کيدی چې د هغه محدود اقليت څخه نه وای ، نو په هغه صورت کې عدم رضايت او د سياسي فضا خپرېد نيا ي و ضروري کار و .

(۱۹). همدې وضعې د قبايلو د خانانو په انتخاب کې هم صدق کاوه. دا په دې معنی چې هلته هم د پادشاه صلاحیت د خان خپل وينا پند کاږله خو محدود شوی و. ولې پدې کې شک نشته، چې احمد شاه دخپل ځانگړي پرستیز، سیاسي استعدا د، او یو سلسله نورو عوا یلو چې هغوی ته د مځه اشاره وشوه، دخپل سلطنت په موده کې زیاته ازادي لاسته راوستلی وه، ولې دده د سلطنت په وروستیو کالونو کې د سکافو په مقابل کې د احمد شاه عدم کامیابی ددې سبب شوه چې د پښتون پادشاه مالې او جنگي قدرت تر دې پورې اندازه پورې متزلزل کړي .

د تیمور شاه د سلطنت په موده کې فیودالي سانشرائي پروسې هم روانې وې، ولې داسې اسناد هم شته چې هغوی د تیمور شاه ازادي د هر نفوذ قبیله لوی خانانو د قدرت له ساحې نه د باندې ښيي (۲۰). تیمور شاه کوشش وکړ، چې ځانگړي ازادي او قدرت لاسې محکم

۱۹- کله چې شاه زمان، رحمت الله وفادار خان سدوزی دخپل وزیر په حیث انتخاب کړ، نو د پښتنو سردارانو په هکله ددې انتخاب په مقابل کې په مخالفت و او پیل وکړ. (عبدالکریم بخاري، افغان وکابل، ص ۱۳۰، د وزارت په څو کی باندې د رحمت الله وفادار خان مقررول تو زیاتې اندازه پدې پورې تړلې و، چې دد. خورده شاه زمان د سکه ورور شجاع پخه وه .

۲۰- فیض محمد، سراج التواریخ، لومړی ټوک، ص ۳۶، کریسانف سترودالیت نواپتراسکی (دلرغونو روسانو او د وی د تاریخ په باره کې هغه لکه چرونه چې د اسهرا تور په ټولنه کې ویل شوي او په ۱۷۹۰ کالونو کې د مؤلف له خوا د منځنۍ اسیا هیوادونو ته وقف شوي دي، لومړی کتاب، ۱۸۱۶ ص ۱۰۶ .

کړي . په دې لاره کې تیمور شاه داسلامي روحانيونو په فوقاني قشر ، نظامي کارو ،
 برسر اقتداره پروګراسي باندې ټکيه کوله . نه ئې غوښتل چې د قبایلو خانانو ته د مهمو
 دولتي چارو په فېصلو کې برخه ورکړي . د تیمور شاه دارويه د دې سبب ګیده چې دده
 اوسرکزي حکومت په مقابل کې د قبایلو خانانو ، او په ولا يا تو کې د حاکمانو
 شورونو راپورته کړي . د تیمور شاه دوژ لویا پاره شوخي توطیې جوړې شوې ، (د خینو
 معاوما ټوله برخې تیمور شاه مسموم کړشو) (۲۱) . په (۱۷۹۹) کال کې د شاه زمان
 په دوره کې د نارا غوسر د ارنو داسي پلانو نو د دسیسه جوړه کړه ، چې د هنوله مخې
 د شاه زمان قدرت محدود پده .

دې سردارانو کوشش کاوه ، د نورو غوښتنو په لړ کې دا غوښتنه هم هملي
 کړي ، چې بادشاه باید د سردارانو له خوا انتخاب ، اوداخی هم واري چی د عدم رضایت
 په صورت کې د دولت رئیس پر طرف او په غای ئې بل څوک انتخاب کړي (۲۲) .
 په دې ترتیب سره د قبایلو خانانو غوښتل چې له یوې خوا څه ناڅه د باد شاه قدرت
 څخه خپله ازادي راوباسي او هم په عین وخت کې په دولتي چارو کې دخپلو نظریو
 نفوذ هم د حقیقت څخه لیرې نه ده ، چې ویل یې د ښتنو بادشاه په واقعیت کې په
 « پوځي ارسطوګراسي کې ابدی دیکتاتور » بلل کیده . دا چې احمد شاه د صوفي صا پرشاه
 پیشنهاد شوي لقب « دردوران » څخه انکار وکړ ، او په مقابل کې یې « دردوران »

مطلب لپاره واضح دښل دی. (۲۳) د دراني قبيلې لپاره که پادشاه تر هرغه دمنځه
رهبر و، (تر کوسې اندازې پورې چې معلومات شته د پښتنو قبايلو او په هغه جمله کې
د درانيانو لپاره خپل پادشاه په راشه درشه، خبرو اترو کې دومره د پخوا کرات او
بې تکلفه و، چې مثال يې د ختيځ په نورو هيوادو کې نه دی ليدل شوی. دا خبره
د هغه وخت ټول سياحان په اتفاق سره لیکي. ولې د هغو سيمو لپاره چې پښتنو فتح
کړې وې، پادشاه داسې اسهرا تورو، چې نامحدود قدرت يې درلود.

د احمد شاه دغه دوه اړخيزه سياست دده د ګټور دوه سيميزه صفات وو. احمد شاه
لکه څنګه چې د منځه وويل شول، د ټولو پښتنو قبايلو لوی رهبر و، ولې ددې سره سره
د ټولو دمنځه دده مقام، حيثيت او قدرت د پښتنو قبايلو په منځ کې پدې پورې تړلی
و، چې دی په درانيانو کې دده خان خېلو، مشر و، او د پښتنو قبايلو د پادې دده قدرت د هغو
فتوحاتو سره مربوط و، چې پښتنو کړي وې.

د مساعدو شرايطو د نشتوالي په صورت کې پادشاه کولای شول چې په هغه او
دغه صورت خپل سياست عملي کړي، پرته لدې چې د پښتنو قبايلو خا نا نو سره
مشوره وکړي او يا د هغو نظرياتو ته ارزښت ورکړي. البته په داسې شرايطو کې پادشاه
لپاره د هرغه نه دمنځه بڼه وسيله دا وه چې د خا نا نو په منځ کې د نظريو اختلاف او د پښتني
نه استفاده وکړي. ددې لپاره چې پښتون پادشاه نامحدود قدرت لاس ته کړي.

دی مجبور و، د قبيلوي خا نا نا و او د قبيلوي اشرافو خود مختاري ماته کړي، ولې دوی

(احمد شاه او دده جانشينان) ونه کولای شول، چې دغه خپل نيت عملي کړي.

په ملكي دفتر و نوگي دوزارت خوگي او نور عالي منصبونه .
 په دولت كې بهترين پست دوزارت رتبه وه . وزير د دولت رئيس (بادشاه)
 نږدې مرستيال كښل كیده . دوزير او نورو دولتي مامورينو ټاكل چې په ميراڼي
 دول يو په بل پسې راتلل ، ددوی وظيفو او صلاحيتونو اندازه لگول تر يوې اندازې
 پورې مشكل كار دی . ددې كار مشكل تر ټولو پدې كې دی ، چې پادشاهانواساساً
 نه غوښتل د عالي رتبه مامورينو نفوذ او قدرت ډير زيات كړي . ددې لپاره چې
 د عالي رتبه دولتي مامورينو نفوذ او قدرت محدود كړي ، نو كله به دوی
 مختلفو وسايلو ته لاسونه اچول . با د شاهانو په زياتره خپل نږدې پاورې كسانو ته
 لوړې رتبې وركولې چې دهنو رتبه په څنگ كې په لوی صلاحيت هم ورسره ؤ .
 لوی دولتي مامورين په پدې صورت كې يوازې د خپل مقام او صلاحيت ساتلو په فکرو و .
 دهنو معلوما تو له مخې چې زمونږ سره دي ويلاى شو چې دوزير د وظيفې او صلاحيت
 په چوكاټ كې دغه شيان راتلل :

د بادشاه په مشوره د خارجي سياست رهبري ، د بادشاه له طرفه سياسي مكاتبه (۲۴) ،
 په داخل كې د نظم او امنيت ساتنه او مراقبت . پدې جمله كې د لارو او غرېزو
 درودامنيت ساتنه هم دوزير په غاړه وه . په ټولو سر كزي دفترونو ، په ولايتونو كې د

۲۴ - وزیر شاه ولی خان ، د احمد شاه له خوانه په هندوستان كې د برتانوي نظامي

مقاماتو سره د مكاتبه كوله . ددې موضوع لپاره دغه لاندې اثارو كورۍ :

Bengal and Madras paper, (1757-1795), Military consultation
 volume, Vol.III, No. 14, Calcutta P.40-41;

كله كله به مهمو حالاتو كې په خپله د بادشاه اعضاء ته سكتو بڼه استول

حاکمانو او مالی رتبه سامورینو کنترول، دلوړو منصوبونو لپاره د ګانديدانو انتخاب او هغه د پادشاه په امر شاه رسول.

د احمد شاه د سلطنت په دوره کې دده نه وروسته دوهم سړي وزير ګڼل کېده، او هغه ته د امير لا امرا لقب ورکړی و (۲۵). د وزیر مقام چې بهرني شکل يې درلوده د پوهنازيانو په قبیله کې د پاسيزو خانانو ته ورکول کېده. لومړی وزير يې د پښتنو پوټا نفوذ سردار بېګي خان باميزی و، چې وروسته د شاه ولی خان او اندرف الوزرا لقب ورکړل شو (۲۶) څنگه چې وزير د پوهنازيانو هڅه و، نو پدې سبب د لویو سامورینو زیاته برخه هم ددې قبیلې هڅه وه، د احمد شاه له مرګ نه وروسته تیمور شاه شاه ولی خان وواژه. لدې بهرني وروسته يې پیا د اګوښېښ و نګر، چې پدې لځمې باندې بل وزیر مقرر کړي. که تیمور شاه بل وزیر مقررولای، نو پدې صورت کې به مجبور وای چې يانې دغه څوکۍ د شاه ولی خان، بل ګوم نوي دو ست ته ورکړی وای یا يې د عنعنې عکس عمل کړی وای. پدې معني چې بالکل يې د بلې قبیلې هڅه ګوم یو خان پدې څوکۍ باندې تا کلاي وای. تیمور شاه نه غوښتل چې ددې دواړو د هلو هڅه یوه هم عملي کړي. د همدې وجهې نه د تیمور شاه د سلطنت په ټوله دوره کې پدې څوکۍ باندې څوک ونه ټاکل شو. د دولت په اداري کارونو کې د تیمور شاه سرستیا لان هغه ګسان وو، چې دوی اساساً ګومې پښتني قبیلې

۲۵ — عزیز الدین پوهنازی، تیمور شاه د راني ص ۱۶۵.

۲۶ — عبدالکریم بخاري، افغان و کابل، ص ۹، لاغه وخت وروسته د تیمور شاه په

ته منسوب نه وو. د تيمور شاه مرستيال ل شيخ عبداللطيف جامي و چې د ماليې، اداري
کارونه هم دده په لاس کې وو. په دولتي چارو کې د تيمور شاه بل مرستيال قاضي
ايضاً الله شاهي و (۲۷).

شيخ عبداللطيف اگر چې په رسمي ډول د وزير په نوم نه ياديد، ولې په واقعيت کې د
وزارت تقريباً ټول کارونه دده په لاس کې وو. کوم کارونه چې د ماليې سره تړلي وو
مخکې له دينه چې پادشاه هغه د فرمان په شکل صادر کړي، اول د شيخ هېدا لطيف
مهر ورباندې لگيده (۲۸).

د درانيانو په امپراتورۍ کې تر ټولو مهمه اداره هم، د ماليې اداره وه چې هغه ته
(ديوان اعلي) ويل کيده. د ماليې د نتر ته کارل مارکس (د خپل وخت لخوا)
د چو رولو دفتر وانه (۲۹). د ماليې د دفتر رئيس دا احمد شاه په وخت کې
(ديوان بيگي) نوميده، دا احمد شاه نه وروسته دده جانشينانو په دوره کې ددې دفتر
رئيس ته «مستوفي» ويل کيده «ديوان اعلي» دغه لاندې وظيفې اجرا کولې: د مستقيمو
او غير مستقيمو ماليو ټولول، په ټولو دولتي عايداتو او متابعو باندې کنترول، د دولتي ملکونو
«خايعو» اداره، د ټولو مصارفو حواله، ضرب خانې، د غذايي موادو، جنسي ذخيرو
مراقبت او ساتنه او خلکو ته د غذا روڼو پورو نه.

ځنګه چې د درانيانو په عصر کې د «فوايد عامه» په نوم سره کومه اداره نه وه

نوداو يو لگولو چارې ډډولتي دفتر نو ترسم جوړېت او دپوځي استحكاماتو ابادي اوداسې نور کا رونه هم «ديوان اعلى» ته حواله کېدل. د«ديوان اعلى» غو کې داحمدشاه دسلطنت په دوره کې عبدالله خان پسرزي اداره کوله (۳۰).

دغندوييسو اونوروچشمې سوادونځيرى د((خزانهدار)) په لاس کې وې. دپسو حواله اوداجناسو څخه پروصريف دپادشاه دفرمانونوپه اساس اجرا کېدې. دپادشاه لوى خزانه داران، اکثره وختونه خواجه کان وو. داحمدشاه اوتيمورشاه دسلطنت په موده کې داودنواب دوست يوسف عالى، الطقات خان د لوى خزانه دارو ظيفه اجرا کوله. دمالې په دفتر نو کې ممرول، دهمدي سوداگرانو او سود خورو په شمار وو. (پدې باره کې به وروسته په تفصيل سره خبرې وشي). دسکوضربخاني ددولت په ټولو مهمو پيارونو، لکه کابل، پېښور، کندهار، هرات، اټک، ملتان، لاهور، ديره اسماعيل خان، ديره غازيخان، امباله (سرهند)، ناله، ديره فتح خان، کشمير او يوه سلسله نورو پيارونو کې واقع وې (۳۱).

-
- ۳- حسين على، زينت تاريخها، ۹ پاڼه، محمدامين مجمل التواريخ، ص ۱۵۵
 فيض محمد، سراج التواريخ، لومړى ټوك ۳۶، م غبار احمد شاه باباى افغان، ص ۱۱۷
 ۳۱- سكي ددراني پادشاهانو په نوم سره په بهاكارا، مراداباد، بهاول پور او مشهد کې هم ضربېدلې. په ۱۱۷۰ هجري کې درو هليکند، نواب اودپتياني راجه، هم دپښتون پادشاه احمدشاه په نوم سكي وېلي. كله چې احمدشاه دغلو پايتخت د هلي ونيو، هلته هم داحمدشاه په نوم سكي و هل شروع شول. دلچسپه داده چې په ۱۱۹۸ هـ (۱۷۸۳)

دد راني شاهانوطلاهي، سكي دستندارت له مخې د مغلا نوسكوته نږدې وي (۳۲) څنگه چې دولتي، خزانده شاهي خزاني، مخه بيله نه وه، نو په دې اساس هغه عايدات چې خزاني ته راتلل يادشاه كولاې شول د هغو مخه په هره اندازه چې زړه ئې وغواړي بې له كومې مخانعته راوباسي او ياد هغوی دانتقال او امصادر كړي. حتی لا په خپل وخت كې نظام الملک (۳۳)، ليكي چې درسم ورواج له مخې پادشاهانو كوشش كاوه چې دخزانو زياته برخه يوطرف ته گوښه كړي، ترڅود هغې نه د نهايي ضرورت په وخت كې استفاده وكړي (۳۴) په دولتي ادارو كې «ديوان الشاء»

(۳۲) د دراني شاهانو طلاهي سكي (۱۷۰) گرانه وزن درلود. گران دوزن يو واحد دی چې ۶۲.۰۰ گرامه وزن لري، (نقره يي سكوته نږېيا (۱۸۰) گرانه وزن درلود. د تيمور شاه سكي چې په كابل كې خريديدلي تر ټولو په وزن زياتي وې. د تيمور شاه، شاه زمان، شجاع او محمود روپي چې دافغانستان په نورو ښارونو كې ايستل كيدې، په متوسط صورت ۱۷۷ گرانه وې. هغه سكي چې په ديرهجات كې وهل كيدې، ددوی وزن (۱۶۵) گرانه و. پښتو يادشاهانو هم د ايراني او هندوستانى پادشاهانو په شان د سكو په مخونو باندې فارسي بيتونه ليكل. دغه لاندې اثر ته پراخه وركړې :

(Lougworth Dames, the codns of the Durranis, P. 332-335).

۳۳- «سياست نامه» د ۱۱۰۱ لمری وزیر نظام الملک د ادارې په باره كې ليكل شوی ده، د پروفسور سيد زخادر، ترجمه، مسكو- لينين گراډ، ۱۹۴۹، ص ۲۳۰. ۳۴- «د مثال په توگه، دالفكنون اثر وگوري» (An account..., 526) (دهرات همكران ميرزا كامران په هگله ويل كېوي، چې ده د ښار كوټوال ته امر كړی و، چې

یادار لانشاه خاص اوچت مقام درلود. دغه دفتر شاهي فرما نوټه او مکتوبونه صادرول. ددې دفتر په سر کې د پادشاه خاص سکرتران «منشی باشیان» یا «شاهی منشیان» ولاړ وو، چې معمولاً ددې منشیانو شمیر دوو کسوته رسیده. د احمد شاه په وخت کې سعادت خان سدوزي او میرزا شادی خان، د شاهي منشیانو وظیفه اجرا کوله. د شاه زمان په دوره کې محمدشریف خان او میرزا محمد علی خان (۳۵) د «دیوان انشاء» په راس کې ولاړو.

د شاهي منشیانو لاس لاندې غونډو، د تیرتوبو منشیانو او کاتبانو هم کار کاوه. د «دیوان انشاء» له خوانه حقوقی اسناد، اداري استعلامونه، هدايات، مقرري، درتبو او القابو د لوړیدو متعلق سندونه ورکول کیدل. هغه فرما نوټه چې د پادشاه په امضاء سره کوم بخای ته استول کیده، په هغو باندې د وزیر سهر او د هغویا سر پټو امضاوې هم لگیدلې، د کوم دفتر سره چې فرمان اړه لرله. په ۱۷۵۶ کال کې د احمد شاه یو منشی محمود الحسيني ته د منشی توب نه پرته داکار هم ورکړ شو، چې د دربار د مؤرخ وظیفه اجرا کړي.

په دولت کې بل مهم دفتر، د «اطلاعات و اداره» وه، چې د هغه ادارې امر ته «خبر کار باشي» ویل کیده. خبر کار باشي نه یوازې د اطلاعات و ادارې کارونه کول، بلکه د هستې کار هم دده په لاس کې و (۳۶). هغه شاهي فرمانونه او مکتوبونه چې د خبر کار باشي

35— J.P. ferrier, history of Afghans, P. 211—212;

فیض محمد، سراج التواریخ، لومړی ټوک، ص ۵۵، ۵۶.

۳۶— د مخبر اتواو جا سوسی شبکې په پوهدا پره کې یو بخای کول نه یوازې په

افغانستان کې کیده، بلکه د ختیځ په نورو هیوادونو کې هم دی کار سابقه لرله. دغه موضوع

اداري له خوا استول كيدل ؛ دهغوئانتقال لپاره مخصوص سريع سیر كسان چي هغوی ته چاري ويل كيدل موجود وو (۳۷) څنگه چي دغه دفتر خاص اهميت درلود، نولدي كبله هادشاه په خپله د اطلاعاتو ادارې « مراقبت او څار كاوه. تاريخي اسناد داهم وايي چي د دولت په ټولو برخو غصوم آفتوحه ولايتونو كې خلق د جاسوسانو په وسيله په ترس او ويره كې ساتل كيدل (۳۸) .

م. غبار، ليكلی چي احمد شاه په ټولو هغو امرارو باندې خبرو، چي دده د دولت لويو مسوورينو په پټه په هغه كې لاس درلود، همدا سبب و، چي دوي يې په هرلسي ويره كې ساتل (۳۹) .

دخركار باشي لاس لاندې « ضبط بيگي » « ونسټچي باشي » كار كاوه . « ضبط باشي » دبا لوند ضبطولو ادارې په سر كې ولاړ و. او « نسټچي باشي » د دولتي مجرمينو ، د اعدام په باره كې شاهي فرمانونه صادرول. د نسټچي باشي همله مجبوره وه ، چي شاهي فرمانونه د مجرمينو په حبه كې تطبيق كړي . د احمد شاه سره د پوځ كشيو په وخت كې د نسټچي باشانو په رول باندې به وروسته خبرې وكړو .

په مركز او ولايتونو كې قاضيان د بادشاه له خوا اكثره د درباري اسام په معرفي سره مقررېدل .

د پايتخت قاضي ته قاضي القضاات ويل كيده. قاضي القضاات سرستيالان او كاتبان لرل (۴۰) . د امپراتوري په ټولو ښارونو كې د ټيټي رتبي قاضيان موجود وو . په ولاياتو

اومخلو نو کی دقاضیانو سرمستیا لانو کا رونه کول . فریر لیکی ، چی د احمد شاه دانتخاب په وخت کی داسی فیصله وشوه ، چې دټول دولت لپاره دقوا نینو متحده مجموعه ترتیب کړی (۴۱) چې هغه په ټیابلو کې د عرف په محای استعمال کړي که داکار تر سره شوی وای ، نه یوازی به ئی د مرکزې دستگا ه حیثیت لوړ کړی وای ، بلکه د پښتنو فیودالی روابطو تحکیم او تشکیل لپاره به ئی هم مرسته کړی وای . ترکومه پوری چې معلومه ده احمد شاه داسی قانون اعلان کړ ، چې د هغه له منځې چانه شوای کولای خپل غلام ووژنی .

د احمد شاه په وخت کی داقانون جوړشو ، چې یوازی ژان دهلارونو میراث خواره بدل کیدای شی . په خوا له پنه زیاتره لونه میراث خورې گڼل کیدی (۴۲) . درانی شاهانو کوشش کاوه چې دوی ته ورکړ شوی حیثیت دنو یو قوانینو په جوړولو سره لاپه ټنگ کړی دوی غوښتل چې دخپلو خلکو په منځ کې د عرف او قصاص مسئلې که پخې له منځه وړلای نه شی ، نواقلاً د و سره خو وکړای شی چې هغه محدودې کړی ، ولی پدې لاره کې ددوی ټولو کوششونو کومه مکتبه ونکړه (۴۳) .

شریعت او د هغه مقررات د پښتنو قبیلوی ژوند په همق کې اکر چې ورو ورو نفوذ کاوه ، ولی ددې سره سره نه یوازی د درانی شاهانو په دوره کې ، بلکه راهدې خوا وختونو کې هم هلته چې قبیلوی ژوند روان و ، عرف او عتبی کلکه حکمراهی کوله . د خلکو وای کارونه په جرگوباندې فیصله کیدل . هغه کارونه چې لیرهم وو ، دملکانو یاد قبیلو دخانانو په فیصلو حلیدل . چیرته چې دخانانو قدرت زیات و ، هلته پی مجرمین

په نقدی جریمه و محکومول. داسی رواج هم موجود ؤ چې د جریمې په مقابل کې یې
نجلی ورځڅه اخیستې. د غلام قتل چور او زخم په مقابل کې ټاکنلی زرخو نه موجود وو (۴۴)
اشرافو او بانفوذ کسانو د خپلو مخالفینو سره ، په خپله معامله کوله، یې لدی
چې « جرګې » ته مراجه وکړی. دیوسفز یو په قبيله کې د « بدل » رواج موجودو
« بدل » د معنی لرله ، چې د ضرر او تاوان په مقابل کې د یمن ته حتماً ضرر او تاوان
ورسوی که فرضاً تاوان د یرن اچیزه هم وي (۴۵) .

په ښارونو کې د قاضیا نو محکمې موجودی وې د پېښور سیمې ، قبايلو (موخندو
، خلیلو او نورو قبايلو کې) چې هلته د پادشاه قدرت زیات ؤ د لویو جرایمو تحقیق د قاضی
او باندسربوط ولایت د حاکم له خوا کېده، البته دې کار د قانون په نه درلوده، بلکه یوه
استثنا وه . (۴۶) قاضی خپلې فیصلې د شریعت او هغوی قوانینو په اساس کولې چې د پادشاه
له خوا اعلان شوې وې. د اعدام حکم یوازې په پادشاه او دسربوطه ولایت حکمران پورې
اړه لرله. هغه څوک چې په سرګ محکومیدل، هغوی سره د یره یې رحمه رویه کیدله .
په سرګ محکومین یا په مست هاتی وژل کیدل، یا په یې اسونه ورباندې غفلول، او یا په
یې دوه محکومین شا په شامره وتړل، لا سونه به یې هم بندو، نو وروسته به یې او بېرته ورغونجاړ
کړل. د دې نه علاوه د محکومینو وژل لولپاره زیات ډولونه موجودو (۴۷). شرعی

44— H.W. Bellow, Journal of political Mission, to
Afghanistan in 1857, under major (now colonel) Lumsden with
on account of the country and people, London, 1862, P. 37; M.
Elphinstone, An account ..., P. 166— 170.

45— H.W. Bellew, A general report on the yusufzais
in six chapters, with a map, Lahore, 1864, P. 211—212.

46— M. Elphinstone, An account ..., P. 259, 522.

احکام پوازي په مسلمانانو باندې تطبیقیدل. دهندوانو جزایي کارونه، دهندوانو قاضیانوله خوا فیصله کیدل.

د پښتنوپه قبلوی ژوند کې روحانیون د لومړي محل لپاره، دیومتشکل گروپ په صورت میدان ته را ووتل. په پښتنی ټولنه کې روحانیون نه پوازي د هر ډول تکلیف څخه معاف وو، بلکه دوی پېدل (قصاص) له رسم و رواج څخه هم خارج وو. د دراني امپراتورۍ تشکیل نه وروسته، د روحانیو نوم پندګان پوازي د پښتنو په سیمونه، بلکه د امپراتورۍ په ټولو منطقو کې د ټولنې د ممتاز قشر بڼه غوره کړه.

دوی د دولتي مالیاتو، عسکري خدمت او نور اجتماعي تکلیفونو څخه وتلي وو. روحانیت پښتنی ټولنې ته قاضیان تربیه کول، او دولتي خزیه کارونه هم دوی په غاړه وو. د دې نه پرته د هیواد ټولې تعلیمي موسسې، د دوی له خوا اداره کیدلې. پادشاه د روحانیانو د پروتکټ پندګانو ته ځمکې او مستعمرې معاشونه ورکول، د مثال په ډول، احمدشاه ملا سید حاجي ته د کونړ کلی په جایګیر کې ورکړ. ملا یانو د تیمورشاه د مملکت په موده کې د پرې ځمکې لاس ته کړې. ملا قاضی فیض الله دولت شاهي د تیمورشاه دراني نوي همکار اوله بلی خوا په پادشایي زیات تاثیر درلود. شاه زمان خپل پسرلیک د شیخ احمد سرهندي، له پيروانو څخه پاته. شاه زمان د دغه شیخ بازماندګانو ته د کابل دریا په کینه غاړه داوختا (۹) په سیمه کې زبتي د پرې ځمکې بخشش کړې (۸۴). د مشهور صوفي صابر شاه ورور باقر شاه ته هر کال د دولت له خزاني څخه د مستعمرې معاش په نوم پنځه زره روپۍ ورکول کیدې. دا باید هر نشی چې صابر شاه د احمدشاه په انتخاب کې لوی رول لوبولی و.

ددې نه پرته روحانيونو ته دېدايانو له خوا لوی لوی سوغا تونه وركېده په
 ودونو، جنازو او نورو مراسمو كې هم بې برخې نه وو (۴۹) په كليو كې بزرگوانو
 روحانيونو ته بې مزدوري محكمې كړلې او رېځلې . دا هم مخته ده كشي تش په
 دې قناعت وكړي چې بزرگوانو يوازې په خپله رضا سره ددوی كارونه كول . هغه
 محكمې چې د شيوخانو او صوفيانو وې ، زياتره وختونه ددوي شاگردانو ، مریدانو
 بې پيسو كړلې .

د روحانيونو نفوذ او قدرت د دراني شاهانو د سلطنت په وروستيو وختونو كې لاسي
 زيات شو . دا احمدشاه سلطنت په دوره كې د روحانيونو اقتصادي قوت چندان زيات
 بڼه نه وو . دې وضعې مركزي دستگاه ته د ازمېنه برابروله ، چې احمدشاه د روحانيونو
 په فيصلو كې تر ټولو زيات خپله اراده ورشايه كړي . احمدشاه چې د افغانستان
 ملايانو ته كومې فتوې صادرولې . هغه ټولې د شريعت په احكامو بنناوې (۵۰)
 د تيمورشاه د سلطنت په دوره كې د روحانيونو نفوذ او قوت په فوق العاده صورت
 پرمخ ولاړ . دا لكه چې تيمورشاه د روحانيونو نمايندگانو ته په دولتي
 اورگان كې لوی اداري مقامونه وركړل . تيمورشاه غوښتل په روحانيونو با ندي
 خپل هاند ټكېه كړي او هم د روحانيونو اعتبار ، نفوذ او قدرت د پښتنو قبايلو
 خانانو په مقابل كې استعمال كړي .

د ملايانو ، عالمانو قوت او ثروت د تيمورشاه د جانشينانو په وخت كې لاسي
 زيات شو . د هېڅ يې په اوایلو كې په هيواد كې د محكومو زياتره برخه هم په
 روحانيونو پورې وتړل شوه (۵۱) .

همدغه دروحيونو حمايه وه ، چې شاه زمان يې دافغانستان د تاج و تخت
 خاوند كړ (٥٢) . لدې نه چې تير شو ، همدغه دروحيونو حمايه وه ، چې په اول
 كې شاه شجاع د محمود په مقابل كې وړالي شو . د محمود حاميان قزلباشان او
 شعيه گان وو . د احم بايد ووايو چې لدې مبارزه كې د شاه شجاع په لوري په ختېځه
 پېښونخوا كې هغه قبایل (كوزدانيان) هم راتېر شول ، په كومو كې چې دملایانو
 نفوذ زیات وو (٥٣) .

٥٢ - عبدالکريم بخاري ، افغان وکابل ، ص ، ٣٠ .

53— M. Elphinstone, An account..., P. 326.

د ریم فصل

دربار، پايتخت او لوی ښارونه

د پښتنو پادشاهانو د دربارونو د لویو مؤسسو په توګه ځانته بېل مقام درلود. په دې دربارونو کې غټ اوسټرمنصبونه، لکه په نورودولتي ارګانونو کې په میراثي توګه، دد رانیا نو د قبیلې خانانوته ورکړ شوي وو. د دربار یا نوته د خپل وټاکلو د درباري دندونه پرته کله کله په عسکري اوسلګی د نورو نو کې هم پیلې بیلې وظيفې ورسپارل کیدې (۱) ددې لپاره چې دنورودولتي ماسورینو سره د دربار یا نو توپیر شوی وي، دوی ته یونیفورم ورکول کیده. په دربارونو کې سندرغاړي، کله پدونګي سازچیان هم موجود وو، چې پادشاه به یې ان دلپنګر کښیو په وخت کې هم بدرکته کاوه. هغه ساجان و، افغانان، تاجیکان، بلوچان، پښتانه، د پښتانه د پادشاهانو د دربارونو د لویو مؤسسو په توګه ځانته بېل مقام درلود.

ډيره لوړه شودلې ده . ۹۵ - ۱۸ کال ، په مارچ کې دې الفنسټون خپل حضورته وساته ، د سلا قات په وخت کې بادشاه په طلايې تخت باندې ناست و . تخت په روڼو کې پټ و ، او روڼې هم په سرغړو جوړې شوې وې . د شاه شجاع توره او (ټکه) دده د جامو او تاج پشان په امانه وسينگار شوې وې . په يوه وينې باندې چې د څنگلې نه پورته يې تړلې و ، د نورو امانو په منځ کې مشهور « کوه نور » هم لځپده (۲) . درباري لوړ و مراسمو ، د مافو د پام وړ ماڼۍ کې ادا و او دې ماروميا مستياوو پخپله د پټنو بادشا هاڼو قوت ليدونکو ته ډير ښه انځور او ، احمد شاه شاهي دېدې په ټکۍ کې خود نې (ټکۍ) تودملې ، په هغوی کې قيمتي الماس لگيدلي وو .

تيمور شاه دراني په خاصو تشريفاتي ورځو کې په څلور کونجه بڅملي خولۍ کې خلکو ته راوت (۳) . دراني بادشاهانو غوښتل ، چې نور و ته نه يوازې خپل قوت او ثروت وينې ، بلکه تماشا کوونکو ته فرهنگي او کلتوري لوړتيا هم جوته کړي . دهمدې دليل له مخې يې علم او ادب ته خپله مينه ښووله . احمد شاه هروخت دودۍ ته عالمان او پوهان رابلل ، او دوی سره يې په مذهبي او علمي موضوع کانونه باندې خبرې اترې کولې (۴) .

د رسم او رواج له مخې د دولت رئيس بايد داد پمانو سلاتر کړي وای . په ۱۷۶۲

2— M. Elphinstone, An account of the Kingdom of Kabul, and its dependencies in Persia, Tartary and India, comprising a view of the Afghan nation and a history of the Dooranee monerch, London, 1815, P. 15.

3— G. forster, A Journey from Bengal to England, the thought northern part of India, Kashamire, Afghanistan and Persia and into Russia by the caspien sea Vol. II

کال کې احمد شاه درانی نظام الدین سیالکوټی ته په دې وجه جاکړور کړ، او هم یې په کشمیر کې د قضایې چارواکس «اسین» وټاکه، چې نوموړي شا عرد احمد شاه لوي کارونه په شعر کې بیان کړي، او بیا یې د هغو شعر ونو څخه شهناسه ترتیب کړې وه.

د درانی بادشا هانویه دربار کې چې کوم تشریقات مراعات کیدل، هغه نرزه یې اندازې پورې د احمد شاه درانی او نادر افشار د دربارونو تشریفاتو ته ورته وو. د درباري چارواکس «ایشیق اغاسی» ویل کیده: «ایشیق اغاسی، وظیفه او کارونه بالکسل د دربار د وزیر پشان وو. دغه چوکۍ په سیرائی ډول د پوښل زایې قبیلې خانانوته ورکول کیده. د پوځ کښو په وخت کې د «ایشیق اغاسی» کارونه، «اردو باشی» تر سره کول. «اردو باشی» په دربار کې د ایشیق اغاسی نه وروسته دوهم سړی و. هغه کسان چې په دربار کې یې د نوکرانو په صفت وظیفه لرله، ټول د «اردو باشی» د امر لاندې وو. د دربار لپاره د نوکرانو او بیره دارانو ټاکل او کمارل هم د «اردو باشی» تر واک لاندې وو.

په دربار کې نور لوی پستونه زموږ د معاونانو له مخې په لاندې ډول وو:

«سراخور باشی»، «لوی مهتر»، «عرض بیگی» د بادشاه لوی راهور چې د احمد شاه دراني په وخت کې دغه چوکۍ پر خور دارخان (۶) ته ورکړ شوې وه.

«ایش خدمت باشی»، «پیش خانه چی»، «فراش باشی» — د شا هی نقلی امر «چهرچی باشی»، «مهمان دار باشی» د پروتو کول دفتر اکړ چې د سفیرانو او هیلمنو استقبال او پذیرایی دده په غاړه وه. په دې دفتر ونو کې نسبتاً مهمه شعبه د سیراخور باشی

دفتر و دغه شعبه په میراثی توګه ساکن پوټه ورکړ شوې وه ، چې د شاهي ټولو
اسونو اونورو بارونو ونکو حیوا ناتواکه : اوښانو ، کچرو ، پیلانو دویښو اوددوی دڅې
مخاموزو غاړنه کوله . دمیرا خور پاشی ترلاس لاندې یو خاص دفتر چې هغه ته کماندو
ویل کیږه واقع و. ددې نه پرته دمیرا خور پاشی امر په ډیرو ماسورینو اونو کرانو
هم چلیده . دغه دفتر دخپل کار له مخه دپوځ او «دیوان اعلی» سره تړنگه رابطه لرله .
د عرض بیګی «لوی راپورچی» وظیفه دا وه چې بادشاه دراستیډلو شکایتونو او
عریضو څخه خبر کړي او هم دهغو د عرضونو او شکایتونو بحواب ورکړي .

«پیش خدمت پاشی» د درباری نوکرانو امر و او هر وخت د بادشاه په حضور کې
ولاړ و. د دربار د اخلی برخو د سینګار کار پیش خانه چې ته سپارل شوی و.
ددې نه پرته د دبار لپاره د ضروري شیانو پیدا کول هم دده وظیفه وه. دپوځ کشی به
وخت د شاهي ټولې کنترول هم «پیش خدمت پاشی» کاوه .

«جهرجی پاشی» د بادشاه فرمانونه خلکو، پوځ او دولتی ماسورینو ته اعلانول.
د عرض بیګی وظیفه پوښل پانوته ورکړ شوې وه ددې نه علاوه یوه سلسله نور دفترونه
هم وو، لکه «صندوق دار پاشی» ، «ناظر کارخانه طعام» او په هغو مخامو کې چې بادشاه
پنګار کاوه ، هغوی خپل امر پیل لرل . دپنګار په ټولو اقسامو کې د بازارنو ټکا رته
خاص ارزښت ورکول کیده . په دربار کې طبیبان هم موجود وو، چې بشرط طبیب
ته «حکیم پاشی» ویل کیده . بادشاه «صاحب پاشی» یا «ندیم خاصه» هم د رلود
(۷) . د بادشاه د حرم کارونه لوی خواجه ته سپارل شوي وو، چې هغه ته «خواجه سرا
پاشی» ویل کیده . د لوی خواجه لاندې نورو خواجه گانو هم کارونه کول .

په دربار کې مهمی وظیفی درانی خانانوته ورکړه شوې وې . تش په مخینو

موارد و گي دنورو قبيلو خانانو، د شمال په ډول محمد ز ا يا نو ته لويې چوگي وړکول کېدې (۸) .

ددې . ره سره په دربار کې ډيرې زياتي وړي چوگي هندوانو، امرا نيا نو (قزلباشانو) ته هم ورکړ شوي وې. قزلباشان کله کله اويوچو کيو ته هم رسيدل. د شمال په توگه مير عبد الحسن خان چي نوگري يې د ساده عسکر څخه شروع کړه، او وروسته د «صندوق دارباشي» مقام ته ورسيد، اوڅه موده وروسته «قاي راغاسي» وټاکل شو. بالاخره د شاه شجاع د سلطنت په دوره کې د پيښور د حکمران په حيث مقر شو. د پيښور بادشا هانو دربارونو ته ان د هندوستان او ايران څخه اشراف او فيودالان دنوگري لپاره راتل. د احمد شاه په دربار کې د شمال په توگه سونير د نادر افشارنډې خپل نواب او دده شجاع الدوله ليدلای شو (۹) .

احمد شاه د راني د سلطنت په دوره کې د افغانستان يا پښت کښه ها رو، چې رسمي نوم يې احمد شاهي و. ددې بارتاريخ داسې بيانېږي: «کله چې نادر افشار د کښه ها رو بارتاريخ لکلی وړان کړ (۱۰)، نو ايراني فاتح زار د بارتاريخ نږدې نوي بارتاريخ اوڅه ته يې نادر اباد نوم ورکړ، نادر اباد د غښلو او بوله پلوه په موقعيت نه درلود،

8 - M. Elphinstane, An account..., P. 402; H. G. Raverty, notes on Afghanistan and part of Baluchistan; geographical, ethnographical and historical, Extracted from the writings of little known Afghanistan and Jajkhistan, geographers, and genealogists, London 1880, P. 217.

(۹) دروسيې خارجي سياست ارشيف ف. د هارس سره دروسيې روابط، ۱۷۵۳ کال،

د ۱۱۱۱، ۱۱۱۵ مخونه «ددې موضوع لپاره دروسيې خارجي سياست ارشيف وگوري».

۱۰ - دروسيې خارجي سياست ارشيف ف. د هارس سره «دروسيې روابط»، ۱۷۸۲ -

محکمہ چي ځنگ سره يې د کر کوجه زاره محکمې پر تي وې او پدې لحاظ نادرا باد دروغتيا له
 پلوه په زړه پورې نه و، له همدې کبله کله چي احمدشاه دراني په ۱۷۶۱ کال کې
 د هندوستان څخه فاتح راگرځي، نو دافصله کوي چي نوي پايتخت اباد کړي.
 احمدشاه ته دنوي ښار لپاره يو پلزا يانو محکمه ورکړه (۱۱). دنوي ښار لپاره
 احمدشاه په ۱۷۶۱ کال کې پلان ترتيب کړ، اودغه پلان عزيز الدين «پو پلزي»
 په خپل کتاب «تيمورشاه دراني» کې را نقل کړي دي (۱۲). هغه سيلا نين چي د ۱۸م
 پېړۍ په وروستۍ برخه اود ۱۹ پېړۍ په لومړيو کلونو کې کندهار ته راغلي دي ،
 هم مونږ ته د دې پلان په باره کې معلومات را کوي .

د کندهار ښار د پلان جوړولو په وخت کې پلان جوړونکو د هرات ښار نقشه په
 نظر کې نيولې وه . د کندهار نوي ښار په شپږو کونو کې جوړ شو. پدې ترتيب
 سره ويلاي شو چي د کندهار نوي ښار د احمدشاه د ژوند په ورستيو وختونو کې بشپړ
 شو . نوي ښار قايم الزاويه شکل درلود ، او چاپيره يې د ختو د پوال راټاوشوي و، چي

۱۱- فيض محمد ، سراج التواريخ ، لومړی ټوک ، ۲۶ مخ .

۱۲- عزيز الدين پو پلزي تيمورشاه دراني ، الفستون ليکي : چي د کندهار د ښار

اوږدوالی یې ۵۰ کیلو متره کیده (۱۳). د کندهار دنوی ښار دیوال (چې د شلمې پېړۍ په لومړیو وختو کې یې اندازه اخیستل شوې ده)، اته متره لوړوالی، د دیوالونو لاندینو برخو شپږ متره او د سر برخو سور یې ۲ متره و (۱۴). په هر دیوال کې د ګوتوله برجونو نه پرته نور ۱۷ برجونه موجود وو. نوی ښار شپږ دروازې درلودې، د ښار شاوخوا خندق وروسته ښار کزیو کیندلی و، احمد شاه نه غوښتل چې خپل نوی ښار په خندق سره وتړي اوږدې باره کې یې په غرور سره ویل: چې د کندهار خندق به د دیوالی خندق ته ورته وي (۱۵). د ښار شمالی برخې په مرکز کې شاهي قصر اوارک پرته وو. احمد شاه خپل نوی ښار ته داسې اوبه راوستلې: د ارغنداب سیند څخه یې دوی لویې ویالې راوړته کړې وې دغه دوی لویې ویالې په ښار کې په وروړو لښتو ویشل شوې وې، چې تقریباً د ښار ټولو کوڅو ته یې اوبه رسولې. په ۱۷۸۳ کال کې فاسټر کندهار ته راغلې دي او داسې لیکي: «د کندهار نوی ښار

۱۳ د ج. فاسټر اوچ سپسون په قول د کندهار ښار دیوالونو چار چاپېره اوږد

والی سمبله کیده د فاسټر او سپسون کتابونه وګورئ:.

G. Forster, A Journey from Bengal to England ..., Vol. II, P. 102; Chales masson; Narrative of various Journey in Balco chistan, 1838, Vol. II, London, 1842, P. 78;

مهنا لال لکي، چې د کندهار دنوی ښار دیوالونو اوږدوالی ۹۰ زره قدمه کیده، د

مهنا لال کتاب ته مراجعه وکړئ:.

Mohanlal Trvels in the Panjab, Afghanistan, Turkistan to Balkh Bukhara and Herat, London, 1846, P. 302;

مهنا لال اصلاً کشمیری دی، ډیر کالونه یې دانګریزانو سره نوکري کړې ده،

د ۱۹ پېړۍ په ۳۰ ز. کالونو کې افغانستان ته غوځېدلی دی.

چې د هرات ښار څخه يې اندازه لويه ده، دخلکو څخه ډک او په به جمع وجوش کې دى (۱۶) مهنلال ليکي: «چې د کندهار په ارک کې د سدوزيانو په عصر کې ډير مجلل تعميرونه جوړ شوي وو، ولې کله چې دى کندهار ته راغلى. داوخت دغه ښکلى تعميرونه مخ په خرابيدو» (۱۷) دد رانپانو سردارانو تقريباً ټولو پدې نوي ښار کې کورنه لرل. او دغه کورنه زياتره ښکلى مجلل و دښار په مرکز کې هلته چې دوواو پوسر کونوسره قطع کول په هغه ځاى کې يو څو کوچنى بازارونه، جوماتونه کاروان سرايونه او پولوى ښکلى بازار د چارسو په نوم مو جود وو.

د کندهار دنوى ښار د پوالو نوبه ود انولو کې په هندي او ايراني وستا کارانو څخه کار اخستل کيده او ددوى په سر باندې د سلطان محمد خان درانى په وينا هندي مهندس ولاړ و. دښار په ژر جوړولو کې په زرگونو هندي بنديانو کار کاوه، چې دهانې پټ په ماته کې د پښتنو لاس ته ورغلى وو (۱۸). د کندهار د نوي ښار ودانو ونکې چې د هندوستان دامپراتورۍ د ختيځو ولايتونو څخه هلته راوستل شوي وو، دوى په يوه مخصوصه منطقه کې چې د معمارانو کوڅه ورته ويل کيده، او سيدل. دښار دغې برخې خپل نوم تر نن ورځې پورې ساتلى دي (۱۹). د کريسانف په وينا چې د شاه زمان د سلطنت په لومړيو کلونو کې کندهار ته راغلى دى وايي چې دغه ښار داوخت د هيواد پايتخت نه وو. ولې ددې سره سره په کندهار

16— G. forster, A Journey from Bengal to England..., Vol. II, P. 120.

17— Mahanlal Travels in the Panjab..., P. 303.

کې د شپېتو زرو څخه تر اتيا وزرو پورې اوسیدونکي او سیدل (۲۰) .
 د کندهار د نوي ښار د جوړېدو په وخت کې د درانيانو قبيلې هرې پښې نور زېږ،
 اغکزېږ، پوهلزيو، الکوزيو، بارکزيو او نورو د خان لپاره څه څه کوشې جوړې کړې وې.
 د سوندو، خټکو، غلجيانو، يوسفزيو او نورو تېروتنو لگيو لپاره هم ځانته برخې
 ورکړې شوي وې. د شاهي ماني سره څنگ ته شاهي مريان يا کار د شاهي چې
 د سردار محمد، عطا محمد، حسين خان، سرفراز خان او نورو خانانو تر قوما نداني
 لاندې وو، اوسيدل. د ښار په لويديځه برخه کې يې اندازې زياتې کار خانې
 ورکشا هونه او د ذخيره کوټې موجودې وې، چې کارگران، کسب گران، ترکانان،
 پښان، وسله جوړونکي او نور پکې اوسيدل. د ښار په جنوبي برخه کې جبهه خانه
 توپخانه او همدا ډول د نسق چيانو ټولگيو ته ځای ورکړ شوی وو. همدلته د اسونو،
 کچرو طبيبان هم واقع وې. د شاهي پيلانو بنديدو لپاره د ښار په جنوب لويديځه
 برخه کې ځای ټاکل شوی و (۲۱). د ښار جنوبي برخې په مرکز کې شاهي
 دفتر خانه واقع وه، او شمالي سيمه کې ديوان اعلي پروت و.

ددې پورتنۍ تفصيل څخه د اښکاري چې د کندهار ښار تر هر څه د ښخه نظامي
 اړه اولوي عسکري کمپ و، چې په هغه کې د احمد شاه د پوځ جبهه خانه، د وسلو

۲- د ديووم کوپېک وائر وگوري: «په ۱۷۹۲ کال کې د پلاي لوماته، د سیترو

ذخیرې دپوڅ متعلق ورکشاپونه دهغوی ماستران او کسب گران محای کړشوي و . نوې مرکز باید دامهراتوری د « وحدت سمبول » اوسنگر په صفت خپل رول لوبولای وای . نوې مرکز داحمدشاه درانی ترقیادات لاندې و ، اود ټولو پښتنی قبیلو نمایندگی یې کوله .

دکندهار په نوی مرکز کې دټولو پښتنو قبایلو راغونډولو نه داحمدشاه مقصد دا و ، چې هغوی دتل لپاره ترخپل لاس لاندې وساتي ، اوپدې توگه سره وکولای شی دپښتنو زورور و خانانو دشورشونو مخنیوي وکړي . ددې سره سره ددې سره باید وویل شی چې داحمدشاه دې فکرچندان گټه ونکړه . دلحکه چې د نوې پایتخت خاوندان په واقعیت کې درانیان شول . بله دا چې دپایتخت شاوخوا کلی او جایدادونه هم درانیانو وو . همدا وجه وه چې تیمورشاه دپادشاه کیدونه وروسته لاس په لاس پایتخت کابل ته نقل کړ . د کابل سنگروله دنادرافشار دپوڅ کشیو په وخت کې ډیر زیانمن شوی وو (۲۲) . ولې دغه استحكامات داحمدشاه په امر د جهان خان پهلزي ترخارنی لاندې په ۱۷۵۳ کال کې له سره جوړشوي وو .

دغه ټول استحكامات دتیمورشاه لاس ته ورغلي . د کابل بنا رانه نسبتاً درکې غونډې خندق راڅرخیدای و . د کابل په ارگ کې دتیمورشاه لپاره نوې ماڼۍ ودانده شوه (۲۳) .

۲۲ غلام حسین مقتدر تاریخ نظامی ایران ، مخ ۲۰۹ .

23— P. E. Caspani, Les murs de Kabul ("Afghanistan", 1946, No. 2), P. 31;

د باید وویل شی چې د دیوالونو محکم والی چندان زیات نه و . شپيته کاله

وروسته هغه وخت چې جی برنس کابل ته راغی ، نو لیکي : چې د ښاردیوالونه تقریباً

په ۱۷۸۳ کال کې ج. فاسټر ليکي: چې د کابل ښار د يو الوڼو چارچا په اندازه
 يونيم مېل و. همدې حساب سره د کندهار ښار د کابل څخه ډير مترو (۲ م) د کابل ښار په
 جگه برخه کې بالا حصار پروت و، چې په دوو پر خويمنۍ په پاستنۍ اولاندو برخو
 باندې ويشل کيده. د ۱۹ پير ي په اوایلو کې پورتنۍ کوټ يا ندي غېر ګڼ
 ديوال ګرځېدلې و. د بالا حصار د ديوالونو لوړوالی ۳۵ فېټه (۱۰.۵ متره) و (۲۵).
 بالا حصار د پادشاه استوګنځی، او د هېواد اداري او سياسي مرکز بلل کيده،
 د پادشاه قصر د بالا حصار په لاندنۍ برخه کې درسم گذشت سیدان کې واقع و.
 همدلته شاهي حرم سراي هم و، په بالا حصار کې مهمو دولتي دفترونو، لوړو دولتي
 ماسورينو، پادشاه ته نږدې ګورونو او د دربارنو کرانو ته نځای ورکړ شوی و.
 د بالا حصار پاستنۍ برخې نه د جيل په صفت کار اخستل کيده. په همدې پاستنۍ
 بالا حصار کې تيمور شاه خېل وروڼه او نور دوستان د بنديانو په شان ساتل (۲۶).
 په بالا حصار کې د پادشاه پاورانو (محافظينو)، دولتي ذخېرو، دولسو جوړولو
 ورکشا پونو، اوبښانو، اسونو او کچرود طبيولو محابونه هم وو. په بالا حصار کې د تيمور شاه لپاره
 باغونه او لوړ سالونونه آباد شول. کله چې د کندهار څخه کابل ته په پيښت

24— G. forster, A Journey from Bengal to England. Vol. II, P. 67—70.

25— G. T. vigne, A personal narrative of a visit to Ghuzni, Kabul and Afghanistan and residence at the court of dost Mohammad, London, 1840, P. 164.

26— G. forster, A Journey from Bengal to England..., Vol. II, P. 73; H.G. Raverty, Notes of Afghanistan, P. 66;

را نقل شو، نو د پښتنو سردارانو خصوصاً د رانی خانانو او د دوی نږدې کسانو هم دغه د کورونو په آبادولو پیل وکړ. د کابل هغه تیمورشاه تشددونې د پاتېتخت په صفت کاراخیست، ژمی یې د ټول دربار سره عموماً په جلال آباد او یا پېښور کې تیرول. د دربارونو نه پرته پادشاه اولویو دولتي مامورینو د پاره شاوخوا کې کورونه او باغونه لرل. د مثال په توګه تیمورشاه کابل ته نږدې په شکر دره کې لوی باغ د شاهي باغ په نوم سره اباد کړ. د دې علاوه تیمورشاه په هرات کې هم لوی باغ درلود (۲۷). د پښتنو په سیمو کې د فیودالی روابطو چټکه وده، د پښتنو امپراتوري تشکیل د افغانستان پیاوړتیا په زړه پورې مساعد شرایط برابر کړل. د درانیانو امپراتوري تشکیل نه وروسته په لومړیو لسو کلونو کې د پیاوړتیا تر ټولو زیات امکانات برابر شول. دا هکله چې د دې پیاوړتیا فعاله ترانزیتی تجارتی لاره تیرېده، او هم هیواد ته د هندوستان هغه په زرګو نوښتي کسب کران راوستل شول. له بلې خوا د افغانستان په پیاوړتیا کې فیودالی نوښت یې لګولی، او دا ټولې د نیول شویو سیمو هغه د مالیې، باج او نظامي ولجې په نوم سره راوړل کیدی. (۲۸)

27— G. T. Vigne, A personal narrative..., P. 217; "Abstract of Captain Christies Journal";
 دغه مضمون و
 Henry Pothinger" (Travels in Beloochistan and Sind;
 په دې کتاب کې وګورئ .

those countries, London, 1816, Appendix), P. 145.

۲۸ - د درانیانو عصر په «سایت کې هغه لوی کام» وچې د پښتنو قبیلوي ژوند

سقوط په اوږده تاریخ کې منځ ته راغی. دغه سوالونه په تفصیل سره پروفیسر سترېه خپل مضمون «د درانیانو دولت تشکیل او سقوط کې ترخپرنې لاندې نیولی دی، دا هم باید وویل شي چې د پښتنې ټولنې په مختلفو قبیلو کې د فیودالی روابطو

نښه د درانیانو په واک کې د دربار او ساه سره نښه فیودالی روابطه تړاو د هغه

د افغانستان د ټولو ښارونو په منځ کې اکر چې د هیواد ختیځو، لویديځو، سیمو او د هندوستان هغه برخې چې په افغانستان پورې تړلی وي، د دوی د ښارونو ترمنځ ژور توپیر موجود نه و او پوله بل نه لهرې لویدلې وو. همدغه راز عدم ارتباط او جلا بې توپ په منځنیو پیر یو کې د غربی اروپا په مرکزونو کې هم موجود وو. په ښارونو کې هېڅ ډول عمومي ښاري ادارې نه وې چې د ښارونو کنترول او څارنه یې په غاړه اخیستې وای. په ښارونو کې یوازې سوداګرانو او کسب ګرانو اتحادې لرلې. دوی دا حق درلود چې په خپله مشران وټاکي.

د دوی مشران د ټاکل کېدو نه وروسته، د ښارونو حکمرانانو له خوا ټاکل کېدل. د ښار هرې سیمې، ناحیې نه چار چاپېره دیوالونه راکړل شوي وو. دا هره سیمه مخانته یوه کوچنۍ دنیا وه چې دهغې اوسیدونکي د نژاد او مذهب له مخې ټینګ پوله بل سره تړلي وو. که دا خبره په نظر کې ونیول شي چې د ښارونو زیاتره اوسیدونکي د ښاري فیوډالانو او اشرافو په تعلق کې وو؛ او کسب ګرانو، سوداګرانو تر دیرې اندازې پورې د دوی احتیاجات پوره کول، نو په ټینګه ویلای شو چې په ښارونو کې اساسي قدرت هم د دې ښاري فیوډالانو او اشرافو په لاس کې و. د دې خبرې کول به ډیر سخت وي که فرضاً ووايو چې د افغانستان ښارونه په هغه وخت کې د هندوستان په شان په څو ټیپونو باندې وېشل شوي وو، لکه د فیوډالانو ښارونه، د مذهبي مراسمو په محالو کولو ښارونه او داسې نور. ځینو پوهانو په هندوستان کې د دې ډول ښارونو مثالونه لیدل (۲۹). د افغانستان لوی ښارونو، لکه غنګه چې

۲۹- د، ک. ا. انتونوا اثر، «د اکبر په وخت کې د مغولي هند سیاسي نظام او

اجتماعي روابطو مضمونونه»، س. ۲۵۱ کال ۱۲۸۰ د پارکوف د هند اوسیدونکي،

د افغانستان د ښارونو په ټولنه کې د ښاري فیوډالانو او اشرافو په تعلق کې وو؛ او کسب ګرانو، سوداګرانو تر دیرې اندازې پورې د دوی احتیاجات پوره کول، نو په ټینګه ویلای شو چې په ښارونو کې

واقعیت و، که دپورتنيو خصوصياتو مخه يی ټول نه لرل، نوډيره برخه يې خامخاهکې وه. ددې خبرې په غنگ کې داهم ويل کيدی شی چې دافغانستان په ښارونو کې دمثال په توګه، لکه کندهار يوله هغو ښارونو مخه و، چې دهغه مخه بادشاهان فيوډالان او اشراف راوتل، اودهغه نه دولت پوځ او دربار خپل احتیاجات پوره کول دهيوادنور ښارونه دلاسی صنعت دسرکزونو په صفت پيژندل کيدل، اوعموماً دخارجی بازارپاره يې مواد برابول.

دمثال په توګه کشمير، هرات، غزني، کابل اوداسې نورهم دهغه حیثیت درلود. ددې نه پرته په افغانستان کې نوره هم داسې تجارتي او صنعتي مرکزونه موجود و، چې دسربوطو سيمو شاوخوا خلکو، اوکلیو احتیاجات يې پوره کول اودمالونو خرڅلاو بازار هم هغوسيمو پورې تړلی و.

ددرائی بادشاهانو په دوره کې دافغانستان ښارونو، نیمه زراعتي بڼه درلوده. دښارونو شاوخوا اوسيدونکي په کرنه اوباغدارۍ باندې لګياو. ددې سيمو زراعتي تولیداتو اوسيوو تقريباً، دسربوطو ښارونو ضروریات پوره کول. جلاستورليکي چې دکندهار په شاوخوا کې دسيوو زښت ډير باغونه موجود و اودغه باغونه دآبادی او اوبو لګولو شبکو له مخې ډيرپه سمبال شوي و. فاسترد کابل په هکله هم خپله نظريه وړاندې کوله (۳۰)، چې درباريانو او دبادشاه نږدې کسانو دسربوطو ښارونو زراعتي سيوزيات حاصلات په خپله مصرفول. دمثال په توګه برنس ليکي: «چې ده ۱۰۰۰ پيری په ډير شوکالونو کې دپنځورميوي ۱۸۰۰ کال په نسبت دوه ځلې ارزاني شوې وې». ددې کار علت دايمانډري چې هلته دربارنه و (۳۱).

د افغانستان لویو پیارونو د زراعتي تولیداتو په مخې زیات شهرت درلود. د مثال په ډول کابل په مندو او توتانوسره ډیر شهرت درلود. د کابل د غه سیوې ان هندوستان ته وړل کېدې. غزني په منوسره مشهورو. د غزني په صادراتو کې اګر چې الوچي هم راتلې. پدې ډول سره د پنجاب هغه پیارونه چې د پښتنو په لاس کې وو هم په پخیزو غیزونوسره مشهورو. د مثال په توګه ملتان په خپلو پوتماکو کې نوم لاره.

د کابل او کندهار اوسیدونکو زیاتره برخه په دوبي کې د پیارونو په وتل لکه چې د غه خلك مستقیمآد کراو کړوندوسره تړلی وو (۳۲).

د استاف چارګری چې د کابل په شمال کې پروت دی، اوسیدونکی یې زیاتره جولاګان دی، تقریبآ، ټولو د پیار د باندې باغونه هم لرل. د حاصلاتو ټولو لوېدو وخت کې دوی د پیارنه د باندې وتل او پدې وخت کې یې په پیار کې ورکشا پونه او د کانونه تړل. د افغانستان جنوب ختیځو پیارونو (جلال آباد، پشینور) ته د ژسې په موسم کې دنورو سیمو هغه ډېر زیات خلك راتلل (۳۳). د دې پیارو نو شهرت هم پدې کې و، چې هلته

۳۲ — ارنور کونولې — (Arthur Conolly) په خپل کتاب :

(Journey to the north of India over Land from England through Russia Persia Afghanistan, Vol. II, London, 1834, P. 104—107).

کې لیکي: «چې د کندهار اوسیدونکو یوه برخه د توبې سیمې ته کوچېږي، د غه سیمه د پیار په جنوب ختیځ 'وری' کې پرته ده او دوی ورځی مزلور ته کـیـږی».

33— H.G. Raverty, Notes on Afghanistan, P. 65; M. Elphinstone, An account ..., P. 262;

الکساندر برنس په خپل کتاب (سیاحت...) دوهم ټوک ۱۸۱ مخ کې لیکي: «چې

داسې صنعتگران هم وو ، چې ددوي توليدات په يوازي اوپوا زې په دا ځلي بازارونو کې د ورو کونفرمايش ورکونکو گروپونو په منځ کې اوپه کېدل . د وي زياتره هغه شيان توليدول چې ټول هغوی ته اړو .

زياتره صنعتگرانو اومه زراعتي مواد ، په خپل توليد کې لگول . د مثال په توگه لکه وري ، پوستکي ، مالوچ . هغو صنعتگرانو معدني مواد . (لکه اوسپنه ، چودن سره زر ، سپين زر اوس) په خپلو کورونو کې په دير وارغونو بخاريو کې ويلى کول اوپدې ډول سره يې د ځانونو لپاره اومه مواد برابرول . دا ډول صنعتگران زياتره په هغو ځايونو کې اوسيدل ، چې هلته د خلکو تراکم نه و ، مثلاً د هندو کش په سيمو ، د سليمان په غرونو کې د کشمير ، غزني اوسيدونکي د اوسيدن په لور پرمخ و تاجکستان کې اوسيدل (۳۷) .

د درانيانو په اسر او وري کې د صنعتگرانو ستر مرکزونه د هيواد د ختيځو يعنې د هندوستان په مفتوحه ځمکو کې واقع وو ، دغه سيمې د معدني موادو په توليداتو کې د امپراتوري دنورو منطقه په نسبت ډيرې پرمخ تللي وې ، د هندوستان په دغو سيمو کې کشمير تر ټولو زيات مشهور و . د سرهنگر ښار په ټوله امپراتوري کې د نفوس له مخې لوی و . د اهم بايبل وويل شي چې په کشمير کې په دغه دوره کې د شالونو توليد منځ په سقوط و . د يوه سياح په قول : « ددې کار علت دا و ، چې هلته د حکومت استبداد ډير زيات و . له دې سره سره د اتلسمې پېړۍ په اتياومو کلونو کې په کشمير کې شپاړس زره جولايي دستگاوي په کار بوخت وې . (د مغلو په دوره کې هلته څلور پښتوزر جولايي ماشينونه کار کاوه) . د اتلسمې پېړۍ په اواخر و

کې د جولای پې ماسینونو شمیر څله یېست زروته پورته شو (۳۸). د نونسمې پېړۍ په
لومړ پوځتو کې په کشمیر کې د شاهانو په جوړولو باندې پنځوس زره کارگران
وخت وو، چې په کال کې یې دا تیا زرو په شاوخوا کې شالونه تیارول (۳۹).
مهدی رفائیل چې په همدغه شپو ورځو کې کشمیر ته تللی دی، وایی چې
هلمه د شلو زرو جولای ماسینونو څخه کم نه وو (۴۰).

کشمیر د نامتو شالونو تولید نه پرته په هغه وخت کې په نړۍ کې تر
ټولو بڼه کاغذونه، چاپې، قلمدانونه، نور فلزي سامانونه او پوره تولیدول. داهم باید
ویل شي چې کشمیر د پوری تولید لپاره اومه مواد د پنجاب څخه وړل (۴۱) په کشمیر

38— G. forster, A Journey from Bengal to England..., Vol II, P. 20;

رفائل دانی بیگف، هندوستان ته د کر جی سردار رفائل دانی بیگف، سیاحت،
مسکو ۱۸۱۵ کال، ۴ مخونه، (عبدالکریم بخاري) «افغان و کابل» ۱۰۵،
مخ، عبدالکریم لیکي: چې د دراني پادشاهانو په عصر کې په دغه شمیر کې مبالغه
شوې ده.

39— M. Elphinstone, An account..., P. 509.

۴۰. د دروېښي د خاړ جی سیاست اړشیف، عمومي اړشیف، ۱۸۱۹ کال، ۱۱۲.

اوپ. ۵. ۴. د پ شامیتیکو ائرو کوری «رنجیت سنگه ته د مهدی رفائیل ورتګ
«شوروي ختځ پټ ندنه» ۱۹۵۷ کال څلورمه شماره، ۱۲۹، ۱۳۰ مخونه.

41— G. forster, A Journey from Bengal to England..., Vol.

کې د کارویش او تولیدی د موسسویاتنه مونږ د اصلي مقصد څخه ليری کوی دومره باید ووايو چې زموږ سره ځینی موجوده معلومات د اثابتي چې د پښتنو امپراطوري په دغې ځنی او پرمخ تللې سیمې کې تجارتی پانگه او د صنعت ځانگړی پیري په منځ تللی وی. مونږ په کشمیر کې د تجارتی پانگې عالی فورسونه تردې اندازی پوری لیدلای شو چې معتمرانو په صنعتگروته په تا کلي نرخ او موادو دور کول. الفنسټون د کشمیر نامتو مالونو په هکله داسې وایی په کشمیر کې ډیر اعلی شال ممکن دیو کال په موده کې ماشین باندې جوړ کړی. د جولای ماشین شاته معمولاً دوو کسو کار کاوه. شال وو دلو ډیر زحمت غوښت. ځکه چې د شال مختلفې برخې په بیلابیلو ماشینونو باندې ووډل کېږي د شال هرې پارچې څارنه دیو استاد له خوا کېږي اجیر صنعت گران دیو نوی استاد نه مستقیماً رهنمایي کېږي. د استاد نه خوا په ورځ کې ۶-۸ پیسې کیږي د ساده کارگرانو ته خوا دور ځی ۱-۴ پیسونه رسېږي (پوه پیسه پونیم انگلیسی پنی سره مساوی ده) هغه تجارتی د شالونو تجارت کوی زیاتره یو تا کلي لځای کې جولایی ماشینونه راغونډ وی او د هغوی څارنه کوی سوداگران کله کله تیار جوړ تارونه صنعتگرانو ته رسوی او صنعتگران په خپلو کورونو کې په کار بوخت وی. کله چې مال تیار شونډو پهایي سوداگر کمرک ته وړي او هلته په هر شال باندې تا په لگول کېږي (۲۲).

ددې پورتنی تفصیل څخه په جوته معلومېږي چې صنعت گر مواد داوړو موادو او دخر غلاوهار سره رابطه نه درلوده بله دا چې سوداگر معتمر دهر مولد سره تماس نه درلود. د سوداگر تماس د صنعت گر — منځگړي سره و. دغه منځگړي ته سوداگر د شالونو کیفیت، رنگ او نقاشی فرمای شونه ورکول. منځگړي صنعتگر د کار اوساده کارگرانو څارنه کوله او تنخواه یې د ساده کارگر څخه

توليدنه دانتجه گيري کولای شو چې د ۱۸-۱۹ - پير په حدود کې کشمير کې د مونډو
فکتور صنعت نطفې موجودې وې.

د درا نمانو امپراتورۍ زيات توليدي مرکزونه په ختيځو سيمو کې واقع
و. ددې نه پرته ملتان ، لاهور ، بهاول پور ، د غازي خان ډيره او پيښور نورو پراړونه
دور سيمو تو گرانو ، قالينو ، گلدوزي او تماکو صنعتی مرکزونه و. د امپراتورۍ
په غرب کې لکه هرات ، کابل ، کندهار د لاسی صنعت توليدانه پلوه مخ کې و.
ددې پراړونو اوسيدونکی نه يوازې په لاسي صنعت بوخت وو ، بلکه د پراړونو شاوخوا
اوسيدونکو هم د لاسی صنعت په توليد کې برخه اخيستله . د مثال په ډول د هرات
بارشا وخوا اوسيدونکو يو ډول زيره وړين توکران وودل ، او د هغوی نه يې کالي
تیارول . ددې سيمو خلکو توليدات سوداگرانو رانيول او شمالی ايران ته يې استول (۳۳).
د افغانستان په صادراتو کې نه يوازې د لوړو پراړونو صنعت گرانو ، بلکه د کشمير
ملتان ، پېښور او هرات توليداتو څخه کار اخيستل کيده ، بلکه د کليو او پانډرو
صنعت گرانو توليدات هم په کې راتلل . د مثال په توگه د استلاف نه بهارچې
په همدوی ډول منځني اسیا ته صادريدلې. د کانی گرم (په وزيرستان کې يوه محای دی) او
چارباغ (په لغمان کې د يوه محای نوم دی) صنعت گرانو توليداتو د کيفيت او جنسيت له مخې
خاص نوم درلود ، او د هغوي لپاره زياته تقاضا او د خرڅلاو بازارونه موجود وو .
پښتو زياتره داسې سيمې فتح کړې وې چې هلته صنعت گران اوسوداگران زښت
ډېرو . ددې سيمو اوسيدونکی زياتره (هندوان او تاجکان) وو ، ولی ددې سره صنعتی

ګارد کشمیریانو او هندوانو په لاس کې و (۴۴). په وزیرستان کې صنعتي تولیدات د تاجکانو او ارمرو کارو.

په پټارونو کې صنعتګرانو زیاتره په ګوښی صورت کار کاوه. دوی کله کله د اتحادیو په ډول هم په کله سره کار کاوه، چې اروپایانو دغه تولیدی فورم په «غیخ» یعنې «صنف» سره یادولو.

هغه کسان چې د پټاري سود اګرانو صنعتګرانو اتحادیو په سر کې ولاړه، هغوی ته «ګډخدا»، «استا هاشی» او یا «ریش سفید» ویل کېده. ګډخدا یا نو که له یوې خوا د خپل «صنف» کارونه اچر کول، نو له بلې خوا یې د مربوطې اتحادیې او پټاري ادارې نمایندګانو سره د صنعتګري په صفت هم روابط ساتل (۴۵).

د افغانستان په مرکز اولوبو پټارونو کې د صنعتګرانو د استعمار داسې فورمونه موجود وو، چې د غلامانو استثمار سره یې هېڅ توپیر نه درلود. د پټیان، غلامان، عموماً

44— H. W. Bellew, A general report on the yusufzais in six chapters with a map, Lahore, 1864, P. 182—183;

د دې صنعتګرانو ټول شمیر پیلیمو ۱ زره کسان ښیي، د دې موضوع لپاره

راورتنی اثر ته مراجعه وکړئ:

H. G. Raverty, Notes on Afghanistan..., P. 209;

د هندوستان په جګړو کې د پښتنو لاس ته ورغلي وو (۳۶) د غوغلا مانو په خاصو ورګشا پونو کې کار کاوه، او په دربار کې د دوی د څارنې لپاره مخصوص دفتر موجود و، په ډیر تاسف سره باید ووايو چې مونږ سره دا معلومات نه شته چې د غوغله مخې د غلامانو صنعتګرانو د تولید فورمونه څرګند کړای شو. یاد اوښو چې د دوی د استعمار مشخص فورمونه کوم و .

د پښتنو په اسیراتوړی کې دارتو لیکمکو رانیول، د افغانستان لپاره په سوځی ډول د اموکانات برابر کړل چې د هیواد مختلفو سیمو ترمنځ تجارتی روابط لاسي تسریع کړي، او پدې ترقیت سره د هیواد خارجي تجارت لاس ګړندی شو. د افغانستان په عمده

۳۶- یوازې د پانی پټ جنګونه وروسته احمد شاه دراني، څو لږ زره صنعت ګران او کار پیکران د بنديانو په توګه ونيول . د غوکار پیکرانو او صنعت ګرانو د مرستیانو په پوځونو او کمپ کې کار کاوه، فیض محمد، سراج التواریخ، اول ټوک، ۲۵ مخ کې د دغوبند یا نو شمیر پنځو پښت زره ښوولي دي، ځو نواب علي ابراهيم خان د دوي شمیر دیرش زره ښیي، (تاریخ ابراهيم خان)

دغه کتاب ته رجوع وکړی : H. M. Ellison-Jhon Daw Son.

“the history of India as told by its own historians, Vol. VIII, London, 1977, P. 280”;

(“Ahmem shah Duranis feldzuge in Hindostan),
“Asiatische Magazine” Bd. 1 (weimar) P. 361, 1802.

په دغه ټي مولفه کتاب کی

لیکل شوي دي چې د پانی پټ جګړې نه وروسته د احمد شاه لاس ته شل زره مریان،

څارځی تجارت کې اکر چه په لځنو پښتنو سردارانو گډون درلود، وایې د هغه زیاتره برخه د هندي سوداگرانو په لاس کې وه .

دڅارځی تجارت عملیات عموماً د سوداگرانو په لاس ترسره کېدل . اودې کار په خپله دامعنی درلوده ، چې په څارځی تجارت کې د سوداگرانو لپاره دځنی کیدو لارې ، درکونه لازم پاتیدل .

ف . انگلس لیکي چې «تجارتی بانګې په اول کې کم له کمه کولای شول چې خپله کتنه یوازې دڅارځی تجارانو څخه دوطنی تولیداتو په اخستلو سره او یا دداخلی سوداگرانو څخه دڅارځی مالونو په رانیولوسره خپلو کوټوته کړي» (۳۷) . دتجارت اوپولی اړیکو دپرمختګ د مختلفو سیمو لپاره داسوق په لاس ورکوله چې هغوی دمالونو او موادو په تولید کې د تخصص خواته کش کړي .

دتجارت اوپولی عملیاتونو نسبتاً لوړ پرمختګ نښانه داوه ، چې په هیواد کې «وکسل» دحوالی سیستم دپرزیا ت مروج و . داستادوله مخې داهم ویل کیدای شی ، چې که افغانستان ته دزیاتې مودې لپاره سوداګر راتلل ، او یا یې په هیواد کې زیاتې سیمې کتلې ، نو دوی (سوداګرانو) دمحانونو سره نغدې روپۍ نه وړلې ، بلکه حوالې او براتونه یې محانونو سره کړمخول (۳۸) .

ددراښانواپراتوری په اخرو کلونو کې دپوې خوا په هیواد کې فیوډالی ګډوډی

۳۷- ف . انگلس د «کاپیتال» دریم ټوک ، ضمیمه ، ک . مارکس . کاپیتال

ددریم ټوک ، مسکو ، ۱۹۰۰ کال ، ۹۱۷ مخ .

زیاتې شوې له بلې خوا تجارتی ترانزیتی لارې تغیر کوي. د همدې عواملو په نتیجه کې د هیواد خارجی تجارت مخ په زوال شو. اما څنگه چې په هیواد کې مالی، پولی روابطو پوره انکشاف کړی و، او د داخلی مالونو تبادله هم ټینګه شوې.

وړه نود همدې شرایطو په لمن کې د داسې بیارونو، لکه هرات، کندهار، کابل، پېښور په شاوخوا کې محلی بازارونه منځ ته راغلل. د کلیو او پانډواو سیدونکو عیناً د کوچیانو اونیمه کوچیانو پشان چې د هیواد په ولايتونو کې اوسېدل، په دایمي صورت یې د بهاري صنعت گرانو تولیداتو ته احتیاج احساسوه. له بلې خوا د دېارولو اوسیدونکو هم په خپل وار سره د زراعتی سیمو حاصلاتو او حیواناتو ته ضرورت درلود که زراعتی حاصلات یې بزگرانو څخه اخستل، نو د حیواناتو تولید یې ځای پر ځای باید مالدارو کوچیانو ته مراجعه کړی وای.

د درانیانو په امپراتورۍ کې د پرمخ تللی فیوډالی محیط وجود، د دې سبب شو چې د پښتنو اجتماعي ژوند چې ماقبل تاریخی ښه یې درلوده، د سقوط په وخت کې بیا هم ونه کولای شول چې د پښتنو بیارونه جوړ کړي. دا په دې معنی چې د هیواد ټول مرکزونه د اوسیدونکو او نفوس له مخې غیر پښتانه اقوام و. حتی په کندهار کې د هندي صنعت گرانو مکملې کارتې پرته وې، کوم چې د هندوستان څخه دلته راوستل شوي وو. له دې نه پرته په کندهار کې ډیر زیات تاجکان اوسېدل. فریرلیکی چې «په کندهار کې صنعتی او تولیدي طبقه دهندوانو او تاجکانو څخه جوړ شوې وه» دغه صنعتی او تولیدي طبقه هلته یعنی په کندهار کې ساتل کېده، که د دې صنعتی او تولیدي طبقې څخه چادا کوپښ کړی وای چې د هندو ځای څخه ورنی، نو هندو ته پخه پانډواو سیدونکو څخه د هیواد د تولیداتو د پام وړ برخه ورکولای شول. (۱۰۰) پانډواو سیدونکو څخه د هیواد د تولیداتو د پام وړ برخه ورکولای شول. (۱۰۰)

برخه هم د تاجکانو څخه تشکیل شوې وه ، اوددې سیمې پرمخ او سیدونکی وو. په کابل کې د دې نه پرته هندي نژاده خلک هم اوسیدل (۵۰). کابل ته د ۱۹۰۰ زېږدي په اوا پلو کې تاجکان ، (قزلباشان ا پراښان دي چې کابل ته نادر افشار او احمد شاه بابا ولې و) ، تشکیلول (۵۱) .

د ۱۹۰۱ زېږدي په لومړیو کالونو کې د هرات د ښار اوسیدونکی تشراف فیصله پښتانه و (۵۲). د پېښور ښار اوسیدونکي زیاتره برخه هغه خلک و چې د هندوستان څخه دلته راغلي و لکه : پنجابیان اوداسي نور قوسونه . په پېښور کې تاجکان هم اوسیدل (۵۳) . د اسماعیل خان دیرې ښار زیاتره د پلو خانو څخه و (۵۴) . په دې ترتیب سره ویلای شو چې د افغانستان د ښارونو زیاتره برخه اوسیدونکي غیر پښتانه خلک و . د افغانستان په ښارونو کې په عمومي صورت د پښتنو قبایلو اشراف ددوی زېږدي کسان ، روحانیون ، عسکران و صاحب منصبان اوسیدل (۵۵) ددې پورته گروهه پورته که نور پښتانه ښارونو ته راتلل ، نو غوی پوا ژې په غریبي او کارهسي راتلل . څومره

50— G. forster, A Journey from Bengal to England..., Vol. II, P. 73.

51— H. G. Raverty, Notes on Afghanistan..., P. 65.

52— (Abstract of captain christies, Journal), P. 415;

M. Elphinstone, An account..., P. 489.

پدې ترتیب سره په هرات کې د پښتنو اوسیدونکو شمیر د شیکاړ پور څخه زیات نه و.

(J. Burnes Narrative of a visit to the court of sind and Hyderabad of the Indus Edinburgh, Lonon, 1839, Appendix P. 29).

53— G. forster, A Journey from Bengal to England.

M. Elphinstone, An account..., P. 29.

چې معلومه ده ، پښتنو تقريباً صنعت کسب او تجارت سره کار نه درلود. اگر چې هغه پښتانه چې په دایمي صورت په پیاوړو عموماً پابخت کې اوسیدل ، دوی تجارت ته ځانونه گډول . د پښتنو تجارت په کاروانو سره کیده ، د دوی تجارت عمده فروشی وه ، پولی معاملې او سود خوری په کې زیاته وه .

د الفنسټون ایکنو څخه داسې معلومیږي هرڅو سره چې د کندهار خواته سړی نږدې شوی وای ، په هغه اندازه په کلیو کې د صنعتگرانو شمېر کمیده . دلته مقصد هغه پیاوړه دي چې د کندهار په لاری باندې پراته وو (۵۶) . د دې خبرونه داسې نتیجه کیدای شي ، چې د کندهار شاوخوا پیاوړو ، خپل احتیاجات د صنعتی شیا نوله پوره نه وو ، مالونو څخه پوره کول ، چې دې پراته راوړل کیدل ، او د اقتصاد له مخې یې د دې ځایونو او سیدونکی خپل لوري ته جذبول (۵۷) .

په پیاوړو کې ټول قدرت د بادشاه د نماینده گانو په لاس کې و . دغه نمایندگان په خپل وار سره د مربوطو سیمو فیوډالانو تر تاثیر لاندې رت واقع وو ، یا په بل عبارت سره ویلای شو چې قدرت د محلی حاکمانو او فیوډالانو په منځ کې شریک وو . په محلی حاکمانو باندې د خپلې سیمې روحانیونو او درو پشانو تاثیر هم زیات و .

په پیاوړو کې د کلا تر لخوا اداره کیدل . کلا تران عموماً د پښتنو سردارانو په لاس ټاکل کیدل . په پیاوړو باندې امرونه ، پافرمانونه مثل

56— M. Elphinstone, An account..., P. 404.

۵۷— اي . م . ريسر په پښتنو کې د فیوډالیزم وده ، او د دوی د دولت تشکیل ،

اوپا ددوی هغه مالیه تړاول، د کلانترانو وظیفه وه. د مالیو په ټولولو کې د کلانترانو سره په ښارونو کې د صنعتگرانو اتحاد یو مشرانو چې هغوی ته د پش سفیدان هم ویل کیدل، مرسته کوله. هغه ټاکلی اندازه مالیه چې ښاریانو باید د کلانتره ورکړي وای-سپین ډیرو په خپل منځ کې سره ویشله، بیا یې دخپلو اسمانیو هڅه ټولوله او کلانتر ته یې سپارله.

کلانتر لاس لاندې درو ماورینو میرشاب، محتسب او د بازار داروغه کار کاوه. میرشاب ته «سیرزاهن»، «سیرانش» او «میرشاب کمر» هم ویل کېده، د میرشاب لاس لاندې قاشقچی واقع و. قاشقچی د ښار د مفتاحونو د پیره درانوا د کوله. په ښارونو کې داسې پیره دران هم وو، چې هغوی ته د ښار اوسیدونکو (سوداگرانو، صنعتگرانو) په خپله تنخوا ورکوله. د ددې لپاره چې دغه پیره دران ددوی ناحیې وساتي. د ماسختن یوولسو هجونه ترسپیده داغ پورې د ښار ټولو ناحیو ترمنځ دروازي تړل کیدي، او چاته دا اجازه نه ورکول کېده چې د کورونو هڅه د باندې کوڅو ته راوړي. که څوک مجبور وای چې په ممنوعه وخت کې کوڅو ته راوړي، نو باید غراغ ورسره وای ترڅو معلوم شوی وای چې کوم بدنیت نه لري. میرشاب له خپلو پیره دارانو سره د شپې له ښار نه کډه کړېده که په چاپاندي بدگومانه کېده، هغه یې نیوه. څنگه چې سیاحان لیکي، په هغه وخت کې په ښارونو کې نظم ډېر ټینګ و، او همدا نظم ددې باعث کېده چې جرایم لږه (۵۹).

محتسب د اسلامی روحانیونو نمایندګانوله خواتا ګل کېده. د محتسب وظیفه دا وه چې چاته د اسوق ورکړي چې د اسلامی قوانینو او اخلاقو هڅه سر ښیي

دداروغه بازار وظیفه داوه چې دپنار په بازارونو کې دنظم غاړنه وکړي .
 دداروغه بازار اومحتسب وظیفه یوه سړي ترسره کوله ، دمیرباش، محتسب اوداروغه
 بازار وظیفې په اجاره ورکول کېدې . هغه چا چې دغه نوکری په اجاره اخیستلې
 کوېش یې کواوه چې له خلکو سره معاملې په خپله کتله وخرخوي . رشوت خوري
 نهکېې جاري وه ، اوخپلو دفتر ونو کې یې دزیاتو معاملو دوسیې هاخوا دې خواکولې
 (۶۱) . الفستون لیکي : چې چاري پولیس دشو کې قهرمانان وو . میرشاهان او
 محتسبان دچوراوامشماره ملوانان اودوی ته په رتبه کرکه اونفرت سره کتل کیدل (۶۲) .
 دپنار بېلا بېلو سیمو واکداران پاکد خدايان يعنې دصنعتي اوتجارتی اتحاد دیو
 مشران و ، او یا په ښار کې داوسیدونکو پښتنو سیمو ملکاتن اوسپنې پیري وو ،
 چې هر یوه ته په ښار کې دخپلې قبیلې اوخپلې ناحیې مشري په غاړه وه .

دپښتنولویه امپراتوری چې مؤسس یې احمدشاه درانی و ، په خپلې غېږ کې
 یولړ داسې سیمې رانیولې وې چې هلته فېودالی نظامونه اوفیودالی دولتونه لاڅو
 پېرې دمنځه منځ ته راغلې وو . په خپله احمدشاه دراني اودیروزیاتو پښتو خانانو
 زیات کالونه دداسې ختمخوواکدارانو لکه ، نادر افشار سره نوکری کوله . په دې
 کې شک نشته چې پښتودایران هندوستان اومنځنۍ اسیا داری سیستونه اودهنوی
 دسازمانونو داری تشکیلات لیدلې و . دپښتو خانانو ټوله تجربه ددوي دخپل دولت د
 تشکیل په وخت دعمل دکرته راوو ته . دوی لځا نگرې خصوصیات هم لرل اوهغه
 داو ، چې د پښتنو فیودالی دولت دداسې وخت کې جوړشو ، چې لاتر اوسه ددوي
 اجتماعی ژوند په تاریخي لحاظ دفیودالیزم دورې ته په ټوله معنی سره نه وو شامل

شوی. فیوډالی دولت دخپلو ګټو په غرض ګوښه ګاوه دغه حالت وساتي. دغه
 صفات مونږ په صفوي ايران او د بخاري په سکه تیا نو (۶۳) کې هم لیدلی شو، ولی
 په افغانستان کې د قبیلو ژوند فیوډالی او پوښی اداري تر منځ مناسبات ډېل هرځای په
 نسبت ډېر ټینګه وو. دا حالت په خپله پېی چې افغانستان په دغه دوره کې په اقتصادي او
 اجتماعي لحاظ وروسته پاتې و. د پښتنو دغه اقتصادي او اجتماعي وروسته والي د قومي او
 قبیلوي روابطو په ټینګوالي کې داسې مرسته کوله چې د پښتنو زیاتو قبایلو کې د کوچیانو په
 صورت مالداري د اقتصادي فعالیت اساسات تشکیلول. د پښتنو هغه برخه کی چې په محکو
 باندې مېشته شوی وو، هلته یې د هارواک سیستم خصوصیات لټینګه کړل. د کوچیانو او
 په محکو باندې مېشته شویو پښتنو ترمنځ په دایمي صورت همسایګي د شرایطو برابرول
 چې د کار سیستم لاسي ضعیف کړی. د کوچیانو مېشته کیدل مست شول او بالاخره په
 پښتنو کې د قبایلو او افرادو سیاسي پوهه دخپلو قبایلو دنورو غړیو په نسبت زیاته شوه.
 کله چې په دراني امپراتوري کې د فیوډالي طبقې پامنۍ قشر په حاکمه او ممتاز قشر
 بدل شو، نو د پښتنو خانانو دغه حالت خامخا په خپلو ګټو غږاوه. محکه د دې حالت په ساتنه
 کې د دوی د حاکمه طبقې اقتصادي او سیاسي ګټه وه او هم یې د قبایلو قوت نه دور نږدی
 مېمویه نیولو کې کاراخیست. پدې ترتیب سره احمد شاه دراني وکولای شول د قبایلو
 قوت نه د ایران او هندوستان په تابع کولو کې په اوله درجه استفاده وکړی د پښتنو پخوان
 دولت دولتي ژبه فارسي شوه په دراني امپراتوري کې ټوله پوښي تیرمينا لوژی

خ ل و ر م فصل

اداري ویش او سیمه اییز حکومتونه

ددرانیانو اسیراتوری داداری ویش له مخې په ولایتو ویشل کیدله. دغه ولایتونه مخکې دلوپو قبایلو محکمې وې، او مخکې هغه سیمې وې چې د پښتنو په لوی دولت کې دولجه محکمو په ډول نهول شوې وې. په دراني اسیراتوری کې دو لایتو دلوپوالی اود وگړو دشمیر له مخې یو بل سره رت توبیر درلود. د هغودودونوله مخې چې په منځنیو پیر یو کې موجود وو، ټول ولایتونه په دوو دلو ویشل کیدل، چې یو ته خراسانی ولایتونه ویل کیدل، او بل ته هندوستانی. د هندوستانی ولایتونو په ډله کې هغه ولایتونه راتلل چې د سلیمان غرونو ختیځ پلوته پراته وو، د دې هغه مراعات د مثال په ډول عبدالکریم بخاري هم کړی دی (۱).

۱ — عبدالکریم بخاري، کابل په خراسانی ولایتونو کې راوړي، اود کابل شمالی پلوته چاریکار په هندوستانی ولایتونو کې ورکړي. د دې نه علاوه لوگر چې د کابل او غزني په منځ کې پروت دی، د خراسان په جمع کې راوړي. (عبدالکریم بخاري، افغان، کابل، ۱۳۰۰ هـ) په منځنیو وېړنیو کې تر هندوستانه پورې د افغانستان

کله چې بهاري خپل تاريخ ليکه ، هغه وخت هم د افغانستان د خلکو په شعور کې دغه پورتنۍ ویشونه پراته وو (۲) . د درانيانو په امپراتورۍ کې د ولايتونو شمير هروخت يودول نه و . د احمد شاه دراني په وخت کې امپراتورۍ د پېر ش ولايتونه لرل ، (پدې حساب کې لمخني لوی لوی سولونه په ولايتونو کې نه شميرل کيدل او هغه مستقيماً د بادشاه له خوا اداره کيدل) .

د احمد شاه جانشینانو په وخت کې د امپراتورۍ د ولايتونو شمير ۲۷ ته راټيټ شو ، دا ځکه چې لمخني ورځيړمه سيمې له لاسه ووتلې .
ټول ولايتونه په دروگرو پونو وېشل کېدای شول .

۱- لومړۍ هغه سيمې چې مستقيماً د بادشاه تر ادارې لاندې وې ، د دې سيمو حاکمان بادشاه په خپله ټاکل . پدې برخه کې هغه ولايتونه راټلل ، چې په هغو کې پېښانه نه اوسيدل ، بلکه د سويې په نتيجه کې د احمد شاه لاس ته ورغلې وو .

۲- تابع سرداري چې د هغو محايونو سردارانو ، حاکمانو له خوا په سیراني دول اداره کېدلې . دغه سرداران حاکمان په خپلو سيمو کې د بادشاه (گورنران) کېدل کېدل .

ولی بادشاه نه شوای کولای چې دغه سرداران حاکمان ليرې او پاتېدل کړي . دوی په خپلو سيمو کې په کورنيو چارو کې گورنر خپلواکه حاکمان وو . دوی بادشاه ته باج ورکاوه ، (ولی دا هم هروخت نه) او هم يې شاهي پوځ ته د عسکرو ټولگي وراستول .

۳- هغه سيمې چې هلته عموماً پېښانه اوسيدل ، مرکزي حکومت ته د هغوي

تابعیت ته نږدې اندازې سيمې وې ، چې د بادشاه لاس ته راغلې وې .

توکه داخلي آزادي ساتله ، او اداره يې هم دخپلو خانانو په لاس کې وه .
دولایتونو په لوسې ډله کې دغه لاندې ولایتونه شامل وو: گندهار، هرات،
فراه ، غزني ، کابل ، پاميان ، غوربند ، جلال آباد ، پېښور ، پره غازی خان ،
دیره اسماعیل خان ، شکارپور ، کشمیر، بلتان ، بلخ او اقلجه . لاهور اوسر هند هم
پدی ولایتونو کې راتلل ، خو د احمد شاه درانی دسلطنت په وروستیو کالونو کې
دغه وروستني دوه ولایته یعنی لاهور او سرهند دپښتنوله لاسه وتلی وو . دولایتونو
په ډله کې لمخې لویې سیمې هم وې چې مستقیماً له مرکزي سیده اداره کیدلې
اوهغه دا وو : اټک ، مظفرآباد ، سیپې ، هندي هزاره ، کلات غلزی ، چا ریکار .

په دوهمه ډله کې دغه لاندې تابع سرداري شالیدلې ، او دوی دفورمالیتې
له مخې دامپراتوري ولایتونه گڼل کیدل : خراسان د(مشهد ، تون ، طبرستان)
سیستان ، بلوچستان ، سند ، بهارلپور او لمخې نورې کوچنۍ سیمې .

په درېمه ډله کې دغه سیمې راتللې : دغلجیانو ، ساپو سیمې ، د بنگیانو
(بنګشور) دایما قوټاپلو محکمې هغه سیمې چې اймаق او هزاره ورباندې اوسیدل ،
اوهمدادول پولرنورې وړې سیمې . لوي ولایتونه په محلونو باندې وېشل کیدل
(لکه غنګه چې دمنځه وویل شول لمخې داسې لوی محلونه هم وو ، چې هغوي په
ولایتونو کې راتلل) .

قرهولو کوچنۍ اداري سیمه ییز واحد ته سالیاني محل (پرگنه) ویل کیده ،
دغه واحد دامپراتوري په ختیځو سیمو کې « تومان » هم بلل کیده ، چې په هغه
کې غوټاندې او کلمه راتلل (۳) . دافغانستان په لویډ پخوږخو کې دغووړو

اداري واحدونو ته «بلوك» ويل كیده . دهنو تېاپلومېكې (په هغه صورت كې چې ددوي سيمو، دمحانگر وو لايتو فوېنه نه درلوده، بلكه ديوه بيل اداراي واحد په ډول په ولايتونو ورکړلې دي، اودېادشاه دحاکمانو په لاس اداره کېدې).

چې اندازه يې ډيره زياته نه وه، مغوي ته (تېد) يا «علاقه» ويل كیده. ددوسې ډلې ولايتونو حاکمان په خپله دېادشاه له خوا تېاکل کېدل . دوی ته عمومي «حاکمان» يا نائب الحکومه گان ويل کېدل. ددراښانو امپراتوري په هندي ولايتونو کې حاکمانو ته د مغلودوري پشان «صوبه دار» ويل کېدل (۵).

کله چې احمد شاه په ۱۷۵۷ کال په هندوستان کې د امپراتوري ټولو ولايتونو اداره خپل زوی تیمورشاه ته ورکړه، نود «نظام» لقب ورته ورکړ شو (۶).

۳- د شمال په توگه دغه لاندې کتاب ته مخه وکړئ:

Irwin, Memoir on the climate soil produce, and husbandry of Afghaniistan and neighbouring countries, "Journal of the Asiatic society of Bengal" Vol. VIII-IX, (Calcutta), 1839 1840) P. 760,761.

۵- عزيزالدین پوپلزا يې لیکي: چې «تیمورشاه دراني» ۱۶۰ مخ، د تیمورشاه په وخت کې د «صوبه دار» لقب، دولايت عسکري لوی قوماندان ته ورکول کېد، ددې خبرې دپاره دغه، کتابونه وگورئ:

۱۶۰، ۱۸۲ (Hakikat) فیض محمد، سراج التواریخ، لومړی ټوک ۱۷ مخ،

G. forster, A Journey from Bengal to England through the northern part of India, Kashmire, Afghanistan and persia, and into Russia by the caspian-sea, Vol. II, 1798, P. 10.

۶- حسین علی، زینت تاریخها، ۳- مخ، فیض محمد «سراج التواریخ»

د حاکمانو مقررې د پادشاه په مخصوص فرمان سره ترسره کیده، ولی په فرمان کې په چوټه سره د ایښودل کیده چې حاکم باید د هوسره پیسې مرکزي خزانه ته تسلیم کړي. حاکم ته د دربار نه خوانه نه بکلیو کالیونه پرته کله کله ان افغاني وسله هم ورکول کیده. په داسې وختونو کې حاکمانو ته دویارنې لوړلوړ القاب ورکول کیدل دغه ټول شیان چې اوس یې یاد شو په شاهي فرمان کې شامل و د مثال په ډول محمد امین خان د معین الملك زوی د خپل پلار مرګ نه وروسته چې د لاهور حاکم و، بیرته صوبه دار وټاکل شونو د خپل پلار لقب «معین الملك» هغه ته هم ورکړ شو. په دې سربیره کله چې عمر سنگ د هند صوبه دار مقرر شو نو د «راجا راجگان» لقب یې هم واخیست دویارنې کالی هم نوموړي صوبه دار ته ورکړې شول.

هر صوبه دار یا حاکم عموماً ۱-۳ مرستیالان- نایبان لرل کله کله حاکمانو ته د ولايتونو عسکري لوی قوماندانانو وظيفې هم ورکول کیدې. خودی کارزيات عمومیت نه درلود. په ولايتونو کې عسکري لوی قوماندانان د مرکزي حکومت لخوا ټاکل کیدل. د دراني پادشاهانو په دورو کې لکه څنګه چې رواج و د ولايتونو حاکمان د پښتنو قبایلو لویو خانانو څخه ټاکل کیدل. د احمد شاه دراني په وخت کې د شکارپور صوبه دار دوست محمد خان کاکړ و او د سر هند حاکم عبدالصمد خان محمدزی اوزین خان نومېدو. د تیمور شاه دراني په وخت کې د کشمیر صوبه دار کریم داد خان ماکزی و. د شاه زمان په وخت کې د مظفر اباد صوبه دار مظفر خان يوسفزی ته وسپارل شوه، او د دیره اسماعیل حاکمي محمد خان سدوزی ته ورکړای شوه. پدې باره کې استثنائات هم ديږي. د مثال په توګه

د احمد شاه دراني په وخت کې د هرات حاکم دود محمد دروېش علي خان هزاره و.

صوبه دار ملېخان و (۷). د تیمور شاه د سلطنت په موده کې د هرات حاکم شاهزاده محمود د تیمور شاه زوی و (۸). په کندهار کې همایون، او په کابل کې (البته د خپل پلار په غیاب کې) شاه زمان د حاکم چارې اجرا کولې، د پېښور حاکم عباس او د غزني حاکم شجاع و (۹).

شاهزاده گانو په خپلو صوبو کې د دواړو اختیارات لرل، لکه په خپله پادشاه، د دوي توپیر د پادشاه سره دا چې په نوم یې «خطبه» نه لوستل کیده، او هم د سکو و هند د پادشاه په نوم وه. شاهزاده گانو د پادشاه د دربارونه، وزیران او په ولایتونو کې پوځي قوماندانان لرل، دغه لور پستونه عموماً د پښتنو خانانو له خوا اداره کېدل. د مثال په توګه کله چې قیصر د هرات حاکم و (قیصر د شاه زمان زوی و)، په اول کې دده وزیر زمان پوښتی و. او ورپسې دغه چوکۍ د لوی سردار (سرداران) د دځان (۱۰) زوی میرافضل خان ته ورکړای شوه. تقریباً ویلای شو چې په هرات کې درېا هروخت د دراني پادشاهانو ورونو، زامنو او مقتدره قزلباشو څخه چې د پادشاه په دربار کې یې نوکري کوله جوړېده.

د صوبو او مرکز ترمنځ چې کوم ارتباط ټینګیدای شو، نو هغه معمولاً داسې و، چې هرې صوبې د کال په آخر کې «دیوان اعلی» ته تیار راپور رالېږه، او بیا یې خزاني ته د صوبې عایداتو څخه په یوه ناکلۍ اندازې پېسې استول کیدې. مرکز

۷- حسین علی، زینت تار پڅه، ۶۲ پاڼې، محمد حوت خان افغانی، ۷۰ مخ.

۸- د تیمور شاه په موده کې د هرات حاکم، څو کاله د شاهزاده محمود نه پخوا

اسلام خان، پوښتی و (عبدالاکبر بخاری، افغان واک، ۱۰۰ مخ).

لپاره د باج (مالیې) او عسکری توانګیونه پرته چې د صوبو څخه یې اخستل، نور یې هیڅ اهمیت نه درلود .

په صوبو او معلو نو کې زیاتره وختونه، ظلم او استبداد حکمرانان کوله « ۱۱ »
او د صوبو ها ګانو لپاره تر هر څه د مخه خپلو ګټو قیمت درلود . هر ځای کې پخواني چې کوم مهم او غنی ولایت ته مقرر شوی، مجبور وو چې دولتي خزاني ته زیاته اندازه پيسې تحويل کړي. د مثال په ډول له سینگ چې په سر هند کې د وزیر شاه ولی خان پيشهاد سره ځای کې مقرر شوی و . شاهي خزاني ته یې (۴۰۰) زره روپۍ را ولیږلې دي اندازې روپیو ورکړې نه وروسته له سینگ ته د ځای کې فرمان ورکړ شو (۱۲) دې شرایطو ها ګان دي ته تشو یقول چې خپلې صوبې ته در سیدو سره سم خلکو ته لاس واچوي ، ترڅو د خپلو قلمرو روپیو جبران و کړي . هغه سمې چې په هندوستان کې احمد شاه دراني فتح کړې وې هغو ځایونو د کوچنیو ګډوالي اداري واحدونو په سر کې د کلی مشرولا وو چې هغه ته یې « پټل » وایه . « پټل » دخپل ځای او ټولنې ټول مشکلات د « پنجایت » په مرسته حل کول « پنجایت » د دولتونو بزرګانو څخه جوړېده .

« پټل » یاد کلی مشر ته د ځمکو او بادي په خپل وخت ، د باج ټولولو کار ورپه ځای و، ددې نه وروسته پټل د پنجایت په مرسته دخپل کلی او شاوخوا مربوط ځایونو

۱۱ - حتی فاسټر چې په ۱۷۸۳ کال کې یې کشمیر ته سفر کړی دی

د کشمیر ځای کې په هکله داسې لیکي : « که چېرې دده باج په پرله پسې صورت دربار ته لیږل کېږي، نو ددې امکان پیدا کوي چې هر ډول استبداد عملي کړي . »

دوی دپته تشویقول چې خپلی صوبې ته درسیدوسره سم د خپل لځان سپښت په باره کې له هرڅه اول سوچ وکړي .

د حاجي کمانو په ډله کې د کشمیر صوبه دار حاجي کریمداد خان له ټولو زیات پي رحمه و. کریمداد خان په خپل سر خلك وژل او ددوی جایدادونه پي لوتول. د حاجي کریمداد خان جانشین آزاد خان د کشمیر تاریخ لیکونکو په قول « خلك د سرغانو پشان ستول » (۱۳). همداروچه و چې د کشمیر صوبې اوسیدونکو هغه ته د (ظالم خان) نوم ورکړ (۱۵). څرنګه چې آزاد خان دشورش او ګډوډی نه و پریښودله همدی سببه پي د کشمیر صوبې اصلی اوسیدونکو ته دا اجازه نه ورکوله چې په بنار او د هغه شاوخوا کې څوك د لځان سره وسله وگرځوي. ولایتي ادارې هم عیناً د مرکزي ادارو پشان وې. په هرولایت کې لویې شعبې د قوی ماسورینو په لاس کې وې. دغه ماسورین اگر چې د حاکم او صوبه دار تابع و و لې ددوی مقرري د مرکز نه اجرا کیده په ولایتونو کې کوچنی ماسورین پخپله حاکم او صوبه دار ټاکل، په ولایتونو کې لوی او مهم ماسورین چې د غټو لځانو په سر کې ولاړ و دغه لاندی کسان وو: « دیوان » یا « مستوفي » په ولایت کې مالی کارونه اجرا کول او په عین وخت کې د صوبه دار او حاکم په سلګی کارونو کې مرستیال هم ګڼل کیده (۱۶). « امیر لشکر » یا « فوجدار » د هغو منظمو پوځي ټولګیو قوماندانی په غاړه وه چې په

14— D. J. F. Newall, "A sketch of the Mahomedan History of Cashmere journal of the Asiatic society of Bengal", Vol. XXIII, 1854, P. 449).

(۱۵) د عذابو وژنګی مستبد اور پر وونګی معنی ورکوي ددې موضوع لپاره د شمال په ډول دغه لاندی کتاب وګوري :

ولایت کي اچول شوی و په ولایتونو کې هرځی قوماندانان هغه کسان وو چې حاکمانو اوصوبه دارانو د حکومت په ټینګولو کې دوی ته د مهمې سکې په سترګه کتل. که فرضاً د کومې صوبې حاکم درانی سردار ټاکل کیده نو د پوځ قوماندانې هم هغه ته ورسپارل کیده. په ولایت کې د پوځ لوی قوماندان ته کله کله «سپاسالار» هم ویل کیده وی دغسې حالات د «رلیر» «سډیرګمړک» دغه څانګه په هر ولایت کې موجوده وه او ګمر کې چاری ورپه غاړه وی «سامور خایصه جات» د خلیصو مخکو غارنه او اداره کوله، په هورتیو څانګو بر سره په زیاتره ولایتونو کې د چوڼی اسیران هم موجود و چې هغوی ته «کلا داران» ویل کیده، د پولیسو امریې میر شاپ یا (میرزین) باله. هغه کسانو چې داوبو لګولو شبکو غارنه یې کوله، هغوی ته «میرابان» ویل کیدل. د دې ټولونه پرته په ولایت کې قاضي هم و، چې د ملکي چارو او دعوو فیصله یې کوله.

د امپراتورۍ په مرکزي ادارو او هغه ولایتونو کې چې د هندوستان لوید پخ پلوته پراته وو، او همدا ډول په کوچنیو سیمو کې د ورو او متوسطو سامورانو اساسي برخه د ټا جګواو «قزلباشانو» څخه تشکیل شوې وه. په ولایتونو اوصوبه دارانو کې دربارونه هم د «قزلباشانو» سامورینو څخه ډک و.

د درانیا نوا امپراتورۍ لوید پخې برخې په ورو سیمو کې چې په ولایتونو کې ورتللې، اود صوبه دارانو حکم لاندې وې، د هغوی حواو سیدونکی تاجکان وو. د دې سیمو او سیدونکو په خپل منځ کې د ټا کنې په اساس یو مشرد «کدخدا» په نوم سره ټاکه، اوله ټا کنې نه وروسته د صوبه دارانو حاکم له خوا منل کیده. «کدخدا» د خپلو کلیو څخه مالیه ټولوله، او د ضرورت په وخت کې یې خلك به ګار، عسکری خدمت او بایل، اجتماع کار ایا، د اغیزنا والی، کد، بایل، لګښتونه

دخېل خدمت په مقابل کې لوی ملکي منصب دارانوته د جایگړنه علاوه په کال کې یو یا دوه واره د دولتي خزاني مخه یوه اندازه پیسې ورکول کیدې . کوچنیو مامورینو ته د معاش په مقابل کې یوه اندازه پیسې او جنس ورکول کیده. د کلیو مشران دا داري وظیفه پلوه په ټیټه رتبه کې راتلل ، او زیاتره د دوی په سرسته مالیه تولید . نودوی ته دخپل خدمت په عوض کې یوه وړه غونډې توڼه هم که د «انعام» په نوم سره ورکول کیده . تر کومه پورې چې زموږ سره اسناد شته دی ، دهغوې له مخې ویلای شو چې حتی د لویو ملکي مامورینو معاش چندان زیات نه و . د دوی زیات شمیر کسانو په «سوغاتونو» او بله سره ژوند کاوه (۱۸) .

په هغو صوبو کې چې لومړی ګروپ ته منسوب دی ، دهغو سیمو خلکو مخه د مالیه ټولول او نظام ساتل د قبیلوي خانانو کړو ، که چېرې په دغو ولایتونو کې د قبایلو قوت زیات و . نو په هغه صورت کې حاکم مجبوریده ، چې د ټولو کارونو اداره او حل کې یوازې خانانو ته مخ راواړوي ، که قبایل کمزوري غونډی و ، نو د حاکم امرونه میخاسخ د قبایلو مشرانو ته ورتلل .

دغه رویه نه یوازې د پښتنو قبایلو سره کیده ، بلکه د هزاره گانو سره هم دا ډول معامله روانه وه ، کومه چې د بامیانو او کندهار ولایتونو حاکمانو دا رې لاندې و ، او یا هغه ایماق چې د هرات ولایت حاکم «جانشین» حکومت باندې کاوه . د ایماقو مشرانو دخپلو قبایلو مخه مالیه ټولونه او هم یې په خپل مصرف سره عسکري ټولګی ساتل . دوی دا قدرت هم درلود ، چې دخپلو قبایلو غړیو یا نښې محکمه جوړه کړي ، او د دوی د سرګ او ژوند مساله حل کړي (۱۹) . د دوی کارونه

اگرچې د بادشاه په نوم سره تر سره کیدل ، ولې خبره داده چې د دوی آزادي تردې اندازې پورې وه ، چې هېڅا دا کوښښ نه کاوه ، د دوی د قبايلو په اداره او داخلي چارو کې مداخله وکړي .

د هزارو مخه د خپلو خاندانو په وسیله مالیه تړاول کیده ، د دوی خا نا نو نه غوښتل چې حاکمان د دوی په چارو او داخلي کارونو کې مداخله وکړي (۲۰) . د هندوستان په هندوسیمو کې چې احمد شاه دراني فتح کړی وی ، د ادارې پخوانی تجربه او پوهه دخپلو گوټو په نفع هلته استعمال کړی . دی مفتوحه سیمو فیوډالی قشر د افغانی مقامونو سره په همکاري کې برخه واخیسته . همدا سبب و ، چې په مفتوحه برخو کې نه یوازې واړه او متوسط ماسوران ، بلکه د هغو صوبو صوبداران اکثراً په خپلو پخوانو محایونو پاتې شول .

کله کله د کنترول لپاره د نیول شویو صوبو په مرکزونو کې د افغانی قواوو ټولگی د دې لپاره و اچول شول ، چې د هندوسیمو حما په وکړي . افغانی مقام تو د زړه له کومې غوښتل چې د هندوستان په شمال لویدیځ برخو کې مذهبی قبیله یو اختلافونه لاتیښک کړي ، ترڅو وکولای شي ، هندي سوداگران ، سودخواره او هندوستانی فیوډالان د هان طرفدار کړي .

همدا علت و ، چې د امپراتوری په صوبو کې د « دیوان » وظیفه هند و او لویه سپارل کیده . د شمال په ډول سیکېچون په کشمیر او پنجاب کې . کله کله

د هندوانو فیوډالانو او سکاټو سردارانو ته د ټولې صوبې اداره سپارل کیده. د نوموړي
 په توګه په سر هند کې الهمینګ او عمر سینگ په لاهور کې زنجیت سینگ ته د شمال لویدیځ
 هندوستان په ټول شوې وولايتو کې پښتنو فیوډالانو لپاره تر هرڅه د پام وړ
 منابعو زیت ډیر ارزښت درلود. د سر هند شور شوو د بهلی حوا د ټو (۲۱)
 اوداسی حاکم لاټو پخپله دا ښودله چې پښتون پاچا احمد شاه درانی ته
 غوښتل، چې د خلکو او پې تو د دې دده په مقابل کې متحدې شي
 دده توجه دې خوا ته چې څه ډول د شرایطو څخه اعظمی استفاده وکړي، تر څو
 وکړای شي چې د خپلو منظمو پوځونو لپاره ضروري وسایل برابر کړي. د احمد شاه
 منظمو پوځونو په سلسله کې له هرڅه د پام وړ ګارډ ډیر سهم و، مخکه همدغه ګارډ
 په هندوستان کې دراني پاچا د قدرت سا ټولو لپاره یو زینتی مهمه ټکپه ګڼل کیده.
 د امپراتورۍ ته د باندې او همدا ډول د یوه ولایت څخه بل ته د خارجیانو پشان مخامخی
 اوسیدونکو ته هم د تګ او راتګ اجازه نه ورکول کیده. سیاحان او سوداګران
 مجبور وو، لځان سره مخصوص سندواري، چې په هغه سند کې د دوی خط البیر
 دنو کرانو شمیر، د بار ګیراند اړه اوداسی نور ټول پکې لیکل شوي وي. دغه اسناد سیاحانو
 او سوداګرانو ته د حاکمانو او پادشاهانو نظامانو له خوا ورکول کیدل او بیا په ټاکلو محاپونو
 کې بدلیدل (۲۲). د دوهم ګروپ ولايتونو حاکمانو یعنی د تابعو سردارینو ځانانو

دشاهی تاج پوشیو په وخت کې بیالسمره فرمانونه اخستل ، چې دغو په اساس دخوا سرداریو حاکمانو په صفت له سره تایید بدل . ددوی دسرک نه وروسته ، معمولاً له زامنو څخه یو دربارته حاضریده ، او هلته شاهي فرمان چې طلايي لمونځي او کله کله توره او دال (داتول په فرمان کې یادیدل) (۲۳) ، هم ورسره پلگري کول او نوي سردار ته یې دسوغات په توگه ورکول . دغه سوغات داسمعی لرله ، چې مقابل طرف تابع او دضرورت په وخت کې به دشاهی فرمان مطابق دربارته حاضریدي ، او په جنگ کې به برخه اخلي . دهمدغې دورې په پای کې په کومه باندې چې سونځو خبرې کوو، ددرانی پادشاهانو دضغ په نتیجه کې دتابع سرداریو حاکمانو نور نو مرکز ته داحترام وړاندې کولو لپاره نه راتلل ، او په عوض کې دپادشاه فرمان سوغاتونو رشیانو سره یوځای دکوم یوه قاصد په لاس دله رالیږل کیدل (۲۴) .

دسردار یو حاکمانو څپلو سیمو کې مطلقه داخلي آزادي لرله . دمرکزي حکومت په مقابل کې مجبور وو ، چې شاهي پوځ ته دمسکرو تولگی راولیږي ، او په ځینو حالاتو کې دخاص تړون له مخې یې پایتخت ته باج ورکاوه . ددې له امله چې تابع سرداران دمرکزي حکومت په مقابل کې بغاوت ته لاس پورته نه کړي ، نو دمرکزي حکومت دسردارانو او امیرانو څخه یو څوک دیر ځمکه په صفت ځان سره ساتل ، او په دې

۲۳- دسیستان دکیانی کورنۍ ، حاکمانو په باره کې دن ، و ، ځا نیکوف ، د ک .

ریستر په کتاب کې (ایران ، سان پترو بورک ۱۸۷۴ ، ۳۵۷-۳۵۸ مخونه وگوري) .

پرغملو کې زیاتره د مقابلې ولونه د سردار پو زوی هم شاملیده .

تایموسردارانو کوښښ کاوه، چې د مرکزي حکومت ا اعتماد په خپل لځان باندې وساتي . ددی لپاره یی وخت په وخت پاچاته درانه سوغاتونه استول ، د مثال په توګه د بلوچستان ، یګلر بیګ ناصر خان ، احمد شاه دراني ته اوشان ، اسونه ، اوسړونه استول (۲۵) . په ۱۲۲۰ هجري کال کې (۱۸۰۵ عیسوي) د شاه شجاع د پاد شاه کیدو کا ایزې په مناسب د ځلم حاکم قایم علی خان پاد شاه ته سوغات په توګه او پان ، اسونه په ما لونو بار کړل . پدغه مالونو کې روسی ، ترکستاني ، چینایي توکران پوستکي اوتورې هم شاملی وې (۲۶) .

پدغو سردار پوکې ، لکه : خراسان ، بلوچستان ، سند ، بهاول پورا ونورو باندې د پښتنو پاچاهانو توانین تګي په تګي نه تطبیقیدل . پدې معنی چې د غوړتڼیو سرداریو لځا نګري ا د اري تشکیل ، لوځی سیستم اودولتی ارګانونه لرل . په همدې سبب مونږ داته نه غواړو د پښتنو اسیراتوری کې د شاهلو خود مختاروسرداریوپه اداري تشکیل اوداخلی جوړښت باندې خبرې وکړو .

د پاچا اوسردار پو تر منځ متقابل د روابط د مشخصو تړونونو په اساس کنترولیدل . تر اددونو کې د پاچا اوتایموسردار پو ترمنځ د تاییدیت ټول شرطونه په څرګندول کېدل . ددې خبرې لپاره په مثال د ۱۷۵۸ کال قرداد په ګوته کولای شو چې د احمد شاه دراني اوناشر خان بلوڅ ترمنځ امضاء شوي و .

د پورتني تړون له مخې بلوچستان د احمد شاه دراني اودده داو لادې د پاچاهي تابع ګڼل کیده . په قانونی لحاظ هم احمد شاه دراني د هند لځای پاچا ګڼل کیده .

په بلوچستان کې خطبه دده په نوم لوستل کیده، او ښکته هم د احمد شاه په نوم وېل کیده.

د ناصر خان مجبور و، چې پښتو ته شپږ زره سهاره عسکر را ولېږي دا په هغه وخت کې چې احمد شاه کوم محای ته پوځ کشي کوله. کله چې دسپرو ټولګی شاهي کمپ ته را ورسیده، نو هغه وخت ناصر خان ته د عسکرو لپاره پوځي مهمات او ددوی د معاشو نوښتیا یې برخه ور کول کیده. دلاري مېر فونه د ناصر خان په غاړه وو. په قرار داد کې دا هم ښوول شوی و، چې که فرضاً په افغانستان کې دا خلې جنگونه شروع شوي وای. نو په هغه صورت کې ناصر خان اود د ه زامن مجبور وندوو، چې باچا ته مرسته ور کړي (۲۷). د بلوچستان ټيکلر ټيکي ددې تړون له مخې د هر ډول باجوړ کوونډ خلاص و.

د ۱۷۰۸ کال تړون د دواړوله خوا امضاء شو. د تړون امضا به وروسته ناصر خان ته دویارنۍ جاسي ور کړای شوی او هم د بیکلر لقب ور پاتې شو. دغه لقب ناصر خان د نادشاه افشار په وخت کې هم درلود. ناصر خان ته د عسکري خدمتونو په مقابل کې د پښتون

۲۷- فیض محمد، 'سراج التواریخ'، لومړی ټولګ، ۵۷ مخ.

J. P. ferrier, History of the Afghans, P. 85; Henry pottinger, Travels in Belloochistan and sinde, accompanied by a geographical and Historical Account of those countries, London, 1816, P. 282-283.

په ۱۸۱۰ کال کې شاه محمود د محمود خان (د ناصر خان زوی) غنچه وغوښتل، چې د خپل رقیب شاه شجاع په مقابل کې هغه سره پوځي مرسته وکړي. محمود خان په جواب کې ورته

بادشاه له خوادا اجازه هم ورکړای شوه چې دوېار لپاره په پټکي کې دوې په الباسو سره هم پرې هم وټوښي او د سوغات په توګه د قنارو غېرو لواجا زه هم ورکړ شوه .

ترڅو چې احمد شاه دراني ژوندي و تر هغه پوري ناصر خان د پورقني تړون شرطونه ټول منل. د ۱۷۶۱-۱۷۶۲-۱۷۶۳-۱۷۶۴ کلونو په جګړو کې چې احمد شاه هندوستان ته پوځ کښور کړه او په ۱۷۶۸-۱۷۶۹ کې خراسان ته ولاړ، پدې ټولو جنګونو کې ناصر خان قدا له برخه واخيسته. کومه مېړانه چې د خراسان په پوځ کې ناصر خان ټولولې وه د هغې په بدل کې احمد شاه دراني د شال (کوټه) آباد، دره په جايګير کې د انعام په توګه ورکړه او د هندوستان په لښکرو کې د سپراني په نوم هارن اودا جيل (غازي خان د هري سره نږدې برخې) د جايګير په نوم ورکړې. ددې په څنګ کې ناصر خان د اده خان و منله، چې د شپږو سوارو علاوه نور زرګسره پلي عسکر هم شاهي پوځ ته راوړلې چې هغه په کشمير کې وظيفه اجرا کړي (۲۸) .

لکه څنګه چې پخوا وويل شول ناصر خان هر کال خپل پښتون احمد شاه دراني ته قيمتي سوغاتونه رالېږل. پدې سوغاتونو کې آسونه، اوبیان او غلامان هم شامل وو. څنګه چې په دربار کې وزير شاه ولي خان پايزي هم د ناصر خان زيا ته طرفداري او حمايه کوله نو هغه هم په خپل وار سره د ناصر خان له خوا ګرانې تحفې لاس ته کولې.

(۲۹) آسا د احمد شاه د مرګ نه وروسته د پښتنو پا د شاهانو لخوا د شاهي باوجود چستان کې کميده. د شال په توګه د احمد شاه دراني له مرګ نه

28— M. Elphinstone, An account..., P. 496.

29— R. Leech, Brief History of Kelat..., P. 490—491.

Charles Masson, Narrative, of various Journeys in Baloochistan, Afghanistan, and the Panjab including a resid-

وروسته ناصر خان پخپله حتی پوځي د تيمورشاه په وخت کې دربار ته حاضر نه شو. د تيمورشاه په وخت کې دربار کې د ناصر خان نښمنه سلطان محمد مراد خان و، چې پر له پسې د لته اوسېده. د تيمورشاه په وخت کې د ناصر خان زوی محمود خان اکړ چې د ۱۷۵۸ کال ترون شرطونه منل، ولې په واقعيت کې د پښتنو پادشاهانو او د بلوچستان پيکار يېکه تر منځ روابط د تابعيت د حاکميت او محکوميت په اساس نه وو.

د خراسان اميران چې د پښتنو پادشاهانو تابع وو، هم مجبور وو چې شاهي پوځ ته د عسکرو، ټولګي راولېږي. د اکار اکړ چې د خراسان اميرانو کاوره، ولې په خوښۍ سره له (۳۰). د دې نه پرته د خراسان اميران مجبور وو، چې پښتنو ته يو اندازه پيسې او سال د باج په نوم راولېږي. د شمال په ډول د تبس امير هر کال پښتون پادشاه ته د ډولګه روپو په قيمت مختلف شيان رااستول (۳۱).

په همدې اساس ښاري د سيستان، بهاول پور او سندھ کمانو د مرکز سره منځني روابط ساتل، که په تابه و سردار پو کې داخلي جنگونه په قدرت او ګټه پسې راوړته کېدل، نو دراني پاچاهانو پوازې هغه وخت مداخله کوله، چې د دوی ګټه پکې

۳. - دروسې د خارجي سياست آرشيف، د پښتنو اسناد، ۱۷۶۳ - ۱۷۶۶

کالونه، ۱۰ - ۳۰. پانې، (وراندې دروسې خارجي سياست آرشيف ته مراجعه وکړي) :

«احمد شاه هغه ته علي مردان خان راولپړه، د تبس حکمران غوښتل چې عسکر

ورولېږي، «اسافه د دې غوښتنې غځه انکار وکړ، او شاوخوا يې ډير زيات تر ګمن او کورديان خان ته د پښتان پيدا کړل ...»

احمد شاه «د کندهار غځه شا هرڅه ته کور د پراوا پړه، چې د مشهد غځه عسکر

تاوان رسیده . دوی خپل تاوان پدې کې لیده، چې تابع سرداري یې له لاسونه ولخی.
د مثال په توګه کله چې په خراسان کې د شاهرخ په مقابل کې اویا کله چې
په سند کې د تالپوریانو او کلهریانو ترمنځ شورشونه راجګ شول، نو درانی پادشاهانو
مداخله ونکړه .

د نولسمې پېړۍ په اوا پلو کې چې مرکزي حکومت مخ په کمزورتیا روان و، نو
ختیځ افغانستان په غرنیو سیمو کې د کوچنیو برخو حاکمان هم په نیمه تابع
سرداریو سره بدل شول . د دې نه علاوه مرکزي حکومت ته د باج ورکول او پادشاهی
پوځ ته د عسکرو ټولګی رااستول، ورو ورو قطع کیدل . دوی یعنې تابع سرداریو
په خپلو سیمو کې ټول پراېلمونه په خپله حل کول . د کبوهستان تاجیکو
«سرداریو» (نجراب، پنجشیر او غوربند) په هکله الفنسټون لیکي، چې «دوی تقریباً
آزادي وې او پښتنو یا د شاهانو په سختۍ سره دوی نه عسکرو مالیه اخستل» (۳۲).
دغه ولایتونه چې په دریم ګروپ کې راټلل حاکمان یې د پادشاه له خوا ټاکل
کیدل، (د دغو سیمو حاکمان معمولاً د درانیانو سردارانو دغه وو، ولی دومره پاته
ووېل شي چې دغه حاکمان زیاتره د لویو خانانو کورنۍ دغه ټاکل کیده). ولی
دغه حاکمان په خپل ولایت کې هېڅکله نه اوسیدل . د دغې سیمې «اداره»
هیڅکله کوله چې په کال کې یو ځل په خپله حاکم اویا دده مرستیال د عسکرو ټولګی
سره یوځای خپلې صوبې ته روانیده، چې د دغې سیمې دغه مالیه راټوله کړی.
په نور پاتې وختونو کې دغه ولایت «اداره» د قبایلي خانانو په لاس کې وه.
په زمانه جات کې د ولایت حاکم معمولاً د هزانو ورو درانیانو دغه یا نفوذ

قبایلو کې حد او اندازه نه درلوده. د هزاره گانو محې خا نان ، لکه چې د سغه وویل شول د پاشيانو او کندهار خا کما نوټه تابع و.

په هغه سيمو کې چې د پښتنو قبایل او سيدل ، هلته ټول قدرت د هغو پښتنو خاندانوه لاس کې ؤ چې دم . غبار په قول د حکومت او خلکو ترمنځ د چاپل په توگه واقع وو» (۳۴) .

د پښتنو قبایلو قبيلوي جوړښت ځانگړی شکل درلود او د دوی اقتصادي ، اداري او سياسي سيستم پداسې چوکاټ کې پروت و، چې د پښتنو اساسي تودې په هغه کې کلمې شوې وې. د دوی په منځ کې دارو او محکمې ویش ، جیره بندی ، د مالیو او خستل عسکري تیروول او داسې نور ټول د قبیلو په سر کېدل . د پښتنو هرې قبیلې ځانته د استوگنې سیمه ، د مال غرولو ځایونه او کلکې کلا وې لرلې ، چې په هغو محکو کلا وو کې د قبایلو ځانان او ملکان اوسیدل (۳۵) . د پښتنو د قبیلوي ټولنې د پرمختګ ځانگړی صفت

۳۴ — غبار ، احمد شاه بابای افغان ، ۱۳۴۱ — ۱۳۵۰ مخونه .

۳۵ — د دې « کلا » په باره کې مونږ ته ډول ډول لیکنې را پاتې دي ، د ملا د قاسم خان کلا چې په دیو کې واقع ده ، (د تیمور شاه په وخت کې د پنجکوړې پوښتنو یو سر دارو) او د موسی مساحت یې ۱۶ زرو یارد وڅخه زیات و (پوښتنو د ۱۹ سانشی متره کیږي) ، ۶۰۰۰ رجونه یې درلودل دغه کلا د خان اودده د کورنۍ اوسیدونکې و.

H. G. Raverty, Notes on Afghanistan and part of Bluchistan: Geographical, ethnographical, and historical extracted from the writings of little known Afghan and Tajik historians, Geographers and genealogist, London, 1880, P. 166—167

داو، چې داتلسمې پېړۍ په دوهمه نیمايي کې طبقاً تي تضادونو په عمومي ډول
«تولوني نه د باندې» انکشاف کاوه، د پښتنو قبايلو فوقاً نې قشر کوښښ داو،
چې قبايلي ژوند د پښتنو په منځ کې وساتي نه د اچې هغه له منځه یوسي. دواړي
دنونسمې صدۍ په سر کې کله چې د پښتنو قبايلي تولوني په منځ کې تر زياتې
اندازې پورې د فيوډالي استثمار پر مخکښک لپاره امکانات مخ په کمید و شول،
نو داوخت ځانانو دا کوښښ را شروع کړ، چې دغه تولوني چې هرون يې محکميتيا
غوښته، نن يې د عکس ډډان تابع کړي.

هغه وخت چې د پښتنو پوځي کاميابي هر بلو ته روانې وې، او د قبايلو
ځانانوته يې خامخا گټه رسیده، د دوي قوت يې لږياتو، نوهمدې پوځي فتوحاتو
د قبايلو په منځ کې اجتماعي او اقتصادي نابرابرتيا لاسي زيات کړه. دغې
نابرابرتيا دوی سره مرسته وکړه، چې په فتوحاتو کې نيول شوي و لجه د تولوني
په افرادو باندې د وسلې د مهابيت په اساس ویشل کيد. په دې معنی که د وسلې
مهابيت لوړو، هغه ولس وال ته دواچې په اوزيا ته برخه ورکول کيد. (۳۶).
د محکمې سره په مخکښ کې داوبوښايې هم نيول کيدلې، دا محکمې چې کرهڼه يې اوږو
نامکڼه وه، د ولجې په نتيجه کې مېشته شوې خلک مستعمر کيدل، د دې کار سره
توليد ي روابط هغه ډول چې د قبايلو په منځ کې وو، يوشی نه شول، بلکه کلي
فرقي يې وکړ. د پښتنو قبايلو په منځ کې قشر په فيوډالانو، زمين دارانو بدل شو.
د نيول شويو ميمو اصلي اوسيدونکي په همسا په بزگرانو (هغه بزگران چې خپل واک
نلري) واوښتل. همسا په بزگرانو د فيوډالانو زمين دارانو محکمې په اجاره کړلې.
د قبايلو ځانانو قدرت د همسا په بزگرانو هغه جمعيتونه (۳۷) وو، چې شمير يې

کله کله هو زرو کسانوته رسیده . (۳۸) . هر غوره چې د قبايلو خانانو څخه لوي
 زمين داران ، نيوډالان جوړېدل ، په هغه اندازه د قبايلو د ښه طبقاتي ټاټورې تيا مخ په
 زياتيدو وه . د د ر ا ن ي با د شا ها نو په عصر کې ا گر چې د هغه
 ټاټورې تيا « دې اندازې ته نه وه رسېدلې ، چې خان دې وکولای شي په خپل سردخپلې
 قبيلې غړيو څخه ماليه ټوله کړي . ولې پدې کې شک نشته ، چې همدغې دورې د
 « تضادونو په شدت اود نا برابر تيا په محکموالی کې » (۳۹) قوي برخه واخيسته .
 پدې ترتيب وپلاى شو چې د خان قدرت دوه اړخيزه صفتونه لرل ، هغه دا چې که
 خان دخپلې قبيلې غړيو په مقابل کې محدود قدرت درلود . او په زياتره وختونو کې
 دخان قدرت تش په نوم و همدغه خان د همسايه بزگرانو لپاره نا محدود قدرت
 درلود . د همسايه بزگرانو استثمار چې دخان په لاس کېده ، دانه پوازي دده د ټولې
 قبيلې د گټو په غرض کېده ، بلکه د خپلو لځو نورو منافعو ساتنه يې تر ټولو اول په
 نظر کې نيوله . له دې لخوا څنگه چې د پښتنو قبايلو ټولو غړيو محکمه نه اړه شو د
 خپلې قبيلې يوه برخه د همسايه بزگرانو حالت ته راغله ، دا کار ددې سبب شو
 چې د پښتنو قبايل په دغه دوره کې چې په هغې با ندې مونږ غږېږو ، په اجتماعي
 لحاظ ټاټې نه شول بلکه سره کله شول .

د قبايلو خانانو قدرت ټينگېدو لپاره مو شيانومرسته کوله : اول دا چې دخانانو

۳۸ — د فتح خان په ټولگي کې چې د يوسفزيو له سردارانو څخه و . . .

کسه پياده او . . . ۲ (دوسوه) سپاره شامل وو . د دې څخه خان تر کلاسي ټولگيو مرسته کې دوه
 زره ټاټې او پنځه سوه سپاره عسکر شامل وو .

قدرت سره قبیلوي نظام کاکې عنعنې له خوا پوره کومک کیده. په قبیلوي نظام کې د قبیلې د مشر قدرت د یرزیا ت و . دوهم د خانانو قدرت لدې درکه ټینګیده چې ددوی په لاس کې پوځي قدرت هم موجود و. دوی خپلې وسله والې دستې لرلې لکه څنګه چې جوتۀ ده دوی اولسي پوځي ټولګيو ته ا سرونه ورکول، اوحتی زیاتره خانانو په خپل څنګ کې قضایې قوه هم ساتله (م). (داهم بایدله یادونه ایستل شی، چې ددعوودحل په باره کې لوی رول جرګې په غاړه اخیستی و). ددې نه پرته د خانانو نفوذ ددوی د قدرت محکمۍ ترډیرې اندازې پدې پورې تړلې و. چې دوی د بادشاه او مرکزي حکومت تابع بلل کېدل، او په نتیجه کې د درانیانو امپراتوری دولتي ماشین، فیودالي قبیلوي ممتاز قشر په شمیر کې حسابیدل .

تر کومه پورې چې معلومه ده، د پښتنو قبیلوي مشرانو ته مستوری معاشونه، القاب او اداري پستونه په خواله هغه هم ورکول کېدل. کله چې د پښتنو مستقل آزاد دولت لاندۀ تشکیل شوی ددې موضوع د پاره د صفویانو د دوره یاد مخه وختونه په مثال کېدای شی (م) اما د درانیانو امپراتوری جوړښت نه وروسته چې پدغه نوی دولتي ماشین کې د پښتنو خانانو د فیودالي ممتازې طبقې په حیث لوړ مقامونه اشغال کړل، اولدې ممتاز موقعیت څخه یې د خپلو قبیلو د ټیټوالي، آزادو غړیو په اسارت کې یې حده استفاده وکړه.

م. — په خټکو کې د خان قضایې ارکان په «سرکاري عدالت» یادیده .

(محمد حیات خان، حیات افغانی ۳۲۰).

۱م. — د سلطان محمد خان دراني کتاب وگورۍ: تاریخ سلطاني، ۲۲ — ۳۳ مخونه

(۴۲) داهم بایدو ویو چې ده ۱۰ پیری په دوهمه نیمایی کې د قبا یلو د تیره آزاد و غریو د اسارت جریان د خانانو او واکانو له خوا شروع شو، ولې دغې پروسې «مستقیم» نه بلکه «غیر مستقیم» حالت د رلود .

هیڅ کوم خان یا مالک د قبیلې د مشر په صفت دخپلې قبیلې په غړو یو باندې مالیات نه وضع کول، ولې هغه مختلف درکونه چې د هغې نه پخوا قبیلې د همسایه وو څخه مالیات اچ تولاوه، که پخوا د قبیلې کله یې د خیرې ته تحویلېدلې، ولې داوخت خانانو خپلو جیبونو ته را کشول (۴۳) .

۴۲- م الفنسټون لیکي، چې د پښتنو تابع قبایل د پاچا نه زیات خپل خان خبرو ته غوړې دی .

(M. Elphinstone, An account... P. 163, 359.

۴۳- الفنسټون لیکي: «زه نه یم خبر چې خان دې دخپلې قبیلې په غړو یو باندې مالیات وضع کړي او یادی هغه په خپل خان مصرف کړي .

M. Elphinstone, An account..., P. 165—355;

په همدې ډول دا کتاب وگوري ۰

H.W. Bellew, A general report on the yusufzais, in six chapters with amap, Lahore, 1864, P. 206.

پدې باره کې خټک استخاوه محکه چې لاد ۶۰ پیری دوهمه نیمایی کې د دوی فیوډالی سرداری جوړه شوه د خټکو خان دخپلې قبیلې غړو یو څخه مالیات اخستل. له مالیاتونه علاوه د حاصلاتو هم کله عشر او کله ربع خان ته ورکول کېده. ددې نه پرته د هر شاه څخه ۱۰ روپۍ او د محکمې هرې ټوټې څخه ۲-۳ روپۍ اخستل کېدی په غرنیو سیمو

خانانو او ملکانو دخپلو همسایه ووځنځه د جنګي غنایمویوه حصه هم اخستله . (په یوسفزیو کې تر ربعی پوره اخستل کیده) ، ددې نه پرته هغه مقدار پیسې چې پخوا د قبیلې د مشر د حجری (سهمانخانې) لپاره ذخیره کیدې ، داوخت خان او ملک لځان ته راګرځولې . هغه سوداګران چې د خانانو د حکمو او سیمو څخه تیریدل ، دوی مجبور وو چې دلارې ټکس په نامه یوه اندازه پیسې د هغې سیمې خان یا ملک ته تسلیم کړي . (۴۴) . په هره اندازه چې فیوډالی روابطو انکشاف کاوه ، په هغه اندازه د قبیلو خا نان وخت په وخت د قبیلوي مشرانو څخه وتل او په مقابل کې د یوې سیمې او نا حیې واکداران کیدل . د غسې اجتماعي وضعې دغو خانانو او ملکانو ته دا شرایط برابرول چې دېلې قبیلې په غږ یو باندې د مالېې وضع کولو حقوق ترلاسه کړي په ډېرو نښایو کې (د مثال په طور په بنو ، مرو تو او یوسفزیو کې) خانانو د مالیاتو نیمايي برخه لځان ته ګرځوله او په غریزو سیمو کې دلارو او درو ساتنه هم ددوی په غاړه وه ، دوی د دغو عمومي لارو د ساتنې نه مالیات اخستل او په ځنګ کې مجبور وو چې د شاهي پوځ لپاره د ضرورت په وخت کې د عسکرو ټولګی هم وړاندې کړي پدې ترتیب سره د خانانو په لاس کې نه یوازې ملکي ، بلکه عسکري قدرت هم تمرکز کاوه . د دغو پورتنیو وظیفو اجرا کولو په مقابل کې خانانو ته چاپګیرونه ورکول کیدل ، او دوی د پادشاه تابع کیدل ، او د هغه خدمت یې باید کړی وای .

په هغو قبایلو کې چې اجتماعي روابطو نسبتاً پرمخ تللی وو ، هلته خانان د قبیلوي نژادي خصالت په مخامخی په سیمه ایزو خانانو بدل شوی ؤ او په تدریجي صورت خان او خانې د محکود تعمیم له مخې شروع کیدی . د مثال په توګه په خټکړ کې چې سرداري (خانې)

(خانی) تشکیل شوې وه، هغه صانه د سیمه پیزه واحد په صورت وه او مختلف خیلونه په کې راټللي .

د قبیلې خان پخپله د بادشاه له خوا ناکل کیده، ولې پدې انتصاب کې دهغه هاکم (صوبه دار) نظر په هم شرط وه، په کوم ولایت کې چې هغه قبيله سیمه وه. د (مثال په ډول په ۱۷۴۷ کال کې احمد شاه دراني د پېښور سیمې د اړوند یو قبیلې مشر محمد هاشم خان اړیدي و چې ده ته د خټکو قبیلې په سر کې احمد شاه دراني خوشحال خان (شهید) او سعادت محمد خان خټک سقرر کړل (۳۵) . همدا ډول مقرري په نورو قبایلو کې هم وشوې ، کومو چې د احمد شاه دراني حکومت ته تابع و. په نوو قبایلو کې دخانی لپاره یو شرط هم دا و چې کاندید باید دخپلې قبیلې دخان خیلو غړی وای . دخانی په چوکۍ باندې د مقررو لخوا او هر طرف کولو حق تش د بادشاه حق و. خان ته د ټاکل کیدونه وروسته شاهي فرمان ورکول کیده او په څنګ کې د «سلطان» ، «سرکرده» او کله کله «مليك» القاب هم ورسره وو (۳۶) . څنګه چې دخانی مقام او قدرت مادي ګټه هم لرله نو پدې اساس ددې مقام ګټلو لپاره کاندیدان نور وزیرانو او په دربار کې بانفوذه کسانو ته رشوتونه ورکول، او په دې مقام باندې د کاندیدانو ترمنځ سخت مبارزه روانه وه. وزیرانو او درباریانو په خپل وار سره کوښښ کاوه، چې خپل مطلوب کاندید منځ ته کړي ، او په بادشاه باندې دهغه کاندید منظوري کړي (۳۷) . دخانی مقام عموماً

۳۵ - محمد حیات خان، حیات افغانی ، ۳۲۴ مخ .

۳۶ - د شاه زمان او شاه شجاع فرمانونه وګوري: کابل مجله ، ۱۳۱۷ هجري کال

۱۳ (۸۷) ګڼه او ، Jadunath sarkar Fall of the Mughal empire Vol. I,

1949, P. 118

کتاب هم وګوري .

په میراثي ډول یو بل ته ورکول کیده . پدې معنی چې دپلار په محای زوی باید
 خان ټاکل شوی وای . د مثال په توګه د کاکړو په قبیله کې دخانی مقام په دایمی
 ډول دبارکزخان اولادې ته ورسېدل کیده ، او بارکزخان داحمدشاه دراني په وخت کې
 د ده له خوا د کاکړو خان ټاکل شوی و (۳۸).

په خټو قبایلو کې داسې رواج و چې دقبیلې دخان نه علاوه حتی د«خیل» مشر
 هم د پادشاه له خوا ټاکل کیده . د«خیل» رهبر دهغو کسانو غځه اخیستل کیده .
 چې په «خیل» کې «خان خیل» ته منسوبیده . تیمورشاه سردار پانده خان د حاجی
 جمال خان زوی دبارکزیانو قبیلې مشر وټاکه (۵۰) . کله چې سردار پانده خان
 د شاه زمان په لاس ووژل شو ، نو دبارکزیانو مشر فتح خان مقرر شو . پدې ترتیب
 سره ویلای شو ، چې دبارکزیانو (خیل) سر کې هر وخت د یوې کورنۍ خلیک ټاکل
 کیدل ، حتی چې فتح خان دشا محمود خان په امر وژندل کړای شو تر هغه وروسته هم
 دبارکزیانو مشري دفتح خان کوم پوړور نورالدین خان ته پیشنهاد شوه .

دقبیلې دخیلونو په سر کې «خانان» یا «سکاکان» وو . دوی کله کله دقبیلې
 «خیل» له خوا انتخابیدل ، ولی د«خیل» مشر باید دقبیلې خان ټاکل کړی وای .
 داسې غځنه هم موجوده وه چې د«خیل» خان مستقیمه دقبیلې د مشر له خوا ټاکل
 کیده (۵۰) .

پدې ترتیب سره اگر چې دقبایلو داخلي ژوند لا تراوسه هم تر زیات حده پورې

۳۸ - «بلوچستان» ، کلکته ، ۱۹۰۸ ، ۱۰۲ مخ .

۳۹ - په اول کې دبارکزیانو مشر ، دهانده خان ورور رحیم دل خان و ، ولی

تیمورشاه هغه ددې مقام نه دطرف کې ټاکل کیده . دبارکزیانو د خټو سردار پانده

د قبیلوي حقوقيه چوکاټ کې محدود وو ، ولی د قبايلو ځایانو کوښښ کاوه
 د قدرت زیاته برخه په لاس کې واخلي ، اود قبیلوي ژوند بقایا وساتي . د دغو سر د
 چې درانیانو اسیراتوری قوت یو څه په زوال روان ؤ ، په هغه اندازه یو څه د نا نو په
 خپلو سیمو کې تقریباً حساسو نه ازاد احساسول . د دې جملې څخه
 یو هم د تیمورشاه د سلطنت په وروستیو کالونو کې منصور علی خان ؤ ، چې
 د باجوړ حاکم و او د باجوړ کې د ترکلا ټو قبیلې اوسید . د دې سیمې حاکم چې
 «باز» لقب یې درلود ، په داخلي چارو کې بالکل آزاد و . په خپل اختیار یې سلیات
 ټولول ، اود دې درکه په کال کې یو لک روپۍ دده لاس ته ور تلې . منصور علی خان
 مرکزي حکومت ته د ضرورت په وخت کې د شاهي پوځ لپاره د عسکر و
 پوټوالګۍ وړاندې کاوه . ولی د دې ټولګۍ شمېرنه ورو معلوم (۵۱) .

دوسره معلومه ده چې شاه شجاع ته د باجوړ خان (حاکم) پنځه سوه عسکر رالېږل
 (۵۲) . ۱۹۰۰ لمری په اخرو کې د دې قبیلې مشر آزاده سرداري حوره کره ، او په خپله
 سیمه کې یې نامحدود قدرت درلود ، او په زرګو نه برعیت یې درلودل . د دې نه څنګه ته
 د «دیر» او «کوټ» ځایان هم آزاد شول .

درانیانو اسیراتوری دغه اداري تشکيلات اود ولایاتو سازمان داسې چې د دې
 دولت دغه پارچه کې ، نه یوازې دهیواد په اقتصادي ، سیاسي او کلتوري ساحه
 کې منځ ته راووته بلکه په اداري سازمان کې یې هم وجود درلود . نه احمد شاه او
 نه دده اولادونو یو هم ونه کولای شول ، دولايتي او داسې مرکزي متحدالشکله اداري
 سیستم منځ ته راوړي ، چې وکولای شی ، په یو ډول د درانیانو عظیمي اسیراتوري په
 ټولو سیمو کې هوشان عمل وکړي . د مرکزي حکومت کنټرول او نفوذ نه تر څو

د امپراتورۍ په تابع سرداریو کې تش په نوم وو، او دوی د خپلو سیمو په داخلي مسایلو کې تقریباً لځانونه آزاد احساس کول، بلکه د لومړۍ ګروپ په ولايتونو کې، (دلته هغه ولايتونه مقصد دي چې دېا د شاه له خوا حاکمان او نور مهم لوي سامورین ورکې انتصابېدل) هم وضع په همدې پورتنۍ ډول وه، چې په عليده معلونو کې پراته وو، او سیدونکی يې پښتانه او مرکزي حکومت ته تابع هم وو، ولی هلته هم قدرت د هغو سیمو قبيلوي خانانو په لاس کې واقع و.

د درانيانو امپراتورۍ د زوال اساسی علت هم دا و چې همدغه عظيمه امپراتورۍ کې چې مختلفې سیمې پکې راټولې شوې وي يو فعال اداري وحدت وجود نه درلود.

پنجم فصل

مالیات او مالیاتی سیستم.

د دولت عایدات او انګېستونه

د دراني شاهانو خزانو چې کوم عایدات درلودل، هغه ورته په ټولنیز ډول د «مالیاتی دیوانونو» له لارې راټلل. دغو «مالیاتی دیوانونو» چې کوم مالیات او محصول ټوللای، (۱) زیاتره برخه یې معمولاً په جنسي ډول وه. د دې مالیات د پیسو په بڼه، او جنسي محصول په جنسي توګه د دولتي تحو یا مخا نو او کد او نو ته سپارل کېدل.

(۱) د دې خبرې ثبوت لپاره چې ویل کېږي، د محکمې مالیات تر ټولو له ډېرو

د درانيانو په زمانه کې د افغاني توانې د محکوم داريکو څرگندونه زموږ موضوع نه ده ، له همدې کبله په نوسوري دوره کې ، پتمنۍ ۱۸۵۰ پېړۍ په دوهمه نېما پي کې چې همدا دوره زموږ تربحث لاندې ده ، د درانيانو په امپراتوري کې د محکوم څو کتنگوري ليدلای شو . او په هغه باندې بس راوړو . دولتي محکمې چې يو مخينه د شاه په واک کې وې ، يو ډول ته خالصه او بل ته د «ديوان» محکمې ويل کېدې . د دولتي محکومانو زياتيدل ، د امپراتوري په لوسو پوکلو کې له هغوسو بوسره تېرې وو ، چې احمد شاه دراني په برياليتوب سره يوه بل پسې تر لاسه کولې . د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کې د دولتي محکومانو زياته اندازه پښتنو خانانو ته يا په جايگير کې ورکړاې شوه ، او ياد بادشاه زموږ څه ځمکاوو ته وروويشل شوه . «وقفی» يا «اوقاف» دا هغه محکمې وې چې د پهلويو

(۱۰۶۵ مخ د هاورقي پاڼې برخه)

پدې کتاب کې راځي ، چې د جلال آباد ولايت جنوبي سيمې څخه چې د هغه ولايت نېما پي برخه کېده ، په کال کې ۲۲۱ زره روپۍ د ماليې په ډول توليدې . د جلال آباد له مرکز يعنې ښار څخه چې ماليه توليده ، د نغد ورو پيو په حساب ۳ زرو ته رسیده . دغه اندازه پيسې د ولايت د ټولې ماليې ۲۰ فیصد ته هم نه رسیده . د دې موضوع له پاره دغه کتاب وگوري .

(W. Moorcroft G. Trebeck),

Travels in the Himalayan provinces of Hindustan and the panjab..., from, 1819 to 1825, Vol. II, London, 1841, P. 357—358

دا بايد له يادونه اېستل شي چې پدې دوره کې تجارت منځ په زوال و ، کمرکي محصولات د وېره زيات نه وو . له دې نه د نتيجه بايد دا خستل شي چې يوازې د

مذهبي موسسونه روحاني کسانو خانگري مال بلل کيده ، اود شاه له اوري منل شوې و (۲).
 «خانگري» محکمې هغه محکمې وې ، چې دهغوی په لرلو سره د دولت له خوا
 په خاوندانو باندې کوم ملکي او عسکري خدمت جبري نه وو. د محکو خاوندانو کولای
 شول چې په خپل والو سره له هغوی هغه کتله واخلې ، دا پدې معنی چې شېبتهانو به
 کولای شول د میراث په توګه یې خپلو زامنو ته پرېو دي ، خرڅې یې کړي ، پایې
 چاته وپخښي ، او داسې نور . د محکمې خاوند یوازې دولتي خزانی ته دهغې محکمې
 له پلوه مالیات ورکول . هغه بزګران چې پدې محکو باندې پراته وو ، د محکو
 خاوند له یې اجاره ورکوله . سګر دا چارو به یې اوږدولو نه دولايتونو په پیلو بیلوسیدو
 کې پوله بله پیل وو .

د کلیوالي ټولنو محکمې ، د قبايلو محکمې ۱
 د دغو بنيادي کټګوريو شمیر په هېڅ ډول پوره او بشپړ ډول نه و څرګند ، دا محکه
 چې د درانيانو د امپراتورۍ په پیلو بیلو ولايتونو کې د محکو ملکیت اود هغه
 نه استفادې راز رازې درلودې .

۲- د دغې کټګورۍ د محکمې د دراني امپراتورۍ په وروستیو وختونو کې لازياتې
 شوې . دا وټانو محکمې معمولاً د جوماتونو قبرونو لګښتو ته وقف کيدې . د مثال په
 توګه په ۱۲۲۱ هجري کې (۱۸۰۶) د کابل مور له وقفې محکو څخه یوه برخه
 د «شیرمرغ» مقبرې لګښت لپاره بېله کړه . کله چې ن. و. خانیګوف د افغانستان
 په لویدیزو سیمو کې په سماعت بوخت و ، د پیر محمد کراولي ؟ زیارت تر څنګ یې
 د سررولوحه واده چې په هغه باندې داسې لیکل شوي وو :

د پورتنيو کنيگوريو له نشتوالي سره سره دا خبر بايد له ياده ونه وځي ، چې د قانون له مخې د ټولو محکومينو د ملک « خاوند » به خپله شاه گڼل کيده ، د هغه حق له مخې شاه کولای شول ، چې په اسپرانتوري کې له ټولو هغو کسانو څخه ماليات واخلي ، چې محکمي يې په لاس کې وې .

پدې توگه د دراني دولت اقتصادي بنياد په محکومباندې د مانگري نيوډا لي ملکيت په بنسټ ولاړو . دغه نيوډالي ملکيت له دې څخه څرگنديله چې دولت له ټولو هغو سيمو څخه اجاره ماليه اخيستله ، چې د دغه دولت په واکمنۍ کې راټلې . که له يوې خوا په دولت کې په محکومباندې مانگري ملکيت موجودو ، نو په يوځای کې په محکومباندې دگړه ملکيت متود هم جريان درلود . کوم حاصلات چې له گډه محکومو څخه لاس ته راټل ، هغه د نيوډالانو طبقه ناني نمايندگانو تر منځ ويشل کېدل .

(۳) دا بايد وويل شي چې دولتي خزاني ته د هغو ټولو محکوم ماليات نه ورکول چې سيده د شاه تر حکم لاندې وې . که له يوې خوا زياتو قبایلو په دې بهانه دواړه خزاني ته ماليات نه ورکول چې گوندې دوي په عسکري خدمت بوخت دي نو هم دا ډول ريات چې پکې د اران له ماليې څخه معاف کېږي شوي وو . له ماليې څخه هغه محکمي هم معاف وې ، چې د اسپرانتوري له خوا مذهبي مؤسسو ته وقف شوې وې .

د محکوم مالياتو او وروالي سيده د سيموله شرايطو سره تړلې وو او معمولاً له لسې نه نيولې د حاصلاتو تر درېمې برخې پورې رسیده . ماليه زياتره په جنسي ډول تولیده

۳- د درانيانو په اسپرانتوري کې د نيوډالانو طبقه د لاندې اتو اساسي ډلو څخه جوړیده :

د پښتني قبایلو اشراف ، لوی اسلامي روحانون ، د مرکزي او ولايتي ، ملکي

لکه دسالمی ورکولو په وخت کې د کره اندازه غله اصل مقدار څخه جلا کیده
 اوله پاتې برخې څخه مالیه اخستل کیده. دسالمی په ډولونو کې چې تقریباً تر ټولو
 کټیکورپو څخه تولیدېده، هغه ته «ثلث» ویل کیده، چې معنی یې دریمه برخه وه.
 دسالمی ټولولو لپاره پوځانته مامور موظف و چې هغه ته «مامور ثلث» ویل کیده. دغه
 «دریمه» یوازې له هغو محکو څخه اخستل کیده، چې تل یې اوبه درلودې. له
 لاهو محکو څخه لسمه برخه حاصلات د «خرج» په نامه دولتي خزانه ته ورکول
 کیده (۳).

د همدغه پیمانې مالیات له «نووآبا» وې محکو او هغو څخه چې په کاریزونو
 او ویاو باند او په کیدې اخستل کیدل. د مالیاتو دغه اندازه چې د محکو ورته اشاره
 وشوه، یو ټاکلی معیار و، مگر د رانیانو لویې اسیراتوری په ولایتونو حتی د یوه ټاکلي
 ولایت په پیلو پیلو کې طبیعي او زور و شرایطو په بدلون سره دغه مالیاتي معیارونو
 رتبه تغیر کاوه. د شمال په ډول که محکې په یوازې د پسرلي په موسم کې په ویاو باندې
 پنه کیدې نوله هغو محکو څخه د مالیاتو اندازه تر دریمې برخې څخه نیمايي برخې ته راټیټیده.
 د تیمور شاه د سلطنت په وروستیو وختونو کې په لغمان کې له هغو محکو څخه چې په
 ویاو پنه کیدې د څلورمې نه تر نیمایي پورې حاصلات په سایه کې گرځول کیدل.
 (د حاصلاتو دغه اندازه په نغدي توګه اخستل کیده). د دغه ولایت د کسان (ممکن کسان
 وی) شاوخوا کې چې ۱-۲ زرو کورونو پورې تاجیک او سیدل په کال کې یې شپږه زره

روپۍ دمالیې په ډول ورکولې، چې هر کورته ۵-۶- روپۍ مالیه رسیده. د شاه شجاع دسلطنت په دوره کې په باجوړ کې له هغو محکومو څخه چې او به یې لرلې له سربې نه تر نیمايي پورې حاصلات دمالیې په نامه دولت اخیستل. د کابل په ولايت کې تر ټاکلۍ معیار نه هم زیات، آن له درو پر خونه دوی برخې حاصلات په مالیه کې کړل کیدل (۵).

له لاهور محکومو څخه مالیات په جنسی ډول اخیستل کیدل. د دې محکومو حاصلاتو لسمه برخه له دود سره سم په مالیه کې کړل کول کیده. مگر کله دغه معیار پخښې برخې ته راپورته کیده. له هغو محکومو څخه چې مالیه په جنسی ډول اخیستل کیده، د مالیاتو ټول درمید په وخت کې ترسره کیدل. دولتی ماسور به چې د مالیې په ټولولو موظف و، د درمید په سر راته، د محکمې له خوا واند څخه یې د دولت برخه پیلوله. کله چې مالیه نغدې اخیستل کیده نو هغه وخت مالیې معیار په جریب سنجول شوي و، یو جریب تقریباً (۱۹۰۰) متره سکه به کیده (۶). د دغې اندازې مالیې لوړوالی او یا ټیوالی د محکمې په پیرازی پورې تړلی و.

له اوبو څخه هم مالیه اخیستل کیده. کله کله د وپالې خاوند د اوبو مالیه

(5) H—G. Raverty, Notes on Afghanistan and part of Baluchistan: geographical, ethnographical and historical
Extracted from the writings of little known Afghan and Tajik historians, geographers and genealogists, London, 1880, P. 101, 121, M. Elphinstone, An account..., P. 299.

۱۹۵۱ پېړۍ په لومړي نیمايي کې د بارکزیانو په دوره کې د محکومو مالیې «د خالصي نه» یا «د حکومت خالصي ته» چې له کابل، غزني او جلال آباد څخه

په نغدي ډول ورکوله ، او د ماليې معيار د هغې محکمې د حاصلاتو له مخې ټاکل کيده ، چې دلته د محکمې منځوال حاصلات په نظر کې نيول کيدل (۷). که فرصاً وپاله په سرکاري وه ، نو د محکمې د هرې ټوټې بايد ماليه ورکړ شوې دای چې له هغې وپالې څخه به پاته کيده .

د باغونو خاوندانو نغدي ماليه ورکوله . د ماليې اندازه د باغ د مساحت له مخې منځول کيده . کله کله داسې هم کيده ، چې د هرې ميوه دارې ونې او انگور بوټي په سرجلا مالیه ټول کيده ، د محکوم په سر باندې د ماليې نه پرته خلک اړ وو ، چې د واکمنۍ خزانې ته دغه لاندې محصولات او ماليې ورکړي :

«**خا نه و د ی**» : (۸) تر کومه پورې چې معلومات شته ، د کندهار په ولايت کې د هرلوگي پاڼه بله ویناله هر کور څخه دوه روپۍ مالیه اخستل کيده . د **خارو يو مالیه سرگله** : د خارو يو په سرما ليه کله په نغدي ، او کله په جنسي ډول وه . کله کله د خارو يو په ماليې باندې د څېړنې او محصول هم سرباري کيده چې دغه محصول د «**چپ پولی**» نوم درلود (۹) .

(7) Henry. C. Rawlinson, Report, P. 825.

۸- G. Rowilson لیکي چې د احمد شاه په وخت کې د کندهار په ولايت

کې د خلکو او خارو يو په سرما ليه اخستل کيده ، ستر دغه مالیه د هغه کسانو لپاره وه ، چې د دغه ولايت په محکوم باندې نوي میشته شوي وو . سړي سړي و شاهي ، د سپړي په سرڅلور شاهي ، په غواښته شاهي ، په اسپه او اوښ شهر شاهي مالیه په کال کې دولت ته ورکول کيده .

د ژر اندې ما ليه معمولاً جنسي وه ، او په کال کې ورځنځه نيم خړوار غله
د مالې په بدل کې اخستل کيده .

«سيورست» هغه جنسي مالیه وه چې د پوځونو د ساتنې په نامه
تولیده (۱۰) .

د «میرا بی» مالیه: میراب دولتي ماسورو، چې دویالواو کاناالونود سیستم
پالنه یې کوله.

د «میرا بی» لپاره مالیه تولید، او د هغه ساتنه د خپکو په غاړه وه .

د «کدخدا» یعنی مشر لپاره هم محصول تولید .

د قاضي ساتنې لپاره محصول تولید .

د قاضي او «کدخدا» لپاره له هر هغه کور څخه مالیه تولید .

چې په هغه سیمه کې به پروت و. په دې سربیره خلک اړ وو ، چې د حکومت

په غوښتنه د پاونو، لارو، چوڼیو جوړولو، دویا لو پا ګولو او در بارونو د ترمیم

لپاره د بېکار په ډول کار ته حاضر شي . خلک اړ وو، چې د شاد ماسورین او ا ستاخي

د سفر په وخت کې داس له پلوه سنبال کړي ، ترڅو دوی وکولای شي په اسانه له

یوه ځای څخه بل ځای ته ولاړ شي ، او د ترانسپورت له مخې کوم مشکلات ونه

ویني (۱۱) .

بېکار او اسپ ساتنه په تیره دهغو بزگرانو لپاره سلامتو ونکي بارو، چې له یوه

۱- محمد حیات خان، حیات افغاني ، ۲۰۰۵ مخ . دغه مالیات نه یوازې د ځای

او وېشو په ډول اخيستل کیده ، بلکه د کسب گرانو تولیدات سیده په مالیه کې هم

لځای څخه بل لځای ته نه کډوچیدل ، لکه څنگه چې م . غبار اړیکې «دوی په د ا پمې ډول دې اجورې سکلفیتونو تر فشار لاندې وو، اودغه بې اجورې سکلفیتونه په دوی دحاکمانو، روحانیو نو او خانانو له لارې اچول کیدل . مالداران کوچیان ، څنگه چې دهمیشه لپاره په پوه لځای باندې نه اوسیدل نوله پورتنیو سکلفیتونو څخه دومره زیات نه زیانمن کیدل (۱۲) . ناسلمان خلک چې په امپراتووي کې اوسیدل ، هغوی دولت ته جزیه ورکوله ، چې دغه جزیه کټ سټ د « ژوند اخیستلو » معنی درلوده (۱۳) .

له پورتنیو مانایانو ، پیکارونو اوسکلفیتونو نه پرته دمالیا تو یو بل بشپړ سیستم هم وجود درلود، چې هغه ته «اېوابو» ویل کیده . د«اېوابو» اندزې شمیرنه په شرعیت باندې ټاکل کیده، اونه د شاهي فرمان سره ، بلکه دهر لځای دود دستور هغه ټاکل . د «اېوابو» زیاته اندازه که محصول او یا مالیه په جنسي ډول ورکول کیده، بزگران اړ وو، چې محلي لویوالانو او ماسوینونه د «اېوابو» سیستم سره غله او یا نور محصولات ورکړي .

۱۲- م غبار، احمد شاه بابای افغان ، ۱۰۲ مخ .

۱۳- کک . کین جزیه داسې تعریفوي : « جزیه هغه مالیه ده چې داسلامي

قانون له مخې دهرنامسله انې قبې څخه دسړک په مقابل کې اخیستل کیده » .

(Henry George Keene, the Turks in India, London, 1879, P. 184).

په ښارونو کې چې کسب کران اوسیدل ، مالیه ترې په نغدي او جنسي ډول تولید .
په دوی باندې د مالیه کموالی او زیاتوالی سیده ددوي د تولید اتوله کیفیت او
کمیت سره تړلی و . د مثال په توګه په کشمیر کې په کسب کرانو باندې د مالیه
آندازه ددوی د تولیدي مالونو قیمت په سل کې شاوخوا پصده وټه رسیده (۱۴).

رفاییل دانی کوف لیکي : چې په کشمیر کې کسب کران نه شی کولای
ای دحاکم له مهر (ټاپې لګولو له) ان یو شپونۍ هم په خپل سرخرڅ کړي . پدې
ډول له دوی څخه حاکم په ورځ کې درې زره روپۍ اخیستلې (۱۵) . دښاري
سوداګرانو او کسب کرانو څخه هم یواز مالیات او محصول د محاسب او « سپر شاپ »
په ګټه توییدل (۱۶) . د کابل ، پیښور ، کندهار ، هرات او یولې نورو ښارونو سوداګران
او کسب کران په پورتنیو مالیاتو او محصولاتو سره پوره ، چې پولې نور زیاتې پار په غاړه ومني .
له یوه ښار څخه بل ښار ته د شاه دربار او (اردو با زر) لګښتونه باید دوی له خپلو جیبونو څخه
ورکړي او دغه (مکلفیت) معمولاً په کال کې تر یوې میاشتې پورې پایښت کاوه . که څه
هم کسب کرانوته په کارپېسې ورکول کیدې ، مګر ددوی د تولیداتو قیمت نه یوازې

14—M. Elphinstone, an account... p. 509.

۱۵ — رفاییل دانیېلګف ، په هندوستان کې د کرجستانی سردار رفاییل دانیېلګف
سیاحت ، سیکو ، ۱۸۱۵ کال ، ۳۱ - ۳۲ مخونه .

۱۶ — ج . فاسټر لیکي : چې په کشمیر کې د پو لیسو څانګې اسر نڅا کوونکي دي
ته لایستل چې دهرې روپۍ حساب هغه ته ورکړي او په پای کې به کوسې

پوره نه ورکول کیده ، بلکه منظم شکل یی هم نه درلود . په پوره یقین سره و پل کیدای شي ، چې د کسب گرانو د مالونو د قیمت زیاتره برخه د « درباریانو » او « کښکدایانو » لاسونو ته ورتله (۱۷) . سوداگران د دې « مکلفیت » څخه تقریباً زیانمن کیدل .

دهغو کارگرانو تنخوا چې په دولتي درنگونو کې یې کار کاوه ، اوان دمالګی ددرنگ کارګرو تنخوا دپوکال لپاره په اجاره ورکول کیده (۱۸) . هغوسو داګرانو او کسب گرانو چې دولتي خزانی ته یې مالیات ورکول ، هغه ددوی دعايداتو پوره پنځمه برخه کیده .

دولتي خزانو ته ترټولو زیات عایدات له لارو او ګمرکي محصولاتو څخه ورتلل . ګمرکي محصولات عموماً د جنس له اصلي قیمت څخه په سل کې ۲۵ نقد ګرمول کیده مګر دولايتونو حاکمانو کله کله په جابرانه ډول دمالونو محصولات په سل کې

۱۷ - دلته موږ نه شو کولای چې دمالیاتو او محصولاتو په ټولو ډولونو باندې خبرې وکړو چې قبايلي مشرانو او پادشاهانو کوچنی ممتاز اقلیت قشر جبراً اخستل ، بیلوداسې لیکي : په واقعیت کې دمالیاتو او نور جبري مکلفیتونو اوقام زښت ډیر وو ، چې له کسب گرانو ، همسایه وو او فقیرانو څخه دقبیلو مشرانو او پادشاهانو دمالونو په ډول ډول بهانو سره په زور باندې اخستل .

۱۸ - ۱۷۹۹ کال کې شاه زمان دلاهور په سیمه کې دمالګي استحصالی دکان په دوه پنځوس زره روپۍ په اجاره ورکړ . ددې موضوع لپاره دغه لاندې

پنځوټه رساو ، او کله تردې هم زیات (۱۹) . کله کله دا سې هم کیدل ، چې د محصول په وخت کې د مالونو شمیر په خپله زیات وېږي او یا یې په خپله خوښه محصول کړي .

کمر کې محصولات د سوداگرانو لپاره رت درانه وو. د سوداگرانو له مالونو څخه محصول نه یوازې د خرڅلاو په وخت کې اخستل کیده ، بلکه له یو محای نه بل محای ته د ورلو په وخت کې هم د دوی مالونه محصولیدل ، ترڅو چې هر مال په شو کړتی محصول شو . ج- فاسټرلیکی : چې د جمو او کشمیر په فتح کې په هر ولسو د ولسو میلو فاصله باندې د کمرک نفرو لارو ، ترڅو یې چې قدرت رسیده له سوداگرانو څخه یې د محصول په نامه پیسې شکولې . (۲۰) .

له دې نه پرته د سوداگرانو او سیلانیانو څخه یې ډول ډول مالیې اخستل کیدې . د شمال په ډول هر ځوک چې کابل ته راته اړو ، چې د «چراغی» په نوم یې یوڅه پیسې کمرک ته تحویل کړی وای (ه سیند نه په پورې کیدو باندې له هر سړي څخه تر یوې روپۍ پورې مالیې اخستل کیده) (۲۱) . په همدې ډول سره یولړ نورې لویې وړې مالیې هم وې چې خلک د هغوی په وړ کولو کېدل .

د دولت خزانې ته د لارو او کمر کې محصولاتو له پلوه ډیرې زیاتې پیسې راټلې په کشمیر کې یوازې د تېټی مالونو د محصول له لارې نه په کال کې سل (۱۰۰) زره

۱۹- واین لیکي :- « چې د پښتنو شاهانو په وخت کې د ملتان سوداګرو څخه

د دوی د تجارتی مالونو بیه په سلو کې پنځه په مالیه کې ګرځیدله .»

(G. T. Vigne, A personal narrative of visit to Ghazni, Kabul and Afghanistan and of a residence at the court

روبي دولتي خزاني ته ورکول کيدلې (۲۲). د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کلونو کې يوازي په کابل کې سوداگرانو د شپږونه تر اوو (۷) لکو روپو پورې شاه ته ماليه ورکوله (۲۳). د ماليې ټولول زياتره په اجاره ورکول کېدل، ددې کار علت داوچې دولتي ماسورينو په خپله نه شو کولای له مخينو لرې ولايتونو څخه په خپل وخت ماليه واخلي، مگر په مخينو ولايتو کې چې د اسيرانو زوري مرکز ته نژدې پراته وو، په خپله د کسانو ماليه ټولوله. د تيمور شاه له فرمان څخه چې د ۱۲۰۲ هجري کال د محرم په مياشت کې (۱۷۸۷ اکتوبر مياشت) صادر شوی او عزيز الدين پوهلزابي په خپل کتاب کې راوړي دی په څرگنده جوتيري چې (تلي راحاسي) سر فراز خان ټارکزي، که له يوې خوا يې د حاکم په توگه کار کاوه نو په يوه وخت کې د غلزو په تېرو دسيمې ماليه اجاره دار (مسئله ماليات) هم و (۲۴). حاکم په خپل وار سره د خپلو مور وټو سيمو ماليه په اجاره ورکوله. په همدې ډول اجاره دار هم کولای شول، چې د خپلې سيمې هره برخه بل چاته په اجاره پرېږدي. له اجاره دار سره د ماليې اجاره کولو په وخت کې قرارداد تړل کيده، چې د هغه قرارداد له مخې د ماليې ټولو لوړ وخت د سيمې څلور خواوي او د ماليې عمومي اندازه تا کال کيده (۲۵).

۲۲- رفايل دانيېگف هندوستان ته سياحت، ۳۶ مخ.

23-H.G. Raverty, Notes on Afghanistan..., P. 65

۲۳- عزيز الدين پوهلزابي، تيمور شاه دراني، ۱۷۳ مخ.

۲۵- په داسې نسبتاً ابادې سيمې کې، لکه د مثال په توگه سند د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کلونو کې ماليه زياتره په جنسي ډول اخيستل کيده. اوس نو دا تصور بايد وکولای شو، چې د درانيانو د استوګنې په وخت کې د ماليې ټولو

د هرې سيمې په سرباندي چې كومه ماليه اېښودل كېده ، هغه د نوموړې سيمې په كليو باندې وېشل كېده ، د هر كلي په سرباندي د ماليې عمومي اندازې جوتولونه وروسته د كلي (مشر) هغه په كورونو وېشله . كنه كله داسې هم كېده ، چې د كلي (مشر) له هر كور څخه ماليه ټولوله ، پيايې اجازه دار او يا دهغه نفر وټه ورسپارله . كه ماليه چاته په اجازه نه وه ور كړ شوې ، نو د ماليې ټولولونه وروسته د كلي (مشر) هغه مېده حكومتي موظفو كسانو ته ور كوله . له بزرگرانو څخه چې ماليه په جنسي توگه قبولېده اجازه دارانو په يوه وروخت كې غله اونور شيان په جگه نرخ خرڅوله . او په دې ډول سره يې نه يوازې د ټاكيې ماليې پيسې پكې اېستلې ، بلكه پوره گټه يې پكې كوله (۲۶).

د ماليې له پيسونه چې د سيمې «ناظم» عايدا توتنه را تللې ، د هغې سيمې «منطقې» لگښتونه تر سره كيدل . د دغو پيسو يوه برخه د ولايت حاكم ته وراستول كېده . د ولايت حاكم هر كال «ديوان اعلى» ته د مالي ټولو او او دهغه لگولو په باره كې راپور ور كاوه . په راپور سربېره ولايتونه اړوو ، چې د ماليانو له پلوه دعايداتو يوه برخه د هيواد پايښت ته د دواقي خزانې په پټه واستوي . د حاكم راپور د «ديوان اعلى» تر منځي نه وروسته د شاه حضور ته د نائيد لپاره استول كېده . كه چيرې «ديوان اعلى» ته د حاكم له راپورونه داسې ښكارېده ، چې هلمته د ماليې له پلوه د ولايت په بودجه كې پيسې پاتې شوي او په لگښت نه وي رسيدلي ، نو

په دې ډول «ديوان اعلي» دغو يا هغو کسانو ته په پاتې پيسو باندې برات ورکاوه، چې د هغه برات له مخې د ولايت خزانه اړه وه، هغه اندازه پيسې دوی ته ورسوي (۲۷). تر کومه محابه چې موږ معلومات لرو د ماليې په ټولولو کې له رت جبر څخه کار اخيستل کيده. حکومتی مامورينو او اجاره دارانو هر يوه په خپل وار سره کوښښ کاوه، چې د خپل لاس لاندې کسانو څخه په لوړه اندازه شو گډه وکړي. هغه اندازه ماليې چې شريعت تاييد کړې ده، د دوي په باره کې هيچانه مراعاتوله. د غوسو سختو حالاتو دا شرايط پرا بړول، چې د بزرگوانو، کسب کرانو او ورو تيو طبقو د استعمار لپاره زندې لا کوچنۍ کړي. هغه پيسې چې د ماليې له لارې د ولايتونو حاکمانو ياد «محمود ناظمانو» کوټوته ورتللي، په رتبه يې باکۍ سره خرڅيدې. زياتره داسې کيده، چې د ولايتونو حاکمانو او پادساليې د دفترينو مامورينو په خپل والک د زياتې مالياتو ابرونه ورکول (۲۸). کله چې شاه شجاع پادشاه شو، پدې ډول سره يې خودوله ماليې چې د شاه محمود په دوره کې ټاکل شوي وی له منځه يووړي. د دې ماليو درو په اندازه دوو سوو زرو ته رسیده د ماليو ټولوونکي دوسه والو ټولگيو سره کليو ته تلل، او هلته چې هر څه په لاس ورتلل د ماليې په ناسه يې اخيستل. د دوی په وړاندې يوازېني وسله د خلکو مقاومت و، چې د ظلم په وخت کې يې د خلکو له خوا احساسه.

په پنجاب کې د احمد شاه دراني په زمانه کې گلنۍ مالياتي محصولات په رتبه سخته روپه سره ټولیده (۲۹). هلته تر اوسه پورې داسنډره پاتې شوې ده «هر څه چې سوو په خپله خوړلای يا غکلاي شول نور پاتې د احمد شاه دی» (۳۰). د کشمير د خلکو په باره کې گريسا ننداسې ليکي «دلته په کشمير کې» لاندېني

ټپه (طابقه) کورنۍ پيوزنه ژوند کوي (۳۱) د افغانستان په اوږدو پخوا ولايتونو کې هم وضع په همدې ډول وه. د هغه پخوانۍ له خلکو څخه که اجاره دار تر قانوني مالوې دوه هومره محصول اخيست، دوی بيا هم له انونه نيم کمر څخه گڼل (۳۲). دد رانیا نو د امپراتورۍ په وخت کې چې د ماضي په باب کوم زور تېری و، د هغه څخه اوسنی افغاني تاريخ ليکونکی هم سترگې نه شي پټولای (۳۳). دغه ډول ناوړې استفادې نه يوازې د مرکزي حکومت د کم زور تيا لپاره شرایط برابرو، بلکه د دولتۍ ماسور بنوله خوا د مالي محکمو تا دياتو اشتواي، خصوصاً هندو کسانو چې د مالیاتو په ټولو لومړنی و، د کابو دولتۍ عایداتو او لگښتو نو په باره کې ددوي اجرات په عدم سنجش دلالت کاوه. د ناوړې استفادې زیاته برخه په مرکزي خزانه کې د محاسبۍ په وخت کې مراعات کېده. دولايتونو حاکمانو او د مالي مامورينو د ناوړې استفادې په وخت کې د دربار په واسطو باندې ډډه لگوله او دا واسطې ددوی د خلاصون پوځنی لاره. د پټال په ډول د شاه محمود د سلطنت په وخت کې د اسماعیل خان د پري حاکم نواب جبار خان چې درې لکه روپۍ یې د دولت له خزاني څخه غلا کړې وې، پدې محکوم شوی و، چې په سترگو یې رواند کړی، سگر د خپل ورور سردار محمد عظیم په کوڅې سره له دې جزا څخه خلاص، اوشاه وپاښه. وایي د احم ليکي چې د جبار خان په ژغورون کې هغه قیمت پهاسره خیمه هم یې اغېزې نه وه، چې د اسماعیل خان د پري حاکم له خوا شاه ته د سوغات په توګه ورکړه شوه. دغه نواب چې ځمبې، د ښځه په غلا نیول شوی و، نه يوازې له جزا څخه خلاص شو، بلکه له وخت

وروسته یې رتبه هم لوړه شوه او د کابل حاکم په توګه وټاکل شو (۳۴).
 د مالې اجاره ګه څه هم کله کله د پښتنو خانانو سره تر ارداد کېده، مګر دا
 باید وویل شي، چې د دې اجاره دارانو زیاتره برخه هندي سوداګران اوسو د خواره وه.
 م. هېار لیکي چې دغو هندي اجاره دارانو د مالې په ټولولو کې زیات حقوق او
 امتیازات لاس ته راوړل، له ځکه و سره یې داسې چلند کاوه، لکه پښتنې حاکمان.
 (۳۵). د درانیانو په امپراتورۍ کې د هندي سوداګرانو سود خورولو د لې څخه
 چې د مالې اجاره په قرارداد ورکول کېده، زیات فعالیت د ښکاره پور سوداګرانو، سود
 خورو په غاړه اخیست. د ښکاره پور سوداګرانو سود خورو د مالې له اجارې ورکولو نه
 پرته د هېڅ لپاره ضروري هیان برابرول. د جګړې دواړو په څرخولو کې یې مرسته
 کوله، اود احمد شاه درانی سره یې د لښکر کشیو په وخت کې مالی ګوښه هم کاوه.
 (۳۶). هندي سوداګرانو د پښتنو درباریانو او اشرافو لپاره ډولې سامانونه تیارول.
 هندي سوداګرانو پښتنو خانانو ته د ضرورت په وخت کې پورونه ورکول، مګر د پور
 په وړاندې یې لوړه کټه ورڅخه اخیستله. د ویره باید وویل شي چې سوداګرانو
 پښتنو خانانو ته د زړه له کومې پورونه نه ورکول (۳۷). د پښتنو حکومت او یاد

(34) G. T. Vigne A personal narrative P. 146.

۳۵- غبار، احمد شاه بابای افغان، ۱۶۲، مخ. اود غولا ندي کتابونه ته

هم مخه وکړی:

M. Elphinstone, An account... P. 255, 318; Charles Masson, Narrative of various Journeys in Baloochistan, Afghanistan
 ... a residence in those countries from

ولايتونو خاکمانو ته چې کوم پورونه ورکول کيدل ، په لمباي بې هندي سوداگرانو
 سود خورو دېشېر و ولايتونو مالیه مخان ته برابروله . ددې پولی عملیاتو په نتیجه کې هندي
 سوداگرانو سود خورو د امپراتورۍ په مرکز او ولايتونو کې د ماليې دفترونه تر لاسه کړي وو .
 ج . فاکتورلېکي چې هندي سوداگرانو سود خورو د تمور شاه ایدات په خپل لاس
 کنټرول ول ، او په افغانستان کې د افغاني حکومت له خوا د حمایه کېدې ، او په آزادانه
 ډول ژوند کولای شي ، (۳۸) .

هندي سوداگرانو سود خورو چې د فاکتورلېکي استعمارگرانو سره د بزرگانو په شوکه
 کې برخه اخیستله ، د کسب کرانو په اسارت کې ورسره سمه وو ، د پښتنو شاهانو سره یې د لښکر
 گډون په مهالولو کې مالي مرسته کوله ، نو هندي وضعې تجارتو سود خورو د پښتو
 تېرانو په برابروله ، چې د خپلې سرمايې مخه یې اندازې لویې کتې تر لاسه کړې .
 گرېسانف په کابل کې د هندي سود خورو - سوداگرانو له ډلې څخه داسې
 کسان پېژندل ، چې تر لاسو کړوړو روپو پورې یې پانگه درلوده (۳۹) .

په پورتنیو مالیاتو او محصولاتو سره یوه چې د شاهي خزاني ایداتو لپاره تر
 ټولو ستره منبع وه کېدای شي ، چې پولې نور منابع هم په گوته شي او څه دادي : د وطني
 او ساموریت خرڅول ، د جرمو خرڅول او ضبط له پلوه (۴۰) . د سکونر پولوله لارې د بادشاه

(38) Ibid, P. 73.

۳۹ - گرېسانف ستروپالیت نو اېمراسکي ، د منځني اسیا هېوادو په باره کې ، ۱ ، مخ .

۴۰ - د مالونو او جایدادونو د ضبط په وخت کې زیاتره وختونه مجرمین په دار

مخړول کيدل . د . ۱۷۹ کال په پسرلي کې د تمور شاه پوقاضی پدی کناه محکوم شو ، چې

نوموړی قاضی د بادشاه په ادرې د پته راکتو پر اړیکه درلود . نو د پورې قاضی په

په نوم پېسې اخیستل او تر ټولو وروسته د پېلو پېلو دولتي موټو پېلو نه ماليه اخیستل. د شمال په ډول په کشمیر کې په پېلو باندې دولتي موټو پېلو اکرول شو وو. دغه پېلي د ټپتو طبقو له خوا د اساسي خوراک په توګه استعمالېدل. د پېلو د هې دولتي موټو پېلو دولتي خزاني ته په کال کې له یوه لک نه زیاتې روپۍ ورکولې. الفنسټون لیکلي دي: «چې د دراني شاهانو په دوره کې دولتي موټو پېلو د خلکو او نیول شویو سمو لپاره رت دروند پاروې (۴۱)».

د دولتۍ عايداتو له ستره چمنه باج و، چې دراني شاهانو ته په هندوستان کې خپلو متابيعو ورکاوه. دا هم بايد وويل شي چې دغه باج د عايداتو له پلوه دومره سترګول نه لوباوه، لکه چې لوسړی خوږه پوره ډول چانه ورکاوه، دوهم دا چې منظم ډول يې نه درلود. په هندوستان کې ترنورو نهول شووسيمو ډير دروند باج اندازه دسدد په سيمو اېښودل شوې وه. ددغه باج اندازه غلام سرورخان او عبدالکريم بخاري لس لکه روپۍ او پوتنگر يې ۱۳ لکه روپۍ بولي. مګر م. الفنسټون يې په کال کې پنځلس لکه روپۍ حسابوي. ددغه باج اندازه د ۱۹۰۱ زېږدي په لومړيو کې د پوتنگر په وينا په کال کې دوولکو روپۍ ته رسېده.

دست زبانه ها که مانند غنچه باج افغانی ملایماتو ته په درله پسې ډول نه ورکاوه ، که
د پختنو قواو د جملې احتمال به یې لږه ، نو سیمه یی به یې ټول شوی باج په یوه وار
سره د پختنو دولتي خزانې ته استاوه . د شمال په ډول په ۱۷۸۸ کال کې د هند حاکمانو
شیخه لکه دوه ورځه به باج کړی ، د سیمه یی شاه ته د مال لږه کچه ورکوله ، د کال په پای کې

۱۸۰۵ کال کې دسند له حاکمانو څخه ۲۷ لکه روپۍ باج واخلي (۲۲).
 دې ټول پورنواب په کال کې لږدې بولیم لکه روپۍ دراني شاهانو ته ورکولې
 او په همدې اندازه خان لیا هم د پښتنو شاهانو ته باج ورکاوه. دولتي خزاني
 ته زیات مال پدا ت لږد هغو و لږو څخه را تلل
 چې د اښکر کښیو په وخت کې د پښتنو لاس ته را تلل، په ۱۷۰۷ کال کې احمد شاه
 دراني په دېلی باندې یو کروړ روپۍ باج کښیښود (۲۳). کله چې د پښتنو پوهونه وروسته
 بیرته وطن ته روان وو، یوازې د شاه محاکمې غنیمت په ۲۸ زرو اوښانو او سداگانو باندې

(42) Henry Pottinger travels in Baloochistan and sinde; accompanied, by a geographical and historical accunt of those countries london 1816 P. 399, 401; M. Elphinstone, An account ..., P. 409; R. Leech, Brief History of Kelat, brought down to the deposition and death of Mehrab Khan, Brahoee ("Journal of the Asiatic society of Bengal", Vol. XII, 1843 P. 497; H. R. Gupta, studies, in the Later Mughal history of the Punjab (1707—1793), Lahore, 1944, P. 251.

(43) A. Dow. the history of Hindustan, Vol II, London, 1770, P. 364.

سامین لیکي چې احمد شاه دراني د دېلي اشرافو ته خپل نسبي پاشي له فرمان سره
 واستاوه چې دوی له خپلو ټولو دولتونو سره پښتون بادشاه ته راوړي. د سامین کتاب وگورۍ.
 (Samin, Ahmad Shah Abdali and the Indian Wazir Imad-ul-Mulk, 1756—1757).

محمودا حسيني ليکي چې: احمد شاه دراني امر وکړ چې د دېلي له اسيانو څخه دوه
 کروړ روپۍ وركړي، چې دغه دوه کروړ روپۍ موسليون طبريزي تومانه كېږي، خو
 كله چې له دوي څخه يې اولس (۱۷) لکه روپۍ خپلې خزاني ته را نقل كړې نو يې امر

بارو. د ثوبخانی رازرازوسلې چې له دېمن څخه اخیستل شوی وي، بیرته وغورځول شوي دالمکه چې بارورونکي غاړوي ټول په مال باندې باروو (۳۳) د پانې پت له جگړې نه وروسته احمدشاه دراني د نواب هجاء الدوله څخه نوي لکه روپۍ واخیستلې (۳۵). شاه زمان په ۱۷۹۷ کال کې د لاهور له اوسېدونکو څخه دوه وېشت لکه روپۍ ترلاسه کړې. په همدې ډول ترسوي وروسته پښتنو پوهو نو د گورنيو غار ويو ډېر شمېر پادې له پخوان سره راوستلې. د مثال په ډول کله چې تیمور شاه په بهاول پور باندې لږ لږ کډي وکړه، دراتگ په وخت کې يې کابل ته له دې سرداري څخه «په شمېره زیاته غاړوي را وستل» (۳۶).

د پښتنو د خزانې عمومي عایدات د پښتو اسناد و له مخې دا احمد شاه دراني د سلطنت په وروستيو کلونو کې د کال درې کروړه پاڼه پله وینا د پېر شومېلیونو روپو ته ورسېدل (۳۷). د تیمور شاه په دوره کې د پښتنو د لټي خزانې عایدات ډېر زیات تېر شول. دا تلسمې پېرې په اتياؤو کلو کې عمومي عایدات په یوه کال کې له یوه کروړ روپو څخه زیات نه وو (۳۸). د غلام سرور خان د معلوماتو

۳۴ — د خراسان په لږ لږ کې د ادول لویه ایدلای شو، مگر هلته د غنیمت اذیتو د سره زیاته نه وه. په ۱۷۵۳ کال د شهید له سوي نه وروسته څخه پېسې او دولت چې په دې ښار کې وې پښتنو پخوان سره راوړ. (د روسيې خارجي سیاست اړشيف) له پاریس سره درومي روابط « ۱۷۵۵ د ۷ ل. ۱۶ ».

45— J. Heras Durrani influence in Northern india (Islamic culture vol xI, 1937 No. 4), P. 502

(46). Irwin, Memoir on the climate, soil, produce, and

له مخې چې په ۱۷۹۳ - ۱۷۹۴ کلونو پورې اړه پيدا کوي، د شاه زمان خزانې ته په کال کې ۶۷ لکه روپۍ راټلې (۳۹). په ۱۸۰۹ کال کې افغستون د شاه شجاع د خزانې ټول عايدات نږدې لکه روپۍ جوړې دي (۵۰). د دراني شاهانو د خزانو عايداتو اساسي منابع هغه هندي ولايتونه وو، چې د فتوحاتو په وخت کې د احمد شاه دراني لاسته ورغلي وو. هغه ماليات او محصولات چې د کابلستان، کندهار او هرات سيمو او بېلابېلو دولت ته ورکول، د دولت د عمومي عايداتو په قوت کې يې د نورو مخزنو نه د راوړه.

پدې اړه کې حتی که زموږ سره نورمالي خذونه نه وای، نو د احمد شاه دراني له خپلو خبرو مخه په جوت ډول دا غورکندويي، چې ويل يې «اسپراتوري لویدیځ سوږ ته پوښونه را کوي، اوله ختیځې برخې مخه سوږ ته پيسې راځي». دا د بکوله خانپو مخه چې د اوسېند جنوب لوري ته پرته وي د هندو په باره کې احمد شاه ويل چې د اسمې د سوږو په وټو بکوله ورته دي، چې له لرې لوی ښکاري مگر کېنه پکې لږ وي. د درانيانو په اسپراتوري کې له هندي سيمو مخه تر ټولو شته ښار ولايت د کشمير برخه وه. له دې ولايت مخه په کال کې ټولې عايدات لکه روپۍ د مالي په نامه دولتي خزانې ته تحويلېدلې. له دې عايدات لکه روپۍ ماليې مخه د کشمير حاکم هر کال دوه وېشت لکه روپۍ شاه ته ورکولې، چې يوه برخه يې په جنسي ډول

عني شالونه راليدل (۵۱) .

د احمد شاه دراني دسلطنت په دوره کې د هند او پنجاب له سيمو څخه زيات عايدات دمالهې په نامه مرکزي حکومت ته راتلل. د لاهور او ملتان له صوبو څخه په کال کې ټولې پنځوس لکه روپۍ دمالهې په توګه ټولېږلې، يوازي د پنجاب شمال او وېديځو غلوروسيمونه احمد شاه دراني ته غواړلې (۱۴) لکه روپۍ ماليات ورکول کيدې (۵۲) هغه وخت چې د پنجاب صوبې زياتره برخه د سيکاڼولاس ته ورغله، د مالېا تو انداز هرنه راو لوېده دا وخت د ملتان له صوبې څخه په کال کې دوه درې لکه روپۍ مالېا عايدات مرکز ته نه ورکول. نو دې پنځوس زره روپۍ داتک حاکم شاهي خزاني ته دمالهې په عنوان ورکولې (۵۳) .

۵۱ - غلام سرور لکي : چې د کشمير څخه د دولت په نوم ۴ لکه روپۍ وليدلې، مګر د دې مقدار څخه ۲۲ لکه روپۍ شاهي خزاني ته را استول کيدې. بنسټون د کشمير عمومي عايدات ۲۶۲ لکه روپۍ ښیي، چې د دې اندازې څخه ۱ لکه روپۍ مرکزي شاهي خزاني ته ورکول کيدې. مګر فارستر دا خبره کوي چې د کشمير عايدات ۲ - ۳ لکه روپۍ وو، چې له هغې څخه اوږلکه روپۍ د شاهانه راليدل کيدې. د فارستر کتاب وګورئ:

(G. forster, A Journey... Vol. II, P. 29).

د عبدالکريم بهاري په وينا کشمير او ملتان پوځي په کال کې ۲ لکه روپۍ

دمالهې په ډول شاه ته ورکولې (عبدالکريم بهاري، افغان وکابل، ۳۳ مخ) .

(52) J. Heras, Durrani influence..., P. 499; Jadunath sarkar, all of the Mughulempire, second edition revis and corrected Vol. I calcatta, 1949, p. 236.

د هندستان نور وولايتونو او سيمو لږ څه زياتې بيسې د ماليې په ډول دراني شاهانو ته راټولې. د شمال په ډول مظفر اباد هر کال يو لک روپۍ ماليه ورکوله (۵۴). له دروزه تر څلورولکيز روپو پورې ماليه شکار پور ورکوله. تفر پيا پيا لک روپۍ مگر (۵۵). د غازي خان ډيرې په سنجوال ډول هر کال نژدې اووه لکه روپۍ او اسماعيل خان ډيرې د يونيم نه تر دوولکيو روپو پورې ماليات دوت ته ورکول (۵۶).

پدې ډول ان وروسته له هغه چې د پښتو له لاسه د پنجاب او سرهند زياته برخه ووتله، پيا هم د احمد شاه زامنو ته د هندي ولايتونو څخه په عمومي ډول په کال کې څلوېښت لکه روپۍ ماليه راغلله. د مالياتو ډول دواړه چې د هندي ولايتونو څخه راټوليدل، په عمومي توگه اوياوولکيو روپو ته په کال کې رسيدل. د احمد شاه دراني دواکمنۍ په موده کې له ټولو هندي سيمو څخه (سره نډې چې وروسته پنجاب او سرهند د دوی له لاسه ووتل) له يوه کروړ نه زيات عايد ات دما چې په نامه راغونډ يدل. د درانيانو د امپراطورۍ له لويديځو ولايتونو څخه شاهي خزاني ته د ختيځو ولايتونو په نسبت لږ عايدات راټلل. غلام سرور ليکي: چې د پېښور حاکم په کال کې ۱۱۹۱

(54) G. forster, A Journey..., Vol. 11, P. 40.

(55) M. Elphinstone, An account..., P. 501, Charles Masson, Narrative..., Vol I, P. 357—359.

۵۶- د دراني شاهانو په عصر کې کوم مالياتي عايدات چې د غازي خان ډيرې په ولايت کې توليدل، د هغوي په باره کې تاريخي معلومات ضد او نقیض صفت لري. په مختلفو تاريخي اسنادو کې مختلف اعداد ښودل شوي دي، لکه په يوه کال کې ۱۶، ۱۲، ۱۱، ۱۷ او ۵ لکه روپۍ. زموږ په عقیده - وروستی دوه عدد، يعنې د کال (۷) يا (۵) لکه روپۍ يقين ته نژدې ښکاري. په همدې ډول د اسماعيل خان ډيرې ولايت د کلنيو مالياتي عايداتو په باره کې مختلف تاريخي اسناد مختلف اعداد په گوته

لکه روپی له دې ولايت څخه د ماليې په نوم تولو لږې اوشاهي خزاني ته پې تولى
 ۲۹۵ لکه روپي واستولې (۷۷). جلال آباد ته دوونه تر غلورولکو پورې، کابل
 له ۲۲۴ څخه تر پنځو لکو پورې، غزني نژدې پولک، غوربند ۶۰۰ لکه، غلزا پي
 کلات پولک، چاريکاروا و پنجشير پولک، کندهار نژدې دوه لکه، فراه ۲۲۶ لکه
 روپي او هرات (دم. القسطنون په وينا) شاهي خزاني ته هيڅ نه رالېږل (۵۸). د غلام
 سرور په وينا هرات شاهي مرکزي خزاني ته غلور لکه روپي د ماليې په نامه رالېږلې
 باسيان او هزاره جات دواړو بولجاي پولک روپي دولت ته باليه ورکوله (۵۹).
 له پورتنۍ محاسبې څخه جوت څرگند پيږي، چې داسپراتوري له لويېدو پخو
 ولايتونو څخه په کال کې تولى ۵۰ لکه روپي مالیه توليده، اوشاهي سرکزي
 خزاني ته په کال کې له ۱۷ لکوروپو څخه زياتې نه رالېږل کيدې.

که څه هم زموږ په لاس کې پوره معلومات نشته او هغه څه چې راسره دي
 هغه معلومات هم کله کله يودېل تضاد راځي. بگرله دې مشکلاتو سره سره به
 ټينګد سره ويلای شو، چې داسپراتوري د ولايتونو د عايداتو په برخه کې آما سي
 عايدات د دولت مرکز ته له ختيځ او د هندوستان له شمال
 ختيځو برخو څخه زياتې پيسې د مالې بچ او نورو نومونو له ليارې راټولې. دغه
 معلومات په لنډو جدولونو کې په لاندې توګه وړاندې کېږي چې مواد يې موږ له
 غلام سرور څخه اخيستي دي، چې هغه ۱۷۹۳-۱۷۹۴ کلونو کې راټول کړي دي.

(۵۷)، ځينې تاريخي اسناد وايي، چې پېښور په کال کې شاهي خزاني ته ۷

لکه مالیه ورکوله. د دې موضوع لپاره د شمال په توګه دغه کتابونه وګورئ:

لومړي جد ول :

داسپراتوری په ختیځو ولایتونو کې * ددرانی بادشاهانو خزانی ته کلنی عمومی عایدات او تحویل .

ولایتونه	تولعایدات درنرو روپیو په حساب	دشاه خزانې ته د زرو روپیو حساب	٪
کشمیر	۴۰۱۸	۲۲۵۰	۵۶،۱
ملتان	۶۷۳	۲۵۵	۳۸،۴
اسماعیل خان دېره	۲۹۹	۱۲۰	۴۰،۰
غمانی خان دېره	۱۰۹۷	۶۷۰	۶۱،۰
شکارپور	۵۹۳	۳۹۱	۶۵،۹
مظفر آباد	۱۰۰	معلومات نشته	-
هندي هزاره	۲۳۰	" "	-
سکر	معلومات نشته	۶۵	-
اتک	۱۱۰	۵۰	۴۵،۴
نتیجه	۷۱۲۰	۳۸۰۱	۵۳،۳

* دغلام سرور راپو لپاره دغه کتاپونه وگورئ .

H. R. Gupta, studies..., P. 272—275; G. forster, A Journey from Bengal to England, Vol. 11, P. 40—46.

په دغو ۳۸۰۱ زرو روپو باندې باید ۱۲۵۰ زره روپي نورې هم زياتي شي ، چې دسند ، بهاول پور اوليا (؟) ولايتونو له حاکمانو څخه د باج په نامه هر کال اخيستل

وو، چې دوى مركزي پښتنى حكومت ته تابع وو، مگر له كلنى باج څخه خلاص وو، لكه د بلوچستان پلگر بيگ: له لوېديځو ولايتونو او قبايلو سيمو څخه د پښتنو پادشاهانو خزاني ته د مالې په نامه دوسره زياتې پيسې نه راټلې. دغه اندازه له دوهم كلنى جدول څخه ډېرېده څرگند يږي. دوهم جدول:

د درانيانو اسيرانوړى په لوېديځو ولايتونو او د قبايلو په سيمو كې * د پادشاهانو خزاني ته كلنى عموسى شايديات او تحويل.

ولايتونه	عمومي عايداندر وړيوپوچه	د پادشاه خزاني ته	د نورو سيمو په حساب
كابل	۹۹۵	۲۶۵	۲۶،۶
پلېښور	۱۱۹۱	۲۹۵	۲۴،۷
جلال آباد	۴۰۰	۲۰۰	۵۰،۰
غوربند	۹۰	۴۰	۴۴،۴
بنگش	۱۰۰	معلومات نشته	—
غزني	۱۱۰	۵۰	۴۵،۴
غلزايي كلات	خبرتيا نشته	۱۰۲	—
پارېكار او پنجشېر	۲۱۰	۱۰۰	۴۷،۶
كندهار	۹۶۱	۲۱۰	۲۱،۸
فراه	معلومات نشته	۶۵	—
هرات	۱۱۸۱	۴۲۱	۲۵،۶
بليان او زرهجا	۱۰۰	معلومات نشته	—

پدې جدول کې موږ خراسان سيستان اوبلخ رانه وړل، چې لوړيو دو و ولايتونو
 دولت ته په کال کې نيمړدې غلو پښت لکه روپۍ اوله بلخ څخه پنځه لکه عايدات لاس ته
 راوړل . دغو ولايتونو شاهي خزاني ته په واقعيت کې هيڅ نه راليرل. ددې ولايتونو
 ها کمانو پوازي دوسره کول چې هر کال به يې شاه ته په پورتنۍ اندازه «سوغاتونه» راليرل
 اويوه کچه اندازه پاج به يې په جسي ډول دولت ته ورکاوه. داهم ويل کېږي ، چې
 دبلخ او اخچې ها کمانوته دمرکز له خوا هر کال مستمري معاش ورکول کيده .
 له پورتنیورا پورونو څخه پکارني چې شاهي خزانه ته له کابو عمومي عايداتوله جمای
 څخه (د انيسمي پيرۍ په لور) نيونوی وسو کلنو کې) چې له اوږد پخوا و لاء ولايتونو او قبایلي سيمو
 څخه ۴۷۹۹ زره روپۍ ټول عايدات توليدل ، ۱۷۳۸ زره روپۍ پامه سل کې
 ۲۵۱۸ يې شاهي خزاني ته ورکول کيدې .

که د غلام سرور راپورونه او معلومات په نظر کې ونه نيول شي ، او زور واخلو ته
 څخه کړو ، نو هماغه يوه اړيکه دلويديځو اوختيځو ولايتونو مالياتي عايداتو ترمنځ
 ايدلاي شو. د مثال په توګه د عبدالکريم بخاري په وينا، له ختيځو ولايتونو څخه
 (کشمير، شکار پور ، سلتان ، غازيخان ديره ، اسماعيل خان ديره ، اټک، سند، خيرپور

او نور) د غلام سرور په کال ... د زره روپۍ بايد بله وينا په سل کې

شاهی خزانې ته راټلې چې په سل کې ۲۳۵ کډې (۶۰).

دغه پورتنۍ جدولونه دا عمېنې چې په هندوستان کې له نیول شوو سیمو څخه شاهي خزانې ته په سل کې ۵۳ ټول شوي عایدات د مالې په ډول راټلې په داسې حال کې چې د پښتې امپراتورۍ لویډيځوولا پټونو او د قبا پلې سیمو سره یوځای د عایداتو اندازه چې دولت ته یې ورکول په سل کې ۳۲ وه. دا هم باید وویل شي چې دغه په سل کې د ډېره ډېرش عایدات منځواله اندازه پدې، ځکه په ریښه تیاره له هغوسو څخه چې پښتې ته قبایل پکې اوسېدل، شاهي خزانې ته د مالیاتو په نامه ډیر لږ عایدات راټلې دي کاردوه علتونه درلودل. لومړی دا چې (دج. فاسټر په وینا) (۶۱) د قبا یلو تابع کول گران وو. دوهم دا چې د درازنا نوبه امپراتورۍ کې پښتو قبا یلو او د پښتو قبا یلو اشرافو ځانته شوره درېځ درلود. انځنستون لیکي چې «تاجکانو د پښتو دولت ته زیات مالیات ورکول» (۶۲). کریسټی چې په (۱۸۱۰) کال کې د افغانستان لویډيځې سیمې پخپله لیدلي دي، لیکي چې په افغان کې پښتو دولت ته هیڅ مالیات (د ځمکې مالیه) نه ورکول. له بازار څخه چې کوم مالیات تولیدل، هغه هم رټ کم وو (۲۳).

ځکه ځنګه چې څرګنده ده احمد شاه دراني له پښتو قبا یلو څخه هغه زیات مالیات اخیستل بند کړل چې پخوا د نادرا د اشار له خوا په دوی ایښودل شوی وو. د پښتو قبا یلو

۶. - عبدالکریم بخاري، افغان وکابل ۳-۴ مخونه.

(61) G. forster A Jouney, From Bengal to England Vol. 11 P. 88.

(62) M. Elphinstone, An account..., P. 312.

(63) "Abstract of captain christe's Journal" Henry pottinger, Travels in Beloochistan and sind, accompanied by a geogr aphical and London. 1816). P. 411.

په سنځ کې د «درانيانو قبيلې» ځانته اجتماعي دريځ درلود. دا ځکه چې پخپله شاه
 دوی ته منسوب و. ددې قبيلې له غړيو څخه د ځمکې ماليدنه اخيستل کيده، د غار ويو
 باغو نو او سپري سر ماليې او محصول څخه معاف شوي وو. دوی يوازي د ژوند و لږه مالیه
 دولت ته ورکوله «کدخدا» او «مهرابی» ساتلو څخه پرته يې نور هېڅ محصول دولت ته
 د ماليې په نامه نه ورکاوه. همدغه قانوني وضع چې درانيانو ته يې زيات امتيازات ورکول
 نور قبایل ورڅخه هم پينځی بې برخې نه وو. زياترو پښتنو اول خود دولت د ماليې او
 محصول په نامه هېڅ نه ورکول، او که به مخينو ورکول نو هغه
 دوسره لږ وو، چې په هېڅ شميرل کېدل. که څه به يې پښتانه قبایل اړ کېدل چې
 شاه ته مالیه ورکړي، مگر دا خبره بايد هيره نه شي، چې ددې قبايلو مالیه تش په نامه وه.
 د مثال په توګه د لویدیځي پښتونخوا ګادو نياڼو هر کال شاه ته يو اس ۱-۲ بازونه
 او يو لږه اندازه او از لرونکی سکې (۶۴) د ماليې په نامه لږول. دا تلسمې پيری په وروستيو
 کلونو کې دخومت بکر خیلو چې شمير يې ۶-۷ زرو کورونو ته رسیده تيمور شاه ته په
 کال کې درې زره روپۍ دسا چې په نامه استولې، چې د هر کور په سر نيمه روپۍ رسیده (۶۵).
 د کونړ سيدانو شاه ته هېڅ مالیه نه ورکوله، پورې هر کال به يې کوچني
 سوغاتونه د وفادارۍ په نامه شپا ته استول (۶۶). د دورو قبيلې په کال کې دوولس زره روپۍ
 د ماليې په نامه شاه ته ورکولې (۶۷). په همدغه اندازه پيسې احمد شاه دراني له بنوخيو
 څخه مالیه اخيستله (۶۸) دغه اندازه مالیه چې پښتنو شاهانوله قبايلو څخه غوښتله
 په هم دول شاهي خزانی ته نه استول کيده ځکه که به چې شاه له قبايلو څخه د ماليې

په نامه پيسې ټولولې، نيمايي برخه يې دخانانوله لاسه غصبېده، کله کله داسې هم کيده، چې قبايلي خانانو دکال ټوله ماليه خان ته را گرځوله. د قبايلو خانانو ته خپلې سيمې زياتره وختونه په چاپکيړکي ورکول کيدې، او پدې ډول سره خازان په لښکر واو يادر پارکې پياوړي کيدل (٦٩).

ددولت زيات لگښتونه په پوځونو باندې کيدل. دم. غبار په قول احمد شاه دراني هر کال پوسلو ونوي لکه رو اى په خپلو پوځونو باندې لگولى (٧٠). دغه شمير د پيسې چې د سخته وېنول شوې، موړته ډيرې زياتې ټکاري. د شاه زمان دواکمنۍ په وخت کې دمنظمو پوځونو شمير د احمد شاه دراني په نسبت کم وو. اود هغه اسنادو له مخې چې له موړ سره شته، ويلاى شو چې د شاه زمان پوځونو لگښتونه له پورتنۍ اندازه پيسو څخه ډير لږ وو. شاه زمان په خپل کارډ « غلام خانه » باندې په کال کې ١١٩ لکه روپۍ لگولې او د توپخانې لگښتونه يې ٧١ لکه روپۍ کيدې. که چيرې هغه لگښتونه هم په نظر کې ونيسو، چې د «ميرا خور باشى» په دفتر (داسونو، پيلانو، اوښانو کچر واو نورو بارونو ټکو غاړو يو په سائنه باندې کيدې) او ٩٣ لکوروپو ته يې لگښتونه رسيدل، او بيا ټول سره يوځاى کړو، نو کرد ١٨٠ لکه روپۍ ورڅخه په کال کې جوړيږي. په دې ډول سره ويلاى شو چې دغه وروستى شمير د

٦٩ - د محمد زيانو ټبر د اتلسمې پيړۍ په وروستيو کلونو کې شلوزرو کورونو ته

رسېده، له دغې سيمې څخه چې محمد زيان پکې اوسيدل په کال کې درې لکه روپۍ ماليه اخيستل کيده.

مغبارانه مځې لس محلي کم راځي (۷۱). له دغو ۱۸۰ لکونو نه ددولت د عايد اتوپوره برخه بايد زياته کړو، چې د جايگير په ښه ورکول کيده، اوله هغه پلوه يې دخپلو عسکرو خوراک او پوښاک برابر ووه. د غلام سرور په حساب ټول لگښتونه چې دراني شاهانو په کال کې کول ۴۰۰ لکه روپيو ته رسيدل. (تر کومه چې څرگنده ده جايگيرونه يوازې د عسکري خدمت په مقابل کې نه ورکول کيده). که چېرې دغه اندازه پيسې له هغو لگښتوسره يوځای کړو، چې په پوځونو باندې کيدل نو تر دې ۵۰۰ لکه روپيو ترې جوړ يږي. داسې کومان کوي، چې د شاه زمان نظامي لگښتونه دخپل پلار اوبه په نسبت لږ دي، مگر داسوچ بايد و نه کړو، چې د لگښتو تناسب به ډير توپير ولري.

ددولتي ننگه توبه غټه سرچينه اداره ووه دغه لگښتونه چې په ادارو باندې کول د شاه زمان د سلطنت په سوده کې دکال پنځوس لکه روپيو ورځنۍ جوړيدې. دغه لگښتونه په عمومي توگه دولتي وټو په عايدا توباندې پوره کيدل. د دربار لگښت ۲۳۷ لک روپيو ته رسيد. په دې کې هغه لگښتونه را تله چې داسو نو ساتنې لپاره له ولايتونو څخه د دانواوو پو په ډول راوړل کيدل. دغه دانې او وايي هغه مال به وه چې په جنسي ډول دولت دخلکو څخه اخيستله. د مثال په توگه دتون اوتيس خان هر کال شاه ته د يو لک روپيو په قيمت غالي، تمباکو، زعفران اوداسې نور څيزونه استول. د بلخ اواقچې له هر کال شاه ته ۱۷۰۰ سونه، ۲۲ زره پيسونه، اود مځني حاکم پوزراسونه، لس زره پيسونه د پښتو شاهانو ته رالېږل (۷۲). په

«خبریه کارونو» باندې د کال ۸۰ ر ۲ لکه روپۍ لگیدلې. (دا هم باید وویل شي چې د دې شمېر پسونز یا ته برخه اسلامي روحانيونو ته ورکول کېده). په ودانیو او د دولتي ادارو په ترسیم باندې ۱ ر ۲ لکه روپۍ لگیدې. د دولتي خزانه لوله باید ا توغځه یوه برخه پېسې د بلخ او اچې خا نانو بود چې ته انتقالیدلې. (په کال کې نژدې ۸ ر ۱ لکه روپۍ کېدې). م. الفستون لیکي چې ان د احمد شاه او تیمور شاه د سلطنت په مودو کې یوه ټاکلې اندازه پېسې د مستمري تنخوا په بڼه هرات ته استول کېدې (۷۳).

پدې ډول سره د شاه زمان د سلطنت په لومړیو کلونو کې د دولتي لګښتونو ټوله اندازه ۱۶۱ لک روپیو ته رسېده. ایا له دې پېسو اندازی غځه تقریباً ۳۶ لکه روپۍ له مرکزي خزاني غځه اجرا کېدې، او باقی نورې پېسې چې نژدې ۶۸ فیصده کېدې، د ولايتونو لوله باید ا توغځه ورکول کېدې — هغه عایدات چې د پښتنو شاهانو خزانو ته استول کېدل، یوه غوټه اندازه یې د ناغاهي سر بار پوښو لپاره ذخیره کېده. (۷۴). د شاه زمان د سلطنت په موده کې د غلام سرور دراپور له مخې ۶۷ لکوها يدا تو غځه په کال کې تقریباً ۲۱ لکه روپۍ د «تورې ورکې» په نامه ساتل کېدې. د شاه شجاع کړد لګښتونه د امنیت په کارونو کې له پټو سولګورو پو غځه زیاتېدل (۷۵) موږ ویلای شو، چې د درانیانو امپراطوري په وروستیو کلونو کې (۱۷۹۳-۱۸۰۹) د پښتنو د مرکزي خزاني لګښتونه په کال کې د نیم کسرو روپو غځه نه زیاتېدل، چې د درېیم جدول له مخې پوره څرګندېږي. په افغانستان کې چې فیوډالی بسا تونه او پداسې د دراني شاهانو د سلطنت په وروستیو کلونو کې

پیل شوي ، اودې شمېره داخلي جنگونو له خوا بدرگه کېدې . د هیواد دخلکو
 په اقتصادي وضع کې رڼه بده اغېزه وکړه. د دې پداسه په نتیجه کې که له یوې خوا
 امپراتوري زبات ولایتونه له لاسه ورکول ، نو له بلې خوا مرکزي شاهي خزانه
 د عایداتو اندازه رڼه راولویده .

د کابل په ولایت کې د اتلسمې پېړۍ په وروستیو کلونو کې د تجارتی مالونو
 محصول له لارې په کال کې د ۶-۷ لکو روپو په اندازه عایدات دولت لاس ته راغلل
 سر د ۱۹ پېړۍ په اوایلو کې د تجارت له لویدو او فیودالی اړودو پورته دغه اندازه ۲۵ زرو
 روپو ته را ټیټه شوه (۷۹) . د غزني ولایت کمر کې عایدات د ۱۹ پېړۍ په لومړیو
 کې ۷ زره روپې کېدې . د دراني شاهانو اقتصادي قدرت د فیودالی شوو رښو په
 نتیجه کې مخ په مخور روان شو ، د پېړۍ زیاتې دولتي محکمې د دوی له لاسه ووتلې
 د احمد شاه دراني د سلطنت په وروستیو کلونو کې د کندهار په ولایت کې خالصې
 محکمې په سل کې ۷۵ د دراني خزانو په لاس کې پرتې وې (۷۷) .

دریم جدول :

۱۸۵۱ ځای ته راځو کي د درونیا نواسه راتوري مرکزې کالني بودجوي لکښتونه

د لکښت قلمونه	د دروې وروسته	د لکښتونو ګډ شمېر
پوځي لکښتونه	۱۴۶	۲۱۶
په دې جمله کې		
پشاهي کاره توکي علام شاهي	۱۱۹	—
توپخانه	۲۷۰	—
دميراجوراشي اداره	۳۹۰	۸۰۲
په دې جمله کې		
د بادشاه داسو طوټي	۱۵۰	—
شاهي پيلان "پيل خانه"	۵۰	—
کچري	۸۰	—
اوبښان	۱۱۰	—
لومړۍ درباري دفتر وڼه	۱۱۷۰	۲۵۰۲
په دې جمله کې		
حرم	۵۶۰	—
اشپزخانه	۲۲۰	—
اودن	۳۹۰	—
د بادشاه خانګري لکښتونه	۱۲۰۰	۲۶۰۱
مسخه ګانې کارونه	۲۱۰	۴۰۵
د لخوا راځي پېښامه د نوي معارضه	۱۸۵	۴۰۲
ټول	۴۶۱۵	۱۰۰

* - د غلام سرور د راپور له پاره دغه کتاب وګوري :

(H.R. Gupta, studies..., P. 268)

د غلام سرور دوهمه برخه ۱۷۹۳-۱۷۹۴ کلونو کې د امپراتوري ټولنې محکمې چې په کال کې یې ۳۲۳۹ لکه روپۍ دولت ته عایدات ورکول د قدرت په خاوندانو وېشل شوی وی . په راوروسته کلونو کې چې نوري نوې محکمې هم ورکړ شوې نو عایدات یې ډیر شول .

د غلام سرور د معلوماتو له تحلیل نه سوړ داسې نتیجه اخیستلای شو، چې د درانیانو په اسیراتوری کې د جاکیر دارانو له خوا د دولتي محکو نیواو فعالیت د اسیراتوری په وید، خو ولايتونو کې په ډیر زور سره په سنج روان وو.

ددې کار دلیل دا و چې پدغو ولايتونو کې د پښتنو قبیلو خاڅانو قدرت زیات و. د اسیراتوری هندي سیمو په ولايتونو کې چې هلته افغانی فتوحات تر سره شوی وو دغه موضوع په جدول کې ښه لیدلای شو

غلورم جدول:

په ۱۷۹۳ - ۱۷۹۴ کلونو کې د دولتي عایداتو یوه برخه چې هر کال د اسیراتوری په پیلو بیلو ولايتو کې جاکیر دارانو ته د دولت له خوا ورکول کېده.

ولايتونه	عمومي عایدات د نورو روپیو په حساب	شاهي خزانې	جاکیر داران د نورو روپیو په حساب	د نورو روپیو په حساب
کابل	۹۹۵	۲۶۵	۲۵۵	۲۶
پارکړ او پنجشیر	۲۱۰	۱۰۰	۶۵	۳۴
کندهار	۹۶۱	۲۱۰	۴۲۰	۴۳
هرات	۱۱۸۱	۴۲۱	۴۵۰	۳۹,۵
ملتان	۶۷۳	۲۵۵	۳۲۳	۴۸
د اسماعیل خان دېره	۲۹۹	۱۲۰	۱۵۴	۵۵
کشمیر	۴۱۸	۲۲۵	۶۲۸	۱۵,۵
د عاری خان دېره	۱۹۷	۶۷۰	۳۲۰	۳۰
شکار پور	۵۹۳	۳۹۱	۱۴۵	۲۴

داخبره هم دپام ورده، چې د کندهار په ولايت کې چيرته چې دراني سردارانو
قدرت او نفوذ لرود، د هغه ولايت پوره نيمای مالوماتي عايدات د وی خانوته راگرځول.
پا په بله وينا په همدغه وخت کې (۱۷۹۳ کال کې) د محکود ټولې مالي نيمای
برخه دوي خوړله، او د دولت خزاني ته د جايگير دارانو په تناسب د وېلي کم
عايدات راټلل. په هرات کې هم د جايگير دارانو جايدادونه دېر زيات وو. د کابل
په ولايت کې چې دلته د شاه قدرت نسبتاً زيات وو، د جايگير دارانو جايدادونه او
عايدات لږ وو. مگر په بله د لويه دولتي خزاني ته د عايداتو نصيدي لږه وه.

د امپراتوري په هندي برخو کې د جايگيردارانو زيات جايدادونه په ملتان،
اسماعيل خان ديره او د غازی پهان ديره کې وو. د دې سيمو جايگيرو نه زياتره د پښتنو
ښوډا لالو يا بلو چستاني خانانوته ورکړ شوي وو.

د ۱۹۰۰ زېږيزې د لومړيو کې چې په هر اندازه پښتنو خانان د دولتي محکوم مالوماتي
عايدات تر لاسه کول. په هغه اندازه د دراني شاهانو او قبيلې نفوذ په هيواد کې
کميده، او امپراتوري مخ په مخور تپا کښيده.

شپږم فصل

پوځ او پوځي سيستم

د درانيانو په امپراتورۍ کې چې موسس يې احمد شاه دراني و، د پښتني ټولنې ټولنيز او وټه يزر رنځتګ په سوبو پورې تړلی وو.

د پښتنو قبايلي خانانو ترمنځ د فيودالي اړيکو پرمختيا او وده پوراز نه وه. دامپراتورۍ د جوړېدونکې وروسته هم، د پښتنو خانانو د ويره اتحادي او سياسي قدرت نه درلود چې په مستقيم او غرکند ډول د قبايلو استعمار ته زړه ټټه کړي او د دوی مالونه ترلاسه کړي. دغه خانان اړ و چې د قبيلوي ژوند غځولو ته سر ټيټ کړي، د دې لپاره چې خانان وکولای شي، په زياتيدو نکو طبقو کې تضادونه باندې ماسک (پرده) واچوي او د قبايلو ساده غړيو ته د اسوق ورکړې چې له ناخوښۍ يې زړه چاودنې ته ورسېږي، نو خانانو زيار وايسته چې د قبايلو پام د فتوحاتو لوري ته را واړوي، د غوښتونکو کې پښتو اشرافو ته له يوې خوا د خپلې اېنده بډايې توپ خوږونه ليدل، نوله بلې خوا يې په همدې وسيله سره غوڅېدل چې پښتني ټولنه کې اجتماعي تضادونه که ورکولای نشي نو کمزوري خوا يې خامخا کړي.

فتوحاتو په پای کې ډېر زیات غنایم د سوېمنو لاس ته راټول، چې پدې لړ کې طلا، زیورات، مړيوه او دڅارویو پادې شاملې وې. دجنگي غنایم و په برخه په سید، ډول دپوځو نو په ساده غړيو باندې ویشل کیده. دهمدې غذا یو اوږه د قبايلو معمولی کسان په زرگونو پوځونو ته راټول. په هره اندازه چې پښتني توانه کې فیوډالی مناسباتووده کول، په هغه اندازه دقبایلو عدی غړي یو په لږمه باندې دسکیت حق له لاسه ووت، اودوی اړو چې دژوند کولو لپاره دنوو لارو چارو په لټون کې شي. (۱)

۱- داسې اتوری په لویډ یخو لایتوبو کې داحمد شاه فتوحات د پښتنو ددیرو قبايلو په سیمه کېدو سره بدرگه کیدل، او پدې جر پان کې طبعاً دحمکو دترلاسه کولې موضوع هم شامله وه.

(M. Elphinstone, An account of the Kingdom of Kabul, and its dependencies, in Persia, tartary, and India; comprising a view of the Afghan nation and a history of the Dooraunee monarchy, London, 1815, P. 311).

دحمکو دترلاسه کولې موضوع په عمومي ډول دجایگیر په ښه ترسره کیده چې دغه جایگیر دقبایلي خاندانو لپاره نږدې داداری ویش ښه درلوده اوهم خاں دخپلې سیمې څخه سالیه هم ټولوله، دکندهار په ولایت کې د مثال په توګه دراني خاندانوته چې کوم قدرت ورکړ شوی و، دهغه څخه دنورو کسانو دحمکو په لاس ته کولو کې پوره کار اخيست اوددوی دحمکو زیاته برخه هغه جایدادو، چې دنور وڅخه یې لاس ته کړی و.

(Henry C. Rawlinson, Report on the Dooraunee tribes dated 19th

داته ددې خبرې کول هم ضروری چې ددراښانو په امپراتورۍ کې د پښتنو او غیر پښتنو لپاره ددې فتوحاتو عواقب پر ډول نه وو. د پښتنو په سیمو کې دغو فتوحاتو د فیوډالی مملکتونو پیدایښت جریان لاسپې چټک کړ، د پښتنې قبایلو ځانانو په سیمو کې د فیوډالی مالکیت رېښې لاسپې ټینګې شوی او ویلاي شو چې په عمومي ډول فیوډالان دیوې طبقې په توګه لاقوت اخلی، دا چې ټیټوی راشه درشه په فیوډالی اړیکو اوښتل، البته داکار په خپله یو مترقي او یو ټاویځی ګام و، نو له هم دې کبله دغه وتلو تضادونو سره سره چې ددراښانو د امپراتورۍ په زمانه کې شته وو، په اتم دغې دورې د پښتنو په تاریخ کې ژور اغیز درلود. یا په بله وینا که د پښتنو فتوحاتو نتیجه د پښتنو د تاریخ د پرمختیا لپاره کټورې وی، نو د پښتنو دولت ګاونډیو خلکو لپاره یې هېڅ ګټه نه درلوده. د خلکو پښتانه د ټولنیز - ونه ییز پرمختګ له مخې د خپلو ګاونډیانو نه ډیر وروسته پاتې وو، او د غوسو بودوی ته یې له استبداده بل هېڅ شی نه شوای ورکولای.

د اتلسمې پېړۍ په دوهمه نیمايي کې د پښتنو فتوحاتو د زند کورنۍ ته د موقع ورکړه چې ددوی قروا کمنۍ لاندې په ایران کې متحد حکومت منځ ته راوړي. په دې منځنۍ اسیا کې منګتیا نو د دولت ټینګوالی مانع شول او همدارنګه پښتنو په پنجاب کې سکانو ته د موقع نه ورکوله چې ځانګړی دولت جوړ کړي. د پښتنو اوسېدونکو ترمنځ اوږده خونړې جنگونه، د احمدشاه دراني په لاس د سره ټپانو پوهنا کول، یا په بله وینا د ټولو جنگ (د ټولو په مقابل کې)، د مارکس (۲) په وینا هندوستان داسې کمزوری کړ چې بالاخره په هندوستان کې د انګریزانو لپاره یې د فتوحاتو شرایط برابر

کړل او به پای کې دهند نیمه وچه دېرناښې ښکار شوه (۳). درانیانو د امپراتورۍ په لومړیو لس کلونو کې د هرې پوځ کېنې وکړې، په دغه لړ کې اتلس واړه شمالي هندوستان ته متوجه وې (۴).

لویدیځایران او سویلي ترکستان ته هم ځوځلی د پښتنو پوځونه ننوتل.

ددې جنگونو په موده کې د پښتنو قوی پوځ او پوځي سیستم منځ ته راغی هغه اروپایانو چې د دراني پاچاهانو پوځونه یې د ایراني او هندي پوځونو سره پرتله کول دا خبره هم کوله، چې افغاني پوځونه د جنګي صفاتوله مخې د پورتنيو پوځونو څخه لوړوالی درلود (۵).

مونږ به ښځې خبرو کې دا خبره کړې وه چې د پښتنو دولت د درانیانو په دوره کې د ادارې او دولتي نظام له مخې دوه اړخونه درلوده، دغه صفت به پورتني دوره کې

۳ — دغه دا خبره باید وښی چې ځینې روستي افغاني مؤرخین دې نتیجه ته راغلي دي چې هندوستان ته د احمد شاه پوځ کشیو انګریزانو ته دا موقع په لاس ورکړه چې هندوستان په اسانه سره ښکار کړي، د مثال په توګه دغه لاندې کتاب وګورئ م:

(Abdul Hadi Kamal, Das Agrarland Afghanistan und seine Zukunft, Zurich, 1954, S. 17).

۴ — په هندوستان باندې د پښتنو پوځ کېنې د پورته شمیر څخه هم زیاتې وې. دا

ځکه چې په یادشوولښکر کشیو سر پرېږه چې په خپله بادشاه د دوی په سر کې ولاړو، یو لړ نورې پوځ کېنې هم د یادوړدي، د کوسو په سر کې چې نور پښتانه په سالاران ولاړو.

د مثال په توګه د تیمور شاه د سلطنت په دوره کې د پښتنو پوځونه د مدد خان تر

قوماندي لاندې ځوځلي هندوستان ته ورننوتل.

دېوخ لپاره هم په ګوته کولای شو، کوم چې احمد شاه دراني په لاس جوړ شوي و. دغه
پوخ پوټاکلی مرکزي سیکانېزم نه درلوده، بلکه د منظمو او غیر منظمو ټولګيو مخه
جوړ شوي و.

د اېه دې معنی چې د پوپ خوا په پوخ کې منظم عسکري ټولګي شامل و، نو
د خاندانو اېله جاري عسکري ټولګي هم په کې راتلل.

د منظم پوخ (لوج نظام) هسته دغه سپرو ګارډ څخه جوړېده چې په (غلام خانه)
پا د غلام شاهي سره مشهور و. دغه «غلام خانه» په اول کې د څو عسکرو
څخه تشکیل شوې وه چې نادر افشار سره ئې نوکري کوله، او بیا دغه عسکر
احمد شاه دراني ته د نوکري لپاره راغلل. د غلام خانسي،
تقریباً درېمه برخه د قزل با شانو څخه جوړه شوې وه، د مرکز هستې عسکر هریو
د زور قوت له مخې د رستم او ناریمان سره پرتله کېدلای شول (۶). دغه
موده وروسته دغه ځانګړي ګارډ ته عیسویان، ارسنیان او ګرجیان هم شامل شول،
کوم چې د ایران او عربو له پلوه افغانستان ته را تیر شوي وو. تیمور شاه دخپل سلطنت
په موده کې په دغه ګارډ کې تاجیکان، جوندګار، کال سیکیان هم ور شامل کړل.
چې ده ته د بلخ نه را وستل شوي وو. هدی ګارډ کې مریان هم و. دغه
مريان پوځي بادشاه را نیولی وو، او یوه برخه یې د بلوچستان هیګلر ټپګي له
خوا ده ته د سوغات په توګه ورکړ شوي وو. د نواسمي بهرني په لوبډو کې د
شاه شجاع د سلطنت په دوران کې شاهي ګارډونو کې هزاره ګان هم شامل وو، چې

شمېرنې پنځو سو و کسا نو ته رسېده (۷). د تیمور شاه د سلطنت په دوران کې
اکر چې په شاهي کاردار کې یو شمیر پښتانه ساکزیان هم وو. سیه سالار سردار
سرداران مدد خان هم د ساکزیانو له قبیلې څخه وو، دا ویلای شو چې ددغه کاردار
اساسی قوه د ایرانیانو، تاجکانو او نورو غیر پښتنو تېرونو څخه جوړه شوې وه.

ددغه کاردار غلامان غړي چې د خپلو هیوادونو څخه بالکل لرې و، ټوله اداره
یې د پښتون بادشاه په لاس کې وه. د کاردار غړي د پښتنو خانانو او همدارنګه
د قبایلو سره هېڅ ډول اړیکې نه درلودل، یوازې د خپلو و سلاو تابع وو، کومې
چې د پښتون بادشاه په امر سره پکار لوېدلې او د بادشاه اساسی تکیه هم په دغه
کاردار باندې وه.

د غلام شاهي کاردار تقریباً دریمه برخه د منظمو پوځونو څخه تشکیل شوې وه.
د غلامانو یوه برخه په دایمي توګه د بادشاه څنګ سره بحای درلود، چې هغې ته
«رکابی» ویل کېده. د منظمو پوځو په منځ کې یوه ځانګړې ډله موجوده وه، چې
د هغې عسکر په اوبیانو سپړېدل او د دوی وظیفه دا وه چې د ډایو عسکرو سره د

7—G. forster, A Journey from Bengal to England. Vol. II,
P. 86; M. Elphinstone, An account..., p. 322—323, 486, 559;
J.P. Ferrier, History of the Afghans, London, 1858,
p. 98 99.

محمد حیات خان، حیات افغانی، ۳۷۱ مخ، فیض محمد، سراج التواریخ، اول
توک ۵۶ مخ، کرېسا نف میثرو پالیت نووا پتراسکی، د منځنۍ اسیا هیوادونو په

مېندونو څخه په وري وټو کې سرسته وکړی (۸) .

سریانو اصلي طلايي کمر بندونه په سلاقول، زرينې خولې په سروي چې هرې يوې خولې ته څو نډې وراچول شوي وو. د منصبدارانو ټټکي د عسکرو سره په رنگ کې توپير درلود. د رنگ سر بيره منصبدارانو په ټټکو کې پرې توپيلې. ځينو د لوړو رتبو عسکري منصبدارانو ته د زيات زړورتوب له کبله دا اجازه ورکول کېده چې دېرو په منځ کې الماس هم کيږدي (۹). په ۱۷۶۱ کال کې احمدخان بنګېن ته دا ډول نښان ورکړ شو. د دې نښان ورکولو وچه دا وه چې احمد خان بنګېن د مرهټي منصب دار ابراهيم خان گنار دی حمله چې د شې له پلوه يې په پښتو کړې وه ورښوده کړه او مقابل لوري ته ئې نه يوازي د حملې امکان ورکړ، بلکه د ډير تاوان سره يې ماتي وخوړه (۱۰). د سخته هم وويل شول چې د بلوچستان بيگلر بېگي ناصر خان ته د خاص محبت له پلوه دا اجازه ورکړ شوې وه. چې په ټټکي کې دوي په الماسو مرصع شوې پرې وټوپي، پخپله احمد شاه دراني هم دا ډول پرې توپيلې. د کارد عسکري ټولگي يود بل سره د سره لباس په رنگ او مود توپير کيده.

له بلې خوا د هر ټولگي د عسکرو د نيزو په سر کې د بير غونډو په رنگ ډوله بله بيليدل. د شاهي کارد غلام خان د يوې برخې عسکرونوم دسته و.

په هره داسې برخه کې د ولس سوه سهاره عسکر په نو کړۍ بوخت وو (۱۱). ګارډ د سپارې اردو قوما ندان ته «قول راغاسی» و پل کېده، (قول) د سر یې معنی لری . د پښتنو په پوځونو کې پلي عسکر لرو و . وېلای شو چې د دوی قول شمیر د منظمو عسکرو غلورمه برخه کېده، ج، فاسټر، ایکی : «پایو عسکر و ته دوسره په اور نظر نه کتل کېدل او تقریباً له هره غور حول کېدل» (۱۲). د پایو عسکر و په برخه کې تر ټولو سترتو لکي دایر انی اجیرو عسکرو وو، چې هغوی یې «تفنگچی» یا «زایرچی» بال (۱۳). د دې اردو عسکر داسې فکر کېدی چې تش په نامه پلي یادېدل په حقیقت کې دوی په اسونو سپرېدل او «سپاره پلي و و»، په هر ډول له هغو غلو یشتو زرو افغانی عسکر و غځه چې د بهانی پټ په نښته کې یې ګډه ون در لود، دېرش «۳» زره آسونه یې درلودل (۱۴). دا احمد شاه دراني ټولواکې په دوره کې د دې اردو قومانداني نواب خان درانی ته سپارل شوي وه (۱۵). د منظمو پایو عسکرو په ټولو لکيو کې

11—Casi Raja Pundit: An account of the Battle of Paniput and of the events leading to, it (Asiatic Researches) Vol. III (Calcutta), 1792, p. 104; ("Akhbar-ul-Muhabat).

دغه موضوع په دغه کتاب کې وگورۍ .

H. M. Elliot-John Dowson, the history of India, Vol. VIII), p. 398.

12—G. Forster, A journey from Bengal to England..., Vol. II P. 85.

13—Casi Raja Pundit, an account of the battle. of Paniput..., P. 104, 108, 139.

۱۴ — «اکبر المحبت» د مغلوما ټوله معنی، ۳۹۸ — ۳۹۹ مخونه .

زيات شمير غرنی تاجکان وو، چې دکابل شمالي او شمال - ختيځ اوري ته پراته وو، دغه ټولگي چې زياتره برخه يې دغر نيوتا جکانونو غنځه نيولې وه، په افغاني اردو کې ترټولو ښه عسکر هم دوی وو. غرنی تاجکان نه يوزا يې د افغانستان اردوگانو کې په عسکري بوخت وو، بلکه د هندی او منځني اسيا پوځونو کې زيات شمير په نوکري، لکياوو (۱۶). دوی چې هر يو يې اردوگانه ته مخه کوله په ډېره خوشحالي سره په پوځونو کې مثل کيدل، دا ځکه چې د دوی سپرانه ډېره مشهوره وه. احمد شاه دراني د سلطنت په دوران کې افغاني پلي پوځ يو کويي ټولگي درلود چې د هغوی

۱۶ - د مثال په توگه د اتلمسمې پېړۍ په وروستيو کلونو کې دا لېم خان خوقندی په پوځ کې ۳۷۰۰ تاجکو د ټول پچيانو په صفت کار کاوه، چې دوی اصلاً د ننني افغانستان د شمالي سيمو او سیدونکی وو. د دې موضوع لپاره دغه کتاب وگورئ: (پ. ايوانوف. قزاقيان او خوقندی سرداري د ۱۹ پېړۍ په سر کې د قزاقانو اړيکي، «د شوروي اتحاد د علومو اکاډمي د ختيځ پوهنې انستيتوت يادا شتونه» ۳۷ ټوک، مسکو - لنين گراد، ۱۹۳۹، ل ۱۸۱ مخ، قاسم خان چې د سوگاني پېغم له دوستانو غځه و، په ۱۷۵۳ کال کې يې وکولای شول چې درې سوه کسه د بدخشان غنځه د پلي اردو په نامه و نومول. د دې موضوع لپاره لا زيات کتاب

د جاسون فورم د بریتانوي ټولګيو په ډول وو (۷۱) ، له دغو بنيادي ټولګيو نه پرته په افغاني اردو کې نور ګوښې ټولګي هم وو. يوله دغو ټولو لګيو څخه «قاشقي» «نوکر ووال» ټولګي و ، چې د بادشاه د سرساتنه يې کوله ، د احمد شاه دراني د اولادې په وخت کې دغه ټولګي له هند يانو څخه جوړېده . د دوی جامې هم دا روپا يا نوږه نه وې (۱۸) .

« قاشقي » ته « قاشقي پاشي » ويل کېده (۱۹) . حافظانو ، قاشقيانو د سولي

17—James Rennell, Memoir of a map of Hindustan or the Moghul Empire, with introduction, second edition, London, 1792, p. CXXIII.

د دې لپاره چې افغاني عسکرونه دارو يا يا نو په ځير درېشې جوړې کړي له سند څخه انگليسي ټوکران افغانستان ته راوړل کيدل ، په سند کې انگليسي تجارتي موسسې په ۱۷۵۷ کال کې جوړې شوي وې او تر ۱۷۷۵ کال پورې يې پايښت و کړ ، د دې موضوع لپاره دغه کتاب وگوري .

Mohammad Jasin, the Talpurs of Sind (the Indian historical quarterly), Vol. XVII, 1941, No. 1, March p. 36-37

18—M. Elphinstone, An account... P. 532.

۱۹ - د قاشقي نومونه ياد يې له مغولي څخه اخيستل شوي وې . چنگيز خان او د هغه محومات هم غوره پوځي ټولګي د ساتونکو « قاشقي » په نامه سره لرل ، د ۱۲۵۰ کال مغولي تاريخ ، لومړی ټوک ، مسکو - لنين ګراد ، ۱۹۴۰ ، ۱۷۰ ، ۱۷۱ ، ۱۷۳ ، ۱۹۱ ، ۱۹۷ ، ۱۹۸ ، د زولته اردین خانانو د ساتونکو عسکري ګارد ته « قاشقي » ويل کېده ، بکر پګوف ، پاکو بفسکي طلايي عشيړه ، لنين ګراد ، ۱۹۳۷ ، ۹۷ ، مخ ، صفويانو لومړی ځل د قاشقي چيانو ټولګي په ۱۶۵۴ کال کې د دوهم عباس په زمانه کې جوړ کړي و ، لومړی دغه ټولګي له ۶۰۰ عسکرو څخه جوړېدل چې په دوو ، هالونو وېشل کيدل ، هر مهال به درې ورځې نوکر ووالې کوله .

«Tabdhirat al-Muluk A Manual of Safavid Administration

په شپو ورځو کې د بادشاه دربار ساته ، مگر د پوځ کېدو په وخت کې د هغه د قرارگاه
ساتنه ئې په غاړه اخیسته ، او د قاشق خانې « یا هغه محای چې د بادشاه محافظان پکې
اوسیدل ، د دولت رئیس هستوګنځی ته نژدې و. دوی چاته اجازه نه ورکوله چې هلته
ورشی ، ان د بادشاه نژدې دوستانو ته هم. د ۱۷۸۸ کال په منی کې شاهزاده همایون
چې پخوا د کندهار حکمران و ، کله چې کابل ته راغی غوښتل یې چې د خپل پلار
تیمور شاه ارمگاه ته ورننوځي ، خو سانوونکو دا اجازه ور نه کړه. همدې وخت کې د محافظانو
او همایون ترمنځ شورش پورته شو ، چې په پای کې همایون ونیول شو او بیا یې
تالاشی وشوه ، د تالاشی په وخت کې له همایون سره چاقو پیدا شو چې د همدې چاقو په
پیدا کیدلو سره نوموړی د تیمور شاه په امر بندي شو (۲۰) احمد شاه درانی د سارایي
ژند ارمو ټولګی جوړ کړل چې هغوی ته « نسټیجی » ویل کیده. دغو ټولګیو که له پوې
خواد پوځ کېدو په وخت کې د بادشاه ساتنه کوله نو په یوه مهال کې د بادشاه او امر
هم د دوی په وسیله تر اچرا لاندې نیول کیدل. د دې ټولګیو د عسکرو یوه وظیفه دا وه چې
د نښتې په وخت کې د پوځونو شاته یې موقعیت نیوه او کله که فرضاً کوم عسکر دا
کوښښ کړی وای چې له جګړې نه وتښتې نو هغه یې واژه .

په پانی پت کې د جګړې په وخت کله چې د مسلمانانو پوځونو په شاراتګ پیل
و کړ او دوی ونه کولای شول چې د سره ټپیانو ګوزار وکړي او پریدونو ته مخانونه ټینګ کړي ،
نو همدې وخت د نسټیجیانو یوزرو پنځه سوه کسيز ټولګی د پوځو شاته واستول شول
چې هلته له امر سره سم هر څوک چې د جګړې څخه تښتې وو ژنی .

د نسټیجیانو بل پنځه سوه کسيز ټولګی د پښتنو پوځونو کمپ ته واستول شو ،
هلته یې ۸ زره کسان پیدا کړل چې له جنګ څخه یې په یوه او بله بڼه نه مخانونه

پټ کړې و ، نسټچیانو دوی اړ کړل چې وسله په لاس د جگړې میدان ته راشي .
 د نسټچیانو په وسله کې جنګي تیرګي ، تورې او خنجرونه راتلل (۲۱) ، د پټنو شاهانو
 پوځو کې د نسټچیانو ټولګیو قوماندان ته « نسټچی هاشي » ویل کېده ، د « نسټچی هاشي »
 امرڅرګار هاشي داستخباراتو څانګې امر او په یوه وخت کې دده تر کنټرول لاندې
 داسونو او پلویو پسته رسوونکو څانګې وې . سپروېسته رسوونکو ته د دود له مخې سوار یا
 « چاپار » او همدارول قاصدان (۲۲) هم ویل کېده . د پټنو په پوځونو کې له پورتنیو
 یادشو پوټولګیو نه پرته نور ټولګي هم وو چې هغه د ترانسپورټي او کورنیو چارو
 د سمبالو لټولګی وو . د دغو ټولګیو په سراندي اردو هاشي ولاړ وو ، او د دوی وظیفه دا وه
 چې د پوځ کېدو په وخت کې د شاهي قرارګاه سمبالونه په غاړه واخلي ، په پوځ
 کې سترګول هم توپخانې په غاړه درلود ، چې په دوو برخو یعنی درنه او سهکه توپخانه
 باندې ویشل کېده ، د ټولي توپخانې امر ته توپچی هاشي ویل کېده . د احمد شاه
 دراني د سلطنت په دوره کې دغه پوړی لومړی یونفر چې عثمان خان نومیده لېولی وه
 او پیاوړتیا یې بارګزی ته وسپارل شوه .

د توپخانې بنیادي قوه هم په هغه وسله باندې ولاړه وه چې هغې ته په زېږوریک
 « شترنال » او همدارنګه « شاهین » هم ویل کېده . کله چې ګریسانف د جمهور شاه
 دراني د پوځ په باره کې خبرې کوي ، نو هلته د زېږوریک « وساو په باره کې داسې

۲۱ - غلام حسین مقتدر ، تاریخ نظامی ایران ، ۱۳۶۱ مخ د نسټچیانو ټولګی

د سټولو اوصفيانو په پوځو کې هم وو ، د دوی وظیفې د درانيانو په اسیر اتوري کې
 د نسټچیانو غونډې وې ، د سټولو په پوځ کې د دوی پیاوړتیا ښه داوه چې دوی درې

لیکي: «زېږوریک وسله دېښتون بادشاه په پوځ کې ترټولو ستره وسله ده (۲۳).
 غرنګه چې دغه ډول وسله ډېره ارزښتناکه وه نو پدې توګه په توپخانه کې
 کومو عسکرو چې دغه وسله کاروله د هغوی لپاره ځانګړې غوره، مېړنۍ او دویمه
 عسکر راګرځول کېدل. د احمد شاه دراني په پوځونو کې «زېږوریک» وسلو لرو نګوشه
 غلورو زرو کسانوته رسیده. د سپکې توپخانې قوماندان شاهینچي باشي نوښت د ده
 مقام په اردو کې په میراثي توګه د بارکزی تېر خانانوته ورکول کیده (۲۴).
 د «زېږوریک» وسلو عسکر په او پیاوړې پوځي ځای ته ورلیږدیده او په ځای
 نه پرته دوه دوه کسه عسکر، څلوېښت گولي چې د هرې گولي ټول ۶۰۰-۸۰۰
 ګرامه کیده، وړل. عسکر وگولای شول چې آن داوښ د تګ په وخت کې د «زېږوریک»
 نه ډزی وکړي (۲۵). ډګرمن کولومبې چې د «زېږوریک» وسلو په باره کې ځانته
 جنگي تاریخ (۲۶)، خپرنې ترسره کړي دي لیکي: چې د کندهار هلجیان لومړي
 ځل پدې سوچ شول چې زېږوریک داوښ په کته باندې وټېري او د تګ په وخت
 کې هغه وسله په جګړه کې په کار واچوي. (په ۱۷۲۲ کال د ایران د فتحې په وخت
 کې د جنگ په ډګر کې «زېږوریک» وسلې زیاتره د توپخانې شاته ځای په ځای کېدې.
 د پانی پت په جګړه کې زېږوریک وسله د توپخانې شاه ته درول شوی وه.
 د کرنل په جګړه کې زېږوریک وسله د توپخانې
 مخکې ځای شوی وه. (۲۷). کله کله د دې لپاره چې

۲۳-ګریسلف، میټروپالیت نوابشامکي، د اسمای هیوادونو په باره کې ۱۱ مخ.

24—M. Elphinstone, An account..., p. 335.

۲۵-د روپیل په ۱۸۱۲، ۱۸۱۳ کلونو کې پارس ته سیاحت اوهم رګوري.

Saiyid Ghulam Ali, Nigarnama-i-Hind, p. 398.

زېږوریک عسکر د شاه پشان په دینګ ختېک د زوره هېوادونه کې نښه ول.

دېښمن وغولوی. دغه وسلې دېليو او سپرو عسکر وشاته پټوای ، ددې وسلو زياتې چټکتيا دا موقع برابروله چې دېښمن ډير نژدې مخان ته راږي نږدې او په يوه ټاکلي واټن کې يې وساتي. دغه واټن زياتره د «زمبورېک» گولپوله ويشتونڅو گنديده. «زمبورېک» ډارونو دېښمن ته درانه تاوانونه اړول. دېلاني پټ په جگړه کې احمدشاه دراني دوه زره «زمبورېک» وسلې لراي او ددې وسلو رول له دې جگړې نه په جوتيدلاي شى (۲۸). «زمبورېک» وسلو زياته اندازه د احمدشاه له زامنو سره په خپل وخت کې هم وه. تيمورشاه دراني په ۱۸۸۷ - کال کې هندوستان ته د مدد خان د افغاني پوځ په سر کې واستوه، اوله نوسوري پښتون سپه ما لاوره ۱۷۰۰ «زمبورېک» لرونکي عسکروو. شاه زمان د جنگ په وخت کې ۲۶۰۰ «زمبورېک» په کاراچول او ۳۲۷۰ نور يې د احتياط په ډول له مخان سره واخيستل. شاشجاع د «زمبورېک» وسلو ۷۰۰ دانې په اختيار کې وې (۲۹). دراني شاهانو سره سارايي توبخانه دوسره زيات نه وه. داسې گومان کېږي چې ددې وسلو کيفيت چندان بده نه وه، دېلاني پټ په جگړې کې دغه ډول غلوپښت دانې وسلې د پښتنو سره وې. احمدشاه او دده د جگړې متحدينو ټولو سره د ډول وسلې او يا ۷۰ دانې کيدې (۳۰). د احمد شاه جانشينانو سره د دېښمن توپونو شپهران غوځلي

28—Casi Raja Pundit, An account of the battle of Paniput

ډان سپهښتوا، د هندوستان په نيولوپاندي د پښتنو او مرهټيانو مبارزو او په ۱۷۶۱

کال کې دېلاني پټ جگړه، (د پښتني ختيځ هيواد ونو په تاريخ، اندي نوي

مضمونونه) مسکو، ۱۹۵۱، ۹۵ مخ.

ترسپکو تو پونو کم و . شاه زمان به لويه امپراتوري کي . ۶۳۰ تو پونه نزل .
 به اسي حال کي چي ددغه بادشاه «زمپوريکو» وسو اندازه غوځلي زياته وه .

د دراني بادشاهانو په زمانه کي د پښتنو پوځونو کي د کلابندي درني وسلې
 هم وې . د مثال په ډول د احمد شاه اواره په ۱۷۵۱ (۱۱۶۳) هجري کي به نيشاپور
 کي لوي توپ جوړ کړ شو ، چي د گولي درنښت يي شل «۲» طبريزي منوته رسېده (۳۱)
 د احمد شاه بل لوي توپ لاهوري زمزمه نوښته ، چي په ۱۷۵۷ کال کي يي د وزير
 شاه ولي خان به امر سره جوړ کړي وه ، دغه د ژيرو توپ ۱۴ پوټه وه او هر ۳۳ انچه اوږد
 والي يي لار (۳۲) ، ددغه نوميالي توپ د درمي قطر لويوالي ۵ ، ۹ انچه رسېده
 او اوس د لاهور په موزيم کي مخاي ورکړ شوي دي ، درانه توپونه له پوه مخاي
 نه بل مخاي ته به اسونو ، منډو اکانو او گله کله به پيلانو کښول کيدل .

د توپخانې په وسلو سربيره د احمد شاه په پوځ کي يو ډول د توغندي دستگاوي
 چي ارادي بان نومېدلي هم وې . داسي فکر کيږي چي ددې وسلو کارونه پښتنو له
 هنديانو څخه زده کړي وو ، ترکومه پورې چي ددې وسلې په باب له مونږ سره
 کوم معلومات شته ، دغه توغندي د اوسپنې نل ته ورته وو چي د نل ، قطري ۳،۷
 سانتي متره او اوږدوالي يې «۳» سانتي متره ته رسېده .

توغندي ياد اوسپنې انچه د بانس په دوه درې متري اوږدې ځانگي پورې
 تړل کيده ، کله کله د توغندي په تنه پسې پولادي شلگي هم تړل کيده . دغه
 توغندي په لاس باندې نښتي ته سمېده او تسمه باندې ورته اور ورته کيده ، توغندي

ژرمتره اړې نېشه وېشتمې شوه . ددغو توغندی و استعمال دوسره گټه دسره اوزياتره
 د دېمن په مقابل کې د هلو او يا سپړو کې تولى ته ورغورځول کېده ، د دود له
 مخې اوښانو پالدي له يو مخاي نه بل مخاي ته ليرې دول کېدله ، اوښ يو توغندی او
 يو عسکرو وړ او يا په هند کړا چې وکې گډول کېده چې په منځه اګانو پورې
 تړل شوې وې . ۱۸۵۰ زېږيز په دوهمې نيمایي کې اېکو اکو ، د اوولیکل چې دغه
 توغندی مخامخ لورې جنگ کو اکو د خرابولو لپاره ډير اغيزمن وو ، مګر دا چې
 دېمن ته يې ډير توان رسولای وای ، لدی هلو دوسره وړانوونکي جنگي وسله نه
 گڼل کېده (۳۳) .

د وېشتو په وخت کې د توغندی د کول او دغه لارې په ضروري کار و . ددې
 وسلې په کارونو او وېشتو کې ترټولو ښه توغندی پښتانه ډير تکړه وو (۳۴) . ددې
 وسلې استعمال لپاره يو ضروري کار هم د لاس خوځولو چټکتيا وه . هند جګړن ته چې
 وېشتو سره يې سرو کار وه پدې «يا ښه داز» ويل کېده .

په اردو کې ترټولو کوچنی گروپيز واحد لس گسټز ټولګی و ، چې «د هېاشی»
 ترقو مالندي لاندی و ، د پنځوس گسټز عسکری واحدونو څخه «بلوک» جوړېده ، د بلوک
 اداره «هېاجا هاشی» ته سپارل کېده ، د دوو بلوکانو څخه ټولی جوړېده ددغو بلوکو
 اداره (پوځ هاشی) په غاړه اخېسته .

دغو تر ټولو غځنه کښک جوړېده، د کښک امر ته «سپنگک باشي» ويل کيده (۳۵).
 «په رساله» يا «قطعه» کې معمولاً ۳-۵ زره عسکر راټلل او د څو کڼه گونو غځنه
 جوړېدل، د مثال په ډول د شاه زمان په پوځو کې د التقات خان خواجه سرا تر قوماندې
 لاندې ۹۰۰ منظم عسکر حسابېدل، او د يوسف علي خان خواجه سرا رساله له
 ۳۰۰۰ عسکرو غځنه تشکيل شوې وه. د دغو پوځونو قوماندانانو د دود له مخې
 د (امير لشکر) رتبې درلودې. د جنگ په وخت کې له دې پوځي واحدونو غځنه داسې
 اردو جوړېده چې د عسکرو شمېر يې ۱۲-۱۸ زور پورې رسېده، د داسې اردو قومانداني
 د جگړې په وخت کې مشهور سردار ته سپارل کېده. د منظم پوځ منصبدارانو ارتباط
 به درباريانو او دربار ته نژدې کسانو او خواجه گانو غځنه جوړ شوې و. عسکر منصبداران
 پخپله د پادشاه له خوا ټاکل کېدل او دوی ته د ټاکنې په وخت کې فرمان ورکول
 کيده او په هغه فرمان کې منصبدار ته تنخوا او دده ته د پوځي وسلې ډول پکې
 ليکل شوی وو، په پوځ کې معلومې درجې په سیراني ډول د راني سردارانو ته
 ویشل شوې وې. د لښکر کښيو په وخت کې هر سردار د لوی عسکري منصبدار او د خپلو
 محاذګرو نوکرانو له خوا بدرګه کېده. د احمد شاه دراني د سلطنت په دوره کې د دې

۳۵- عزيز الدين پوهليزايي، د تيمور شاه د پوځونو د عسکري منصبدارانو داسې
 د اړخه پندې کوي: «په اردو کې تر ټولو لوړه رتبه د سپه سالار وه، په سپه سالارېسې دغه لاندې
 عسکري رتبې راټلې «امير لشکر»، «اردو باشي»، «قولي راغاسي»، «صوبه دار»، «سپهبدار»
 «پيگلر بڼګي»، «سر هنگک»، «سرتېپ»، «پنجاه باشي»، «بيست باشي»، «دهباشي»؛ عزيز الدين
 پوهليزايي، تيمور شاه دراني، ۱۶۰ مخ. مگر دا هم بايد وويل شي چې په هغه دوره

سردار او سز دورانو شمیر په پوځ کې کله کله د پوځ له اصلي شمیر څخه اوښت
داسې استاد هم شته چې د پښتنو په پوځونو کې دارو یا بی عسکرو او منصبدارانو ګډون
هم نهی .

ج. سفاسترجی د ۱۷۸۳ کال په دویمې کابل کې واده خپل انګریزي نسب پټاوه ،
دا ځکه چې نوسوري انګریز نه غوښتل د تیمور شاه سره د توپچی په ډول کار وکړي
(۳۶). محمود الحسینی لیکي : چې په خراسان باندې د ۱۷۵۴ کال په پوځ کې په
کې د پښتنو لښکرو کې « پرنگی تو پچیان » (۳۷) ، هم ورسره وو . (همدغه موضوع
باندې سلطان محمد خان دراني هم خبرې کوي) . م. افسستون دا خبره هم کوي چې
د پښتنو په پوځونو کې د تیمور شاه د ټولو اکې په دوره کې کوم یو جرمن افسر دنده
او ګری لوله (۳۸) . خو خبر داده چې د غواړو پایي افسرانو او عسکرو د پښتنو په پوځي
ستراتیژي ټاکتیک او یادوسله والوقو او په جوړښت باندې اغیزه نه درلوده .

د منظمو قواو بنیادی برخې فوج نظام او شاهي ګارد د دود له مخې د دولت په
مرکز کې محای شوی وو . د امپراتوري په لویدیځو ولایاتو کې هرات هغه ولایت وو ،
چې هلته د دود له مخې پیاوړی پوځ ساتل کیده . دا ځکه شاه دراني د سلطنت په دوره
کې د هرات حکمران تر لاس لاندې نژدې دوه زره عسکروو ، چې دغه شمیر عسکر ډیر پښه
مسلح او په دایمي ډول هلته پراته وو (۳۹) . شاه زمان د خپل سلطنت په لومړیو
وختونو کې پنځلس ۱۵ زره عسکر په هرات کې اچولي وو ، او شاه شجاع انه زره
غلامان او د درانيانو او احماد قو ټولګی هلته مېشته کړي وو . د احمد شاه د سلطنت په
شهورتو کې د پښتنی امپراتوري په هندي ولایتونو کې لاهور د عسکري پوځونو له

پلوه تر نورو ولايتو ډير پياوړی و ،خودده دجان شينانو په وخت کې د عسکر و شمير په
مليان او کشمير کې له نورو هندي سيمو څخه زيات و .

د مثال په توگه د لاهور په پټار کې هغه وخت چې تيمور شاه د سکا او څخه پورته
واخيست ، د مظفر خان سلاوې تر قومانداني لاندې شل زره عسکرو او چول شول (۴۰۰۰).
د تيمور شاه د ټپولو اکې په موده کې په کشمير کې د پښتنو عسکري قواوو شمير د پليو
اوسېدونکو شمير دروزرو کسانو ته رسېده (۴۱۰۰۰). د شاه زمان په وخت کې « د غلام سرور
په ويا » په کشمير کې د پښتو سپرو قواوو شمير « ۱۱۰۰۰ » زرو تنو ته رسېده او له دې نه
هر ته ۴۱۰۰۰ « زېږو رېځ » وسلې هم هلته استول شوې وې . د شاه زمان په وخت هلته
د پښتنې قواو شمير په عمومي ډول ۱۰۰۰۰ زرو ته رسېده ، پدې ډول وېلاي شو چې شاه زمان
د ټولو درستيزو قواوو اندازه چې د امپراتورۍ په هندي ولايتونو کې پې ساتلې ، ۴۰۰۰۰ ايمده
پې کشمير ته غورځولې وه ، د دواړو امپراتورۍ په اوسېدونکو کې د پښتنو قواوو شمير په
کشمير کې مخ په کمېدو و ، افنستون لیکي ، چې په ۱۸۰۰ کال کې د پښتنو
قواو شمير په کشمير کې ۸۰۰۰۰ کسانو ته را ټيټ شو . د امپراتورۍ په نورو هندي
ولايتونو کې د عسکرو شمير په عمومي توگه کم و ، او معمولاً حاکم يا صوبه دار د
حکوم لاندې تر ۲۰۰۰ زرو پورې عسکر راتلل .

د پښتنو درستيزې قواوې کله کله په تابعو سرداريو کې اچول کيدې ، تر
څو که له يوې خوا دغه سرداري له باندنيو پرغاو څخه وساتلای شي ، نو د بلې خوا په يوه
وخت کې د هغه ځای حاکم په لوسونې کې وساتي د مثال په ډول کله چې په ۱۷۵۵
کال کې احمد شاه دراني خراسان څخه ووت ، نو په مشهد کې يې د شاه رخ

تر څنگ (داشرا فو قول اردو) خپل عسکر ور پرېښوده (۲ م).

په ولايتونو کې چې کوم عسکر اچول شوی وو، که دای شول چې د مربوطو
سهمو څخه زیات کړای شي. په ۱۷۵۷ کال کې کله چې تیمور شاه په لا هور
کې «د نظام» - په توګه وټاکل شو. د ستیزې قواوې چې نوموړی سره وې،
یوه برخه د درانیانو عسکري ټولګې وو، بله برخه قزل باشان او همدارنګه د
هغې سهمې څخه د یر مسلمانان دعسکرو په توګه تیمور شاه په خپل پوځ کې
ونیول (۳ م).

د پښتنو په اردو کې ۳ فیصده منظم عسکر او پاتې «۷۰» فیصده د غیر
منظمو ټولګیو څخه جوړېده. غیر منظم پوځونه عموماً د خانانو سپرو ټولګیو «خانان
سوارې» څخه جوړ شوي وو. دغه خانان چې د پښتنو اردو زیاته برخه ددوی
له سپرو څخه جوړه شوې وه، د پښتنی قبایلو رهبرانو، د قبایلو ایله جباري،
د ګاڼګرو تور ګڼو سیمو په پوځي ټولګیو، د قاپو سردارانو عسکري ټلې
او همدارنګه د ختیځ ایران شمالي هندوستان نیول شو یو برخو خانانو، امیرانو
له سر بازانو څخه منځ ته راغلې وه.

د خانانو سپرو ټولګي د منظم پوځ په غیر دسولې په وخت کې د تیاری
په حالت وو. دغه ټولګي په «برخ» سره یا د بدل او پخپلو کې د نژدې قبایلو

قومانډانوله مړيوونواو نوکرانو څخه جوړ شوي وو (۳۴). هر عسکري ټولگي د شمير اندازه ، هغه قوماندان ته د بخشش رتبه ، ورکړ شوې ځمکې ، تنخوا او همدارنگه د قوماندان عسکري القاب په شا هي فرمان سره ټاکل کيدل (۳۵). د خانانو عسکري ټولگي د شمير په پام کې اېولو سر بېره هغوی ته د « سرکرده سوارۍ » يا « خان سوارۍ » رتبه ورکول کېده . خان کولای شول چې دخپل پوځ په برخه کې کوچنی افسران په خپله وټاکي .

د « بېرغ » هر قوماندان محاذګري جنده ، درلوده او سورنا چپان لرل . له « خانان سوارۍ » څخه د هيواد د پريدونو ، لارو ، د و لټي تحو يلمغا نو د ساتنې لپاره کار اخستل کېده . د مالېې او باقياتو ټولونه به هم د دوی په غاړه وه . عسکري لوی ټولگي نه يوازې خانانو درلودل ، بلکه روحاني نيو د الان هم پدې برخه کې لازيات پياوړي وو . د پښتو په اردو کې درانيانو منفيو عسکري ټولگيو ځانته بيل غوره مقام درلود ، او د حسين علي (۳۶) ، په وينا هغوی ته غازيان دراني ويل کيده ، د درانيانو منفي پوځي برخه د پښتو په اردو کې

۳۴ - د يو سفز يو « زياتره خانانو او ملکانو مريان درلودل ، له دوی څخه

نځينې خانانو او ملکانو تر سلو زيات مريان لرل » له مرياتو څخه د ساتو نکو کار اخيستل کېده ، « مريانوپه ميرانه او وفادارۍ سره دخپلو پادارانوساتنه کوله »

(H. W. Bellew, A general report on the Yusufzais, in six chapters with a map, Lahore, 1864, p.184).

۳۵ - د لوړې قوماندانۍ خان دو رکړ شوی چاپګر او مستعري معاش

نژدې دولس زرو کسانوته رسیده. له دې نه پرته دنا منظمو پوځونو په ډله کې هم درانی خانانو عسکری ټولګی د سېرو په هره اردو کې برخه لوله. هغه نا منظم پوځونه چې له ايله جاريو څخه جوړېدل يوازې د اړتيا په وخت کې د پښتنو خانانو لوله ټولګيو څخه منځ ته را تلل. د احمد شاه درانی د هغه پر نسپ له سخي چې ويل به يې: «سربازان د لويديځ او پېسي له ختيځه» د پښتنو د بري سيمې له مالياتو څخه آزادى وې. مګر په مقابل کې د جګړې په وخت د هغو سيمو خلک اړ وو، چې په ټاکلې اندازه وسله وال عسکری ټولګی شاهي اردو ته وړاندې کړي، هغه قبایل چې د مايا تر څخه آزاد وو، بيا هم اړ وو چې شاهي اردو ته عسکری ټولګی راوليږي. ککيانى، ورکزی، يوسفزی، انوځی د خوست قبایل او نور (۳۷). له قبايلو د سولې په وخت کې دولت ته ماليات ورکول. دوى د جنگ په وخت کې دوى د مالياتونه علاوه شاهي اردو ته عسکری ټولګی هم ورکول. د مثال په توګه مروت د جنگ په وخت کې دعادي ماليې په ټاټ، دوه سوه په اوښانو سپاره کسان شاهي اردو ته رالېږل. مرکزى حکومتونه کله کله اړ کېدل چې له قبايلو څخه ايله جاري راوغواړي چې دغه پوځ ته «لشکر قومى» هم ويل کېده، دغه «قومى لشکر» کله له رضا کارانو څخه جوړېده، اوداسې هم کېده، چې خلک ورته په زور راوستل کېدل. په يوسفزیو کې له اړتيا سره سم د هرې قبيلې څخه يوې سرنه او يا له دوو قبيلو څخه يو آس او يو عسکر تولیده. دايله جاريو ټولو لولپاره بادشاه د قبايلو مشرانو ته فرمانونه رالېږل،

کله کله دايله جاريو توليدو کار ولاياتو ته سپارل کيده . ولاياتو خلکو ته خبر ورکاوه چې په غزا کې برخه واخلي . په داسې وختونو کې زياتره کسان په خپله ايله جاريو ته راتلل . دنبايلو ايله جاري د تېرو دويش په اساس باندې جوړيدله . هرې هېڅې يا طايفې د عسکرو ځانگړي ټولگي جوړول ، چې دغه هر يو ټولگي دخان ياملك تر ادارې لاندې و دغه ډول ټولگي چې د بيلو بيلو ټپونه جوړ شوي وو ، ټول سره يوځای او يا د کوم مشهور دراني سردار تر ادارې لاندې ورکول کيده ، که کوم يوسړی کوپښې کړی وي چې د جنگ په وخت کې دايله جاري نه غاړه وغړوي ، د قبيلې خان او يا مشر هغه جريمه کاوه او يا يې به سزا ورکوله ، د قبايلو ايله جاري زياتره د قبايلو غړيو غړو څخه جوړيدې ، نو پدې ډول له يوه سره په عسکرو کې راتلل . دغو ايله جاريو څخه کله کله په اجتماعي کارونو کې هم کار اخيستل کيده .

اگر چې د قبايلو ايله جاري د شمير له پلوه ډير زيات وو ، مگر دوسره بايد وويل شي چې جنگي ارزښت يې دومره نه ؤ . دايله جاري په اوږدو پوځ کښه وکې کېډول ډير گران وو ، دا ځکه چې دوی نه شوای کولای داوږدې سودې لپاره د کړاو کښت کارونه اړه يدي . ايله جاريو څخه ډير بڼه کار اخيستل کيدای شو ، هغه داوه چې دوی د دښمن یرغلونه په ډير سا هرا نه ډول تنډولای شول . دا هم بايد وويل شي چې د « قومي لښکر » غړي په وسله دومره بڼه نه وو سمبال شوي . کاشي راج پانديت ليکي ، چې په پانی پت کې د هېښتوناسنظمو پوځونو د ورو ورو يادرو سوزرو جنگيانو دوسره وسله اولسونه اړل لکه د احمد شاه « ۲۹ » نه وېشتوزرو منظمو سپرو عسکرو ، د بيلو ناسنظمو پوځونو په لړ کې تر ټولو بڼه عسکر ختيز افغانستان يعنې د سوبندو ، يوسفزيو ، خټکو ، محمدزيو

لښکره او نور . د دې لښکرو د پوځي ارزښت په پرتله دغه غاړه وټيزه بڼه ډير ټکيه وه ، په

په وخت کې نامنظمو پوځونو د دود لږه مخې د کوسکي عسکرو رول ترسره کاوه. کله چې
 منظمو پوځونو د پښتانه مائو ورکوله دغه نامنظم پوځونه نورې په لاس د پښتانه سې پسي
 اخیسته ترڅو هغه له یوه سره پوښاکې (۳۹)، د نامنظمو پوځونو څخه یې د پښتانه
 په کلابندۍ اولوت کې هم کار اخیست. کله کله داسې هم کیده چې د غیر منظمو
 پوځونو څخه ناڅه ټولګې په چوڼیو کې ددی لپاره اچول کیدل چې هلته د دوی
 څخه د پوځي خدمتونو کار واخیستل شي.

په پښتو نیول شوو ولايتونو کې (شکارپور، پنجاب) احمد شاه دراني پوځي سیمې
 جوړې کړې وې. د هغو سیمو خلک اړو، چې د اړتیا په وخت کې د منظم پوځ په
 ټولګیو کې وظیفه ترسره کړي.

دوی ته په هغه پوځي سیمو کې عسکري ډسپلین وربښودل شوی وو، دا هم باید وویل
 شي چې ددې پوځي سیمو خلک په هغه وخت کې جنگ ته رابلل کېدل، چې پدې هغه
 سیمې د جنگ او کله کله د سولې په وختونو کې افغان اردو ته د تا به وړ دريو، خا ناو
 او امیرانو له خوا عسکري ټولګی رالېږل کېدل. د اړتیا په وخت کې احمد شاه دراني
 تر خپل بیرغ لاندې له سر هند، پنجاب، سند، بلوچستان، دیره جات او جنوبی ترکستان
 څخه راغونډول (۵۰). د بلوچستان پلوو عسکرو د سولې په وخت کې په کشمیر کې له
 پښتو ټولګیو سره یوځای وظیفه ترسره کوله. او د هغه ځای سپاره عسکر (د بلوچستان عسکر)
 د ناصر خان بلوچ تر قوماندانۍ لاندې د احمد شاه دراني سره د پوځ کېښو په وخت کې
 برخه اخوستله، چې هندوستان او خراسان ته یې پام وې.

دغه د بلوچستان سپاره ټولګی د شا هرڅ زوی نصر الله میرزا، د تېس حاکم،

رول لوبوای و چې دنورو ټولو عسکرو سره یې جوت توپیر درلود. په مشهد باندې د پرخل په وخت کې احمد شاه درانی د تر کمنو عسکری ټولګیو څخه هم کارواخیست. په هند باندې د پرخل غلونو په وخت کې احمد شاه سره د ازبکانو او خراسانیا نوغښتلی ټولګی هم مګری و (۵۱). د تیمورشاه په مخنیو پوځ کې د پښتنو په پلوی سره د بهاول پور نواب عسکری قوه هم جنګیده. د پښتنو اردو ته د سیستان حکمران هم د جنګ په وخت کې څه ناڅه لوی پوځ لېږه. د احمد شاه او د ده جانشینانو په وخت کې د پښتنو اردو درستیزوال لپاره مونږ لاندې خبرتیا ووته څه کوو.

د منظمو پوځو نو درستیزوال د ایران مغولو د پوځونو په شان وو. سپرو د خان سره ټوپک یا قراچین توري او نیزې لرلې. د ګارن زياتره برخې عسکرو د سرنه تر پښو پورې زغري اغوستلې (۵۲) د سپرو سرغندوی غلا سازو، عسکرو تقریبي څنډرونه لرل، چې دهغوی سرونو ته د سرو زرو اوبه ورکپشوي وې (۵۳). د دې پوځ افسرانو پوې برخې تحانیچې لرلې، اوسنې هندي مورخان وايي، چې د احمد شاه درانی سواره پوځونه په وسلې سره د پرخل سیمه پال شوي وو. د احمد شاه اردو د هندي پوځونو سره ټیټانو پوځونو

فیض محمد، سراج لتواریخ، لومړی ټوک، ۲۶، مخ. "Hakikat", P. 18 — 51

۵۲ — کاشمیراج پانډیت لیکي، چې په پانی پټا کې د پښتنو اردو سپرو عسکرو شمیر

دوو «۲» زرو ته رسیده، چې ټولو زغري اغوستي وې. د دې موضوع لپاره د غبار راثر

(احمد شاه بابای، افغان ۱۳۳۲ — ۱۳۵۱ مخونه)، هم وګورئ.

(۵۴) په تناسیب سره په خپل وخت کې ډیرې گرمې وسلې لرې. په پوځي ځایونو کې،
 خنجر ونه او پنبې لرونکې توپکي گرځول. د د رانیانو قبیلي «پاره ایل» جاري عسکري
 ټولګي په ایداني تورو او توپکو «جبال وو» د دې ایل جاري ټولګو پوځي برخې
 نه وې، خنجر ونه او په جنګي ټبر کېوسره وسله وال شوې وو. د احمد شاه د رانی
 د سلطنت په موده کې زیاتره عسکر وداونه (سپروونه) لرل، ولی د ۱۹۰۰ «په پوځي او سپرو»
 کې د دې وسلې کارونه تقریباً له منځه ولاړه. توپکي معمولاً له نل قطريې زيات
 او کله کله ډېر چوسه هم کارېدل. د یوه سپاره عسکر د سلواکي تقریباً درو «۳» توبانو
 په سوتله اړتیا درلوده (۵۵)، غلزامي هم د د رانیانو پشان په وسو «جبال شوی» و.
 د ختمې پښتونخوا پښتنو (یوسفزیو، خټکو، روتو او نور روڼې قواو داونه، توپکي
 «نیزې، غرمې سینه بندونه، همداول لښې او غشي دراودل» (۵۶). دا ډیر د یو او
 له نورو قبیلو سره باندې چې کابل ته نږدې یې ژوند کاوه، د تورو په لځای کې یو ډول
 لځنګي چا کوګان په کارول چې تقریباً نوی «۹» سانشي ستره یې اوږدوالی درلود (۵۷).
 د کوهستان غنجه د تاجکا نوايله جاري ټولګي په توپکو، لنډو خنجرونو او یو ډول
 تفنگچو چې «شیرچه» یې ورته ویل و سلواکي. غنګه چې د اردو زیاته برخه د سپرو غنجه
 جوړه شوې وه، نو په دې اساس د آسونود سامان او وسلو بیا جوړونې لپاره ډیره پاملرنه کېده.

۵۵ — دا کتاب هم وگورئ :

Tiyambak Shankar, shej walkar, Panipat: 1761, Poona, 1946,
 p. 89.

55—M. Elphinstone, An account, p. 530.

۵۶ — محمد حیات خان، حیات افغانی، ۵۷۳ مخ.

57 — M. Elphinstone, An account, p. 537.

په اسونو کې معمولاً تر کلمې ، اوزې کې چنسونو ته زیات ارزښت ورکول کېده . د ا
ټکه چې ددې سیمو اسونو داوېده مزله په مقابل کې خاص مقاومت ښکاره کاوه .
پدې اسونو باندې د لرګی سپک زین اچول کېدل او د زین ناستی محای ته مالوچ ورکول
کېده او پیاغرم وړاندې اچول کېده . او د غیر منظمو لښکر وټو مالدارانو زینونه
د غرمې په محای په اطلس او ښخمل کې نغوښتل کېده .

د زین لاندې دوی یو پالمحی بالنت ایهودل کېده . د اتلسمې پېړۍ په (۸۰)
اتیاسو کانونو کې په افغانستان کې د سهرلی ښه آس پنځوسونه تر شپيته روپیو
پورې بیه درلوده (۵۸) .

غلامان — د شاهي کار د عسکر په پدعوسې ډول په هغواسو لویا ندي سهرېدل
چې هغه ددوی د باد ارمال گڼل کېده . د غلامانو نه پرته نور عسکرارو ، چې
پخپله آسونه پیدا کړي . که فرضاً د دولت له خوادوی ته آسونه ورکول کېدل ،
نو په هغه وخت کې د عسکرو له تنخوا اخځه په کراره سره د آس بیه کړنچېده په همدې
ډول سره د کار توم او وسلې بیه هم د عسکرو له تنخوا اخځه په تدریجي ډول اخستل
کېده (۵۹) . د پوځ کښی او کله کله د جګړې پیل نه دمخه پوځي کتنې پیل کېدلې .
دغه پوځي کتنې معمولاً د پادشاه مخ کې ترسره کېدې .

د پوځ کښی په وخت کې داردو تر ټولو په برخه چې معمولاً د سپروار دوه ،
دمخه تله د سپروار دوېدې برخه کې د ټولو پوځو نوټر پیاغلو په برخه شا مه د له

۱۰. دغې پېش قدم سهاره پوځ ددېمن په برخه کې معلومات راټولول، خورا کې سواداوڅارو پوځي لپاره پې واکه او نور سواد لاس ته راوستل، اوډار تپا په وخت کې پې ددېمن سره په داسې محای کې جګړه پېل کوله، چې دنورو پوځونو لپاره تقریباً په زړه پورې وه. دمارش په وخت کې هر ټولګی محان ته روان و. عسکرونه په هېڅ توګه دا اجازه نه ورکول کېده چې دمارش په وخت کې خپل ټاکلی محای پرېږدي.

اوبه بل ټولګی ورننوغي. که فرضاً کوم عسکر دار دو توانېن ماتول اوڅخه ته سخته جسمي سزا ورکول کېده (۶۱). د پوځي له خوا کله چې په ساده ډول داردو مارش پېل کېده، نو دسخته غلامان دغلور کسېز کتار په ډول آسونو باندې سهاره د بادشاه کمپ نه ګرډېا پېره درېدل. په هغه دقیقه کې چې بادشاه د آس زین باندې کېناسته په زر ګونو د شاهي ګار د عسکر وپهلور یو محای او ازمېړه خپل بادر (بادشاه) ته رسم تعظیم کاوه. دوی درسم تعظیم په وخت کې په خپلو چپو کې داسې ویل: د خدای رحمت دې په بادشاه وي، «شکر خدایه». دې چپو اورسم تعظیم ټوله اردو وېدې خبروله چې بادشاه زین ته ووځوت، او خوجید (۶۲). کله چې بادشاه داردو سره خوجیده شاوخوا پې شاهي غلامان چا پېره ګرځې و. په ورځ کې په منځني ډول اردو تقریباً پنځو پشت ۲۵۰، کملو ستره لارو هله د ا هم باید وویل شی چې که اردو پوځ ورځ مارش کاوه بله ورځ پې استراحت و. وی د

۶۰- د مثال په ډول په ۱۷۷۹-۱۷۸۰ کالونو کې د تهمور شاه داردو پېش قدم

پوځ چې پنجا ب ته ورننووت، شمېر یې اتلسو ۱۸ زرو کسانو ته رسید. دغه

پېش قدم پوځ له درانیانو، یوسفز پو او قزل باشانو څخه جوړ شوی و. ددې پوځ

ضرورت په وخت کې افغانی اردو کولای شول چې اوږدمارښ وکړي اوږدېره لویه فاصله په رټ لنډ وخت کې ووهي. ۱۷۶۲ کال د فروري په میاشت کې چې هجرون بادشاه احمد شاه غوجتل په سکانو پاڼدې پرغل وکړي، نو دخپلو پوځو نوسره یې د لاهور نه د سرهند شمالی برخو پورې چې سل ۰۰ ۱۰۰ میلې لار کېږي، په دوو ورځو کې لنډه کړه (۶۳). په ۱۷۶۳ کال کې د احمد شاه پوځونو په دوو شپږاوو پوځونو کې تقریباً دوه سوه غلو بېټ ۰۰ ۲۰۰ کیلومتره لار و هسلې وه (۶۴). پداسې حالاتو کې چې دارد و منځ کسې د سهر و خبر وړ و لیکو نسبتاً لوی ټولګی استول کیده چې د دینمن په باره کې معلومات راټول کړي د هو سهر و خبر وړ و لیکو ټولګیو که په لار کې د چاسره منځمنځ کېدل، لاس په لاس یې هډوی معاصره کول، ترڅو دینمن ونه کولای شي چې د منځمنځ لوري په باره کې خبرتیا پیدا کړي. پښتو پوځونو مقابل لوری ته د اسوق نه ورکوله، چې د پښتو پوځو نو د ورځېدې کیدو په باره کې پځان خبر کړي، قیاری ونه سی او باددوی لېږل شوي جاسوسان ژولدي بیرته ورغی (۶۵). د مارش په وخت کې عسکرو پځان سره غوږی اخیست چې په هله کې دودې، کړت او د غرنې لوی ژی داوړولپاره شامل وو. دغه ټول ضروري هیزونه په آس بالدي اچول (۶۶). کله چې په اردو کې خواکې مواد پای ته رسیدل نو د سهر و ټولګی چې ۰۰ ۱۰۰ ۲۰۰ ژورته ئې شمیر رسیده جمع کیدل، د کلیو او بانډو په

63—G. forster, A journey from Bengal to England..., Vol 1. P. 277—278; hakikat" p. 15, 20, 21).

64—"Tarikhi Najib-ud-da ulah" ("Islamic culture", vol. VII 1933 No. 4) p. 615.

خلک و په یې پر غلو نه گول ، د هغو هاروي په یې له هان سره یول ، خوراکی مواد چې
 په یې ډول لاس ته راوړل کېده ، د یوه هانگري آمر له خوا په لښکرها نو ته ویشل
 کېدل . اردو د مارش په وخت کې معمولاً د سوداگرانو له خوا بد ر ګه کېده .
 سوداگرانو دوی ، غوښه ، سوی ، سابه ، توکران او همدا ډول د هر فن کسب کران
 داردوسره تلل . د دې ټولو سوداگرانو او کسب کرانو له هرته اردو سره معتکر سوداگران
 اوسراېخانه هم ملګری کېدل (۶۷) . کله چې اردو آرام کاوه ، هر ټولګی د خپل
 لارښوونکي - چارواکي ، هاپونه نیول . تر هغه څخه د هر ډول خطر څخه وساتلای شي (۶۸) .
 که اردو فرضاً د دې سړي سودې لپاره په کوم محای کې تعبدله ، نو په دې مهال کې کپ
 هان لپاره خنډک جوړاوه او د خنډک دېوالونو ته یې لږکی ورکول چې د غوړمخیدو مخه یې
 ونیسي ، احمدشاه دراني په پای ته کې د مسکري کمپونو لپاره ځمکه کونه تقریباً
 د دولسمو ۱۲۰۰ کیلومتره اندازه کېدلې وه . او د خنډکونو دېوالونو ته یې د لږکو
 ستې ورکړې وې (۶۹) د لښکر کچې په وخت کې هانګرو کور هرډنو (استامبو) په
 وسیله سره اړیکې تعینکېدای او هاپې د هرډنو په څوکو هاندې اورو نه بلول چې د څو
 اورو د سګنال معنی ورکوله . د سمندونو څخه د هورې وټو په وخت کې یې د کوچنیو
 څپو څخه پلونه جوړول . د احمدشاه دراني د لومړي لښکر کښو په وخت کې د پښتنو
 پوځونو د ساتنې ټولګی چندان نه و وسپارل شوي ، ټوله همدې درکه د پښتنو پوځونو

مزيات تاواڼونه ورسېدل (۷۰). ولي احمدشاه دې تاوانوته زړه پير شو او په راتلونو پوځ کېدو کې داردو دساتنې لپاره يې خبروړنګۍ لومړۍ قوې کړه، چې دغې کارز يانې اغېزې منځ ته راوړلې (۷۱). دلېنګر کېدو په وخت کې دبادشاه د سفر شپاړو ساتل يوه تکړه سړي ته په غاړه وو، چې هغه ته «پېشخانه چې» يا «فراس باشي» ويل کيده. دبادشاه دسفر هميان وچه دودۍ او غله چې دروسو او بيانو ويل او دغه او بيان دپوځ کېنې جناح ته تلل، دپوځ بڼې پلوته دوه سوه نور او بيان په لويهو جامو او نورو شيانو بارتلل. دپوځ شاته شاهي خزانه په غوغکيو او کچرو بار روان وو (۷۲).

دجنگ په وخت کې افغاني اردو په څلورو برخو يعنې بڼې جناح، کونې جناح، مرکز او احتياطي برخې وېشل کيده. د شاهي قومانداني مرکز دجنگ په وخت کې داردو په مرکز کې ټاکل کيده. او دغه نه دمنځه توبغاښي او «زېبو رېک» وسلو ته لځای ټاکل کيده، د شاهي ګارډ عسکر غلايان دا احتياط لپاره ساتل کيده او معمولاً هغه وخت دجنگ ډګر ته ور داخلېدل چې په نېټه کې وضع پخوالي حال ته رسېده.

د درانيانو بادشاهانو د پوځو نوښتيز، ډيروالي اولېروالي پياوړي دمنظمو پوځونو په برخه کې معلومېدای شو. د منظمو پوځونو په برخه کې د شيرليوالي او

۷۰ - ۷۱. کال کې احمدشاه په مشهد حمله وکړه. ددې ښار شاوخوا

ګڼې دېشتو دېښانو يعنې ډاډر مهرزا اوليصرالله خان هره شپه په اردو يرغل کاوه او داحمدشاه دراني پوځي کمپونو ته يې زيات تاوانونه اړول، دا ځکه چې پېښور پوځونو نه پوره داران لول او نه يې دساتنې ټولګۍ درلودل، ددې موضوع لپاره دغه لاندې

دېروالي د حالاتو له هر ټکوالۍ سره ربط درلود. د افغانستان معاصر تاريخ ليکونکي څېار
 وایي: چې د احمد شاه د پوځونو شمېر يو سلو شل زرو د ۱۲۰۰ عسکرونه رسېده، چې
 ددې جملې مخه يې درېمه برخه منظم پوځونه وو. ددې پورتني خبرې منل
 به لاس په لاس ډېر سم نه وي. دا ځکه چې په موجوده حالت کې د هغې زمانې
 دارشيف مواد زمونږ لاس کې نشته چې دهغه له مخې د احمد شاه د پوځونو اصلي
 شمېر وپېژندلای شو.

دا بايد وويل شي چې د احمد شاه دراني د عسکري قواوو شمېر د جگړو په مختلفو
 مرحلو اووختونو کې ډېر بدل شو.

د مثال په توګه په ۱۷۳۸ کال کې چې احمد شاه په لاهور باندې حمله وکړه
 داردو شمېر يې دېرشو زرو عسکرونه رسېده (۷۳) ولي ګله چې احمد شاه خراسان
 ته لږېکړ کشي کولې، هلته يې د عسکرو شمېر د پنځو سوله تر اويا وزرو پورې و.

۷۳- ليض محمد، سراج القوارېخ، لوسړي ټوک، ۱۱- مخ، محمد امين ددې اردو شمېر

شمېر څلويښت زره بولي، معاصر هندي تاريخ ليکونکي دغه شمېر مبالغه بولي او
 وايي چې احمد شاه په دې نېټه کې ۱۸ زره عسکر جګړ ته وړ داخل کړل، او ترې څاله
 خوهې الکېل له لرله، دغولاندې کتاب او ته مراجعه وکړي.

(۷۴). په ۱۷۰۷ کال کې چې احمد شاه په هندوستان ورننو ووت ، د درانيانو د ګارډ له ټولګيو نه علاوه ، چې شمېر يې دولسو زرو کسانو ته رسېده ، دده سره پدې لږکې کې د بلخ د دولس زره ازيګان ، دوه زره دېلوانو سپاره ، اته زره قزلباشان ، لس زره د صمد خان مومند هسکري پوځ او پنځه زره د بچ چنگ خان پنگېبي پوځي ټولګي ملګري وو په دې ترتيب سره په دغه پوځ کې د احمد شاه دراني تر اوښاداني لاندې پنځوسو زرو هسکرو و ګډون درلود (۷۵).

د هائي پټ په نېټه کې چې په ۱۷۶۱ کال کې منځ ته راغله ، په دې نېټه کې د پښتنو اردو شمېر تقریباً ۲۹ زره ووتو رسېده . د سېري اردو په لاس کې (د سېري اردو غلورسې برخه د ګارډ غلامانو څخه تشکيل شوې وه) ، غلور پښت ساراهي ټوپوله دوه زره د زېږورېکې وسله چې دوېشتو لږکو شمېره يې غلور زره و ، او د دې له پرته منظمو پليو پوځو ټولګي هم ورسره ملګري وو. دا احمد شاه دراني او د متعدد پوځواوو سره پوځاي ، ۱۸۰۰ سپرو کسانو ته رسېده ، اته د هرې زره پلي هسکرو

۷۴- په ۱۷۵۰ کال کې د احمد شاه دراني اردو ۵۰-۶۰ زره هسکرو لږ ، د ۱۷۵۴ کال په اواخرو کې احمد شاه په خراسان کې پنځوس زره هسکرو لږ . (دغه اثرو کورۍ : د روسي خارجي سياست د اړيکو د هارس سره دروسني روابط ، ۱۷۵۰ ، د ۱۱۸ ، پاڼه ۱۷۰۱ ، کال ، د ۱۰۶ ، پاڼه ۱۷۵۵ ، کال ، د ۷۸۲ ، پاڼه ۱۷۵۵ ، کال کې چې احمد شاه سبز و اړو لويه دې وخت کې دده اردو ۶۰ زره کسانو ته رسېده ، چې زياتره برخه يې پښتانه وه . دغه اثر ته مراجعه و کړئ :

دوه زره د دزبورهک، وسله او (۷۰-۸۰) توبونه هم پکې شامل وو (۷۶) دغیر
 منظمو پوځونو شمیر غلور واره د منظمو پوځونو په تناسب زيات وو، ولې غیر منظمو پوځونو
 سره چند ان وسله نه وه، او په جگړه کې یې دومره زیات رول نه شولو بولای .
 کاشیراج چې د هغه له موږ پورتني معلومات راخیستی دي داسې لیکي: «زه که
 غلط نه شم ، د مسلحانو پوځ هم دومره و، دا حکمه منځکې له هغه چې زه د هغه پوځ
 اندازه وټاکم ، مانه یوازې د دفتر په اسناد و ټکه نه کول ، بلکه د هغو کسانو
 عمده سې هم معلومات راټول کړل ، چې هره ورځ به یې د پوځ خورا که وېشله (۷۷) .
 په دې ترتیب دهانی پټ په نیټه کې د احمد شاه دراني تر قوماندانۍ لاندې
 تقریباً اتيا زره منظم عسکروو چې ممکن د ۲۰۰-۳۰۰ زرو پورې غیر منظم عسکر
 هم ورسره وي ، که دافرض کړو چې وروستي ماخذونه د پښتنو پوځونو شمیر په
 مهالې سره یا دوي، ولې ددې مهالې سره ویلای شو چې پوځونه د شمیر له مخې
 تر ټولو زیات وي، کوم چې د احمد شاه دراني تر ورځ لاندې راغونډ شوي وي . دا
 خبره هم باید هره نشی ، چې په دې لویه اردو کې د پښتنو منظمو عسکري ټولګو
 شمیر تقریباً ټول لاس نیږد وټه رسیده .

د اوست افلها کله چې جنرال کورنرو انیسټارټ په وینا د پښتنو سپره اردو چې
 په ۱۷۶۷ کال یې په هندوستان حمله وکړه ، سل زره سپاره عسکر لرل . دغه شمیر

76—Casi Raja Pundit, An account of battle of Paniput...,
 P 105.

محمد امین په خپل کتاب «مجموع التواريخ» ۱۲۷ مخ کې مشابیه راپور داسې
 وړاندې کوي: «د سپاهي د زبورهک د ۷۰-۸۰ توبونو او ۷۰۰۰۰ عسکروو
 د دزبورهک د ۷۰-۸۰ توبونو او ۷۰۰۰۰ عسکروو د دزبورهک د ۷۰-۸۰ توبونو او ۷۰۰۰۰ عسکروو

چې برتانوي جنرال گورنر دې يادوي، زموږ لپاره مبالغه اسيزه ښکاري، او په مقابل کې . دا خبره زمونږ په نظر حقيقت ته نږدې ښکاري کومه، چې د ۱۷۶۷ کال په اردو کې د پښتنو سپر، عسکرو برخه پنځوس زره تنه بولي (۷۸) .

د تيمورشاه داردو په باره کې زمونږ سره په نسبي ډول معلومات کم دي ، فاسټر ليکي : چې د تيمورشاه اردو د خپل پلار په تناسب پيڅې لږه وه، او تعداد يې د پرهو زرو کسانو ته رسېده چې زياتره برخه يې سهر و تشکيلوله . د دې اردو غنډه يوازې شاهي گارد هر وخت د تېا ري په حال کې و، چې د جنګ په وخت کې د غنډه شاوخوا د ځانا نو عسکري نو لکۍ اود قبايلو ايله جاري پندېدل (۷۹) مېټرو هاليت کريسا تف ليکي: چې د تيمورشاه د عسکرو شمير شلو زرو تنو ته رسېده هروخت د جنګ لپاره تيار سۍ وو (۸۰) . د دې اردو اساسي هسته هغو دولسو زرو سېرو قزلباشو عسکرو تشکيلوله چې قوسانندان يې سردار محمد خان بيات و. دا هم ويلاى شو چې تيمورشاه تر خپل پيرغ لاندي په يوه وخت کې د شپېتو غنډه تراو يا زرو وړي عسکر جمع کولاى شول، نه له دې اندازې نه زيات. کله چې تيمورشاه په بهاول پور باندې حمله کوله د اردو شمير يې همدغه اندازه و (۸۱) . عبدالکريم بخاري ليکي : تيمورشاه د شاه سراد په مقابل

78—J Heras Durrani in fluence in northern India (Islamic culture, vol. XI, 1937, No. 4), P. 507, A. Dow, the history of Hindustan, Vol, II, P. 382—383.

79—G. forster, A Journey from Bengal to England..., II, P. 85.

۸۰—کريسانف مېټرو هاليت نواب تراسکي د منځنۍ آسيا هیوادونو په باره کې ۱۱ مخ

81— Calendar of persian correspondence", Vol. VIII, p.637—638, No 1548; Mohanlal, A Brief account of the origin of the Daud

کې بوسلو په ټولوس زره عسکر د جگړې ډگرته وړاندې کړل (۸۲) چې په نتیجه کې شاه مراد مړه هم تر لاسه کړه، وای موږ په یقین سره وېلای شو چې د نوموړي سورخ دغه شمیر مهاله آمیزه ده، دا ځکه چې دغه د تاید لپاره هېڅ ډول دلیل نه لری. برتانوی جاسوس چې ۱۷۸۸ کال په سني کې کابل کې دی لیکي: چې ټمور شاه د شاه مراد مقابلې ته د عبدالطیف خان تر قوماندانۍ لاندې غلو په ټول ټول عسکر و لیرل. دغه معلومات زمونږ په نظر حقیقت نه ږدي ښکاري (۸۳). په دې کې هېڅ شک نشته چې دا احمد شاه دراني وسله والي قواوې د خپلو جانمنانو په تناسب ډېرې زياتې وې. د مثال په توګه رقابیل دای پکف خیال کوی چې د ۱۸-۱۹ پېر پوه شاوخوا کې د بېستو اردو ټول ټول زرو نفرو ته رسېده (۸۴) د غلام سرور د معلوماتو له مخې د شاه زمان اردو دغه د سلطنت په اوایلو کې ۶۸۸۳۰ زره عسکر لرل چې له دغې جملې څخه پنځه دېرش زره اوسه په پنجوس کسه په ولایتونو کې پراته وو او پاتې برخه یې د هیواد په مرکز کې وه. مرکزۍ قوه په اوږدو برخو پکې رسالو سره وېشل شوې وه. د هرې سیمې قوماندانۍ د بادشاه خپلوانو ته سپارل شوې وه. د شاه زمان د غلامانو پوځ له ۹۷۸۰ کسانو څخه جوړ شوی و. فیض محمد لیکي چې د شاه زمان د غلامانو اردو د ۱۲ زرو سپرو غلامانو څخه تشکیل شوې وه، چې د شاهي دربار او حرم ساتنه هم ددوی په غاړه وه.

ددې غلامانو نه پرته د شاه زمان په اردو کې د بلوڅانو سپاره عسکر او د پښتنو قبايلو: ترينو، خټکو، اندرو او نورو عسکری ټولګې هم موجود وو، چې په دایمي ډول د بادشاه سره په پایتخت کې اوسېدل. ددې ټولګيو د شمیر اندازنه هر ډل کېږي. د شاه زمان په اردو کې د کندهار ولايت درانيانو او زرو قبايلو څخه دېرش زره سپاره موجود وو چې

دهغوی قوماندانی خپلو خانانو ته سپارل شوي وو (۸۵) .

په ۱۷۹۷ کال کې چې شاه زمان په پنجاب باندې حمله وکړه ، دبحان سره یې اتیا زره سواره او پلي عسکر لرل ، چې « . . . » «زمپوریک» او درې شپته توبوله هم ورسره وو (۸۶) . اما دده خپل منظم عسکري ټولګی ددې اردو یوه برخه وه اوس . ددرانیا او په اسهاتوړی کې د اردو اعلی قوماندان هروخت بادشاه وو . دبادشاه نه لاندې په اردو کې ساه سالارو چې داعلی قوماندان (بادشاه) او ساه سالار ترمنځ ارتباط د «د دفتر نظام» په وسيله ټینګېدو . داحمد شاه درانی دسلطنت په دوران کې دشاهی اردو ساه سالار جهان خان پوهلزی و (۸۷) .

دامهراټوړی اردو کې تر ټولو مهمه اداره نظامی دفتر و . د نظامی دفتر وظیفه دا وه ، چې دمنظم پوځ شمیر هروخت معلوم کړي ، د اردو خزانی او ذخایرو راپور واخلي او همدا ډول نظامیانو ته ددولتي ذخیره ونه خوراکی مواد او نور ټول ضروري شیان ورکړي . ددې دفتر مسئول منصب دار امرته داحمد شاه درانی جانشینا نو په

۸۵- فیض محمد، سراج التواریخ، لومړی ټوک، ۶ هـ مخ . ددې خبرې سنه چې داحمدشاه درانی جانشینانو وولس زره غلامان لرل، دلمرو اسنادوله خوا هم لېوله شوي ده دمثال په توګه دغو آثارو ته مراجعه وکړئ :

M. Elphinstone, An account..., P. 530—531,

شاهزاده محمد مصطفی ، دافغانستان تاریخ، چې دپښتنو بادشاهانو اولادی په خولو لیکان شوی دی . ادبی ورځپاڼه .

86—H.R. Gupta, History of the sikhs, vol. III, Lohor, 1944, P. 62;

ج ، کهنشکهم لیکي چی په دې پوځ کشی کې شاه زمان پوازي . ۳ زره عسکر خپلي

وخت کې «لشکر نويس» ويل کيده (۸۸). د ټولو عسکري ټولگيو د افرادو نومونو لستونه په يو مخصوص دفتر کې ساتل کېدل چې «سند حيره» يې باله. دلېکر د خوراکی موادو او حيواناتو د وېږ اېرولو لپاره مخصوصه اداره وه، چې د هغې ادارې امر ته «سورسټې باغي» ويل کيده. سورسټې باغي په لږو ولايتونو کې ماليات په جنسي ډول ټولول، او د هغو ولايتو د پوځونو احتياجات ورپا ندي پوره کيدل. د احمد شاه دراني د سلطنت په لومړيو وختونو کې د پوځ خوراکی موادو لپاره کوښه خاصه اداره نه وه.

دا کار د دې سبب کيده، چې دلېکر کشمير ته وخت کې عسکرونه د پخني او لويې غنچه زيات تاوانونه رسيدل. د مثال په توگه کله چې احمد شاه دراني نېشاپور محاصره وکړه، او هرات ته يې عقب نشيني وکړه.

په دې وخت کې د پښتنو پوځونو د پخني د لاسه د هر زيات تاوانونه وليدل، پوازي په کافر کلا (اسلام کلا) کې په يوه شپه کې د پخني له لاسه ۸ زره کسان ستړي شول (۸۹). دوهم مثال دا چې په ۱۷۵۰ کال کې په استرabad باندې د پښتنو پوځونو د لويې له کبله د پوځ کښي نه صرف نظر وکړ، کښه هار ته په بهرته راتگ ته مجبور شول (۹۰).

احمد شاه دراني د خپلې اردو د ناکامۍ علتونه په جدي توگه مطالعه، او په راتلونکو لښکر کې يو کې يې د عسکرو خوراکی شيانو پر وړاندې زيات توجه

راوگرځوله. تاريخ ليکونکي وايي: چې دهاني پت په نښته کې احمد شاه دراني خپل پوځ ته زيات پام و، په کمپو او اوبازارو کې يې د دودۍ زياتوالي او ارزانوالي ترخپل کنترول لاندې ساته (۹۱).

چپه ځانه (کور ځانه) د کور چې باشي تر اسر لاندې وه. کورچي باشي دارو لپاره سړه وسله جنگي، سمات، دهنوي ترسيم اوساقه په غاړه لرل. په کندهار کې «باروت ځانه» او د باروتو جوړولو ورکشاپونه موجود وو، چې تر «نن ورځې پورې شنه دي». د نظامي محکمې امر ته «قاضي عسکر» ويل کېده، په پخوانو وختونو کې عسکري دسپلین په کلکه مراعات کېدل. د کناه په وخت کې د کفا کارو عسکرو پزې غوښتې، دغه ډول کناه کاران د جزا نه وروسته د لوړو دعبرت لپاره د عسکرو کمپونو ته بېول کېدل، جزا کافي نه پوازې ساه، عسکرو ته ورکول کېدې، بلکه حتی لوړ عسکري سامورين هم تر دې جزا لاندې راتلل.

په پخوانو کې محاسبان هم وو، چې په عسکرو کې يې د شريعت قوانين په پام کې کول. څرنگه چې د دولتي ادارو په منځ کې د وظيفو غبرگند وېش وجود نه درلود، نو زياتره وختونه په اردو کې متر پستونه بلکې کسانو او ياد رباريانو ته ورکول کېدل. د مثال په ډول شاهينده خان چې د احمد شاه دراني د پوهنې «داروغه» په حيث يې کار کاوه، دهاني پت په نښته کې نوموړي «داروغه» ته د دوولسوزو پېرو پوځ قومانداني ورکړه، چې د پښتنو تر لياقتو ان پکې او اېماقو څخه تشکيل شوې وو (۹۲).

بله دا چې داردو زیاتره برخه دغیر منظمو ټولګیو غځه جوړېده ، او په نظامي
 چارو کې مهم رول دمالیې وزارت ته سپارل شوی و . په دې صورت کې دمالیې دفتر
 مجبور و چې دمسکرو ټولو ټولګیو حساب دځان سره وساتي . په اردو کې دوسلې او
 اسولو کتنه وخت په وخت کېده . دهمدغې کتنې په نتیجه پورې دغیر منظمو عسکري
 ټولګیو لوماندانانو دتنظیموالووالي او ټیټوالي تړلی و . دغه غیر منظم عسکري ټولګی
 دمالیې دفتر په حساب کې راټلل . سورتچی باغي هم تر دې اندازی پورې د مالیه
 دفتر امر لاندې و (۹۳) .

دپوځ کشیو په وخت کې د عسکري ټولګیو قوماندانانو کله مستقیماً د پادشاه او امر
 اجرا کول ، او کله دغو ټولګیو په سر باندې پوځي امر ټاکل کېده ، اود هغه امر
 تر قوماندې لاندې یې وظیفې ترسره کولې . دسرلي په وخت کې چې کوم عسکر د هیواد
 مرکز کې پاتې کېدل ، د هغوی اداره پخپله پادشاه اوسه سالار ته سپارل کېده . کومې
 پوځي قواوې چې په ولايتونو کې اچول شوې وې ، د هغوی اداره د پادشاه په امر سره
 قوماندانانو ته ورکول کېده . دغو پوځي قوماندانانو ته «اسپر لښکر» وېل کېده . پورتنی
 دلېکراسیران نه یوازې دسرکزی تابع وو ، بلکه دسربوطي صوبې حاکم او خپلو نوابانو
 فرمانونه یې هم منل .

هغه پوځونه چې په لوېو کلاکانو کې اچول شوي وو د هغوی قوماندانان
 د کلاداره نومېدل . هغه معلومات چې زموږ لاس ته راغلي دي راپی چې په هغه وخت کې
 د پښتو زیاتره چونی مربع شکل او پایې د مستطیل څخه درلوده . پان د پوځونو یې لړ ،
 چې د ټولې کوشنولپاره سوري پکې جوړ شوی وو ، ددې نه پرته چونی د د پوځونو پاسنیو

د هغو په ديوالونو باندې دوه کسه ښک په ښک تيريدلای شول . د ديوالونو په
ټاکلي فاصله باندې بندېر جوړه جوړېدل . د کتونو رڼه د بندوالي نه کبله له منځ
برجونو غلجه د درزيات بند او هلته د توپونو لپاره مخاپونه ښکې جوړېدوي وو .

چونۍ زياتره وختونه په خندق باندې ښېدې ، اود ضرورت په وخت کې دغو
خندقونو ته اوبه ورځوشي کېدې . د چونو دورولو په سردمړچلونو وروڼه او کړکۍ په
غټو سختو ميخونو سره ټينگېدلې د چونو مخني وروڼه په دايمي صورت تړلې وه ، او هغه
وروڼه مخانگړو پيره دارانوله خواتر سخت کنترول لاندې وه . د غلام سرور په وينا
د درانيانو په امپراتوري کې د اتلسمې پېړۍ په وروستيو کالونو کې
يو سلو پنځه نوي چوڼۍ موجودې وې ، چي په دې جملې کې هغه زيات
شمېر بندرونه وې کلاوې او کوټونه را تلل . د پښتو په سيمو کې د هغو چونو نه
پرته چي مغلو او صفويانو جوړې کړې وې ، پښتون پادشاه احمدشاه راني هم دېرې
چونې ابادې کړې . د مثال په توگه پښتون پادشاه دراني په تاشقرخان (خلم) او
مشهد کې (۹۴) چونې جوړې کړې . په پوځونو کې د اوکړي لپاره د منظمې اردونه
عسکري تړنگي راپيلېدل اود هغوی سره په دې کار کې د غير منظمې اردو نه هم يو
ټولگه ورسره گوله .

په لوېديځو کې د پليواو سپرو پوځونو په ښک کې له توپخاني غلجه هم
پوتولگي اچول کېده .

داچي د بهتتو اسهرا توري د منظمي اردو منصبدارانو او عسکر وټه په کال کې غومره تنخواه ورکول کېده. په دې باره کې ژمنه معلومات يوځي کم دي. د منظمي اردو قوماندانانو ته چې «دهباشي» او د هغه نه يې لوړې رتبې درلودې د تنخواه يوه برخه نغدې روپۍ ورکول کېدې او د پاتې نيمه يې برخې په مقابل کې دوی ته چاپکي ورکول کېده (۹۵).

د تنخواه نغدې برخه په کال کې يو يادونه واره ورکول کېده. د تنخواه او چاپکي ارتوالي د منصبدار رتبې سره تړلي وو او په کال کې د سلونه تر پوړي تومان پورې يې نوسان کاوه (۹۶). د شاه زمان له فرمان څخه چې په ۱۲۱۲ هجري «۱۷۹۷» کال کې يې د قولي محمد اسير خان په نوم ورکړی و، داسې پوهيدل کېږي چې د دې رتبې قوماندانان يابه بل عبارت سره د شاهي کار «دستي» قوماندانان د اتلسمې پېړۍ په اخر کې په يوه کال کې دوه سوه تومانه تنخواه درلوده (۹۷) چې دغه اندازه معاش د کار د يوه ساده عسکر د تنخواه په نسبت تقريباً شل کړتې زيات وو. داسې ښکاري چې د احمد شاه دراني د سلطنت په موده کې د پوځ قوماندانانو ته د تنخواه لږه وه. د دې ځکه چې د لاس ته راغلو معلوماتو له مخې دارد و قوماندانانو تنخواه

۹۵ دغه ترتيب په همدغه دوره کې په بخارا کې هم و. د دې موضوع لپاره د ف. م. پفريوف اثر وگورۍ: «بخارا خيوا، پارس او هندوستان ته د درباري مشاور پفريوف سياحت... پترزبورگ ۱۷۹۳-۳۹۶-۴۱ مخونه، ن. و. خا. نیکوف د بخارا د سرداري شرح، پترزبورگ ۱۸۳۳، ۱۱۳ مخ، د لوی بخارا وروستي شرح «اسيايي مجله» پترزبورگ ۱۸۲۵، مخ.

د تیمور شاه د سلطنت په دوره کې لوړه شوه (۹۸). (د احمې باید په نظر کې ونه ول شي چې د اتلسمې پېړۍ په ورستيو کلونو کې د پېه سوار زېت راتېټه پېړۍ).

جایگیر او دهغه شرایط اولوی والی چې دراني با د شاهانو دخپلې اردو قوماندانانو ته ورکول (جایگیر ملکې ماسورینو، درباریانو او کله کله داردوساده عسکرونه هم ورکول کیده). ټول په یو ډول نه وو (۹۹). جایگیر د پوځي ټوټې لځمکې نه نیولې تړیوه (محل) پورې رسیده، چې په هغه (محل کې لس گونه زره اوسیدونکي اوسیدل. لوړې تنخواوې او لوی جایگیر ونه دهندوستان په مفتوحه ولایتونو کې جایگیر دارانو ته بخشش کیدل. د شمال په توګه د حسن ابدال ټوله سیمه د جایگیر په توګه د مظفر آباد حاکم مظفر خان یوسفزی ته ورکړ شوه (۱۰۰). د کشمیر په وادی کې پښتو سردارانو ته لوی جایگیر ورکول کیده. د کندهار په ولایت کې دراني سردارانو ته ډېر زیات لوی جایگیرونه ورکړ شوي وو (۱۰۱).

احمد شاه دراني خپل وزیر شاه ولی خان ته د گل بهار ټولې ابادې سیمې په جایگیر کې ورکړې او داسې نور.

98—J.P. Ferrier, History of the Afghans P. 99.

۹۹ - مخینو درباري شاعرانو ته هم جایگیرونه ورکول کیدل. په هغه قصیده کې چې نظام الدین سیالکوټي قریش د احمد شاه دراني په ژوند او جنگونو باندې غږېږي، خپلو شهرونو کې نوږي شاعر دخپلې غږېږي تنګسې او ټوټې چنې جایگیر نه رتی کیلی کوي.

(Charles Reiu, Catalogue, Vol. III, London, 1883, P. 717—718. add 26—285).

د پښتنو سردارانو نه علاوه نور زيات شمير اشرفو ته چې د پښتنو بادشاهانو سره يې نوکري کولې، جايگيزونه بخش شوي وو (۱۰۲).

د هغو معلوماتو او اسنادو له مخې چې زمونږ په لاس کې دي د دراني بادشاهانو په عصر کې د جايگير دغه لاندې ډولونه په گوته کولای شو (۱۰۳):

کومې محکمې چې په سیراني ډول په معاش (جايگير) کې کوم سړي ته د بادشاه له خوا بخش کيدې، جايگيردار حق درلود، چې د هغه محکمې ټول ماليات په ځان خرڅ کړي، او يا دروغونه وشوېو مالياتو يوه برخه.

(ميراثي او غورميراثي حقوق): چې د محکمې او وياړو څخه د مالې او باج په صورت راټوليدل، وروسته دولتي خزاني ته لېږل کيدل. د مثال په توګه دراني پښتو بادشاهانو خپلو وختي منصبدارانو ته هغه نوې ابادۍ شوی محکمې او وياړي په جايگير کې ورکولې، چې د کندهار په ولايت کې واقع وو (۱۰۴). په دې ترتيب سره د دغې کټګورۍ جايگيردار ته دولت يوه سيمه په جايگير کې ورکوله، چې جايگيردار کولای شول د دغو محکو ټول ماليات په خپله مصرف کړي، او يا د ټولو شوېو هايداتو يوه ټاکلې برخه ځان ته راوگرځوي.

هغه جايگير چې معمولاً د پوټا کلي وخت لپاره د سيمې او ولايت يوې برخې ماليات جايگيردار ته ورکول کيد، د حاکم جايگيردار کولای شول چې دغه ماليات تش د (ديوان اعلي) په مخصوصو پراتونو سره ټول کړي. په ۱۷۹۱ کال کې

تیمورشاه درانی مغلی شاهزاده میرزا حسن بخش ته دملتان اوغازیخان دیرې مالیاتو
 مخه په کال کې دوه سوه زره روپې دجایگیر په توګه تنخواه وټاکله (۱۰۵). شازسان
 خپل خسر عبدالرحیم خان هوتک ته داسماعیل خان دیرې مالیاتو مخه په کال کې
 دوه سوه زره روپې دجایگیر معاش په توګه مقرری کړې (۱۰۶) بل پښتون سردار ته
 داتک مالیاتو مخه یوه برخه په جایگیر کې ورکړ شوه (۱۰۷) همدادول د محمد زیو
 قبیلې سردارانو ته ددرو لکورو یو په اندازه په جایگیر کې ورکړای شوې.
 هغه جایګرونه چې دپوه ټاکنلی سړی په عوض یوې قبیلې ته ورکول کېدل
 هغه جایګر که محکمه وه نوموړي دقبیلې خپلوانو ترمنځ ویشل کېده. په پښتو
 حالاتو کې دقبیلې په مفهوم مالیات (پاد مالیاتو یوه برخه) دجایگیر په نوم دعمومي
 مبلغ نه بللېده. کوم مالیات چې دغیر پښتنو سیمو مخه دولت ته راوړل کېده. هغه
 جایګر چې بادشاه دپوی قبیلې په نوم پیدلوه کله کله دقبیلې خپلوانو ته علاوه په
 کورونو ویشل کېده. دا ډول ویش دپښتنو قومي ژوند لامل و او سرچینه سمون کاوه.
 لکه څنګه چې دمخه وویل شول په جایګر کې نه یوازې محکمې اود مختلفو سیمو مخه
 ټول شوی مالیات ټول او یاد هغه یوه برخه ورکول کېده، بلکه اوبه هم د جایګر
 په ډول بېل کېدای شوې، چې په هغه جمله کې ویالې او کارهزونه هم شامل وو.
 دمثال په توګه بلخ اتلس ویالې لرلې چې دهنې سیمې ټولې محکمې یې پاته کولې.
 دغه ټولې ویالې دپښتو بادشاهانو له خوا پیلایلو کسانو ته په جایګر کې بخښل شوې
 وې. ددې ویالو مخه یوه ویاله احمد بیګ (دمیر قلیچ علی خان زوی) ته په جایګر
 کې بخښل شوې وه، چې په کال کې یې اويا زره روپې عایدات لرل. ددې جایګر

سره پوځای احمد بيگ د « والی » لقب هم واخیست (۱۰۸)، تراوسه پورې مونږ ته پوازې پوهالت معلوم دی، چې د پښتونه یوه منطقه د ما لیا تواو نور و تواو حقوقو سره په جا پکیر کې ورکړ شوي وه. دغه منطقه د شال (کویتی) وادی وه، چې د کاکړ و قبیلې په برخه کې پرته ده، د شال وادي د ږه ا ږه سیمه ده چې مساحت یې تقریباً غلو بیشت مربع میله کیږي او د هغه سره جنوب پلوته دستونګ او اوسن په لویډ پخه غاړه باندې د خرن دا جیل منطقه هم ورکې را تلل. دغه ټولې محکمې د پلو چستان پیکلر بیګي ناصر خان پلوخ ته په جا پکیر کې ورکړ شوې وې (۱۰۹). د دغو محکو مالیات په ټوله معنی سره د پښتو پادشاهانو مالیاتي دفتر ونوځه یلی او د دغې «ممی غایدات او مالیات د ناصر خان پلوخ خزانی ته ورتلل. د دې جا پکیر په مقابل کې ناصر خان پلوخ مجبور وو، چې هر کال لکشمېر ته زرګڼه پلي عسکر ولېږي.

تر کومه پورې چې مونږ ته څرګنده ده، د منظمې اردو معمولی عسکر و تنخواه په عسکري دفتر او (دفتر نظام) کې ثبت وه، او د دوی د نومونو لست هلته موجود و. د هغه لست له مخې هر عادي عسکر نغده تنخواه اخیستله او په هغه باندې یې ژوند کاوه. تر ټولو زیاته تنخواه د ګارد (غلام شاهي) عسکرو ته ورکول کېده. څېار وایی چې دا احمد شاه دراني د سلطنت په وخت کې دغو عسکرو هره میاشت نغده تنخواه اخیستله (۱۱۰). دا امکان هم شته چې د دوی په منځ کې د ګارد د مخنیو عسکرو (شا هیڼچي) معاش نسبت نورو پلوو عسکرو ته زیات وی

(۱۱۱). معاش له پاره د زېږورېك وسلو عسكرو (شاه پېچي) د لورو عسكرو په تناسب
خاص امتيازات درلودل.

د احمد شاه دراني د جانشينانو په وخت كې د گارد عسكرو ته د پوځي دفتر له
خوا د تنخواه په مقابل كې نغدې پيسې حواله كېدې. د شاه زمان غلامانو قزلباشانو
هر عسكرو ته په كال كې ۱-۱۱ تومانه معاش ورکول كېده (۱۱۲). د پليو عسكرو
تنخواه د كړيسه نېف په قول د اتلسمې پېړۍ په وروستيو كالونو كې په مياشت كې
د روسيې د هغه وخت د پيسو په حساب څلور روپله وركوله (۱۱۳). دغه ټاكايي
اندازه د تنخواه عسكرو ته په ټاكلي وخت كې نه وركول كېده، او په همدې سبب
سره عسكرو مجبور بدل، چې ژبانه وختونه دې پيسه كې له امله دخپل اس ولسي
او كاليو خرغولو ته لاس تېر كړي. ترڅو وگولاي شي چې د لوږې څخه مخان بچ
ري. دغه وشرا پطو كله كله دوي د جېورول چې د عسكري په څنگ كې په
تجارت او بل كسب باندې مخانونه اخته كړي (۱۱۴).

۱۱۱- د مغلو د پوځونو ټولگه لرونكي عسكرو چې آسونه يې هم درلودل، د لورو
پليو عسكرو په نسبت يې ۷-۸ محلي جگ معاش اخيست. د دې موضوع لپاره لاندې
كتاب ته مراجعه وكړئ:

Irwine the army of the indian Moghuls: its organisation, and
administration, London, 1903, p. 167.

۱۱۲- فيض محمد، سراج التواريخ، لومړی ټوك ۶۵ مخ.

۱۱۳- كريسانف سينروپاليت نواپتراسكي، د سنجي اسيا هيوادونو په باره كې، ۱۲ مخ.

114—G. Porster, A Journey from Bengal to England Vol. II,
P. 49, 29, 86, 88.

فېرېرېلېكي: چې د دغه په زمانه كې هغه سردارانو ته چې د عسكري

په پخښو حالاتو کې د پوځ کښلو په وخت کې عسکرو ته پيسې ورکول کېدې، چې په هغه باندې د پخوان لپاره د لارې غوړی برابر کړي. د مثال په توګه په ۱۷۹۶ کال کې ددې لپاره چې عسکر د ګلپو خلکو چورولو ته لاس ونه غزوي، اوددې کارامکان هم زیات و، نوښاد زمان هر عسکر ته درې روپۍ ورکړې، چې د کابل نه تر اټکه پورې د لارې خوراګه پخوانو ته برابره کړي (۱۱۵). ولې دومره باید وویل شي چې دغه پيسې ټولو عسکرو ته ورټکړای شوې او په دې ترتیب سره عسکر مجبور وو، چې په خلکو حملې وکړي او د ضرورت وړ شيان یې په پخوانو ته واخلي. ج. فاسټر دغه صحنې چې په ۱۷۹۳ کال کې د اکوړې په شاوخوا کې په خپلو سترګو لیدلې وې، داسې لیکي: «د سلخوټو فان» په خلکو حمله وکړه... هرکلی چې د لارې غنګه سره پروت وو، پخوانو یې ورور سول، دوی نه یوازې خپل پخوانو هلته مړول، بلکه داسو نو لپاره یې وایه او نور ضروري شيان دخپلو څخه را نيول (۱۱۶). د درانيانو قبيلې منظمو عسکري ټولګيو د ننخواه له نظره د نورو قبایلو په نسبت خاص مادي امتيازات لرل. د ګډه. رااولین من د معاوضاتو په اساس چې د ګنډ هاردار شرف څخه یې دولت ته راوړی و، د درانيانو قبيلې ايله جاري عسکري خدمت په لاندې شرایطو سره پېښي:

د هر شهر و زرو قبيلو - جایګر څخه چې د درانيانو قبيلې ته بخش شوی وو، د دې جایګر په مقابل کې قبيلې دوه سپاره مرکزه را نيول، چې په وار سره یې نوکري کوله.

شاهی پوڅ ته دراتګ نه وروسته هر دراني سپاره پنځوشت تومانه تنخواه اخيستله چې ددې جملې څخه زولس تومانه په نندې ډول په څلورو وارونو درې مياشتې وروسته ورکول کيده او پاتې برخه شپږ تومانه تنخواه يې د دولت نه د محکمې د سالي په ډول اخيستله .

که چيرې په کوم کال کې کوم عسکر پوځي خدمت ته نه حاضرېده، يايې له درو مياشتو کم خدمت اجرا کړی و، په دې صورت کې به هم هغه عسکر کولای شول چې دخپلې تنخواه څلورمه برخه واخلي (۱۱۷). ددې نه پرته دراني عسکرونه يو لړ نور امتيازات او اسانتياوې هم برابري شوې وې. د مثال په توګه د درانيانو قبيلې د جاېګير په مقابل کې شاهي پوڅ ته (د محکمې د اندازې په تناسب) د نورو قبيلو په نسبت

117— Henry, C. Rawlinson, Report on the Dooranee tribes, dated, 19th, April, 1941 ("central A contribution towards, the batter knowledge, of the topography, ethnology resources and history of Afghanistan compiled (of political and military reference) by Lieutenant colonel, C.M. macGregor, assistant quarter master General" Pt. II calcutta 1871) PP. 824—827

رااوین سن لیکي: چې د ۲۵۰ تومانو نه دا بست انډيا کمښتی ۲۷۷ روپۍ جوړېدې. په يوه قلمه محکمې باندې شپږ څرواره تخم کرل کيده. له يو څرواره نه ۵۶۵ کيلو ګرامه جوړېدل، بغداد او فليکي: چې يو څروار ۵۵۹ کيلو ګرامه کېږي .

(L—Bogdanov, the Afghan, weights and measures Jouranal of the Asiatic. Society of Bengal ", Vol. 24, 1928 No. 4, p. 421);

مغلی جاېګير، ايراني تهول، او د درانيانو قبيلې ترمنځ د اندازې له پلوه دويمه

توپر نه وو. ولې اساسي فرق به دا و چې د درانيانو جاېګير — قلمه په مياشتو ډول

حالت وجود نه درلود، یعني د مالایانو او همسایه کاناو غنچه یو ډول راټولیده (۱۲۱). داسې غنچه هم موجوده وه، چې د جنګ ته تللي عسکر کورنی ته باید خپل خپل د خوراکې غله ورکړې. د ختیځ افغانستان په ځینو قبیلو کې داسې رواج موجود و، چې که فرضاً جنګ کې شامل عسکر خپل آس له لاسه ورکاوه نو د هغه آس قیمت د مخصوصې ذخیرې غنچه ده ته سپارل کېده. دغه مخصوصه ذخیره د هغو روڼو غنچه جوړېده چې د جریمې او نورو اعانوله درکه دلارو، څړنیو درو، سیندونو او ګودرو نوساتې لپاره ټاکل کېدل، دوی د محکوم مالیا تو غنچه خلاص وو. کله کله دوی ته د سڅکې یوه برخه ورکول کېده یا د خپل ولایت له مالیا تو غنچه یې معاش اخیست، د دې ډول مالیا تو زه اتره برخه ځانانوپه خپله مصرفوله (۱۲۲). د کندهار او غزني ترمنځ د لارې ساتنې له درکه غلزايانو د مالیا تو په نوم په کال کې غلوېشت زړه روڼی اخیستلې. اورکزېو، اهریديو، شینوارو چې د څیږ درې په هاوخوا کې پراته وو، د دغې مهمې درې د ساتنې په نسبت د دولتې مالیا تو نه خلاص وو. د دې نه پرته دوی ته د پېښور په سیمه کې چاپکېرونه ورکول کېدل، چې کلنې عایدات یې دولس زرو روپو ته رسېدل. شاه شجاع د څیږ درې اوسېدونکو قبیلوته په کال کې شپېته زره روپي ورکولې (۱۲۳).

121—M.Elphinstone, An account..., p. 533—534.

122—Ibid, p. 529; H—G. Raverty, notes on Afghanistan p. 269—270;

غبار، احمد شاه بابای افغان، ۱۱۲ مخ.

123—H.G. Raverty, notes on Afghanistan..., p.44—94—95;

M.Elphinstone, An account..., p. 356; Charles Masson, narrative

ددې قبايلو ټول عايدات دجا پکیر اوسعاش اونورواستيازا ټوله درکه چې دراني کورنۍ
غځه پي لاس ته کول په کال کي ۱۳۲ زره روپي کېدلې (۱۲۴) .

هنه پلي غیر منظم عسکري ټولگي چې په بندرو کې يې پوځي خدمتونه اجرا کول،
ددوي تنخواه د هغه ولايت د ساليانو غځه حواله کېده، په کوم کې چې بندر پروت و.
دغه اسعيازات او پولي بخشېشونه چې قبايلو ته ورکول کېدل ، نه يوازي له دې درکه
وو ، چې په دوي باندې د لارو ساتنه وکړي ، بلکه دغه عقب نشيني د دې
لپاره وه چې قبايل د کاروانونو چور کولو غځه منع کړي . که به هم په لارو باندې
کاروانونه چور کېدل ، د قبايلو خاانان مجبور وه ، چې رسيدلي قاوان کاروان ته
ورکړي . دغه قاوان دوي د هغو کسانو غځه اخيست ، کوم چې د دوي ترواک
لانه و . اگر چې خاانانو د حکومت غځه بخشېشونه اخيستل ، ولي دوي سره سره
دغرونو اوسيدونکو په امن وخت کې د سوداگرانو او کرهځي پالو غځه پيسي اخستلې ،
کوم چې د دوي له سيمو غځه تيرېدل . (۱۲۵) يوازي هغه عسکر چې د کاروان
پد رکه يې کوله ددې ډول پيسو ور کولو غځه معاف وو . د سوداگرانو واره
کړه بونه ، يا هغه سوداگر چې يوازي تلل په هر صورت غځه بچ نه وو . (۱۲۶)

۱۲۴- برنس، کابل په ۱۸۳۶، ۱۸۳۷ او ۱۸۳۸ کالونو کې د سياحت ياداشتهونه،

لومړی ټوک، مسکو ۱۸۳۷ کال ۱۸۱ مخ .

۱۲۵- د مثال په توگه دغه کتاب وکوره :

G forster, A Journey from Bengal to England..., Vol. 11, P.
54, 55—57.

۱۲۶- څنگه چې د خيبر قبايل هم ښکله د سرکزي حکومت تر کنټرول لاندې نه وو،

د پلوی غیر منظمو ټولگيوته ، چې په بند روڼو کې يې خدمت کاوه ، د مربوط ولايت له خوا تنخواه ورکول کېده .

د قبيلوي خانانو عسکري ټولگيوته د جنگ په وخت د پوځونو قوماندانانو په خپل مصرف دودۍ او وسله ورکول .

د قبایلو خانانو، د عسکري ټولگيو سابقه او ددوی د جنگي وسلو برابر ونه د خانانو قوماندانانو په غاړه وه . هغه عسکري گروهه چې د درانهانو بادشاهانو له خوا نيول شوېو سيمو ته استول کېدل او هلته د پوځي خدمت لپاره لځای په لځای کېدل ، دوی ته يې د پوځي خدمت په بدل کې د محکومو ټوټې ورکولې چې په « فرد » يا « زوج » سره يادېدلې . « فرد » د « زوج » نيمایې برخه کېده . « زوج » سواره او « فرد » پلۍ عسکرته ورکول کېدل (۱۲۷) . مهاجرو عسکرو خپله محکمه معولا په اجاره ورکوله ، دا هم بايد وويل شي چې مهاجرونه محکمي په پيراني توگه ورکول کېدې ، په دې معنی چې د پلار سرک نه وروسته زوی ته هغه محکمه رسېده . دا ډول محکمي مهاجرو عسکرو ته د هندوستان نه سربېره په افغاني سيمو کې هم ورکول کېدې .

ددې ډول عسکرو شمېر زیات وو، د شمال په توگه د بلخ په شاه وخواهر خو کې د احمد شاه دراني په فرمان سره په خوزرو پښتنو مهاجرو عسکرو ته محکمي ورکړ شوي . د شکار په پورېه سيمه کې دراني بادشاه دراني پوښمير سدوزيان په ۱۷۵۲ کال کې د مهاجرو عسکرو په صفت دسلطان په صوبه کې واچول . همدا ډول د پښتنو مهاجرو عسکرو زیات شمېر د لاهور په جنوب « کاسور » کې لځای کړل شول . د پاني پټ تاريخي کاسيای نه وروسته چې سره ته وسخته ساتي وخوره ، احمد شاه دراني زیات شمېر پښتانه د مهاجرو عسکرو په صفت د هندوستان ته واستول ، او هلته يې دوی ته د محکوم لوي چاپه ادا ونه

ورکړل (۱۲۸). د درانيانو اسیراتوری په هندي ولايتونو کې چې پښتنو سردارانو کله کله د بادشاه مخه د جاپگير په شکل مکمل «مخاونه» اخيستل، نو هلته دوی له کرنې سره غرض نه درلود. د حکمو مخه يې ماليات ټولول د هغو بزگرانو حالاتو مخه يې مخانوته نه خبرول، چې د دوی جاپگيرونه يې کړل. همداروجه وه، چې حکمکه او د هغه بزگران بهام هندي ملک ته ورهاتې وو. داهم بايد وويل شي چې جاپگيردار پوازی دقانون په رڼا کې کولای شول، چې د جاپگير مخه هغه ماليات او محصولات واخلي، چې خزانی ته تحویلیدل. ولی په عمل کې د دوی لاس چانه شو نیولای. دوی ته چې هرڅه په لاس ورننول، په اعظمی صورت یی د بزگرانو مخه شو کول. په همدې دلیل سره په پنجاب کې د سکانو کرکه چې زیاتره برخه یی بزگران وو، په اوله درجه کې د بې شمیره جاپگيردارانو په مقابل کې وه (۱۲۹).

ف. انگلس لیکي چې: داردو تاکنکه، ستراتیژی په وسله مهالول، سازمان ورکول او ترکیب له هرڅه نه اول د اقتصادي شرایطو په سطح پورې تړلی دی (۱۳۰).

۱۲۸- فیض محمد، سراج التواریخ، لومړی ټوک، ۵۶ مخ،.

M. Elphinstone, An account..., p. 474—475; J. Burnes, Narrative of a visit to the court of Sindh and Hyderabad of Indus, Edinburgh—London, 1839, Appendix, P.22: Mohammad Aslam. Farhatu—n Nazir

H.M. Elliot—John Dowson the History of India... vol.

VIII, p.171); Jadunath sarkar, Fall the mughal Empire, vol. I. p.246

د احمد شاه د راني او دده جانيشنانو اردو همځنگله نه شوای كېد لای ، چې
مختلر المزيشي ، دې اردو هم د درانيانو امپراتوري د سورياداري سازمانونو پشان دوه
مخملر ل او د اهل بي داو ، چې په پښتنو كې د درانيانو امپراتوري جوړېدنه وروسته
د توليدي سلسلې اتوهڼه زره نور سونه چې دخپل ليلوي سيستم خصوصيات لرل ، په
د برقوت سره په پښتني ټولنه كې دوام وكړ .

پښتنو اردو د درانيانو بادشاهانو په عصر كې د منظمه وسله والو پوځونو ، د شاهي
كارډ ، د خانانوله سپرو ټولگيو او د قبيلو له ايله جاريو مخخه جوړېده ، ولي غلام خانده
«شاهي كارډ» د بادشاه هغه اساسي قوه وه ، چې دهغې په مرسته يې د يوه خاص جنگي
مخخانهزم په صفت د قبيلې خانانو د خود مختاري ساتولولپاره وړهني كار اخيست .

د خانانو عسكري ټولگي ، د قبيلو ايله جاري چې د امپراتوري وسله والو قواوو
زياتره برخه يې تشكېلوله ، د بادشاه او امر وټه هيڅ وخت په ټوله معنې سره تابع نه وو ،
اوله بلې خوا د دوي په منځ كې داخلي روابط هم ډېر سخت او كمزوري وو .

د پښتنو عسكري ټولگيو په منځ كې داخلي نظم او سهيلن ډير ټوټگي و ، ولي
په عمومي صورت د ټولې اردو په سويه دغه نظم او سهيلن وجود نه درلود . دغه
وروستني حالت د پښتنو اردو ته ډير خطرونه متوجه كول . د سهال په توگه كله كه
دغه اردو د قوي دښمن سره مخامخ كېده ، او د ماتې اسكان ورته پيدا كېده ، نو مخيني
عسكري ټولگي د بادشاه له ادارې مخخه وتل او په نتيجه كې اردو ټوټه ټوټه كېده .
د تابعو سردارانو وسله وال پوځونه د درانيانو امپراتوري په عسكري قوه كې
په دايمي ډول نه پاتې كېدل . تابعو سردارانو په خپله خوښه او فكر سره دخپلو عسكري
د تشكېل ، وياړ او تنخواو پر ايله ونه كړل . حتی هغه بر شمېر عسكري ټولگي ، چې

ځنگه چې د درانيانو بادشا هانو اردو مهمه برخه دا اختصاصي عسکرو څخه جوړه شوې وه ، اوزياتره برخه د دهقانانو او مالدارانو څخه تشکول شوې وه ، نو په همدې سبب دوی نه شوای کولای چې دزياتي مودې لپاره د خپلو کورونو څخه ځانونه جدا کړي . همدې علت دوی ته داسو قع برابروله ، چې په اوږدو جنگونو کې د قوی دشمن په مقابل کې د جنگ نه لاس واخلي ، د ا هم بايد وويل شي چې دراني بادشا هان په جنگ کې د معارزه وروسته پاتې برخې څخه هيڅ وخت داده نه وو . دوی نه شوای کولای چې د افغانستان له اساسي هستې «پايتخت» څخه دزيات وخت لپاره ځانونه لرې کړي (۱۳۱) .

د احمد شاه دراني د جنگي عملياتو د مطالعې په لړ کې مونږ نشو کولای له دې حقيقت څخه سترگې پټې کړو ، چې پښتو ځنگه په چټکتيا د جنگ په لومړيو ورځو کې دشمن پوښاکاو . په هندوستان باندې د احمد شاه درېيمې حملې له سره څلور مياشتې (۱۷۵۱ کال دېسمبر نه د ۱۷۵۲ کال تر اپريل) پورې وخت ونیو . څلورمې حملې پنځه مياشتې (د ۱۷۵۶ کال د نوامبر مياشتې نه تر ۱۷۵۷ کال اپريل پورې) دوام وکړ . نورې پوځ کشي تقريباً د دې څخه هم لنډې وې .

په دې پاره کې يوازې د پانی پت جگړه استثنا بللای شو ، په دې معنی سره چې احمد شاه دراني د مرهتيانو د سرکوبۍ لپاره هندوستان نه د ۱۷۵۹ کال په اکتوبر کې راځی او د ۱۷۶۱ کال مارچ مياشتې پورې پانی شو ، چې تقريباً يونيم کال ورباندې تير شو . د احمد شاه جانشينانو تيمور شاه او شاه زمان د پوځ کشيو وخت ډير لنډ او معمولاً

دروغلوړو مېاشتو غځنه يې زيات وخت نه نړو. همداعات و، چې که پښتنو جنگه کې
گامېاې حاصلو نه، نو ددهم په کلي تباھې پسې نه گرزيدل.

گامېاې يې غنيمت گنله، او دېمن لږ وخت وروسته بيا سر را پورته کاوه، پښتنو
همېخ وخت دا کوشش نه کاوه، چې د جگړې گټلې ميدان د لځان لپاره ټينگ کړي.
په دې ترتيب سره ويلای شو، چې د درا نيا نو اردو د لنډې فوځ کشي په وخت کې
د حرکت چټکتيا له پلوه چې د جنگي غنيمت هيله هم پکښې موجوده وه، ساري نه درلود.
ولې دغه مجهزه اردو د غه دېمن په مقابل کې چې جنگ يې غځاوه، او د دوی سره يې
مقابله کوله، د رټو مشکلاتو سره مخامخ کيدل.

د احمد شاه دراني د سلطنت په وروستيو کالونو کې کله چې د پښتنو اردو
د سکا نو سره مقابلې ته مجبوره شوه، نو دا قدرت يې نه درلود، چې دېمن له منځه يو سي.
د دې کار په علت هم دا و، چې سکا ن په پرله پسې جنگونو کې نه يوازې تر پيه،
بلکې رت پا خه شوی هم وو. مخينې اسناد وايي چې احمد شاه دراني غو ټټل
په ۱۷۶۶ کال کې په سکا نو حمله وکړې، ولې اردو د دې کار غځنه انکا رو کړه.
او په مقابل کې بل علت ممکن دا هم وي، چې پښتا نه سرداران په هند باندې
د پخوا پوځ کشيو په وخت کې ساره شوی وو، او زيات مالونه يې لاس ته کړي وو.
فاستر لیکي: چې د احمد شاه درو نه لوی لوی عسکري ټولگي بيليدل، دوی خپل
بادشاه په ميدان کې خوشې کاوه، او پخپله افغانستان ته را تڼل. دا لځکه چې دوی له
هندوستان نه د پوځ کشيو په وخت کې پوره مال لاسته را وړی و (۱۳۲). کله چې
احمد شاه دراني په پنجاب باندې دنهم لځل لپاره حمله وکړه (د ۱۷۶۸ کال د سمبر
د ۱۷۶۹ کال نوسېر)، د سکا نو سره د سختې مقابلې په نتيجه کې د پښتنو سردارانو

شمیرې د ولسو زړونه رسیده ، پیل او د کابل خواته راستون شو (۱۳۳) دې کار احمد شاه مجبور کړ ، چې په پنجاب باندې د هوځ کښې له لاس واخلي. د شاه راتګ (عقب نشینی) په وخت د پښتنو په اردو کې اعتصاب شروع شو، چې د هغه په نتیجه کې د بادشاه کمپ او د ده پرتو دې خپلوان پکې وژل شول (۱۳۴).

کله چې د پنجاب پلاي میمو زیاتره برخې د پښتنو غنډه مکانووا خيستي ، نو دې حالت وسله والو قواوو لپاره ډیر ګرځ معنی لرله . لکه چې د نوسور پوښموند لاسه وټوسه د پښتنو دولت زیات عایدات له لاسه ورکړل . ج. فاستر لیکي : چې د تهمور شاه دراني د سلطنت په موده کې چې په دولت کې د عایداتو کمه نیمګړتیا راغلې وه، د هغه زیات تاثیر تر ټولو زیات د منظمو پوځونو په وضع باندې ښکاره شو (۱۳۵).

د درانيانو امپراتوری په دوره کې که له یوې خوا د قبا پلو خانانو په فیوډالي ملکیت موضوع لیاقت اخلي، نو له بلې خوا د فیوډالي قوتو درشد سره ډیر کزیت وضع لاهې کمزوري کېږي. د دې جريان په نتیجه کې مکمل ولايتونه په تدریجي ډول ډیر ګړی حکومت د کنټرول غنډه وځي. د دې پروسې (جریان) سره په ځنګ کې هغه دولتي محکمې چې د هغه د هغوی عایدات په شاهي ګارد باندې لګیدلي و د دولت له لاسه ووتې. دې پروسې هم په خپل وار سره د درانيانو امپراتوری عسکري سیستم خاسخاد کمزوري خوانه کښاوه. ټول اسناد چې په دې دوره پورې اړه لري، دا خبره په یوه خوله کوي، چې د درانيانو امپراتوری کمزوري د تهمور شاه اوشاه زمان د سلطنت په دورو کې د احمد شاه دراني د سلطنت دورې په تناسب ډیره

زیاته شوه (۱۳۶). په داسې شرایطو کې د احمد شاه د جانشینانو او د کوشش چې مرکزۍ حکومت ټینګه کړي، د پښتنو قبايلو ځایانو خود مختاری ما ته کړي او بالاخره فیوډالی قوتونه کمزوری کړي ترڅو د قوی مرکزیت اساس کېښودلای دا ټول کوششونه یې ناپېدي وو.

د نولسمې پېړۍ په لومړیو کالو نوکی په افغانۍ جاسعه کې په محکمه باندې د ځایانو د زیاتو فیوډالی مناسباتو د اودهغه پر مختګ له هرغه دمخه په دراني قبايلو کې قوی شو.

دا جرپان د دراني قبايلو په منځ کې د نه اندولو لی مناسبات لا ټینګه کړل. د قبايلو هغه آزاد غړي چې پخوا یې د محکمو لخوا غوړندې ملکیت درلود، د محکمو نه خلاص او ورو ورو د فیوډالانو کوچنی ممتاز اقلیت تابع شول. د درانيانو قبايلو امله جاری توه چې د غیر منظمو پوځونو اساسي هسته یې جوړوله ورځ په ورځ یې خپل پوځي ارزښت له لاسه ورکاوه، او په مقابل کې د درانيانو د لویو ځایانو ځانګړي پوځي ټولګیو رول زیاتیده په دې ترتیب سره د درانيانو امپراتوري د پوځي سیستم شرایط له بدلون سره سم د خپلو پخوانیو هدفونو د ساتنې سره په مخالف قطب کې ودرید.

د(۱۹) پېړۍ په اوایلو کې ددراښادو امپراتورۍ بین المللی وضع په له
شوه د شاه سراد منګیت (۱۷۸۵ - ۱۸۰۰) د حکومت په دوره کې شمال پلوته
د بخارا سرداری سرکمه شوه ، لوېدیځ لوري ته د ډیروکا لوټو فیوډالی
شورشونونه وروسته ، دپارس زیاتره برخې د قاجارانو لاس ته ورغلې. امپراتورۍ نور
دا قدرت نه درلود ، چې د خپلو ګاونډیانو حملې شنې کړي . لوی لوی ولایتونه
پوهېل پسې د پښتنوله امپراتورۍ جدا کېدل ، ترڅو دغه امپراتورۍ د زوال سره
مخامخ شوه ، اود هغه زوال سره یوځای هغه پوځي سیستم چې د احمد شاه دراني
د سلطنت په دوران کې جوړ شوی و ، هم سقوط وکړ .

خاتمه

د درانیا نوامه را توري د پښتنو اول دولت نه وو. لا په ۱۶ پېړۍ کې د ختيځ افغانستان په هغه سيمه کې چې خټک او سيدل دوی په اجتماعي اقتصادي لحاظ ډير پرمختگ کړی و. داځکه چې په دوی کې د ما قبل التاريخ ابتدايي اجتماعي ټولنې لځای په لځای مېشته کيدو پروسه او د فيوډالي روابطو وده نسبت نورو قبایلو نه زیاته پرمخ تللی وه. (۱) دا کورې او ټيرې په نومو نوسره د دوی فيوډالي سرداري جوړې شوی وې. په ۱۷ پېړۍ کې د اېریديو په سيمه کې نسبتاً وړه سرداري دښخ ته راغله (۲) ولې د غولومړۍ فيوډالي سرداري وړه وړه سيمه نيولې وه او د هغوی

۱- د ما قبل التاريخ ابتدايي اجتماعي ټولنې د لځای په لځای مېشته کيدو پروسه په لځای کې د پښتنو دولت او په دوی کې د

لځمغه د دولت هسته جوړه نه شوه، په کومه کې چې د افغانانو ټولې محکمې
راغلي وای. همدارول هغه دوی وې چې سرداري چې په لويديځ افغانستان
کې جوړې شوې هم د دولت هستې نه شوي.

د اوروستي دوی سرداري يوه دهرات او بله دکندهار وه. دی دوو
(سرداريو) پراخې سيمې نيولي وې او د افغانستان د خلکو لپاره
يې مهم رول لوبولی و. دکندهار سرداري په سر کې د غلجيو قبيلې
د شروالو، او دهرات سرداري په سر کې د ابدالي قبيلې مشر. (۳) د دې
دو سرداريو ترمنځ رقابت او د پښتو نا درافشار ته داسو وركړه چې
دواړه نه منځه يوسي. يوازې احمد شاه دراني وکولای شول چې په خپله
امهرا توري کې د ټولو پښتنو محکمې راټولي کړي او دغه دولت د
افغانانو د ملي دولت وگرځيد.

د يوه واحد دولت د جوړېدو لپاره د ټولو افغانانو د وحدت مفکوره په ۱۷-۱۸
پېړيو کې دخارجي يرغلگرانو سره د جنگ په لمبو کې وزيريدې، دا څرگنده
ده چې د بايزيد انصاري (۱۵۸۱-۱۵۲۵) زامنو د پير کالو د مغلو سره مبارزه
کوله، او خپل ځانونه يې د افغانانو يا دشاهان بلل. (۴) په ۱۷ پېړۍ
او د اوښو کالونو کې د مغلو په ضد د پښتنو د ازادۍ نهضت رهبر، نامتو
پښتون شاعر و طنز پرست خوشحال خان خټک، (۱۶۹۱-۱۶۱۳) په خپلو شعرونو
کې افغانان دې ته را بلل، چې قبيلوي مخالفتونه پرېږدي او د ګډ

دېمن په دقا بل کې په مېا رزه کې سره سمه دشي . ولي د سمه ازا د افغانی دولت دجوړیدو لپاره یوازي د ۱۸۵۰ پېړۍ په نیمایي کې شرایط را بر شول . دا وخت که له یوه طرفه د پښتنو او خایي قبایلو فیوډالي روابطو دودې برکت و ، داخلي شرایط را بر شول ، دولتي وحدت منځ ته را غي نو د بلي خوا خارجی شرایطو هم تغییر کړی و . دې مساعدو شرایطو احمد شاه دراني ته دا موقع ور کړه ، چې د افغانانو د حکومت په یوه واحد دولت کې راټولي کړي . د پښتنو د آزاد دولت جوړښت د افغانی ټولنې د پاسني قشر منافعوسره سم و .

پدې پاسني قشر کې د قبایلو خانان او روحانیون را تلل . افغانی دولت دغه پاسني ممتاز قشر ته موقع ور کوله دوسلې صفت د استثمار شوي ټېټې طبقې په ضد کار ور ځني واخلي . پدې استثمار شوی ټیټې طبقې کې غیر مساوی همسایه ، غریبان او د فیوډالی طبقې د فشار لاندې د ټولنې آزاد غړي را تلل . د افغانی دولت جوړښت په عین وخت کې د دې سبب شو ، چې د افغانی ټولنې اوسیدونکي دایراني اسلامي فیوډالانو له استثمار نه خلاص کړی . دې نه پرته د افغانی دولت په جوړښت سره پښتنو فیوډالانو کولای شول ، چې د همسایه هیوادونو په نیولو کې د دې لمانځې دولتي ماشین نه استفاده وکړی .

افغانی آزاد دولت جوړښت خصوصاً په اولو وختونو کې د افغانی ازادو ټولنو- بزگرانو ، مالدارانو او نوروله خوا دفاع ولیده ، دا لکه چې دوی

کې و، ولی بهام هم دوی نه شوای کولای چې معاخ د خپلو قبا یلو مستقیم
استثما رته لاس تیر کړی .

همداد لیل و چې د پښتنو دولت تشکیل په اوا یلو کې د ټولنې د سا ده
غریو لپاره مسا عدل شرایط برابر کړل. دې مسا عدو شر ا بطو د ټولو نه
زیات د احمد شاه دراني د شانداره کامیابو او په پوځ کشیو کې په
غنیمت نیو او کې لمانځنګاره کړ. تر کومه پورې چې د ویر تهر ګنده ده
د دې پوځ کشیو د نفی عواقب د افغانی قبا یلو په ازاد و او مسا وی الحق و قو
غریو باندې زرتزره منع ته را غلبل. د نادر افشار دامهرا توری
ختیځې سیمې چې داسیمې د افغانی امهرا توری د جوړښت لپاره اساسی
هسته و ګرځیده یو ځل بیا د فیوډالی انا رشی او د قبا یلو تر منځ د داخلی
قبایوی شخړو اساس بنا کړ. داسیمې د نادر افشار د سلطنت په وروستیو
کالونو کې د زخم شنی غوښې ته ورته وې چې دده لویه امهرا توری یې
خوړله، او په ډیره ناوړه توګه یې دار و ټودو په سرنوشت اغیزه کوله .
پدې اساسی برخه کې چې د درانیانو امهرا توری اساسی هسته یې تشکیلوله
د احمد شاه له خوا امنیت او نسبی د سولین ودرول شول، کوم چې د دې
سیمو او سیدونکو یعنی از ګرانو، کسب ګرانو، وړوسو د اګرو، ساد ه کوچیانو
او خصوصاً د کندهار ولایت خلکو په ګټه وو. د احمد شاه درانی د سلطنت

ای کوچیان وو. پدې تر نیمب سره د احمد شاه دراني تر اداړی لاندې
 د افغانی مستقل دولت جوړېت چې د افغانی ټولنې د پاشني قشر د کټو په
 غرض جوړ شوی و د افغانا نوښتې حمايي سره مخامخ شو .
 د الحکمه چې دنوی افغانی دولت زیا تره سیمې پیر وخت د ایراني او مغلي دولتونو
 نو تر ژغ لاندې وی . د دې نوی دولت دفاع نه یوازې پښتنو کوله ، بلکه
 د غیر پښتنو او سیدونکو له خوا هم مرسته ورسره روانه وه ، کوم چې د فیوډالي
 انا رشی نه رټه ترې شوي وو .

مونږ فکر کوو ، چې همدا دلیل د دې سبب شو چې د پښتنو امهرا توري
 زیات قوت واخیست او زر تر زره د احمد شاه د ډرگ نه وروسته د سقوط سره
 د خامخ نه شوه او تر هغه وخته پوری پاتې شوه تر څو داخلي پروسو د بریک
 و هلو سر حای ته ونه رسوله .

د رانیا نوا امهرا توري ابتدای فیوډالی دولت و . په همدې دلیل و
 چې په دولتي نظام او پوځي سیستم باندې دوه گونه تا پی لگول کیدې
 د پدې معنی چې پرمخ تللی فیوډالی ټولنه او قبیلوی نظام وروسته پاتې
 اجتماعي دوسی دغه دوه گونه خصالت داسې تعریفوي : که یوې خوا د پښتنو

هـ کک . را ولینښن لیکي چې ددې نا قلمینو شمیر زر مخ په
 زیاتیدو و . ددوی د شمیر زیاتیدل په هیوا د کپ د وضعی عادی کیدو
 سره تړلی وو .

په امپراتوري کې د هند او ايران سيمې چې د احمد شاه په قوت نيول شوې وې
ډيرې ډيرې د مېخه د فيودالي او ورو کراتيک ماشين نه درخور داره وې
نو د درانيا نواهه پراتوري د پښتو په سيمو کې د داسي روابطو واره واره درول
نا ممکن و، د بېلې خوا افغانې لوان فيودالي دولت د ضرورتونو په صورت کې
په دايمي توگه د قبيلوي نظام نه استفا ده کوله. داځکه چې افغانې قبيلوي
ارسطو کراسي لا تر اوسه د ويره نه وه قوي شوي چې وکولای شي د پېړيو
پېر يو غټ غټ اجتماعي - اقتصادي قوانين مات کړي. برعکس دا افغانې
ټولنې استثمارگر و لپاره د دې قوانينو ساتل تر زياتې اندازې پوري
په گټه هم وو. داځکه چې د ساتل شوي افغانې قبيلوي سازمان طبقه وده
کوونکي تضادها ندي يې پرده اچوله، او دا واقع يې برابر و له چې د قبايلو
پلو جنگي قوت د سترو پوځ کشيول لپاره استعمال کړي د دې سره په څنگ کې
د درانيا نواهه پراتوري د تشکيل نه وروسته چې دولتي ماشين يې تر لاسه
کړ، افغانې قبيلوي ارسطو کراسي او د مسلمانانو وروڼو دغه ماشين
د فيودالي روابطو او فيودالي اړيکو ټول لپاره استعمال کوله دا افغانانو فيودالو-
دالي روابطو وده يې ډيره چټکه کړه دا نو ته د ماليتو ټولونې واک و ور
کاوه او په هغوسيمو کې چې د دوی قبيلې اوسيدلې دوی ته يې اداري، فوځ او
قضاچاري سهارل د قبايلو ارسطو کراتيک دريځ لاتيننگ کړې کار دوی
سره د مرسته کوله چې د قبايلو ځان په پرله پسې توگه خپل فيودالي
پوزيشن لا محکم کړي، د فيودالانو زديند ارا نو

نه دېکښو نه چې د حکومت لارې سر ته رسول، ځا نا نا نور هم
ځان ته را نږدې کول او بيا يې د دوی په مرسته د ايا تي سيا ست
پرمخ بيو او هم يې د پښتنو او غير پښتنو تر گرانو مقا وديو نه
په دوی ماتهول (۹)

با د شاه چې د دولت رئيس بلل کيده په اولو کا لو نو کې د پښتنو
قبايلو ارسطو کراسي له خوا پوره مرسته ورسره کيده. د الحکمه چې
د دوی کېدې مشترکې وې. ولې د دې پمخه گډ کې دا هم با پر وويل
ش چې د قبايلو نه نا نو خپله آزادي ساتله. د الحکمه چې دوی د مرکزي
حکومت مساعدت د بيا د ايا صورت کې له نظره نه شو رځا وه. دوی
د مرکزي حکومت لوت تر هغه حده تحمل کو لا ی شو، چې د دوی
د کتو سره يې تکرر نه کا وه. که ا د شا ها نو کو شش کولای چې دوی
مرکزي حکومت ته تابع کړي، نو ځا به د سخت پرا بلم سره رځا مخ
کېدل.

پدې ترتيب سره د افغانی قبايلو فيوډالي ارسطو کراسي، چې
د پرو نما بند گا نو يې خپل او نځی قواو نه په خپل اختيا رکې لرل
او د ځا نگر و ټولگيو په څېر يې عمل ورسره کا وه، دوی کولای شول
په خپلو سيمو کې په خپلو قبايلو يا نځی يې حده کنترول ولگوي. ځا نا نو
د مرکزي حکومت په مقابل کې د دوا تيزم هسته روزله. د ا قوت
د دې سبب کېدای شو چې د مرکزي حکومت د ووالی د بحران او خطر

سره مخا يځ کړی.

ترهغه پورې چې احمد شاه په کامیابی سره فتوحات پرمخ بیول
دهغه په جریان کې افغاني خاندان غني کیدل، دنورو اولسونو
څخه یې یې درېغه مالونه او ځمکنی تر لاسه کول. او یا په خپله
احمد شاه په ډیره سپرانه سره د قبايلو خانانو ته سوغا تونده ورکول
نودوی په ډیره خوشالۍ سره د دراني بادشاه دفاع کوله او حتی
ددې حوصله یې هم لرله چې کله نا کله په خپلو داخلې چارو کې تر
یوې اندازې پورې د بادشاه مداخله ومني. ولې وضع هغه وخت بدله
شوه، چې افغاني پوځونو په ماتې خوړلو پیل وکړ.

داوخت افغاني سردارانو زیار یو ست چې دوی ته په هند کې
رسیدلي تاوانونه په خپله خاوره افغانۍ سیمو کې ددولتي ځمکو
په نیولو سره پوره کړي او هم خپل عایدات دهنو کمو اچاروله پلوه
زیات کړي چې دولت ته یې ورکړل. دوی که ددولتي اچاروله درکه
دولت ته لږ عایدات ورکول نو په عین وخت کې د بزگرانو لپاره
داجارې اندازه پورته کوله، چې دې حالت افغانۍ آزادي ټولنې او
هم بې واکه بزگران د مقاومت ته راپارول. (ددې لپاره د
کابلستان تاجکو اودزرت غلجیو شورش په ګوته کولای شو)

دشاه زمان څخه دپښتو خانانو دځمکان په باب فرې لیکي: چې
د پښتو سردارانو د شاه زمان څخه د ځمکو زیاتوالی اود مالیاکو
کموالی رت غوښت) ولې زیاتره رځتو په ددوی غوښتنې نه منل

نېستېم چورول او دې حساب په جنگونو په نتيجه کې (۸) د اضا في توليد
عمومي اندازه کميده) د دې سبب شول چې مرکزي حکومت سره د يو
ځای کيدو غوښتنې سستې شي. دوی کوشش کاوه، چې د فيو د الی
اجارې په حصه کې خپله برخه زيا ته کړي. دا هندو عايدات و چې د خا
د پادشاه خزانې ته را تلل او کموالی په طبعاً د مرکزي خزانی
په ضرر اتمه بیده.

د افغانی فيودالی ارسطو کراسی د قدرت ټينګوال او انشعاب کړی تمایل او
په مقابل کې مدراني پادشاهانو يوازینی وسيله: کار د (د مختلفو
قبایلو-ایرانی او تاجک و خخه جوړو) اداري بوروکراسي او ربحونه وو،
کومو چې د پادشاه خيرات ته سترګې نهولې وې، د ادېرا تو، ی ختیځو
ولایتونو کې د هندو د اګرو او سودخور و قشرونو نمایندګان دیرؤ
د سوداګرو د افغانی پادشاهانو پوځ کشیوسره مایې مرسته کوله او د
مایا تو اجارونه یې زیاتې پسون تر لاسه کړي وې. اما دغه توانی قواوې
په څرګند ډول کافي نه وې چې د افغانی خا نا نو په مقابل کې مقاومت
و کړی دې وضعې سرانی پادشاهان دې ته مجبورول، چې د خپل قدرت
ټينګوال او اواره نوی لازمی لاری چاری ولتوي.

د بارکزی د سترې قبیلې خا نا نو د کمزوری کو او اواره احمد شاه

۸- م. الفنسټون لیکي چې، دسلتان په سیمه کې د کلیو زیا ته

برخه په کنه والو بدل شوی وه.

دراني ددې قبيلې څخه اڅکزي بېل کړل . د غلجيو قبيلې ته چې تر ټولو ستره قبيله وه دا اجازه يې نه ورکوله چې ځان ته د قبيلې رهبر واري . ددې قبيلې په نورو څا نگو با ندي يې د درانيانو قبيلې څخه دراني سرداران د ځا کمه نو په حيث د قرور کړل . (۹)

ددې لپاره چې د خټکو قوت مات کړي ، احمد شاه دراني ددې قبيلې رئيس دا کورې ځا کم په مقابل کې يې د ټبرې ځان ټکو په کې هغه ته يې هم د ځا کم لقب ورکړ .

دغه دواړه ځا کمان په عين موقع کې يو د بل ضد ودرول شول . ددې نه پخوا دا کورې ځا کم د ټبرې ځا کم په نسبت بشر بلل کېده او د ټبرې ځا کم د هغه د لاس لاندې و (۱۰)

احمد شاه دا کوښښ هم وکړ ، چې د دراني قوې ځا نا نو په مقابل کې يې د خټکو سيمو افغانان قبايلو ځا نا ن ودرول . د همدې مقصد لپاره په افغاني ځا وړه کې د مصنوعي تشکيل له رويه د پرو درانيانو نوم جوړ کړ شو ، په کور و کې چې يوسفزي ، ترکلا ني ، مومند خټک او نور قبايل شامل وو .

دې ټولو کوښښونو ونه کړای شول چې مرکزي حکومت د افغانان قبايلو د ځا نا نو د تابع کولو سول حل کړي . خبره داده چې افغانان قبايلو او ددې ځا نا نو تقريباً په ټول قوت سره خپله جدايي ساتله او د مرکزي حکومت تر اعمال کنترول لاندې

نه و وراغلی . دا کار د دراني با دشا ها نو د کمزورتيا اساسی ټکی
بلل کیده . لکه څرنګه چې د هغه د ورویل د قبا یلو خانانو د شاه
د قدرت په ټینګولو کې تر یوه ټا کلي حده پورې ملګر تیا کوله . دا
تر هغه مخا یه چې د دوی د ګټو سره یې سرخوړ . دوی د باد شاه دفاع تر هغه
وخته کوله ، تر څو باد شاه د دوی سره د غیرو پښتنو او آزادو پښتنو
د ځمکو په حصو لړکی مرسته کولای شوه .

عجبه خو داده ، چې د دولت در تیس د وظیفو له مخی دې ډول
چور قانوني بڼه خوره کوله . د قبا یلو خانانو پدی خوښ وو ، چې
باد شاه دار تې جهان کشایی سیاست پر مخ بوزی . دلشکر کشیو په
مقابل کې یې باد شاه ته دار ګا نیزاتوړ او رهبر په سترګه کتل او
د هغه نه یې دفاع کوله . ولی د باد شاه ټول هغه عملیات چې د خا نا نو
د قدرت او استقلال محدودیت ته ، توجه وو ، د خا نا نوله خوا یې په غر ګنده
، قواوت لیده . حتی د احمد شاه دراني د قدرت په مقابل کې شو واره
دا لمانځا نی خا نا نوله خوا شور شونه ترتیب شول . (۱۱) اگر چې احمد شاه
د خپل قوی پوځ او با لځا صه د خپل لځا نګر ی
سه رحیمیت په مرسته و کولای شول ، چې د شاه شور شونه
مات کړی ، او په یې رحمی سره د توطیه کوونکو سره حساب و کړی .
ولی ده ونه کړای شول چې د توطیه کوونکو او شورشیا نو رښی له
په هغه وناسی . لځکه هغه ادهر ا تویي چې اساس یې احمد شاه ا پښی و

د خطر له مخې کمې نه وې .

د احمد شاه دراني د مرګه نه وروسته په افغانستان کې د افغانی قبا یلو
خا نا نو فیودالي روابطو په چټکۍ سره وده کوله . دوی دولتي محکمې
غصبولې . په عین وخت کې هند اولسونه چې احمد شاه تا بح کې ی وو
د دوی ملاتړ زيات شو . دغه وضعي نه یوازی په پنجاب ، بلکې په
شمالی سیمو او په جنوبي ترکستان کې دوام پسی پیدا کړ . د غوثو او
حالاتو مرکزي خزانه د مالیاتو په ادا توله پلوه تر زیاتنې اندازې
پورې خا لي کوله ، (پدې وخت کې د پنجاب زیاتره برخه د سیکانو له
خوا نیول شوی وه) او دراني پادشاهان د قبیلوي خا نا نو ملاتړ
ته مجبور بدل . د بلکې چې اوس د دوی سره په پوره اندازه وسایل
په لاس کې نه وو ، چې قوی جنګي کار وړ با ندي وساتلای شي .
تیمورشاه اگر چې وکولای شول چې د قبا یلو خا نا نو ، قبا یلو سردارو
او د ولا یټونو ها کما نو غرګند شور شو نه سات کړي . د مرکزي
حکومت تاثیر خصوصاً په لري ولا یټونو کې ورو ورو کمزوری کیده
چ . فاستر د ملتان ها کم په دې باره کې ایکی ، چې دغه ها کم د
مرکزي حکومت یوازی هغو اوامرو ته اعتنا کوله ، کومو چې د ده
لها نګرو ګټوره مطا بقه کاوه . (۱۲) د پادشاه د قدرت د کمزوری
کیدو له پلوه لمخو ها کما نو په لېری سیمو کې لمخانو نه داسی احساسول ، لکه
چې دوی پخپله د دې سیمو پادشاهان وې . د مثال په توګه د

په منځ کې ویشلی او د مظفرآباد بهار شاوخوا ممکنه څو ځل ۱۴
لپاره پرېښودې . (۱۳)

شاه زمان کوشش وکړ ، چې فیودالې انارشي له منځه یوسي
او په ترتیب امپراتوري د زوال نه بچ کړي . سید قاسم رښتیا لیکي
چې : ده غوښتل چې د قبا پلو خانانو نفوذ له منځه یوسي ، کومو چې په
هیواد کې د فیودالې انشعاب سره مرسته کوله ، او مرکزي قدرت
محکم کړي . (۱۴) شاه زمان د پسرکسان ووژل ، د ډیرو کسانو
جا پدادونه یې ضبط کړل ، د ډیرو سردارانو او پانفوذ کسانو
منځه یې پلارني جا پدادونه دولتي کړل یا یې داسې پرديو با وړي
کسانو ته ورکړل چې هغه هر وخت دده په خدمت کې وو .
شاه زمان په دې فکر شو چې د کابل منځه لا هورته پاتېښت نقل کړي (۱۵)
دا کار ددې سره تړلی و ، چې شاه زمان غوښتل په هند کې فتوحات له
سره پیل کړي . دده ددې فکر سره افغانی مشهورو او پانفوذ کسانو
مخالفت کاوه . په دې ترتیب سره شاه زمان مجبور شو چې خپل فکر
وگرځوي . د شاه زمان سیاست د دراني خانانو ته نا رضایتي
راوپاروله . لکه چې د منځه وویل شول ، دده په ضد توطیه جوړه شوه
او ددې توطیې په سر کې د بهار کزانو د قوی قبیلې مشر پاننده خان
ولاړ . توطیه کشف شوه ، توطیه گران ووژل شول اما شاه زمان

ونه کولای شولچی خپله وضع ټینګه کړی . د شاه زمان د محکو او
پسو یې دریځه سوځا تونو ، اوړو نومونو او اقا یو نو پوه هم
ونه کولای شول ، چی دده سره سرستنه وکړی .
د پابنده خان زوی اتح خان او نور نا راضه سرداران په ایران
کی د پت شوی شاهزاده محمود د پیل کی شاه محمود د شاه زمان تر قیام
نتیجه دا شو چی شاه زمان له تخته و غورځول شو او پرونه یی کړ . شاه محمود
د درانیانو په ستره اهراتوړی با ندې قبضه وکړه . د دغو درانی تاج په سر
کړ ، وای په حقیقت کی ددی سردارانو د او و او ز که و ، غځوخت وروسته
شاه محمود له تخته کوز کړ شو او په غای یی د شاه زمان سکه وروړ شاه شجاع
کښنول شو . دی ډول د رباری کودتا وودا سوځ برابرو له چی اشرا او
سردارانو ته د دولت دخزانې پاتی برخه وروویشي هغه لوده ، خزانده چی
احمد شاه درانی یو وخت دخپلو لخوا توبه نتیجه کی جوړه کړی وه پدی ترتیب
سره ورو ورو وروځو ریده . درانی بادشاهانو ته چی نه خزانو ورپاتې وه ، نه
قوت او نه قوی اردو ، نو جپورو ، چی د قوی درانی سردارانو د لاس
وسله شیدو لایتوانو ها کمی په دوا قیامت کی ازادی سرداری گرځیدلې
وې . په ۱۸۱۰ کال کی دملتان ها کم مظفر خان چی دسکا نو په
مقابل کې یې دمر کزی حکومت هیڅ سرستنه نه شوای تر لاسه کولای ،
نویی دشرقی هند تجار وتی کمپنی جنرال کورنر سره په خبرو پیل
او هغه ته یې دخپل متاعیت پېشنهاد وکړ (۱۷)

جهان دادخان نورزی د'تکک'جا کم دا'تکک'مهغه ستره تیژ یکی نکته

دپنجاب، په مها راجه رنجیت سنگ'جا ندي خرغه کې .

ددرا نیا نوډه ا سهراتوری کې فیو والی انارشي په ټول قوت سره

حکمر سا شوه ، دقبا یلو په منځ کې داخلي جگړ و او تکر و نو قوت

واخیست . دا فغانستان له لاری بین المللی تجارتی لا رډز وال سره

دخامخ شوه . پداسې شرایطو کې واقعی قدرت په کلی د ول

دخوځویو ا فغانی قبا یلو په منځ کې تقسیم شو چې ددې قبا یلو

په منځ کې اتر ټولو قوی د بارکزیانو قبیلې وه . ددې قبیلې په سر کې

فتح خان ولاړو . خلکو د: ته د تاج بخش لقب ورکړ (۱۸) دا خلک چې ده

دا فغانستان تاج او تخت - احمد شاه دوارثا نوشه خه کلمه یوه او کلمه بل ته

ورکاوه .

مغه سیمې چې احمد شاه د رازي نیولی وې یوه په بله پسې کاه ازا دي

اعلانیدلی او کلمه د قوی همما یه هیوادونو لاس ته ور تلمی . هند، بلوچستان

بهاول پور، خراسان او دجنوبي ترکستان سیمې: دا فغانی

واکدارانوله لاسه ووتلی . دآبا سین په یخ غاړه د پښتنو حکمکی درنجیت-

د افغانستان په سیمو کې چې احمد شاه حکومت وایم کړی و
د اجتماعي-اقتصادي شرایطو په بنا له هغې سیمې نه تریل ځای زیات
تضادونه را پورته شول.

په افغانی ټولنه کې د یووالي پروسه د اقتصادي او اجتماعي شرایطو
په بنا په داسې پرمخ تللوسیدو کې لکه: کندهار، کابل، پېښور، جلال آباد
ددی سبب شوه چې هلته افغانی یووالي روابط نسبت نور وسپړتو د محکمې
په تمرکز کې قوت پیدا کړی. اداري ارګانونه چې دخپلې-قبیلې په اساس
جوړ شوی وو، نوريې دوخت غوښتنوته ځواب نه شو ورکولای.

د درانیانو د هراتو د عصر پای ته ورسید. ددې ماتې او هراتو په توتو
باندې څو، مختلفې سرداري جوړې شوی چې په یوه واحد دولت کې د هغوی
راتولول یوازې په نویو تاریخي شرایطو کې ترسره کېدای شول.
ددی سره سره د درانیانو د هراتو د زباني د افغانانو په راتلونکي
تاریخ باندې ډیر زیات تاثیر پرېښود.

د درانیانو د هراتو د ولس تر مستقیمې ادارې لاندې د اول
واله هره د افغانانو ټولې محکمې په یوه واحد دولت کې راټولې شوی.
د هغه خاطر نه ورځ هم په افغانستان کې ژوندی د.

غلطنامہ

دمحتر مو لوستو نکو شخه هیله کیبری، چی مخکی دکتاب
له لوستلو شخه دغه غلطی سمی کری .

کرنبه	مع	سم	نا سم
۱۰	۵	۱۸۰۲	۱۸۵۲
۱۷	۵	گریسیانف	گریسیانف
۲۴	۵	۱۷۵۴	۱۷۵۴
۲۶	۵	۲۵۱	۱۲۵
۲	۸	وغرواله	وغرو
۶	۸	هتی	ختی
۱۳	۸	شکارپور	شکارپور
۷	۱۰	ارایلو	اوا ئیلو
۸	۱۱	زین خان	زین خان
۴	۱۲	سیالکوٹ	سیالکوٹ
۵	۱۵	کشمر	کشمر
۸	۱۵	کشمر	کشمر
۷	۱۶	۱۰۶-۱۰۵	۱۵۶-۱۵۵
۱۸	۱۷	ج . فاستر	ج . فاستر

ناسم	سم	سخ	کریه
۹۸	۹۶۸	۱۹	۱۸
پشو	پشو	۲۱	۵
۱۸۴۱	۱۸۶۱	۲۱	۱۸
۱۹۲۹	۱۸۲۹	۲۱	۲۰
شاولی	شاه ولی	۲۰	۸
مسینا زف	دینا زف	۲۱	۸
الفنتون	الفنتون	۲۱	۱۱
۱۹	۱۹۰	۲۱	۲۲
رانعی	رانعی	۲۲	۱۱
را نو ی	را نو ی	۲۲	۱۷
۳۱۳	۳۲۳	۲۳	۱۹
صفایا نو	صفویا نو	۲۳	۷
امک ن	امکان	۲۹	۷
درنیا نو	درانیا نو	۳۱	۱۲
قضا ئیه	قضا ئیه	۳۲	۱۱
ص ۸	ص ۶	۳۳	۱۹
وویل	وویل	۳۵	۸

نا سم	سم	مخ	نکر بده
اود	اوود	۳۹	۷
الفانیون	الفنستون	۴۰	۱۸
حماکران	حکمران	۴۱	۱۹
۴۰	۶۵	۴۱	۱۸
نظام الملک	نظام الملک	۴۱	۲۱
تولنمی	تولنی	۴۵	۷
ورکیده	ورکوا کده	۴۶	۱
ریلمی	ریلمی	۴۶	۳
ویهی	وی	۴۹	۴
ادا	ادا بو	۴۹	۶
راوت	راوت	۴۹	۱۰
هامیلتن	هامیلتن	۵۴	۲۳
کورنه	کورونه	۵۵	۵
ماتلی	ساتلی	۵۵	۱۵
گریسینف	گریسینف	۵۶	۱۷
۱۶۶۹	۱۸۴۹	۵۷	۲۳
۳۴۳	۳۳۳	۵۷	۲۳

کر به	من	سم	تا سم
۱۲	۶۶	زیا تره	زیا تره
۷	۶۸	استاد باشی	استاد باشی
۱۹	۷۳	قوانینو	قوانینو
۸	۷۶	پلارواکی	پلارواکی
۱۷	۷۹	پرگنه	پرگنه
۱۲	۸۲	د ربار	د ربار
۳	۸۸	د هزارو	د هزارو
۱۲	۸۸	مقاماتو	مقاماتو
۱۳	۰۹	امنی	لمونی
۱۸	۰۹	رستر	وستر
۸	۹۲	ند	ند
۱۳	۹۳	با دیزی	با دیزی
۱۰	۹۶	پد هو	پد هو
۷	۹۸	در توب	تر قیت
۶	۱۰۰	تجویلد لی	تجویلد لی
۳	۱۰۵	علمی حد	علمی حد
۱۱	۱۰۸	ولایتونو	ولایتونو
		با ندی	با ندی

تاسم	سم	مخ	کریه
هنی	هنی	۱۲۸	۱
ولید ای	تولید لی	۱۲۸	۱۱
فنسقون	افنسقون	۱۲۸	۱۲
اکه	۲۲ اکه	۱۲۸	۱۳
قوینگه	قوینگه	۱۳۰	۱۳
ونده بیز	وټه بیز	۱۳۵	۱۰
کریسا نف	گریسا نف	۱۳۸	۱۹
پاریس	پاریس	۱۳۸	۲۱
منصبه دارانو	منصبه دارانو	۱۳۹	۱
کوشی	کوشی	۱۵۲	۲
لار	لاره	۱۵۷	۸
ولابونو	ولابتونو	۱۶۱	۱۴
ادوته	اردوته	۱۶۳	۲۰
نغریبتل	نغریبتل	۱۶۹	۵
په په عموس	په عموسی	۱۶۹	۹
بها صره	بها صره	۱۸۱	۱۰
زیات	ته زیاده	۱۷۳	۱
منظموو پوځو نو منظموو پوځو نو		۱۷۳	۱۳

کجه	نمبر	سم	نا سم
۳	۱۸۶	مغنی	مغنی
۲	۱۸۷	شاه زمان	شاه زمان
۱۱	۱۸۹	کری	ری
۶	۱۹۳	روپرو	روپرو
۵	۱۹۴	بخششونده	بخششونده
۹	۱۹۴	دوی	دویی
۱۰	۱۹۵	بخششونده	بخششونده
۲	۱۹۷	سنترا لیزه	سنترا لیزی
۱۰	۲۰۵	دوسلای صفت	دوسلای صفت
۱	۱۰۶	مخا مخ	مخاخ
۱۳	۲۰۷	ایزدایی	ایزدایی

داعلامو فهرست

دخاکو، لځايو، کتابونو او نور نومونه (۱)

«الف»

اباسين: ۱۴

ابراهيم خان (نواب): ۶۹

اتوک (لځ): ۱۷، ۳۹، ۷۹، ۱۳۱، ۱۳۳

احمد بيگ: ۱۸۸

احمد پور (لځ): ۹

احمد خان بنگين: ۱۴۹

احمد سرهندي (شيخ): ۴۵

۰۱۷۸۱۳۰-۱۲۸۸۲، ۷۷۴۷۵

اچھ (خ): ۱۸-۱۳۷، ۱۳۳، ۷۹، ۲۰-۱۳۸

اکبر المعبت (ک): ۱۵۰

اکوڑہ (خ): ۲۱۲، ۲۰۳، ۱۹۰

التفات خان: ۱۵۹

الہ سنگ: ۸۹، ۸۳، ۱۱

الفستقون: ۷، ۵۰، ۱۰، ۳۲، ۲۶، ۲۵، ۲۰، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

۲۱۲، ۲۰۳، ۱۹۰، ۱۸۸، ۱۷۹، ۱۶۸، ۱۶۷، ۱۶۶، ۱۶۵، ۱۶۴، ۱۶۳، ۱۶۲، ۱۶۱، ۱۶۰، ۱۵۹، ۱۵۸، ۱۵۷، ۱۵۶، ۱۵۵، ۱۵۴، ۱۵۳، ۱۵۲، ۱۵۱، ۱۵۰، ۱۴۹، ۱۴۸، ۱۴۷، ۱۴۶، ۱۴۵، ۱۴۴، ۱۴۳، ۱۴۲، ۱۴۱، ۱۴۰، ۱۳۹، ۱۳۸، ۱۳۷، ۱۳۶، ۱۳۵، ۱۳۴، ۱۳۳، ۱۳۲، ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۲۹، ۱۲۸، ۱۲۷، ۱۲۶، ۱۲۵، ۱۲۴، ۱۲۳، ۱۲۲، ۱۲۱، ۱۲۰، ۱۱۹، ۱۱۸، ۱۱۷، ۱۱۶، ۱۱۵، ۱۱۴، ۱۱۳، ۱۱۲، ۱۱۱، ۱۱۰، ۱۰۹، ۱۰۸، ۱۰۷، ۱۰۶، ۱۰۵، ۱۰۴، ۱۰۳، ۱۰۲، ۱۰۱، ۱۰۰، ۹۹، ۹۸، ۹۷، ۹۶، ۹۵، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۸۷، ۸۶، ۸۵، ۸۴، ۸۳، ۸۲، ۸۱، ۸۰، ۷۹، ۷۸، ۷۷، ۷۶، ۷۵، ۷۴، ۷۳، ۷۲، ۷۱، ۷۰، ۶۹، ۶۸، ۶۷، ۶۶، ۶۵، ۶۴، ۶۳، ۶۲، ۶۱، ۶۰، ۵۹، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱، ۵۰، ۴۹، ۴۸، ۴۷، ۴۶، ۴۵، ۴۴، ۴۳، ۴۲، ۴۱، ۴۰، ۳۹، ۳۸، ۳۷، ۳۶، ۳۵، ۳۴، ۳۳، ۳۲، ۳۱، ۳۰، ۲۹، ۲۸، ۲۷، ۲۶، ۲۵، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱، ۲۰، ۱۹، ۱۸، ۱۷، ۱۶، ۱۵، ۱۴، ۱۳، ۱۲، ۱۱، ۱۰، ۹، ۸، ۷، ۶، ۵، ۴، ۳، ۲، ۱

۰۲۱۶

ابا لہ (خ): ۳۹

ابو (س): ۱۸، ۱۶، ۱۴، ۱۲، ۱۰، ۸، ۶، ۴، ۲، ۱

امیر سنگ: ۱۶

انتی دیورنگ (ک): ۱۹۶

اندخوی (خ): ۲۰، ۱۸

انستیتارت: ۱۷۶

انگاس: ۱۹۶، ۱۳۵، ۷۰

اورنگ آباد (خ): ۱۲

اوسکرمان: ۱۶۰، ۱۵۰، ۱۲۵، ۲۸، ۱۲، ۳

ایستاتیلویا (کمپنی) ۱۷۶، ۱۹۱، ۲۱۶

«ب»

باجور (خ) ۱۰۳ بامیان (خ) ۱۹۶، ۱۰۳، ۱۳۲

باکر خان: ۱۰۳

بایز یدانصاری: ۲۰۳

بیچ چنگ خان: ۱۷۵

بحیرة عرب: ۶

بخارا (خ) ۱۹، ۲۱، ۲۶، ۵۷، ۱۲۳ ۱۳۸، ۱۸۴، ۲۰۲

بدخشان (خ) ۲۰، ۲۱، ۲۲

براج راج: ۱۷

بر تولد: ۳

بر خوردار خان: ۵۰

برنس: ۵۷، ۶۱، ۶۲، ۷۲، ۱۳۹، ۱۹۴

بریتانیه (خ) ۱۴۵، ۱۴۹، ۱۵۲، ۱۹۲

بکرخیل: ۱۳۵

بگدانوف: ۱۹۱

بلخ (خ) ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۷۹، ۱۳۳، ۱۳۷، ۱۳۸، ۱۷۵، ۱۸۷

بلوچستان (خ):

۷۶، ۸۷، ۱۷، ۷۹، ۹۱، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۱۳۲، ۱۳۹، ۱۹۶

بلوچستان (ک): ۱۰۳

بو تکوف: ۱۸۳، ۱۷۵، ۱۶۷

بہانگی خان: ۱۴

بہاولپور (خ): ۹، ۱۰، ۲۲، ۶۷، ۹۱، ۹۴، ۱۳۱

بہاول خان (رکن الدولہ): ۹، ۱۰، ۹۰

«پ»

پارس (خ): ۳، ۴، ۵، ۲۸

پانی پت (خ): ۹۹، ۶۶، ۱۲، ۱۵۰، ۱۵۳، ۱۵۶، ۱۶۷، ۱۷۲، ۱۷۶، ۱۸۱

پایندہ خان: ۹۸

پایندہ خان (سردار): ۳، ۱۵۱، ۲۱۶

پتر بورگ (خ): ۳، ۱۶، ۲۱، ۲۸، ۹۰، ۱۰۸، ۱۱۴، ۱۸۴

پنجاب (خ): ۸، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۷، ۲۲، ۲۹، ۶۲، ۶۵، ۸۸، ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۲۹

۱۴۵، ۱۶۶، ۱۷۰، ۱۹۶، ۲۰۰، ۲۱۴

پنجشیر (خ): ۹۵، ۱۳۰، ۱۴۱

پنجکورہ (خ): ۹۶

پہ ختیخ کی دعیسو یانو حقوق (ک): ۱۱۴

پیشور (خ): ۲، ۳۹، ۵۹، ۶۳، ۷۱، ۷۹، ۸۲، ۸۷، ۱۰۲، ۱۱۵، ۱۲۹

۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۹۳

پیر محمد کراولی: ۱۰۸

«ت»

تاریخ سلطانی (ک) : ۳، ۱۰، ۱۶، ۲۷، ۸۹، ۹۹، ۱۵۷، ۲۰۳.

تاریخ نظامی ایران (ک) : ۲، ۵۲، ۵۷، ۱۰۳، ۱۵۵، ۲۰۳.

تاشقرغان (خ) : ۱۸۳

تالپور (خ) : ۹۵، ۹۶

تبریز (خ) : ۱۵۷

تذکرۃ الملوک (ک) : ۱۵۲

ترکستان (خ) : ۲، ۱۸، ۹، ۱، ۱۶۶، ۲۲، ۲۱، ۱

ترکمنستان (خ) : ۱

تریولان بلوچستان (ک) : ۷، ۸، ۹۲، ۱۲۵، ۱۸۸.

تریولان پنجاب، (ک) : ۳، ۴، ۵، ۵۵، ۹۳

تریولان دیهما لیا..... (ک) : ۱۷

توربت حیدری (خ) : ۲

تورشیز (خ) : ۲، ۳

تون (خ) : ۲، ۷۹، ۱۳۷

تیمورشاه : ۹، ۱۰، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۳۱، ۳۲، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۶، ۳۷، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۵

۴۶، ۵۹، ۵۷، ۵۸، ۵۹، ۶۱، ۸۰، ۸۲، ۹۴، ۹۶، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۸

۱۲۳، ۱۲۴، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۴۹، ۱۶۱، ۱۶۳، ۱۷۰، ۱۷۷، ۱۷۸

۱۸۵، ۱۸۷، ۲۰۰، ۲۱۳.

تیمورشاه درانی (ک) : ۳۱، ۳۷، ۳۸، ۵۱، ۵۳، ۵۵، ۶۵، ۷۳، ۸۹، ۱۱۸، ۱۵۹، ۱۸۰

«ج»

جا سپور (خ): ۹:

جبار خان (ها جي): ۱۰۳:

جرني فرام بنگال توانگند (ك): ۱۲، ۱۷، ۱۸، ۳۳، ۴۴، ۴۹، ۵۸، ۶۱، ۶۳، ۶۴

۶۵، ۶۷، ۷۰، ۷۳، ۷۴، ۸۰، ۸۳، ۸۵، ۸۹، ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۱۲، ۱۲۲، ۱۲۶، ۱۲۹، ۱۳۰

۱۳۱، ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۹، ۱۷۱، ۱۷۷، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۴، ۲۰۰، ۲۱۴

حلال آباد (خ): ۶، ۵۶، ۵۹، ۶۴، ۱۰۷، ۱۱۱، ۱۳۰، ۱۳۲

جمال خان (ها جي): ۲۷، ۱۰۳:

جمو (خ): ۱۱۷:

جنرل ريو رتاندی يوسفزی (ك): ۶۸، ۱۰۰، ۱۳۴، ۱۶۳

جهان خان پو پلزی: ۱۷۹:

جیمز و نال: ۲۲:

«ج»

چار باغ (خ): ۶۸:

چارلس ريو: ۱۸۵:

چارلس ميسون: ۵۴، ۹۳، ۹۶، ۲۲، ۲۱۵

چار بكار (خ): ۷۷، ۷۹، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۱

چترال (خ): ۱۵:

«ر»

راکونات: ۱۱

را منا گری: ۱۵

را ورتی: ۱۷، ۲۵، ۳۵، ۵۸، ۶۲، ۶۸، ۷۲، ۹۹

• ۱۰۳، ۱۱۱، ۱۱۸، ۱۳۵، ۱۳۹، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۸۵، ۱۸۶، ۱۹۳، ۱۹۴

راوی (خ): ۱۷

رحمت الله خان (الشار): ۲۰

رحمت الله خان (وفادار خان): ۳۳

رحمدل خان: ۱۰۳

رحیم علی خان (شیخ): ۱۹۲

رستم: ۱۴۷

رسنر: ۲۳، ۷۳، ۲۰۳، ۲۰۹

رفا قیل دانی بیگف: ۵۶، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۷۸

رنجیت سنگه: ۱۰، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۶۹، ۸۹

روسید (خ): ۳، ۳۵، ۶۲، ۹۳

«ز»

زخاد ر: ۴۰

زرمست (خ): ۲۱۰

زمان هو بلزی: ۸۲

زینت زهر ایگم: ۱۱

«س»

سالتیج (خ): ۱۷۹

سامین: ۱۲۵، ۱۳۵، ۱۵۲، ۱۷۰، ۱۷۳

۱۷۵

ستور (خ): ۹

سدو: ۲۵

سراج التوار یخ (ک): ۳، ۴، ۷، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۸، ۱۹، ۲۶، ۲۷، ۳۲، ۳۳

۳۳، ۳۷، ۳۹، ۴۱، ۴۴، ۴۶، ۴۸، ۵۳، ۵۵، ۶۹، ۷۲، ۷۹، ۸۰، ۸۱، ۹۲، ۹۳، ۹۷، ۱۲۷

۱۲۸، ۱۳۸، ۱۵۲، ۱۵۷، ۱۶۷، ۱۷۳، ۱۷۴، ۱۷۹، ۱۸۰، ۱۸۵، ۱۷۸، ۱۸۹، ۱۹۶، ۱۹۷

سردار محمد: ۱۷۷، ۵۶

سراپار خان: ۵۶

سکاو: ۱۲، ۲۸، ۳۰، ۳۱، ۳۱، ۱۷۴

سرهند (خ): ۱۱، ۱۲، ۳۹، ۵۹، ۸۳، ۸۹، ۱۲۹

سرینگر (خ): ۶۴

سعادت خان: ۴۱

سکر (خ): ۱۲۹، ۱، سلیمان: ۳۱، ۸۲

سلطان محمد خان درانی: ۳، ۱۰، ۱۶، ۵۵، ۸۹، ۹۹، ۱۰۷، ۱۳۰، ۲۰۴

سلطان محمد مراد خان: ۹

سلطان محمد خان: ۴۱

سند (خ): ۸، ۹، ۲۲، ۲۹، ۹۱، ۹۴، ۹۵، ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۳۱، ۱۳۳، ۱۵۲، ۱۶۹

«ش»

شور او. ك (خ): ۸

«س»

صابر شاه: ۲۷، ۲۸، ۳۳، ۳۵

«ط»

صمد خان بو مند: ۱۷۵

«ع»

طيس (خ): ۲، ۳، ۷، ۹، ۳۷، ۱

عباس قلی خان بیات: ۲، ۳

عباس: ۸۲، ۱۵۱

عبدالرحیم خان هوتک: ۱۸۷

عبدالصمد خان محمدزی: ۱۱

عبداللطیف: ۱۷۸

عبدانکریم بخاری: ۳، ۵، ۶، ۱۶، ۱۸، ۲۰، ۲۵، ۳۰، ۳۲، ۳۳، ۳۷، ۳۸، ۳۷، ۵۸

۷۷، ۸۲، ۱۲۸، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۷۸

عبداللطیف جاسی (شیخ): ۲۸، ۳

عبدالله خان: ۱۵۰، ۳۹

عبدالله اسیر و ف: ۱۳۸

عثمان: ۱۵۴

عزیز الدین و کیلی بو پلزی: ۱، ۳۸، ۳۷، ۵۱، ۵۳، ۵۴، ۶۵، ۷۳، ۸۹، ۱۱۸، ۱۵۹

۱۸۰، ۱۸۳

عظامحمد: ۵۶

عمر سنگ: ۸۹، ۸۱ «خ»

عبار: ۱۳۷، ۱۳۶، ۱۲۲، ۱۲۱، ۱۲۰، ۱۱۸، ۹۹، ۵۵، ۵۰، ۴۲، ۳۹، ۳۱، ۲۷، ۲۶

۴۹، ۱۸۸، ۱۸۵، ۱۸۲، ۱۸۰، ۱۶۹

غزنی (خ): ۱۹۳، ۱۳۸، ۱۳۲، ۱۲۰، ۱۱۱، ۸۲، ۷۹، ۶۴، ۶۲، ۳۰، ۲۰

غزن خان ملیزی: ۹۸

غلام حسین مقتدر: ۵۲، ۵۷، ۱۵۴، ۱۵۵، ۲۰۳

غلام سرور: ۱۳۸، ۱۳۷، ۱۳۲، ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۲۹، ۱۲۸، ۱۲۷، ۱۲۶، ۱۲۴، ۱۲۳

۱۳۰، ۱۳۱، ۱۴۱، ۱۶۱، ۱۷۸، ۱۸۳

غلام معی الدین خان: ۱۳۹

غور بند (خ): ۱۳۲، ۱۳۰، ۹۵، ۷۹

«ک»

فتح خان (وزیر): ۲۱۶، ۹۸

فتح علی شاه: ۶

فاستر: ۶۱، ۵۹، ۵۸، ۵۵، ۵۴، ۹، ۴۴، ۳۳، ۱۸، ۱۷، ۱۴، ۱۳

۱۳۸، ۱۳۷، ۱۳۴، ۱۳۱، ۱۳۰، ۱۲۶، ۱۲۵، ۱۲۳، ۱۲۲، ۱۱۷، ۸۹، ۶۳، ۶۱

۱۶۱، ۱۶۹، ۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۴، ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۱۴

فراه (خ): ۱۳۰

فرحت الناظرین (ک): ۱۳

فیض الله (حاجی): ۴۵

فریبی: ۱۵۷، ۱۳۱، ۹۵، ۹۲، ۸۹، ۸۲، ۷۱، ۴۳، ۴۱، ۳۴، ۳۱، ۲۶، ۱۹، ۱۸، ۷

«ق»

۱۵۷، ۱۶۷، ۱۷۳، ۱۷۶، ۱۷۹، ۱۸۵، ۱۸۷، ۱۸۹، ۱۹۶

قاجاریان : ۵

قاسم خان : ۱۵

«ک»

کلیچ علی خان : ۲۰، ۸۷

کابل (خ) : ۲، ۱۶، ۳۰، ۳۹، ۴۰، ۵۶، ۵۷، ۵۸، ۶۲، ۶۳، ۶۷، ۷۱، ۷۲، ۸۲

۱۱۱، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۲۲، ۱۳۰، ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۵۱، ۱۵۳، ۱۶۸، ۱۹۰

۱۹۲

کابو شان (خ) : ۲

کابل (ک) : ۷۰، ۱۳۵

کارل مارکس : ۳۸، ۷۰، ۱۳۵

کارل کبیر : ۱

کازان (خ) : ۲۱

کاسور د (خ) : ۱۹۵

کاشیراج پاندیت : ۱۵۶، ۱۶۷، ۱۷۶

کاشغر (خ) : ۱۶، ۲۱

کاسران : ۶، ۱۰۸

کانگره : ۱۷

کانی گرام (خ) : ۶۷

کردیان : ۲

کریم داد خان : ۱۳، ۸۵

کلیکتہ (خ) ۲۱۶، ۱۳۳، ۲۸، ۷

کلات (خ) ۲۲، ۶، ۵

کلہر (خ) : ۹۵، ۹

کندهار (خ) : ۷۳، ۷۱، ۶۷، ۶۳، ۵۸، ۵۷، ۵۶، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۴۹، ۳۰، ۲، ۱

۱۵۵، ۱۵۳، ۱۳۲، ۱۳۱، ۱۳۹، ۱۳۳، ۱۳۲، ۱۳۰، ۱۱۵، ۱۱۲، ۹۶، ۹۳، ۸۲، ۷۹

۰۲۰۸، ۲۰۶، ۲۰۳، ۱۹۳، ۱۵۲، ۱۹۰، ۱۸۶

کنڈز (خ) : ۱۹، ۱۸

کوچان (خ) : ۳

کونړ (خ) : ۱۰، ۴

کوهاپ (خ) : ۲۱۳

کویته (خ) : ۱۸۸، ۹۳، ۸، ۷

کیانی : ۶، ۵

«کک»

گر یسانف سیترو پالیت نو ایترا اسکی : ۱۵۵، ۱۳۸، ۱۲۳، ۱۲۱، ۱۲۰، ۱۹، ۵

۰ ۱ ۸۹، ۱۷۷، ۱۷۱،

گر یگور یف : ۲۱

گل بهار (خ) : ۱۸۵

گلگیت (خ) : ۱۵

گوپتا : ۱۹۲، ۱۹۰، ۱۷۹، ۱۱۶، ۱۷

گوهر افروز : ۱۱

گیرکاس : ۱۱۴

لاهور (خ) : ۱۳، ۱۲، ۹ : ۱۳۰، ۱۷، ۶۷، ۹۷، ۸۹۸۰، ۱۰۰، ۱۱۶

۱۶۲، ۱۶۱، ۱۷۱، ۱۷۴، ۱۹۵، ۲۱۰

لغمان (خ) : ۶۷، ۱۱۰

لندن (خ) : ۴۰، ۴۵، ۴۹، ۵۲، ۵۵، ۷۱، ۸۴، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۲۲، ۱۳۹، ۱۴۴، ۱۴۶

۱۳۶، ۱۸۵، ۱۸۹، ۱۹۳

لیننگراڈ (خ) : ۴۰، ۱۵۱

لوگر (خ) : ۷۷، ۱۳۳

لیج : ۶، ۷، ۹۳

لینڈفرام انگلند، تروریشد، پریشاء افغانستان (ک) : ۶۲

« م »

مارکو فسکی : ۱۶۸

سپاف هندوستان (ک) : ۲۲

سجمل التوار یخ (ک) : ۳، ۳۰، ۳۹، ۱۷۱، ۱۷۶، ۲۱۳

محراب خان : ۷

محبین خان : ۶۰

محمد اسلم : ۱۳

محمد امین : ۱۲، ۲۱

محمد امین (مؤلف) : ۳، ۳۰، ۳۹، ۸۱، ۱۷۱، ۱۷۶، ۲۱۳

محمد جعفر شاملو : ۱۸۱

محمد حسن خان : ۳

محمد حیات خان : ۲۵، ۳۵، ۶۸، ۸۲، ۹۷، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۱۶

محمد قلی خان: ۱۵۲

محمد علی خان (سیرزا): ۴۱

محمد مبارک بهاول خان: ۹

محمد مصطفی: ۱۷۹، ۵۸، ۲۶

محمد هاشم اپریدی: ۱۰۲

محمود خان: ۷، ۸، ۸۲، ۹۲، ۹۴

محمود الحسینی: ۲۸، ۳۱، ۱۲۵، ۱۵۰، ۱۶۰

محمدی بیگم: ۱۱

مدد خان خان: ۸۲، ۱۳۶، ۱۳۸

مرو (خ): ۱۷۸

مسکو (خ): ۲۰، ۷۳، ۱۰۱، ۱۱۵، ۱۵۱، ۱۵۲، ۱۷۸، ۱۹۱

مظفر آباد: ۱۲۹، ۱۳۱، ۱۸۵، ۱۸۶، ۲۱۵

مشهد (خ): ۲، ۳، ۵، ۷۹، ۹۴، ۱۶۷، ۱۷۵

مطلع الشمس (ک): ۳

مظفر خان: ۱۸۵، ۲۱۶

مغل: ۱۷

مغل امیر (ک): ۱۲، ۲۸، ۳۰، ۳۱، ۱۵۱، ۱۷۴

مغلی تاریخ (ک): ۱۵۲

مکران (خ): ۲۲

مکران (خ): ۲۲

مور کروفت: ۱۰۷

موسی خان: ۲۷

موگانی بیگم: ۱۸۶، ۱۵۱

موهن لال: ۰۱۹۳، ۱۷۷، ۵۵، ۵۴، ۵۳، ۵۲، ۵۱

مهدی ر فائیل: ۶۵

میر افضل خان: ۸۲

میر سلطان شاه: ۲۱، ۲۰

میرز اشمس: ۲۱

میر عبدالحسین خان: ۵۲

میمنه (خ): ۱۳۷، ۱۸

«ن»

نادر آباد (خ): ۵۳

نادر شاه (افشار): ۱۵۲، ۱۴۷، ۹۲، ۷۵، ۷۲، ۵۷، ۵۲، ۵۰، ۴۱، ۲۸، ۲۴، ۲۳، ۲۲، ۲۱

۰۲۰۶، ۲۰۴

نادر میرزا: ۱۷۳، ۵۰

ناصر خان: ۱۴۹، ۹۴، ۹۳، ۹۲، ۹۱، ۸۷، ۸۶، ۸۵

نریمان: ۱۴۷

نجر اب (خ): ۹۵

نصر الله میرزا: ۷۳، ۷۲

نصر الله خان نه ر زی: ۲۷

نوتيس ان افغانستان: (ك) ۱۷، ۴۵، ۵۸، ۶۲، ۶۸، ۷۲، ۹۶، ۱۰۳، ۱۱۱، ۱۱۸،

۱۳۵، ۱۳۹، ۱۶۴، ۱۶۵، ۱۸۵، ۱۸۷، ۳۶

نورالدين: ۱۵، ۱۶

نور محمد خان غلجي: ۲۶، ۲۷

«و»

وزيرستان (خ): ۶۷، ۶۸

راين: ۱۱۷، ۱۲۱، ۱۲۲

«ه»

هايلتن: ۴۰

هرات (خ): ۲، ۳۹، ۵۳، ۵۵، ۶۳، ۶۷، ۷۱، ۷۲، ۷۹، ۸۲، ۸۷، ۱۱۵، ۱۳۰، ۱۳۲،

۱۳۳، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۴۵، ۱۸۰، ۲۰۳، ۲۰۴

هزارهجات (خ): ۹۵، ۱۳۰

هستري آف پرشيا (ك): ۴

هستري آف پنجاب (ك): ۶۹، ۸۳، ۱۱۲، ۱۶۲، ۱

هستري آف دي افغانز (ك): ۷، ۱۸، ۱۹، ۲۶، ۳۱، ۳۴، ۳۸، ۴۱، ۴۳، ۴۴، ۷۱، ۸۲، ۸۹،

۸۹، ۹۲، ۹۵، ۱۲۱، ۱۵۷، ۱۷۲، ۱۷۳، ۱۷۹، ۱۸۲، ۱۸۵، ۱۸۹، ۲۱۰، ۲

هستري آف دي سكه (ك): ۱۷، ۱۱۶، ۱۷۹، ۱۹۰، ۱۹۲، ۱

هستري آف كلات (ك): ۶، ۷، ۹۳

هستري آف هندوستان: (ك) ۳۰، ۳۱، ۶۹، ۱۲۵، ۱۲۶، ۱۵۸، ۱

هندوستان (خ): ۱، ۲، ۱۱، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۲۴، ۲۹، ۳۰، ۳۶، ۵۲، ۵۳، ۵۵، ۶۲، ۶۴،

هندو کش: ۱۸

ہمایون: ۵۸، ۸۲

ہنری پو تنجر: ۱۸۸، ۱۲۵، ۱۲۳، ۹۳، ۸، ۷

ہنری راو لنسن: ۲۰۷، ۱۹۱، ۱۹۰، ۱۸۶، ۱۸۴

ہنری گیورگ کین: ۱۷۳، ۱۶۷، ۱۱۴

ہنری واتھر بلیو: ۱۶۸، ۱۳۴، ۱۰۰، ۶۸

«ی»

یار کند (خ): ۱۶

یولڈوز خان: ۲

The Duranis' Empire

BY

U.W. Gankofsky

TRANSLATED BY

Associate Professor

Dr. Gul Mohammad Noorzai

THE ACADEMY OF SCIENCES